

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ МДУ

ДЕБЮТ

Збірник тез доповідей студентів

***ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО
ФАКУЛЬТЕТУ***

10-20 БЕРЕЗНЯ 2020

МАРІУПОЛЬ
2020

ББК 94 я 43

УДК 08 (063)

Дебют: Збірник тез доповідей студентів економіко-правового факультету за результатами участі у Декаді студентської науки – 2020 / За заг. ред. д.політ.н., проф. К.В. Балабанова, д.е.н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2020. 398 с.

Редакційна колегія: д.е.н., професор кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища Толпежніков Р.О.
к.ю.н., доцент кафедри права та публічного адміністрування
Барегамян С.Х.

Матеріали збірника висвітлюють результати науково-дослідної роботи студентів Маріупольського державного університету, які присвячені питанням державотворення та правотворення в Україні, розвитку міжнародних економічних та політичних відносин, сучасного менеджменту організацій тощо.

Рекомендовано до друку вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету.

Протокол № 7 від 22 січня 2020 р.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний
університет, 2020

СЕКЦІЯ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

УДК 658.14: 005.21

Гераскіна К. А.

ТОВАРНА І ЦІНОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА

Ринкова економіка передбачає розвиток підприємств різних організаційно-правових форм, заснованих на різних видах приватної власності, появу нових власників – як окремих громадян, так і трудових колективів підприємств. З переходом до ринкового способу ведення господарства з'явився такий вид діяльності, як підприємництво – це господарська діяльність, тобто діяльність, пов'язана з виробництвом і реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг чи продажем товарів, необхідних споживачу [1].

Актуальність теми у сучасних умовах досить важлива, через те що, на етапі становлення незалежності України і переходу до ринкових методів господарювання розбудову власної високоефективної економіки необхідно піднести на рівень загальнонаціональної мети.

Товарна політика – це комплекс заходів, у межах яких один чи декілька товарів використовуються як основні інструменти виробничо-збутової діяльності фірми [3]. Основним завданням товарної політики є створення такого товару чи послуги і таке управління ними, щоб інші елементи маркетингової діяльності або були непотрібні взагалі, або ж використовувалися мінімально як допоміжні для досягнення поставлених підприємством цілей. Основними цілями є: збільшення частки ринку (виживаність), максимізація частки прибутку, забезпечення окупності витрат, забезпечення лідерства за показниками якості, проникнення на ринок і закріплення на ньому, поліпшення сегментації ринку тощо.

Цінова стратегія – це вибір можливої динаміки зміни вихідної ціни туристичного продукту в умовах ринку, найкращим чином відповідної мети компанії [2]. На основі стратегії та тактики ціноутворення фахівці з ціноутворення реалізують практичні заходи по управлінню цінами. На формування ціни також впливають і зовнішні чинники.

З погляду споживача ціна часто використовується як показник вартості. Відповідно до цього вартість може визначатися як пропорція сприйнятої якості та ціни. Тому зниження цін, яке диктується тією чи іншою маркетинговою ситуацією не завжди збільшує обсяги збуту. Низькі ціни споживачам здаються наслідком низької якості, а тому вони відмовляються від придбання таких товарів. До того ж маркетингові маневрування під час прийняття рішень

щодо цін часто обмежуються умовами, існуючими у каналах збуту, а також нормами і правилами встановленими чинним законодавством. У результаті маркетингова цінова політика стає тільки одним з багатьох інструментів маркетингу.

Таким чином, підприємства в ході функціонування в мовах ринку застосовують інструменти товарної та цінової політики з метою забезпечення своїх ринкових позиції та утримання достатнього рівня конкурентоспроможності.

Література

1. Абрютіна М. С., Грачев А. В. Аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства: навч. посіб. 3-е видання, випр. Москва: *Справа і сервіс*. 2001. 420 с.
2. Базднікин А. С., Ціни і ціноутворення: навч. посіб. Москва: *Юрайт-Издат*, 2004. 354 с.
3. Каратошова В. П., Приходько А. В. Економіка організації (підприємства): учебник для середніх спеціальних учбових заведень. Москва: *Приор-издат.*, 2004. 290 с.
4. Маренков Н. Л. Ціни і ціноутворення. Москва, 2000. 650 с.

УДК 338.48

Двалішвілі Л. Ш.

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інноваційна діяльність підприємства являє собою комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості свого виробництва. В ринковій економіці інноваційна діяльність підприємств – один із найсуттєвіших вагомих чинників, які дозволяють підприємству посідати стійкі ринкові позиції і отримувати перевагу над конкурентами в тій галузі, яка є сферою комерційних інтересів даного підприємства.

За своїм характером і функціональним призначенням виділяють такі новинки і нововведення: технічні – нові продукти, технології, конструкційні і допоміжні матеріали, устаткування; організаційні – нові методи і форми організації всіх видів діяльності підприємств та їхніх інституціонально-добровільних об'єднань; економічні – методи господарського управління наукою, виробництвом та іншими сферами діяльності через реалізацію функцій прогнозування і планування, фінансування, ціноутворення, мотивації та оплати праці, оцінки результатів діяльності; соціальні – різні форми активізації людського чинника, включаючи нові форми професійної підготовки персоналу, стимулювання його творчої діяльності, створення комфортних умов життя та праці; юридичні – нові та трансформовані закони й різноманітні нормативно-правові документи (акти), що визначають і регулюють усі види діяльності підприємств і організацій, певних груп чи окремих фізичних

осіб.

Сутність інноваційної стратегії підприємства полягає в тому, що ефективний розвиток підприємства пов'язаний з отриманням переваги над конкурентами і збільшенням прибутку не стільки за рахунок маніпуляції цінами, скільки шляхом постійного оновлення номенклатури виробів та розширення напрямів діяльності підприємства.

В ринковій економіці перевагу отримують ті підприємства, які швидко й активно освоюють нововведення. Це дозволяє їм розширити ринки збуту своєї продукції, завоювати нові сегменти ринку, а в разі освоєння принципово нових нововведень – тимчасово зайняти домінуюче положення на ринку нової продукції, що безпосередньо пов'язано з можливістю отримання підприємством значно більших прибутків, ніж інші підприємства.

Інноваційна підприємницька діяльність – це особливий процес організації господарювання, який оснований на постійному пошуку нових можливостей покращання техніко-технологічних факторів виробництва. Вона пов'язана з готовністю підприємницької структури (фізичної або юридичної особи) брати на себе весь ризик по здійсненню нового проекту або покращанню існуючого, а також виникаючу при цьому фінансову, моральну і соціальну відповідальність.

У загальному вигляді інноваційну підприємницьку діяльність можна визначити як суспільний технічний економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (продукції, послуг) і технологій шляхом практичного використання нововведень.

Необхідність організації інноваційної підприємницької діяльності обумовлена: потребами підвищення техніко-технологічного рівня виробництва; збільшенням затрат і погіршенням економічних показників підприємств; швидким моральним старінням техніки і технології; визначаючою роллю науки і підвищення ефективності розробки і впровадження нової техніки; важливістю і економічною доцільністю посилення інтенсивних факторів розвитку виробництва, на основі використання досягнень науково-технічного прогресу у всіх сферах економічної діяльності; потребами істотного скорочення строків створення і освоєння нової техніки; важливістю розвитку масової творчості винахідників і раціоналізаторів та використання їх пропозицій. Можна виділити три способи організації інноваційної діяльності:

1. інноваційна діяльність на основі внутрішньої організації, коли інновація створюється і (або) освоюється всередині фірми її спеціалізованими підрозділами на базі планування і моніторингу їх взаємодії по інноваційному проекту;

2. інноваційна діяльність на основі зовнішньої організації при допомозі контрактів,

коли замовлення на створення і (або) освоєння інновації розміщується між сторонніми організаціями;

3. інноваційна діяльність на основі зовнішньої організації за допомогою венчурів, коли фірма для реалізації інноваційного проекту засновує дочірні венчурні фірми, які залучають додаткові сторонні засоби (кошти).

Найчастіше використовується другий спосіб організації інноваційної діяльності – фірма розміщує замовлення на розробку новизни, а освоює їх власними силами. Відносна рідкість використання першого способу пояснюється недостатнім потенціалом фірмової науки.

В основі всіх видів інноваційної діяльності лежить створення і освоєння нових видів продукції (послуг), виготовлення, створення цінностей, благ та інших товарів.

В інноваційній діяльності важливо враховувати життєвий цикл нововведень – проміжок часу, коли нововведення проходить шлях від виникнення ідеї до його комерційного використання, коли спостерігається активний попит населення на дане нововведення, після чого відбувається перехід нововведення до розряду рядових виробів, процесів, продуктів. У цьому випадку організація, якщо вона і надалі хоче мати конкурентні переваги, обов'язково повинна своєчасно згорнути вже не ефективне нововведення (тобто, коли воно не має активного попиту споживачів) і розпочати впровадження нового нововведення. З впровадженням нового нововведення закінчується життєвий цикл попереднього.

Для підвищення ефективності суспільного виробництва держава сприяє розвитку економіки на інноваційних засадах, забезпечує функціонування інноваційних підприємств, що розробляють, виробляють і реалізують інноваційну продукцію. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Література

1. Бубенко П. Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку. Харків: НТУ «ХПІ». 2015. 264 с.
2. Економіка підприємства: підручник / М. Г. Грещак [та ін.]; заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. Вид. 4-те, перероб. і доп. Київ: КНЕУ. 2009. 816 с.
3. Туристична діяльність в Україні у 2014–2015 році: стат. бюл. / відп. за вип. І. В. Калачова. Київ: Державна служба статистики України. 2016.

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА

Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі і стає «зайвою» [4]. У ринковій економіці безробіття виступає як результат взаємодії між попитом на робочу силу та її пропозицією. У країнах з розвинутою економікою безробіття може стати, як правило, наслідком зростання виробництва і його структурної перебудови в результаті науково-технічного прогресу, скорочення виробництва якого-небудь товару внаслідок його неконкурентоспособності, що веде до скорочення зайнятості населення [5].

Використання трудового потенціалу суспільства не є лише економічним інтересом, це також показник, що дає оцінку державній політиці у трудовій галузі. Слід розуміти, що безробіття виникає та розвивається на ринку праці. Ринок праці – це комплекс економічних відносин, у результаті яких відбувається обмін трудових послуг на матеріальні або інші блага. Зайнятість – це діяльність людей, що пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, які не суперечать законодавству та яка приносить заробіток, трудовий дохід.

У 2017 році кількість безробітних у всьому світі збільшилася і перевищила 200 мільйонів осіб. Про це повідомляє FinClub з посиланням на дослідження Міжнародної організації праці (МОП). «Основна причина тяжкого становища на ринку праці – стагнація малого і середнього бізнесу, особливо в країнах, що розвиваються», – заявили в організації [3].

Станом на II квартал 2019 року в Україні нараховується 42010, 1 тис. населення, із якого економічно активним є лише 17308, 7 тисячі. Безробітне населення сягає 1527, 5 осіб, з яких зареєстрованих безробітних 287, 1 тисячі. Рівень безробіття в Україні за II квартал становить 8, 8 %, що значно менше порівняно з I кварталом (9, 6 %) [2].

Дослідження проблеми безробіття в Україні в сучасних соціально-економічних умовах є досить актуальним. Особливої уваги потребують питання щодо дотримання принципів гідної праці, гарантування соціального захисту, дотримання загальних прав людини в соціально-трудовій сфері, впорядкування міжнародних міграційних потоків. З одного боку, безробіття вважається важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великою суспільною проблемою. Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані, оскільки його зростання створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростають ризик соціального напруження, додаткові

витрати на підтримку безробітних.

Створення в Україні цивілізованого ринку праці, який би дозволяв громадянину оперативно знайти необхідну роботу з умовами праці, що відповідають вимогам безпеки й гігієни, з гідною заробітною платою, а роботодавцю – працівників необхідної кваліфікації, можливе тільки за наявності ефективної системи працевлаштування [1].

Метою державної політики зайнятості в Україні є створення умов для повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості та зменшення безробіття. Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення державної політики зайнятості. Продуктивна зайнятість реалізується в процесі здійснення трудових відносин між працівником і роботодавцем. Громадянам належить виключне право вільно обирати види діяльності, не заборонені законодавством, у тому числі не пов'язані з виконанням оплачуваної роботи, а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей.

Відносини у сфері зайнятості регулюються Конституцією України, Законом України «Про зайнятість населення», Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», іншими нормативно-правовими актами.

Основними напрямками державної політики зайнятості є:

- сприяння зайнятості населення шляхом збереження ефективно функціонуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;

- сприяння підготовці робочої сили, професійний склад і кваліфікаційний рівень якої відповідає потребам ринку праці;

- підтримка самостійної зайнятості населення, розвитку підприємництва;

- сприяння підвищенню якості робочої сили, розвитку системи професійного навчання кадрів упродовж усього життя з урахуванням потреб ринку праці;

- посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості;

- підтримка громадян, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

- соціальна підтримка безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, з метою повернення їх до продуктивної зайнятості;

- забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном;

- сприяння розвитку системи колективно-договірного забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості [4, 5].

Основними напрямками вирішення проблеми безробіття в нашій країні може бути: збільшення державного фінансування програм професійного навчання; надання податкових пільг для підприємств з високою часткою зайнятого населення; збільшення фінансування

заходів щодо надання ефективної підтримки пошуку робочих місць безробітним; – преміювання підприємств, які сплачували страхові внески протягом більше, ніж двох років, без звільнень робітників; надання податкових кредитів підприємствам за кожне нове створене робоче місце; – відповідність держзамовлення на підготовку спеціалістів у відповідності із реальним станом попиту на робочу силу [1]; стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу; надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день; стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили; залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття; заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес.

Література

1. Гальків Л. І. Втрати людського капіталу: чинник безробіття. *Економіка і регіони*. 2009. № 9. С. 110–113.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Економічна правда. URL: www.epravda.com.ua/news/2017/10/10/629951/
4. Майсюра О. М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку країни. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 60–61.
5. Транченко Л. В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 12–13.

УДК 336: 77.067

Єгоренко Д. Є.

ЛІЗИНГ В УКРАЇНІ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Перетворення під впливом науково-технічного прогресу сфери виробництва і обігу, глибокі зміни економічних умов господарювання викликають необхідність пошуку і впровадження нетрадиційних для господарства нашої країни методів відновлення матеріально-технічної бази і модифікації основних фондів суб'єктів різних форм власності. Одним з таких методів є лізинг. До початку 60-х років лізинг у закордонних країнах в основному торкався роздрібних компаній, що часто орендували свої приміщення. Протягом останніх трьох десятиліть популярність лізингу різко зросла; замість того, щоб позичати гроші для покупки комп'ютера, автомобіля, чи судна супутника, компанія може взяти його в лізинг.

Актуальність розвитку лізингу в Україні, включаючи формування лізингового ринку

обумовлена передусім несприятливим станом парку устаткування: значна питому вага морально застарілого устаткування, низька ефективність його використання, немає забезпеченості запасними частинами тощо. Одним з варіантів рішення цих проблем може стати лізинг, який об'єднує всі елементи зовнішньо-торгівельних, кредитних та інвестиційних операцій [1].

Лізинг – це господарча операція, за якою суб'єкт підприємницької діяльності (лізингодавець) передає матеріальні цінності іншому суб'єктові підприємницької діяльності (лізингоодержувачеві) в користування за плату для підприємницької діяльності.

У залежності від складу учасників (суб'єктів) угоди розрізняють:

- Прямий лізинг (двосторонній), при якому власник майна (виробник) самостійно здає об'єкт в лізинг.

- Непрямий лізинг – коли передача майна відбувається через посередників.

У залежності від типу майна розрізняють:

- лізинг рухомого майна – лізинг транспортних засобів, що не мають жорсткої прив'язки до нерухомих об'єктів і майна, що легко переміщується;

- лізинг нерухомості – лізинг будівель, споруд, залізничного транспорту та іншого майна, що має жорстку територіальну прив'язку;

- лізинг обладнання – лізинг окремих машин і механізмів або їх груп, що не є замкнутим виробничим циклом;

- лізинг «секондхенд», або лізинг майна, що вже було в експлуатації – лізинг машин.

У залежності від тривалості розрізняють такі види лізингу:

- короткостроковий – до 1 року;

- середньостроковий – від 1 до 3 років;

- довгостроковий – більше 3 років [4].

Попит на послуги лізингових компаній в Україні та обсяги лізингових угод буде стрімко зростати у найближчі три-п'ять років. У лізингової галузі є значні перспективи до зростання. Попит на послуги лізингових компаній в Україні та обсяги лізингових угод будуть стрімко зростати найближчі три-п'ять років, а обсяг фінансування українського бізнесу за угодами лізингу може як мінімум подвоїтись до 2021 року. Наступні 4-5 років варто очікувати зростання обсягів нового бізнесу в 3-4 рази. В першу чергу це відбудеться за рахунок значного відкладеного попиту підприємств. Крім того, значно активізуються в наданні послуг фінансового лізингу комерційні банки, які, маючи прямий доступ до фінансування, можуть дуже швидко збільшувати свої портфелі.

На сьогодні ще зарано говорити про позитивну ситуацію на ринку лізингу, оскільки

економічна нестабільність минулих років вплинула не лише на темпи розвитку України, але й на лізингову галузь в тому числі [2].

Наразі ринок лізингу в Україні повільно відновлюється після різкого зменшення кількості лізингових угод на 42 % у 2015 році. На початку 2017 року кількість нових укладених договорів збільшилася в 2, 2 рази, а обсяг усіх договорів сягнув 12, 8 млрд грн станом на 1 січня 2018 року [5].

На початку 2018 року кількість лізингових договорів в Україні становила 50 % від рівня 2013 року, тоді як загальна вартість цих договорів зменшилася втричі. Аналогічна ситуація з обсягом нового бізнесу: у 2013 році укладено 11 тисяч договорів на суму 3, 947 млрд дол. США порівняно з 7 752 договорами на суму 462 млн дол. в 2017 році [5].

Згідно з дослідженням, на українському ринку найбільше користуються лізингом дві галузі – транспортна та сільське господарство. Найбільший потенціал для проникнення лізингу в Україні мають такі нові сегменти економіки, як ІТ, медицина (медичне обладнання), дорожнє будівництво, логістика, нерухомість, інфраструктура, переробка відходів, альтернативна та відновлювальна енергетика. Водночас на сьогодні Україна знаходиться на початковому етапі розвитку ринку лізингу, і низка факторів, що існують на ринку, поки що гальмують його розвиток. Обмеженість фінансування галузі в Україні, відсутність сучасної сприятливої законодавчої бази та відсутність спеціальних податкових стимулів, низька обізнаність підприємців про сучасні інструменти фінансування бізнесу є найсильнішими перешкодами для розвитку лізингу в країні. Це обмежує підприємства у фінансуванні [4].

З макроекономічної точки зору, лізинг може стати тим фінансовим інструментом, який допоможе профінансувати реновацію застарілих виробничих потужностей та оновлення інфраструктури в Україні. Прогнозується стрімке зростання попиту на послуги лізингових компаній найближчі 3–5 років.

Література

1. Алексенко С. Рятівний лізинг. *Бізнес*. 2009. № 45 (304). С. 15–23.
2. Балтус П., Майджер Б. Школа європейського бізнесу. *Лізинг*. 2012, № 1. С. 5–16.
3. Батищев В. Український Фінансовий лізинг – особливості обліку та оподаткування. *Бізнес. Документи, коментарі, консультації*. 2011. № 40 (299). С. 91-94.
4. Газман В. Д. Лізинг: теорія, практика. Київ, 2010. 360 с.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Кабатова Е. В. Лізинг: правовое регулирование, практика. Москва: ИНФРА-М, 1998. 204 с.

СУТНІСТЬ ТА ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ

Грошово-кредитна політика – це комплекс взаємозв’язаних, скоординованих на досягнення заздалегідь визначених соціально-економічних цілей, заходів щодо регулювання грошового ринку, які здійснює держава через центральний банк країни. У такому визначенні сутність грошово-кредитної політики пов’язується з певними суспільними цілями, з певним монетарним механізмом їх досягнення (регулювання грошового ринку), із конкретною інституційною структурою, відповідальною за її проведення. Кожний із цих атрибутів конкретизується в законодавчих та нормативних актах держави.

Пов’язування грошово-кредитної політики з регулюванням грошового ринку означає визнання впливу її не тільки на пропозицію грошей, як це часто допускається в літературі, а й на попит на гроші. І хоча механізм регулятивного впливу на грошовий попит недостатньо розвинутий і досліджений, це не може бути підставою для виключення його зі сфери впливу грошово-кредитної політики. Особливо це важливо для країн із перехідною економікою, де попит на гроші є слабо розвинутим і потребує регулятивної підтримки [2].

Більш повно і точно виражає сутність монетарної політики визначення її як комплексу взаємозв’язаних, скоординованих на досягнення заздалегідь визначених суспільних цілей, заходів щодо регулювання грошового обороту, які здійснює держава через центральний банк. Монетарна політика набуває чітких, економічно обумовлених обрисів. Вона має внутрішньо єдину інституційну основу – грошовий ринок і банківську систему. У такому трактуванні монетарна політика являє собою організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, інструментами та роллю в економічному регулюванні.

Об’єктами, на які найчастіше спрямовуються регулятивні заходи монетарної політики, є такі змінні грошового ринку: пропозиція (маса) грошей; ставка процента; валютний курс; швидкість обігу грошей та ін. [1].

Основними інструментами грошово-кредитного регулювання є:

1. Мінімальні резервні вимоги – це обов’язкова норма внесків комерційних банків у центральному банку.

2. Офіційна облікова, або дисконтна ставка – ставка, застосовувана центральними банками в операціях із комерційними банками по обліку короткострокових державних облігацій, переобліку комерційних векселів і інших цінних паперів, які відповідають вимогам центрального банку.

3. Рефінансування – кредитування комерційних банків.

4. Операції на відкритому ринку – операції центрального банку по купівлі-продажу цінних паперів.

Наявні в розпорядженні центрального банку інструменти грошово-кредитного регулювання класифікуються таким чином (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація інструментів грошово-кредитної політики

За формою інструменти грошово-кредитного регулювання розділяються на: адміністративні (прямі) і ринкові (непрямі). Адміністративними є інструменти, що мають форму директив, розпоряджень, інструкцій, що виходять від центрального банку і спрямовані на обмеження сфери діяльності кредитного інституту. Під інструментами ринкового характеру розуміють кошти впливу центрального банку на грошово-кредитну сферу за допомогою формування визначених умов на грошовому ринку і ринку капіталів [1].

Практичне використання вказаних вище інструментів монетарного регулювання довело їх життєздатність і засвідчило, що їх можна ефективно використовувати не лише в поточній роботі по управлінню грошово-кредитними ринками, але і в запобіганні кризовим явищам.

Література

1. Бандурка О. М., Глущенко В. В., Глущенко А. С. Гроші та кредит. Львів: Магнолія, 2006. 2014. 368 с. URL: https://pidruchniki.com/1056041264232/finansii/groshovo-kreditna_politika_derzhavi
2. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / Кол. авт.: А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. Київ: КНЕУ. 2005. 556 с. URL: <https://buklib.net/books/26421/>

ПРОБЛЕМЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАБОТЫ ТРУДА В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Проблема стимулирования труда занимает одно из ключевых положений экономической теории, и очень актуальна в наше время. В научных исследованиях последних лет как, впрочем, и в хозяйственной практике отмечается снижение трудовой активности наемных рабочих. Ни одна компания не может преуспеть, не создав у своих работников настрой на работу с высокой отдачей, без высокого уровня приверженности персонала, без заинтересованности членов организации в конечных результатах и их стремления внести свой вклад в достижение поставленных целей. Рабочее поведение персонала – это результат взаимодействия ключевых факторов организационной среды и мотивационной сферы работника, его потребностей, ценностей, установок и ожиданий. Профессиональный потенциал работника при высокой мотивации реализуется достаточно полно (70–80 %), в то время как при низкой мотивации – в лучшем случае на 20–30 %. То есть можно в 2–3 раза увеличить отдачу от сотрудников, усилив их трудовую мотивацию. Актуальность темы связана с тем, что сегодня становится очевидным, что система стимулирования персонала, ориентированная исключительно на заработную плату, слабо отражает сложность мотивационного поведения людей, не отвечает полностью его требованиям и нуждается в дополнении.

Основные проблемы, которые могут возникнуть в компании, где присутствует низкая мотивация сотрудников: текучесть кадров, что является одной из проблем в турфирме. В основном проблема связана с сезонностью работы. Многие компании набирают персонал к высокому сезону и расстаются с ним по его окончанию. Почти в каждой операторской компании можно столкнуться с низким профессиональным уровнем сотрудников. Иногда достаточно позвонить по телефону за дополнительной информацией по предлагаемому турпродукту, и уже на уровне телефонного общения ясно, что сотрудник не знает продукт, который продает его компания. Он пытается отправить вас на сайт компании или просто уйти от конкретного ответа.

Исходя из вышеперечисленных проблем, можно сформулировать основные принципы построения мотивации персонала могут быть: 1) индивидуальный подход к определению заработной платы каждого сотрудника, исходя из должности, стажа работы, квалификации, результатов труда, соблюдения дисциплины; 2) регулярный пересмотр оплаты труда персонала с учетом инфляции и уровня зарплат в целом по стране, и на данном рынке в

частности; 3) гибкость в определении ежемесячной суммы материального вознаграждения; 4) отработав сезон на неизменных окладах, по его окончании сотрудники получают премию по результатам работы. Это может быть и поощрение за выполнение конкретного объема работ (например, разработка нового турпродукта и т.п.); 5) бесплатные семинары, которые организуют операторские компании для сотрудников агентств, работающих с ними; 6) инфотуры в страны, на которых специализируется оператор. Для менеджеров агентств, показавших высокие результаты продаж, тур предоставляется бесплатно или со скидками. У менеджера появляется дополнительный стимул для увеличения объемов продаж и повышения своей квалификации; 7) оплата (полная или частичная) отдыха сотрудника; 8) гибкий график, сдвиги времени начала и окончания работы активно используются в сфере туризма, но скорее ради клиента, нежели ради сотрудников. Это позволяет максимально пойти навстречу пожеланиям клиентов, которым удобно заезжать для обсуждения вопросов отдыха либо до начала своей работы, либо после. Что касается графика отпусков, то в туризме он, как правило, строится с учетом туристического сезона. Руководители заранее, при приеме на работу, оговаривают, что в высокий сезон отпуска не предоставляются.

Таким образом, работники в своей трудовой деятельности руководствуются определенными мотивами, определяющими линию их поведения. С самого начала работник ставит перед собой различные цели – адаптироваться в коллективе, освоить выбранную специальность, как правило, сделать профессиональную или служебную карьеру, повышать свою квалификацию, добиться признания своих заслуг и уважения со стороны окружающих людей.

Литература

1. Вторушин Н. А. Потапов А. М. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: настоящее и будущее. *Вестник науки Сибири*. 2015. № 4 (19). С. 65–70.
2. Минко Н. Е. Морозова О. А. Роль материального стимулирования в системе мотивации труда. Материалы VII Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум». 2015.
3. Орлова Т. Диагностика корпоративной культуры, Материальная мотивация, Нематериальная мотивация. *Журнал: Всё для кадровика*. 2010. № 3. С. 15–19.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Сучасний ринок праці України характеризується дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, який відображається у професійно-кваліфікаційній невідповідності. Дисонанс якісної та кількісної підготовки кадрів призводить до підвищення структурного безробіття, що має вплив на ефективність функціонування економіки, розвиток науково-технічного прогресу; зниження виробництва товарів та послуг, а, отже, скороченню ВВП, – зазначають співробітники відділу соціально-економічних проблем праці Інституту економіки та прогнозування НАН України [4].

Сьогодні в Україні поряд з надлишковою пропозицією робочої сили існує і незадоволений попит на вакантні робочі місця, однією з причин якого є невідповідність пропонованих вимог фактично наявним у працівників професіям та рівнем кваліфікації.

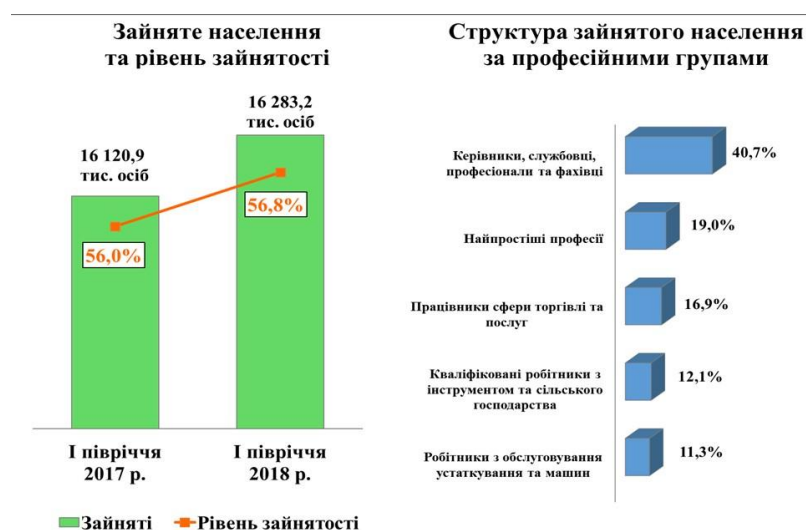
Структурні зрушення на ринку праці обумовлені трансформацією суспільних і економічних відносин в сучасному глобалізованому світі. Посилення конкуренції, розвиток знань економіки, інформаційних технологій, зміни в змісті і формах праці потребують оновлення системи регулювання ринку праці [3]. Для України також актуальними є внутрішні чинники соціально-економічної нестабільності, пов'язані із посиленням соціальної напруги в суспільстві на фоні зниження рівня життя, погіршенням умов зайнятості, територіальними та професійно-кваліфікаційними диспропорціями між попитом та пропозицією на ринку праці, загостренням ситуації на локальних ринках праці.

Регулювання ринку праці є важливим напрямом розвитку національної економіки та є об'єктивно необхідним процесом, оскільки він безпосередньо впливає на розширення зайнятості, підвищення добробуту та якості життя населення [4].

В сучасних умовах основними факторами, що впливають на процеси, які відбуваються на ринку праці, є: структурна перебудова економіки, зокрема переважаючий розвиток галузей сфери послуг; прискорене економічне зростання; нарощування потенціалу підприємництва; науково-технічний прогрес, інформатизація суспільства; державне регулювання розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості.

Останніми роками ринок праці України перебуває у стані трансформації, що супроводжується окремими негативними наслідками, зокрема пов'язаними із зниженням продуктивності праці, погіршенням умов зайнятості, поширенням сегменту нестандартної зайнятості тощо. Значними є прояви професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції на національному ринку праці, збільшення навантаження на регіональні ринки праці, зростання рівня безробіття та соціальної напруги в країні.

Так, за даними Державної служби статистики України, чисельність зайнятого населення у I півріччі 2018 року, у порівнянні з I півріччям 2017 року, зросла на 162 тис. осіб та становила 16, 3 млн. осіб. За віковими групами: майже половину зайнятих громадян становили особи віком 40-59 років, 29 % – особи у віці від 30 до 39 років, 19 % – у віці від 15 до 29 років. За професійними групами: 41 % зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, 19 % – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17 % – працівники сфери торгівлі та послуг, 12 % – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства, 11 % – робітники з обслуговування та машин [2].

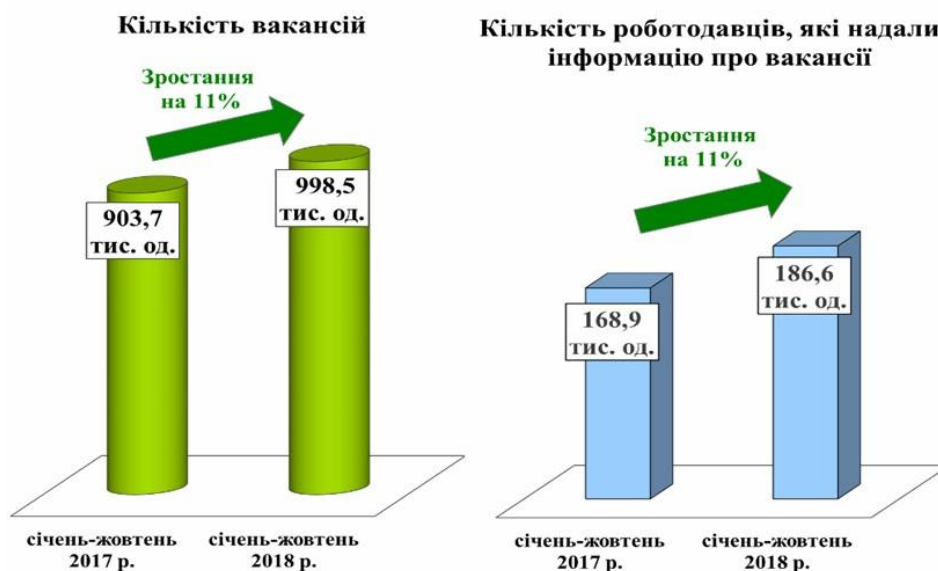

Рис.1. Рівень та структура зайнятості населення України

Рівень зайнятості зріс з 56 % до 56, 8 %. Зростання рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах, найбільш суттєво в Луганській (з 54, 7 % до 56, 6 %), Запорізькій (з 55, 5 % до 56, 8 %), Тернопільській (з 50, 8 % до 52, 0 %) та Черкаській (з 56, 2 % до 57, 4 %) областях. Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (62, 3 %), Харківській (61, 5 %), Київській (58, 8 %), Дніпропетровській (58, 7 %) та Миколаївській (58, 1 %) областях, а найнижчий – у Тернопільській (52, 0 %), Донецькій (49, 9 %) та Волинській (49, 3 %) областях.

Чисельність безробітного населення (за методологією МОП) у I півріччі 2018 року, у порівнянні з I півріччям 2017 року, скоротилася на 109 тис. осіб та становила 1, 6 млн. осіб. За віковими групами: серед безробітних 29 % становили особи віком від 15 до 29 років, 31 % – особи у віці від 30 до 39 років, 22 % – у віці від 40 до 49 років. За причинами незайнятості: серед безробітних частка осіб, які звільнилися за власним бажанням, становила 36 %, вивільнених з економічних причин – 22 %, частка безробітних, у яких робота мала сезонний характер – 12 %, частка осіб, які не змогли знайти роботу після закінчення строку контракту – 9 %, після закінчення навчальних закладів – 8 % [1].

Рівень безробіття (за методологією МОП) скоротився з 9,6 % економічно активного населення у I півріччі 2017 року до 8,9 % у I півріччі 2018 року. Скорочення рівня безробіття відбулося в усіх регіонах. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській (5,1 %), Київській (6,2 %), Одеській (6,7 %) областях та місті Києві (6,6 %), а найвищий – у Полтавській (11,7 %), Кіровоградській (11,8 %), Волинській (12,2 %), Донецькій (14,1 %) та Луганській (15,4 %) областях. Протягом січня-жовтня 2018 року роботодавцями було подано інформацію про заплановане масове вивільнення 158 тис. працівників, що на 6 % менше, ніж у відповідному періоді минулого року. Із загальної кількості попереджених про масове вивільнення 34 % становили працівники державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування, 30 % – охорони здоров'я та надання соціальної допомоги [1].

Рис.2. Кількість вакансій та роботодавців, що подали інформацію до ДСЗ про вакансії, тис. од.

Література

1. Державна служба України. Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>
2. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Федоренко В. Г. Євроінтеграція, економіка і ринок праці в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 1. С. 13–15.
4. Чернявська О. В. Ринок праці: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2013. 522 с.

СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ГРОШЕЙ

Гроші – це особливий товар, який служить загальним еквівалентом. Залежно від історичних умов роль грошей у різних народів і в різні епохи виконували різні товари: худоба, хутра, шкури та ін. З плином часу роль грошей перейшла до благородних металів – золота, срібла, які володіють рядом корисних властивостей: стабільністю; портативністю; однорідністю; подільністю; розпізнаваністю. Все це робить золото і срібло найбільш придатними для виконання грошових функцій. Проте золото і срібло після їх виділення з усіх товарів зберігають товарну природу, так як і раніше володіють споживчою вартістю і вартістю.

Гроші виконують п'ять функцій, в яких проявляється їхня сутність:

1. Гроші як міра вартості. Величина вартості товарів вимірюється за допомогою прирівнювання їх до певної кількості грошей. Гроші служать загальним втіленням і мірилом товарних вартостей [1].

2. Гроші як засіб обігу. Грошове вираження вартості товарів ще не означає його реалізацію. Повинен відбутися обмін. Гроші – посередники при обміні від початку угоди до її завершення.

3. Гроші як засіб накопичення – грошовий резерв (залишки на рахунках, золотовалютні резерви). Гроші, що виконують функцію накопичення, беруть участь у процесі формування, розподілу, перерозподілу національного доходу, утворення заощаджень населення [2].

4. Гроші як засіб платежу. Товари не завжди можуть продаватися за готівку. Коли товари продаються у кредит, засобом обігу служать не самі гроші, а виражені в них боргові зобов'язання, наприклад, векселі. Після закінчення терміну зобов'язання позичальник зобов'язаний сплатити кредитором зазначену в зобов'язанні суму грошей.

5. Світові гроші. Міжнародні економічні відносини викликають необхідність функціонування грошей на світовому ринку. Тут вони обслуговують: зовнішньоторговельні зв'язки, міжнародні позики, військові контрибуції.

Історично функції грошей з'явилися в тій послідовності, в якій вони викладені у даній доповіді. Дві перші функції з'явилися одночасно. Всі п'ять функцій грошей являють собою прояв єдиної сутності грошей як загального еквівалента товарів і послуг; вони знаходяться у тісному зв'язку та єдності.

Як відомо, гроші – це товар, який виступає у ролі загального еквівалента, що виражає вартість інших товарів.

Слід зазначити основні етапи історії розвитку грошей: перший етап – поява грошей з

виконанням їхніх функцій випадковими товарами; другий етап – закріплення за золотом ролі загального еквівалента; третій етап – етап переходу до паперових чи кредитних грошей; і останній четвертий етап – поступове витіснення готівкових грошей з обігу, внаслідок чого з'явилися електронні види платежів.

Отже, історично гроші виділилися із загального світу товарів та самі спочатку були і звичайним товаром, і специфічним товаром – грошима. Подальший хід історії призвів до ліквідації товарної форми грошей та переходу до нових форм. У своїй еволюції гроші виступають у вигляді металевих (мідних, срібних і золотих), паперових, кредитних і нового виду кредитних грошей – електронних грошей [1].

Загальне найменування паперових грошових знаків – «банкноти». Паперові гроші – представники дійсних грошей. Історично вони з'явилися як заступники золотих монет. Об'єктивна можливість обігу обумовлена особливостями функції грошей як засобу обігу, коли гроші були швидкоплинним посередником товарів [3].

Кредитні гроші – зобов'язання, сумарний обсяг укладених договорів, розміщених замовлень або отриманих послуг, які припадають на певний період часу незалежно від того, коли були виділені необхідні кошти і коли фактично платежі будуть здійснені [2]. Поява кредитних грошей пов'язана з поширенням комерційного та банківського кредиту в економіці. Вони виникають тоді, коли капітал опановує самим виробництвом і надає йому зовсім іншу, ніж раніше, змінену і специфічну форму. Кредитні гроші пройшли наступну еволюцію: вексель, банкнота, банківські депозити, чек, електронні гроші, кредитні картки [1].

Електронні гроші – гроші на електронних банківських рахунках [2]. Це стало можливим завдяки масовому випуску комп'ютерів, що дозволило перейти до електронних платіжних переказів. Це новий, «надшвидкісний» вид чека, але у формі пластикової («кредитної») картки. Поява картки кардинальним чином змінює наше уявлення про гроші, зводячи їх до інформаційних потоків [3].

Випускати електронні гроші українські банки можуть на базі карткових платіжних систем Visa, MasterCard, НСМЕП. Але деякі фінустанови випускають власні електронні гроші – мова йде про платіжні системи GlobalMoney від банку Глобус, Махі від ТАСКОМБАНК (раніше емітентом був Альфа Банк), Forpost і Alfa-Money від Альфа Банку, Electrum від Укргазбанку і Храу від Банку Січ. Здійснювати випуск електронних грошей мають право лише 23 банки.

Небанківські фінустанови України поки що не мають права випуску електронних грошей. В цілому функціонал GlobalMoney, Махі і інших мало відрізняється від потужного багатоцільового інтернет-банкінгу в поєднанні з рахунками-скарбничками – які є у деяких

банків, що випускають електронні гроші в партнерстві з MasterCard і Visa.

Що ж стосується НСМЕП, ця система вимагає придбання і підключення особливого кардридера для своїх карт. Втім, інша (програмна і мережева) частина функціонування НСМЕП як електронних грошей також особливо не відрізняється від її конкурентів.

Особливість українських електронних грошей в тому, що їх емітентом може бути тільки банк резидент, тому на сьогодні PayPal, WebMoney та інші системи не можуть безпосередньо бути емітентами електронних грошей.

Серед українських платіжних систем, в яких емітуються електронні гроші, найбільш поширені такі: Maxi, Global Money, Простір (НСМЕП), електронні гаманці на картах Visa, MasterCard [4].

Отже, під універсальною економічною категорією «гроші» розуміється безліч їх різновидів, що розрізняються за видами матеріалу, з якого вони виготовлені, способам обігу, використання, обліку грошової маси, можливістю перетворення одних форм грошей в інші. Також логічно і історично кожна наступна функція грошей передбачає відомий розвиток попередніх функцій.

Література

1. Бандурка О. М., Глущенко В. В., Глущенко А. С. Гроші та кредит. Львів. Магнолія 2006. 2014. 368 с.
2. Основи економічної теорії. URL: https://studwood.ru/1307328/ekonomika/dengi_suschnost_proishozhdenie_funktsii_evolyutsiya_tovarnyh_deneg_vidy_sovremennyh_deneg
3. Фінанси. URL: https://studwood.ru/1457910/finansy/istoriya_vozniknoveniya_deneg_vidy_funktsii
4. Електронні гроші. URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/elektronni_groshi

УДК 330.354: 178.7

Мороз С. О.

ВПЛИВ КУРІННЯ НА ЕКОНОМІКУ

Основною світовою тенденцією початку XXI ст. в області споживання тютюну є посилююча експансія Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), що спрямована на боротьбу з курінням. Потужним поштовхом для цього послужили результати численних досліджень, які підтверджують негативний вплив куріння на здоров'я людини. Це, в свою чергу, неминуче позначається на рівні продуктивності праці. Досить імовірно, що погіршення здоров'я і значне зниження продуктивності може спостерігатися не тільки у курців, а й у некурящих, що регулярно піддаються впливу тютюнового диму на роботі чи вдома. Таким чином, можна сказати, що в країні з високою часткою активних курців, від

куріння страждає практично все населення [1].

Захворювання, пов'язані з вживанням тютюну, ведуть до величезних витрат системи охорони здоров'я і знижують продуктивність праці, що негативно впливає на економіку навіть з урахуванням всіх економічних «вигод» вирощування тютюну, а також виготовлення і продажу тютюнових виробів. Тютюнові компанії щорічно виробляють 5, 6 трильйона сигарет, тобто близько 900 сигарет на кожну людину на всій планеті [2].

У країнах з низькими доходами витрати на лікування захворювань, пов'язаних з вживанням тютюну, є однією з причин бідності. Так, наприклад, Об'єднана Республіка Танзанія є восьмим за величиною виробником тютюну в світі, але витрати, пов'язані з онкологічними захворюваннями, зумовленими курінням, поглинають 80 % доходів країни від виробництва тютюну [2].

Для того, щоб хоч якось поліпшити ситуацію, пов'язану зі шкодою куріння, потрібно прийняти деякі антитютюнові заходи. Вони звичайно ж вимагають певних фінансових вкладень, але у всіх країнах, де такі заходи були здійснені, була продемонстрована їх економічна ефективність. Наприклад, при збільшенні податків на тютюн до рівня, коли роздрібні ціни на тютюнові вироби підвищуються приблизно на 30 %, витрати на лікування пов'язані з тютюном, зменшуються на кілька мільйонів доларів [3].

За оцінками експертів, збільшення податків на кожну пачку сигарет на \$ 0, 8 дозволило б державам отримати додатково \$ 140 млрд. на рік. Це призвело б до зростання цін на тютюнову продукцію в середньому на 42 % і зниження на 66 млн. чоловік (на 9 %) числа курців в світі. Фахівці вказують, що підвищення цін на тютюнову продукцію здатне значно підвищити державні доходи з метою їх подальшого використання на потреби охорони здоров'я і розвитку [4].

Ініціативи щодо звільнення від тютюнової залежності сприяють збільшенню тривалості здорового життя, що в свою чергу позитивно впливає на економіку. Фінансові вигоди від інвестування в створення більш продуктивного і здорового суспільства значно переважають витрачені кошти, адже куріння тютюну завдає світовій економіці збитків у трильйон доларів на рік [4].

Згідно до поправки законопроекту України №1049 підвищується обов'язкова націнка роздрібних продавців і тим самим змушує виробників підвищувати ціни на продукцію, що може привести до зменшення обсягів реалізації. З цієї причини British American Tobacco зупинила виробництво тютюнової продукції на заводі «В.А.Т.-Прилуки на Чернігівщині. До речі, тютюнова фабрика «В.А.Т.-Прилуки» є одним з трьох найбільших платників податків в Україні і сплатила в 2018 році 16, 05 млрд грн податків [5].

Фармако-економічний розрахунок показує, що лікувати курців від залежності для

держави дуже вигідно, оскільки це дозволить скоротити захворюваність, смертність, підвищити продуктивність праці, а також уникнути витрат на ліквідацію різних наслідків масового куріння, бо щорічно це обходиться світовій економіці в 500 мільярдів доларів [6].

Отже, після аналізу всіх витрат і вигод, пов'язаних з проведенням антитютюнових заходів, можна зробити висновок, що витрачені на них кошти є хорошими економічними інвестиціями. Для забезпечення максимальної ефективності антитютюнової діяльності необхідно використовувати всі заходи, зазначені в Рамковій конвенції ВООЗ по боротьбі проти тютюну, включаючи впровадження законодавства щодо захисту від впливу тютюнового диму, цінову і податкову політику і використання графічних попереджень про шкоду куріння.

Література

1. Засимова Л. С., Матьянов Р. К. Борьба с курением как элемент политики здорового образа жизни. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0537/analit02.php>
2. Gilmore A. B., McKee M. Exploring the impact of foreign direct investment on tobacco consumption in the former Soviet Union. *Tob Control*. 2005 Feb;14 (1): 13–21. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0305/tema03.php>
3. Засимова Л. Курение на работе и оплата труда. *Мотивация и оплата труда*. 2010. № 4 (24). URL: <https://grebennikon.ru/article-mrua.html>
4. ВООЗ заявила, що куріння завдає світовій економіці збитків в \$ 1 трлн на рік. URL: <https://tass.ru/obschestvo/3929852>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/2019/10/18/39419886/>
6. Куріння шкодить не тільки здоров'ю, але й економіці. URL: <https://www.dw.com/ru/эксперты-курение-вредит-не-только-здоровью-но-и-экономике/a-4611628-0>

УДК 658.310.8

Повод А. М.

РЕФЛЕКСИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА

Проблема вдосконалення методів управлінської діяльності керівника є особливо актуальною. В даний час специфікою управлінської діяльності керівника стають численні міжособистісні контакти. Звідси випливає необхідність в освоєнні і використанні механізмів і схем управління, орієнтованих на людину, мотиви його поведінки.

У сучасних умовах ефективне функціонування українських підприємств у багато залежить від якості прийнятих управлінських рішень. Процес управління займає особливе

місце в діяльності підприємств. Це обумовлено тим, що саме управління повинне забезпечувати інтеграцію економічних процесів на підприємстві.

Сьогодні жоден економіст не може обійтися без розгляду психологічних характеристик, що впливають на ефективність управлінської діяльності в цілому. У зв'язку з цим необхідно застосування напряму вдосконалення діяльності керівника, практики управління – рефлексивного підходу. В управлінській діяльності базовим процесом повинна бути рефлексія, рефлектує мислення, що завершується розробленим управлінським рішенням, спираючись на яке відбувається підтримка балансу отриманого результату і ресурсів і коштів на будь-якому підприємстві, організації. Якщо люди нехтують балансом при використанні фізичних ресурсів в організаціях, вони тим самим знижують ефективність даної організації і часто залишають іншим її збанкрутілою.

Для рефлексивного управління характерна відсутність не тільки конкретної, наявної об'єктної діяльності, але також і конкретної, наявної затребуваності. Рефлексивне управління, таким чином, узагальнює ситуацію ще більше, вводячи в свої рамки актуалізацію, конкретизацію, координацію і самої затребуваності.

Психолог С. Л. Рубінштейн виділяє два способи життя: перший – це безпосереднє життя в міжособистісних зв'язках, другий (рефлексія) – це здатність людини займати позицію поза життям, дивитися на життя з боку, саме через рефлексію виникає у людини філософське усвідомлення життя, його моральне становлення [2].

Властивість спеціалізації рефлексивного управління частково відповідає положенню, яке існує в будь-якій професійній області – кожна з них «всередині себе» спеціалізована. Але є і суттєва відмінність – управління працює з усім континуумом запитання (випадок, коли затребуваність безпосередньо знімається деякою професійною діяльністю, можна також вважати, хоча і виродженим, але управлінням) в той час, як будь-яка інша професійна діяльність має справу виключно з певним (завжди обмеженим) класом запитання.

Таким чином: під рефлексивним управлінням розуміють:

- 1) актуалізацію соціально значущої затребуваності;
- 2) побудова безлічі унікальних управлінських понять (абстракцій) і відносин на цій множині – так званого концептуального підприємства;
- 3) здійснення діяльності концептуального підприємства – управлінської діяльності, в тому числі за рахунок залучення до інтерпретації понять концептуального підприємства професійних фахівців;
- 4) координацію управлінської діяльності при побудові організаційної структури промислового підприємства.

Іншими словами, рефлексивне управління – це здатність бачити будь-яку ситуацію з боку, розуміючи її причини і прогнозувати наслідки, керувати нею, випереджаючи інших.

Використання рефлексивного підходу дозволить свідомо моделювати поведінку об'єкта управління, стерти межу між суб'єктом і об'єктом управління, впливати на об'єкт управління для зміни сприйняття продукту без зміни його фізичних властивостей

Література

1. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Київ: КНЕУ. 2005. 403 с.
2. Авилов А. В. Рефлексивное управление. Методологические основания: монография. Москва: Тандем. 2003. 192 с.
3. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: монография; под ред. Лепы Р. Н. Донецк. АПЕКС. 2010. 306 с.

УДК 330.342

Семенюта Е. І.

ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ, ЇХ СУТНІСТЬ, ТИПИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Економічна система – сукупність взаємозалежних елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, єдність відносин, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ [1].

Згідно К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю, існує п'ять фундаментальних питань, які визначають кожну економічну систему [2]:

- Скільки потрібно виробляти?
- Що слід робити?
- Як цю продукцію потрібно виробляти?
- Хто повинен отримати цю продукцію?
- Чи здатна система адаптуватися до змін?

Головною функцією економічної системи є створення і розвиток матеріальних умов для забезпечення життєздатності суспільства і його суб'єктів. З головної функції логічно впливають основні цілі функціонування економічних систем. Якщо відволіктися від конкретної специфіки, то їх можна назвати загальними цілями [4]:

- Створення матеріальних благ, що забезпечують життєдіяльності;
- Підвищення рівня життя діяльності людей;
- Забезпечення повнішої зайнятості населення;

- Забезпечення економічного і соціального прогресу.

В процесі історичного розвитку людського суспільства сформувалися чотири основні економічні системи: традиційна економіка; централізована або командна економіка; ринкова економіка; змішана економіка.

Традиційна або патріархальна економічна система заснована на широкому поширенні ручної праці, земля і капітал знаходяться в спільному володінні. Основні економічні питання вирішуються на основі традиційних відносин між людьми. Ознаки традиційної економіки:

- Що і як робити, визначається традиціями.
- Більшу частину продукції дають сільське господарств, мисливство та рибальство.
- Переважає колективна власність.

Централізована або командна система заснована на тому, що капітал і земля, практично всі економічні ресурси знаходяться у власності держави. Ознаки командної економіки:

- Переважає державна власність.
- Що, як і для кого виробляти, визначають професіонали «плановики».
- Адміністративне управління економікою. Директивне планування і контроль зверху.

Бюрократизація економіки.

Ринкова система заснована на тому, що капітал і земля перебувають у приватній власності. Поведінка продавців і покупців, наймачів і працівників, ціни на товари і послуги регулює «невидима рука ринку» – закон попиту і пропозиції. Ознаки ринкової економіки:

- Що робити, визначають споживачі, створюючи попит на певні товари та послуги.
- Як задовольнити попит, що виник, визначають виробники.
- Приватна власність на засоби виробництва.
- Свобода підприємства.
- Свобода вибору економічних партнерів.
- Особиста вигода учасників економічних зв'язків.
- Мінімальне втручання держави в економіку.

При змішаній економічній системі земля і капітал знаходяться в приватній власності, але обмежені ресурси розподіляються не тільки за законами ринку, а й при великій участі держави. Ознаки змішаної економіки [1]:

- У змішаній економіці діють і конкурентно-ринкові стимули, і державне регулювання.
- Державний сектор існує одночасно з приватним.

На сьогоднішній день, узагальнюючи досвід провідних країн світу, вчені-економісти виділяють наступні моделі змішаної економіки на етнічній основі: американська

(ліберальна); шведська (скандинавська); японська; соціально-ринкова.

Американська модель характеризується переживанням приватного сектора в економіці. Уряд здійснює загальне регулювання за допомогою законодавчої, податкової та фінансово-кредитної політики. В економіці країни переважають великі виробники, які контролюють значну частину ринку.

Шведська модель являє собою модель «гуманного (соціалістичного) капіталізму». За рахунок високих ставок прибуткового податку і продуманої податкової політики держава забезпечує високі соціальні гарантії своїм громадянам. Значна частка в економіці належить кооперативному сектору.

Японської моделі притаманні риси корпоративного капіталізму. Важлива увага приділяється розвитку малого і середнього бізнесу. Держава зберігає значний вплив в питаннях контролю за розвитком економіки. Ця модель орієнтується на заощадження, виробництво і експорт продукції при допоміжній ролі особистого споживання.

Соціально-ринкова модель передбачає впровадження в економіку процесів планування. Найбільш успішно вдалося впровадити планування в економіці Франції. Держава намагалася зберегти пріоритетні позиції в економіці. Але ці процеси протікали з різним успіхом. В рамках соціально-ринкової моделі виділяють кілька національних варіантів: англійську, німецьку, італійську, французьку моделі [3].

Отже, економічна система – складне, багатоструктурне і поліфункціональне соціально-економічне явище [4]. Ні для однієї країни немає однозначних і загальноприйнятих шляхів розвитку і безболісних рецептів досягнення добробуту і прогресу. У будівництві сучасної економічної системи слід всебічно використовувати досягнення і досвід функціонування світової цивілізації, враховуючи при цьому власні специфічні умови, можливості і ментальність.

Література

1. Основні економічні системи. URL: <http://www.grandars.ru/student/ekonomicheskaya-teoriya/ekonomicheskaya-sistema.html>
2. Економічна система. Електронна енциклопедія. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Экономическая_система
3. Моделі змішаної економіки. URL: https://spravochnick.ru/ekonomika/suschnost_celi_i_zadachi_smeshannoy_ekonomiki/modeli_smeshannoy_ekonomiki/
4. Економічні системи та їх сутність. URL: <https://works.doklad.ru/view/F2Vq3QMfl6o.html>

ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА І СТРУКТУРА ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВА

Основні фонди формують засоби праці, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, поступово зношуючись, переносять свою вартість по частинах на знову створювану продукцію.

Актуальність теми роботи полягає в тому, що основні фонди підприємств займають важливе місце в національному багатстві країни. Від їх обсягу залежать виробнича потужність підприємства, рівень технічної озброєності праці. Накопичення основних фондів і підвищення технічної озброєності праці збагачують процес праці, додають праці творчий характер, підвищують культурно-технічний рівень суспільства. Як відомо, виробничі основні фонди – це будівлі, споруди, машини і обладнання, транспортні засоби, інструменти, виробничий і господарський інвентар та деякі інші види.

У сучасних умовах швидкого розвитку технічного прогресу відбувається постійне вдосконалення техніки, створення нових більш високопродуктивних видів механізмів і апаратів, які замінюють стару техніку. Чисельний зростання і якісне поліпшення засобів праці на основі безперервного науково-технічного прогресу – це вирішальна передумова неухильного зростання продуктивності праці.

Основні фонди розрізняють за багатьма ознаками, але, перш за все, в залежності від характеру участі основних фондів у сфері матеріального виробництва, основні фонди діляться на виробничі і невиробничі.

Виробничі основні фонди функціонують у процесі виробництва, постійно беруть участь в ньому, зношуються поступово, переносячи свою вартість на готовий продукт, поповнюються вони за рахунок капітальних вкладень [2].

Невиробничі основні фонди призначені для обслуговування процесу виробництва, і тому в ньому безпосередньо не беруть участь, і не переносять своєї вартості на продукт, тому що він не виробляється; відтворюються вони за рахунок національного доходу [3]. У цьому полягає економічна сутність основних фондів.

За класифікації основні виробничі фонди підприємств діляться на наступні групи:

1. Будівлі (виробничо-технічні, службові та ін.) – будови в яких здійснюються виробничі процеси, розміщуються адміністративні та господарські служби підприємства;
2. Споруди – інженерно-будівельні об'єкти, що забезпечують здійснення виробничих процесів;
3. Земельні ділянки та об'єкти природокористування (вода, надра, інші природні

ресурси), що належать підприємству на правах власності;

4. Передавальні пристрої – інженерні мережі водо-, газо-, електро-, тепло-, паро-, повітропостачання на території підприємства;

5. Машини та обладнання;

6. Транспортні засоби – засоби для переміщення людей або вантажів всередині підприємства і поза ним, але відносяться до підприємства;

7. Інструменти та приладдя.

8. Виробничий і господарський інвентар, в їх склад включені різноманітні види інструменту, приладів, меблів, інвентарю;

9. Багаторічні насадження – плодові сади, ягідники і ін.;

10. Капітальні вкладення на поліпшення земель і в орендовані будівлі, приміщення, обладнання та інші об'єкти, які стосуються основних фондів [4].

Не всі елементи основних фондів грають однакову роль у процесі виробництва. Робочі машини й устаткування, інструменти, вимірювальні і регулюючі прилади і пристрої, технічні споруди (гірські вироблення шахт і розрізів, нафтові і газові свердловини) беруть безпосередню участь у виробничому процесі, сприяють збільшенню випуску продукції і тому відносяться до активно діючої частини основних фондів. Інші елементи основних фондів (виробничі будівлі, інвентар) створюють лише непрямий вплив на виробництво продукції і тому їх називають пасивною частиною основних фондів.

Структура виробничих фондів – відсоткове відношення вартості окремих видів або груп основних фондів до їх загальної вартості. Виробнича структура основних фондів характеризується питомою вагою кожної групи основних фондів у загальній їх вартості по підприємству, галузі і промисловості в цілому [1].

Виробнича структура основних фондів і її зміна за той або інший відрізок часу дають можливість характеризувати технічний рівень промисловості й ефективність використання капітальних вкладень в основні фонди. Відмінності виробничої структури основних фондів у різних галузях промисловості є результатом техніко-економічних особливостей цих галузей. Навіть підприємства усередині однієї і тієї ж галузі промисловості, як правило, мають неоднакову виробничу структуру основних фондів. На виробничу структуру основних фондів впливає розвиток концентрації, спеціалізації, кооперування і комбінування виробництва, на її впливає також капітальне будівництво.

В умовах ринкових відносин на перший план висувуються такі питання, що стосуються основних фондів, як технічний рівень, якість, надійність продукції, що цілком залежить від якісного стану техніки й ефективного її використання. Поліпшення технічних якостей засобів праці і оснащеність працівників ними забезпечують основну частину зростання

ефективності виробничого процесу. Отже, тільки постійне оновлення основних виробничих фондів дозволить підприємствам виробляти конкурентоспроможну продукцію, задовольняти попит, який швидко змінюється, пристосовуватися до умов ринкової конкуренції.

Література

1. Чуев И. Н. Чечевицына Л. И. Экономика предприятия: учебник. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко». 2004. 416 с.
2. Экономика организации (предприятия): учебник / Под ред. Н. А. Сафронова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Экономистъ. 2004. 618 с.
3. Экономика предприятия (фирмы): учебник / Под ред. проф. О. И. Волкова, доц. О. В. Девяткина. Москва: ИНФРА-М. 2007. 601 с.
4. Экономика предприятия: учебник для вузов / Под ред. С. Г. Фалько. 2-е изд., испр. Москва: Дрофа. 2004. 368 с.

УДК 338.48

Стоцкая А. И.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В настоящее время туризм – это сфера социально-экономического комплекса, которая превратилась в бурно развивающуюся индустрию. Туризм как товар реализуется в форме услуг. Услуга туризма, как и услуга, вообще – это действие определенной потребительской стоимости, выражающаяся в полезном эффекте, который удовлетворяет ту или иную человеческую потребность [2]. Услуга может быть оказана либо вещью, т. е. при помощи товара, либо в процессе функционирования самого живого труда.

Указанные два способа производства услуг обуславливают и два вида самих услуг: материальные (производственные), опосредованные вещью, и нематериальные (непроизводственные), не связанные с материальными продуктами, производство которых неотделимо от их потребления. Туризм оказывает существенное влияние на экономику и развитие региона, способствуя притоку валюты в страну, созданию новых рабочих мест, улучшению инфраструктуры и т. д. Для получения максимальной выгоды от туризма каждое государство разрабатывает туристскую политику, которая является одним из видов социально-экономической политики государства.

Туристская политика государства – это совокупность форм, методов и направлений воздействия государства на функционирование сферы туризма для достижения конкретных целей сохранения и развития социально-экономического комплекса [1].

Прямое влияние туризма на экономику страны или региона – это результат доходов

туриста на покупку услуг и товаров туризма. Прямое влияние понимается как результат вклада денег туристами в туристские предприятия, материальное обеспечение работников туризма и создание новых рабочих мест.

Влияние первичного дохода вследствие туристских расходов сложно переоценить, так как с ним связаны последующие циклы туристских расходов.

Кроме прямого влияния туристских расходов на развитие региона существует также косвенное влияние, или «эффект мультипликатора», который вступает в силу по мере циркуляции туристских расходов в регионе.

Сочетание прямого и косвенного влияния схемы расходов туристов определяет влияние на местную экономику в целом. Обычно не весь доход, полученный в каждом цикле расходов туристов, бывает потрачен. Некоторая часть его откладывается, а другая тратится за пределами данного региона. Чем больше доля дохода, потраченная в пределах региона, тем больше эффект мультипликатора [2]. Так как индустрия туризма охватывает многочисленные предприятия малого бизнеса, которые поддерживают индустрию, выручка от туризма быстро распределяется среди самых широких слоев населения принимающего региона таким образом, все общество получает экономическую выгоду.

Способность удерживать турдоход в пределах региона зависит от экономической замкнутости района и самостоятельности местной экономики. Если местная экономика способна производить товары и услуги, которые пользуются спросом у туристов, то эффект мультипликатора будет очень значителен. Чем больше товаров импортируется из других регионов, тем меньше эффект мультипликатора.

Таким образом, хотя туризм и обладает значительным потенциалом как инструмент экономического развития, но он не является панацеей от всех экономических недугов. Правительство должно приложить все усилия к оптимизации (а не максимизации) прибыли от туризма, принимая во внимание те издержки, которые может повлечь за собой его развитие.

Литература

1. Дурович А. П. Организация туризма: учебное пособие. Минск. *Современная школа*. 2010. 383 с.
2. Здоров А. Б. Экономика туризма: учебник по специальности «Менеджмент организации». Москва. *Финансы и статистика*. 2011. 266 с.

ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ В МЕХАНІЗМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ринок є високоорганізованою інституцією, де в результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюються рівноважні ціни. Попит і пропозиція – головне ядро ринкової системи, її рушійні сили. Водночас взаємодія попиту, пропозиції і ціни є визначальною у формуванні економічної поведінки споживачів (покупців) і виробників (продавців). Аналіз попиту і пропозиції стосується конкурентного ринку, який характеризується великою кількістю покупців і продавців, йде мова про ринковий попит і пропозицію за умов вільної конкуренції.

Попит – це форма вираження потреби в життєвих засобах, що визначається певною кількістю товарів і послуг, які споживачі можуть придбати за цінами, що склалися на ринку, та наявністю коштів [1]. Закон попиту стверджує, що чим нижча ціна товару, тим більша його кількість, яку покупці хочуть і можуть придбати. Тобто між ціною й величиною попиту існує обернена залежність. Еластичність попиту відображує взаємозв'язок між зміною ціни і обсягом проданих товарів. Найбільш прийнятою одиницею виміру еластичності попиту є відсоток. Цей показник дає можливість з'ясувати, на скільки відсотків змінився обсяг продажу товарів у результаті зміни ціни на одиницю товару на один відсоток.

За ринкової економіки зв'язок виробництва і споживання опосередковується не лише попитом, а й пропозицією. Якщо попит є ринковою формою потреб, споживання, то пропозиція – ринковою формою виробництва та його безпосередньою функцією. Саме результати виробництва утворюють матеріально-речовий зміст пропозиції. Будучи похідною виробництва, пропозиція якісно, просторово і кількісно не тотожна йому. Якісна відмінність зумовлена тим, що виробництво є процесом виготовлення товарів, а пропозиція – початковою стадією їх реалізації. Крім того, виробництво передує у часі пропозиції. Просторові розбіжності виявляються у тому, що товари, як правило, виробляють в одному місці, а пропонують для реалізації в інших. Кількісна неоднаковість виробництва і пропозиції полягає у тому, що в одних випадках обсяг виробництва товарів у країні перевищує їх пропозицію на внутрішньому ринку (певна кількість експортується), в інших – є меншим за пропозицію (вплив імпорту). На пропозицію як безпосередню функцію виробництва опосередковано (через попит) впливають потреби, споживання: саме попит визначає обсяг, структуру виробництва товарів, а відповідно – обсяг і структуру пропозиції.

Пропозиція – це кількість товарів і послуг, яка є у продажу за певною ціною [1]. Об'єктивний рух пропозиції регулюється відповідним економічним законом – законом

пропозиції. Пропозиція зумовлюється, насамперед економічною діяльністю виробників, тобто основних суб'єктів конкурентної боротьби. Процесом-причиною закону пропозиції виступає зміна ціни: вона може знижуватись або зростати, що впливає на кількість товарів і послуг, які пропонуються споживачам. Якщо ціна знижується, то підприємець одержує менше коштів від реалізації, і навпаки, у разі її зростання за такої самої кількості товарів і послуг, виручка є більшою. Отже, закон пропозиції на відміну від закону попиту ґрунтується на прямій залежності між ціною й обсягом товарів і послуг. Еластичність пропозиції товару по ціні – визначається як відношення процентної зміни величини пропозиції до процентної зміни ціни цього товару. Це відношення називається коефіцієнтом цінової еластичності пропозиції [2].

Попит і пропозиція – це дві взаємодіючі і взаємозалежні сили ринку. Вони, подібно старомодним терезам, існують для того, аби зважувати взаємно протилежні інтереси виробників і споживачів та забезпечувати їхній компроміс, досягнення ними обопільної вигоди. Адже кожен із них, виходячи на ринок, приймав власне економічне рішення (робив свій вибір), спираючись на досвід та інформацію, яку посилає ринок через ціни.

Взаємодія попиту і пропозиції відбувається під дією сил ринкової конкуренції як із боку продавців, так і з боку покупців. У продавців різна кількість товару, різні витрати на його виробництво, але кожен воліє продати товар й отримати максимум доходу з тим розрахунком, щоби покрити понесені витрати і мати прибуток, достатній для подальшого розвитку виробництва та задоволення особистих потреб. Вони зацікавлені продати товари якомога дорожче, але за реальною ціною, яка забезпечить їх доходом. У свою чергу, на кожен товар на ринку претендує багато покупців, кожен із яких волів би заплатити менше, а отримати корисність (задоволення) більше. Коли на ринку пропозиція товару перевищує попит на нього, тоді посилюється конкуренція з боку продавців, яка змушує їх знижувати ціну до тих пір, допоки знайдеться покупець.

У результаті взаємодії попиту й пропозиції під дією сил конкуренції на ринку кожного товару загалом встановлюється така ситуація, коли за певною ціною пропонується стільки товару, скільки споживачі готові придбати. Ринкова рівновага – це ситуація на ринку, коли досягається рівновага попиту і пропозиції за кількістю й ціною товару. У разі встановлення такої рівноваги випуск продукції досягає економічно доцільного рівня. В результаті, як дотепно зауважує П. Самуельсон, «людям, які люблять яблука, ніхто не пропонує апельсини, і навпаки».

Відомий французький економіст Л. Вальрас довів, що в умовах ринкової економіки є можливість встановлення рівноважної ціни (або цінової рівноваги). Рівноважна ціна – це така ціна на конкурентному ринку, за якої попит дорівнює пропозиції, відсутні товарний

дефіцит і надлишок товарів і послуг. Така ціна не впливає на зміну обсягів виробництва. Рівновага досягається в результаті діяльності всіх учасників ринку і сприяє забезпеченню максимально високого рівня задоволення потреб [3].

Таким чином, на попит і пропозицію впливають багато різних факторів, і реакція на них теж різна. Ступінь зміни попиту й пропозиції під впливом певних факторів характеризує ступінь їх еластичності. Еластичність – це міра реагування однієї змінної величини на зміну іншої здатність функції реагувати на зміну аргументу [4]. Еластичність виражається як відношення відсоткових змін. Це уніфікована форма виразу, відсотки залишаються незмінними у будь-якому випадку, незалежно від того, в яких одиницях вимірювання виражаються початкові дані.

Необхідно відмітити, що попит і пропозиція на ринку взаємопов'язані. Саме з їх допомогою встановлюється ціна на той чи інший товар, а також визначається необхідна кількість даного товару.

Література

1. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка. Київ: Вища шк. 2005. 327 с.
2. Климко Г. Н. Основи економічної теорії. Київ: Знання Пресс. 2001. 646 с.
3. Мочерний С. В., Симоненко В. К. Основи економічної теорії. Київ: Знання. 2000. 607 с.
4. Предборський В. А. Основи економічної теорії. Київ: Кондор. 2002. 621 с.

УДК 334.012.2

Шастун В. Е.

ПІДПРИЄМСТВО, ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами (Відповідно до ст. 62 ГК України). Іншими словами підприємство – це первинна ланка суспільного виробництва, яка створюється з метою отримання прибутку та забезпечує виготовлення певних товарів чи надання послуг і здійснює процес відтворення на основі самоокупності й самостійності. Як первинна ланка суспільного виробництва підприємство має такі характерні риси:

- 1) на підприємстві здійснюється процес поєднання робочої сили і засобів виробництва, виникають і реалізуються виробничі відносини;
- 2) відбувається процес виготовлення товарів та надання різноманітних послуг;
- 3) зосереджується основна частина суспільного капіталу;

4) виникають, поєднуються і взаємодіють усі види інтересів (індивідуальних, колективних, суспільних) тощо;

5) результатом функціонування підприємства є товари та різноманітні послуги, що надаються цими підприємствами.

Виділяють дві основні функції підприємства, які в узагальнюючому вигляді характеризують його діяльність:

1) виробнича – полягає у створенні товарів і послуг для задоволення потреб суспільства та отримання прибутку;

2) відтворювальна – знаходить своє вираження у забезпеченні розширеного відтворення продукту, виробничих відносин і самого виробника.

Можна виділити багато напрямів, які в сукупності забезпечують виконання основних функцій. Так, наприклад, виконання виробничої функції передбачає виконання таких підпорядкованих або специфічних функцій, як виробничо-технологічна; економічна; соціальна та інші.

Цілі підприємства (загальні, приватні і особливі) висловлюють конкретизовані загальні орієнтири, досягнення яких намічається в планованому періоді повністю або обмежено. Вони є керівництвом для формування системи конкретних планових показників, основою для прийняття ділових рішень та визначають способи підвищення ефективності підприємства.

Типи цілей підприємства:

1) по зв'язку з результатами бізнесу: економічні та неекономічні;

2) по зв'язку з системою планування: стратегічні, тактичні, поточні;

3) по зв'язку з періодом планування: довгострокові, середньострокові і короткострокові;

4) по зв'язку зі сферою діяльності: внутрішні і зовнішні;

5) по зв'язку з простором цілей: ринкові, інноваційні, продуктивні, ресурсні, ціннісні, організаційні та соціальні.

Залежно від форми власності розрізняють такі організаційні види підприємств: одноосібне володіння, партнерство, корпорація. Одноосібне володіння – підприємство, власником якого є одна особа або сім'я, що самостійно веде справу з урахуванням своїх інтересів, одержуючи весь дохід і ризикуючи своїм майном і грошима. Партнерство (товариство) – це підприємство, організація або установа, заснована на засадах угоди двох чи більше осіб (в тому числі юридичних) шляхом об'єднання фінансових ресурсів і підприємницької діяльності, з метою одержання та розподілу прибутків, а також розподілу ризику і збитків. Акціонерне товариство (корпорація) – правова форма підприємницької діяльності, відокремлена від конкретних осіб, які володіють корпорацією, за якою функція

власності та контролю поділена між акціонерами.

Залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства можуть бути віднесені до: малих, середніх та великих. Малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500000 євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні. Згідно з даними Державної служби статистики України на 2018 частка малих підприємств в загальній кількості становить 99 %. Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік перевищує 1000 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні. Згідно з даними Державної служби статистики України на 2018 частка таких підприємств у країні складає 0,02 %. Усі інші підприємства визнаються середніми (частка 0,08 %).

Підприємство вважається стабільним, коли дотримуються умови: 1) загальна мета підприємства розглядається як сукупність цілей зацікавлених сторін; 2) сукупність цілей зацікавлених сторін є розширенням спільної мети системи. Підприємство несе відповідальність перед працівниками, державою і суспільством за своїми зобов'язаннями, правовим актам, суспільним цінностям, соціальним і моральним нормам.

Література

1. Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. Ч. 1. Харків: Право. 2008. 496 с. URL: https://pidruchniki.com/85603/pravo/pidpriyemstvo_vidi
2. Климко Г. Н. Основи економічної теорії. Київ: Знання Пресс, 2001. 646 с.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

СЕКЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ КРАЇН В
СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 330.354

Богатирьов Д. Ф.

ОЦІНКА МАСШТАБІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В
СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗАГРОЗ КРАЇН СВІТУ

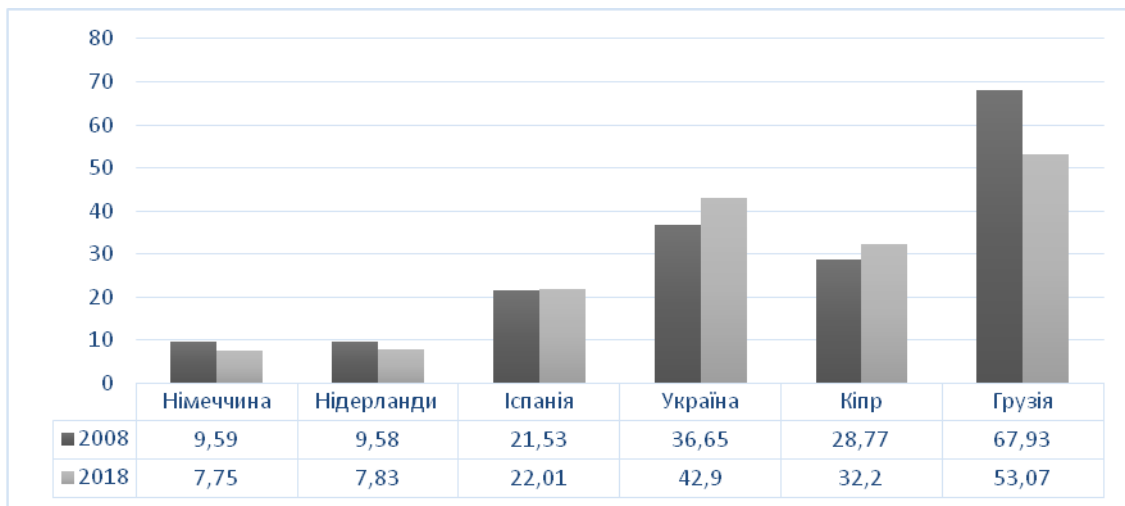
Питання загострення проблеми тінізації економічних процесів у контексті подолання глобальних кризових явищ та забезпечення стабільності світової і національних економічних систем неодноразово вносилися до порядку денного Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ). Найбільш гострими проблемами тінізації економічних відносин визначалися тінізація фінансових потоків та тіньова зайнятість [1]. Саме тому, важливого значення набуває сьогодні дослідження тіньової економіки в загальносвітовому масштабі та визначення особливостей її прояву і поширення в різних країнах з метою розробки ефективних механізмів державного регулювання детінізації національних економік та глобальної економічної системи в цілому.

Тінізація економіки як загальнопланетарне явище займає одне з основних місць у функціонуванні економічних систем усіх країн світу. Це обумовлено його сутністю та складністю виявлення всіх можливих варіантів його прояву. Загальне розуміння тіньової економіки обумовлено також і ментальними особливостями країни. Відтак, досліджуючи масштаби тінізації економік окремих країн світу, необхідно обов'язково брати до уваги рівень розвитку економічної системи і традиції, притаманні конкретній країні.

За даними різних організацій рівень тіньової економіки в сучасному світі становить від 18 до 35 % загальносвітового ВВП. За підрахунками Світового банку ВВП у світі 2018 року становив 84.74 трлн дол. США, тобто найбільш песимістичний розрахунок свідчить, що в тіньовому секторі нині виробляється приблизно 29.5 трлн дол. США [2].

Так за розрахунками відомої міжнародної організації МВФ середній рівень тіньової економіки в країнах світу становить 31, 7 %, а якщо порівняти показники за 2008 та 2018 роки то можна побачити, що ситуація загалом не дуже змінилася (рисунок 1) [3]. Так в багатьох країнах рівень тіньової економіки зменшився, але в країнах що розвиваються, в країнах з перехідною економікою, ситуація зазвичай навпаки.

Проаналізувавши показники рівня тіньової економіки в Німеччині та Грузії можна прийти до таких висновків.

Рис. 1. Показник рівня тіньової економіки в різних країнах світу, за 2008 та 2018 роки (у % від обсягу офіційного ВВП)

В Німеччині й так не дуже великий рівень тіньової економіки, всього-на-всього 7.75 % від ВВП. Такого рівня вона досягнула завдяки діям у різних сферах впливу:

–**нормативно-правова.** Німеччина почала боротьбу з нелегальною працею та демпінг заробітних плат на «чорному» ринку праці. В країні проводиться поступова політика збільшення заробітної плати, планується введення диференційної ставки мінімальної заробітної плати, в залежності від галузі;

–**політична.** Було покращено взаємозв'язок гілок влади, що дало можливість швидше реагувати, покращило координацію та інформованість відповідних органів;

–**банківська.** Німеччина, як і більшість країн Євросоюзу, впровадили чиповані картки. Усі картки на лицевій стороні мають чип, в котрому зберігаються данні про користувача;

–**податкова.** Керівництво Німеччини знизило ставку ПДВ для окремого бізнесу з 19 до 7%., що повинно вивести частину цього бізнесу з тіні та знизити найм нелегальних працівників. Грузія приковує увагу до себе напевно майже найбільшим показником тіньової економіки. За десяток років рівень її тіньової економіки зменшився на понад 10 % і складає приблизно 53.07 % від офіційного ВВП. В основі реформ в Грузії лежать п'ять ключових факторів:

–**громадська підтримка.** Більш ніж 90 % громадян підтримувало керівництво, завдяки чому задача подолання тіньової економіки значно спрощувалася;

–**залучення нових кадрів.** Відсутність компетентних кадрів дуже часто стає перепорою на шляху реалізації реформ. Керівництво Грузії вирішило кадрове питання завдяки залученню людей, зокрема фахівців з досвідом роботи в приватному секторі, а також таких, що здобули освіту на Заході;

–**обмеження ролі держави.** Стратегія Грузії частково базувалася на переконанні про

преваги невеликого державного сектору, з обмеженим державним регулюванням та широкими економічними свободами. Економічні проблеми та засилля корупції розглядалися, як наслідок втручання держави в життя людей;

– **прийняття нестандартних рішень.** Деякі з антикорупційних заходів, наприклад, визволення з-під варті осуджених за корупцію державних чиновників та представників бізнесу в обмін на внесення ними конкретної суми грошей, були здебільшого суперечливими. «Логіка була дуже простою, – пояснює позаминулий президент Саакашвілі. – Ми не могли залишати сидіти в тюрмі всіх корупціонерів – їх було занадто багато. Замість того щоб тримати їх у в'язниці за рахунок держави, що знаходиться на межі банкрутства, було куди краще забрати у них незаконно отримані кошти і випустити їх на волю. Як тільки вони відкуповувалися, вони відразу ставали тихіше води»;

– **адаптація міжнародного досвіду до місцевих умов.** Реформатори використовували міжнародний досвід, однак, як вони самі люблять підкреслювати, цей досвід був адаптований до унікальних умов Грузії, а багато рішень були вироблені ними самими.

Наприклад щодо більшості країн, що розвиваються (країни Азії, Африки і Латинської Америки), для них характерне існування такого рівня тінізації економіки, який не поступається офіційній економіці. У 2018 р., за різними оцінками, рівень тінізації економіки таких країн був наступним: Нігерія – 56, 67 %, Таїланд – 50, 63 %, Єгипет – 34, 24 %, Перу – 52, 4 % [3]. В цілому, різниця між економіками розвинених країн та країн, що розвиваються, полягає в тому, що в тіньовому секторі економіки розвинених країн працюють, переважно, невеликі підприємства, податкові надходження від яких є незначними. В країнах, що розвиваються, ситуація інша: населення сільських місцевостей, як правило, не може знайти офіційну роботу, тому змушене працювати в тіньовому секторі. До того ж, високий рівень корупції та прогалини у законодавстві не сприяють тому, щоб частина економічної діяльності, яка здійснюється у тіньовому секторі економіки, враховувалася при розрахунку офіційного ВВП країни [4].

Щодо методів протидії тінізації економіки, то найпоширенішими серед них у розвинених країнах (Австрії, Великобританії, Канаді, Німеччині, США, Франції та ін.) є формування законодавчого забезпечення та створення відповідних органів контролю з метою впровадження заходів спрощення процедур оподаткування та ліквідації причин, що спонукають підприємців переводити свою діяльність у тіньовий сектор економіки.

Сьогодні проблема тінізації економіки набула глобального характеру та є частиною повсякденних економічних відносин практично в усіх країнах світу. Як правило, тінізація економічної діяльності обумовлена не лише прагненням приховати доходи та небажанням сплачувати податки, але й прагненням уникнути численних адміністративних норм та вимог

при здійсненні підприємницької діяльності (щодо реєстраційних та дозвільних процедур, санітарно-побутових умов, соціального забезпечення найманих працівників, безпеки їх праці тощо). До того ж, переведення підприємницької діяльності у тіньовий сектор у багатьох країнах світу можна розглядати як вимушений крок з боку підприємців для збереження бізнесу в умовах неналежної сформованості або недосконалості механізмів державного регулювання та політичної і економічної нестабільності.

Результативність процесів детінізації економіки залежить сьогодні від спроможності країни створити безпечні, стабільно сприятливі умови, які дозволять суб'єктам господарювання нарощувати економічну активність в офіційній економіці, функціонуючи з дотриманням принципів підтримки добросовісної конкуренції на ринку.

Література

1. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: [монографія] / [За ред. С. С. Варналія]. Київ: НІСД. 2006. 576 с.
2. Статистичні данні рівня ВВП. URL: <https://knoema.ru/atlas/Весь-мир/ВВП>
3. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>
4. Теневая экономика и экономическая преступность. Масштабы теневой экономики. URL: http://polbu.ru/shadow_economy/ch02_all.html.

УДК 330.341.1. (4-6ЄС)

Гнідіна В. С.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄС

Сьогодні, щоб бути конкурентоспроможними на міжнародній арені, національні економіки повинні постійно трансформуватися, використовуючи інновації в якості рушійної сили. Національна інноваційна система (НІС) дозволяє здійснювати контроль якості, регулювання та ефективно управління інноваційною діяльністю країни. Тому формування ефективних НІС є одним із актуальних завдань країн ЄС. Ця задача вирішується з різною інтенсивністю в регіонах Європи, що пов'язано з різними економічними і політичними передумовами. Саме тому стає актуальним вивчення ефективності розвитку НІС країн ЄС для подальшого пошуку можливих шляхів подолання асиметрії інноваційного розвитку.

Зазначимо, що для оцінки ефективності функціонування НІС країн ЄС був використаний метод оболонкового аналізу даних (Data Envelopment Analysis, DEA), який оцінює ефективність, яка визначається як частка від ділення суми всіх вихідних параметрів

на суму всіх вхідних факторів. DEA використовується для вимірювання ефективності приймаючих рішення одиниць (Decision Making Unit, DMU). Відповідно до DEA, об'єкт може бути визнаний ефективним в сфері інноваційної діяльності, якщо жоден інший об'єкт (об'єкти) не може виробити більше інноваційного результату при заданому обсязі ресурсів.

В рамках DEA оцінка ефективності може розглядатися з точки зору максимізації результатів при фіксованому обсязі ресурсів або, навпаки, з точки зору мінімізації ресурсів, що використовуються при фіксованому обсязі продукції. Перший випадок задачі DEA відповідає специфікації моделі DEA, орієнтованої на вихід (output-oriented DEA), другий випадок – орієнтованої на вхід (input-oriented).

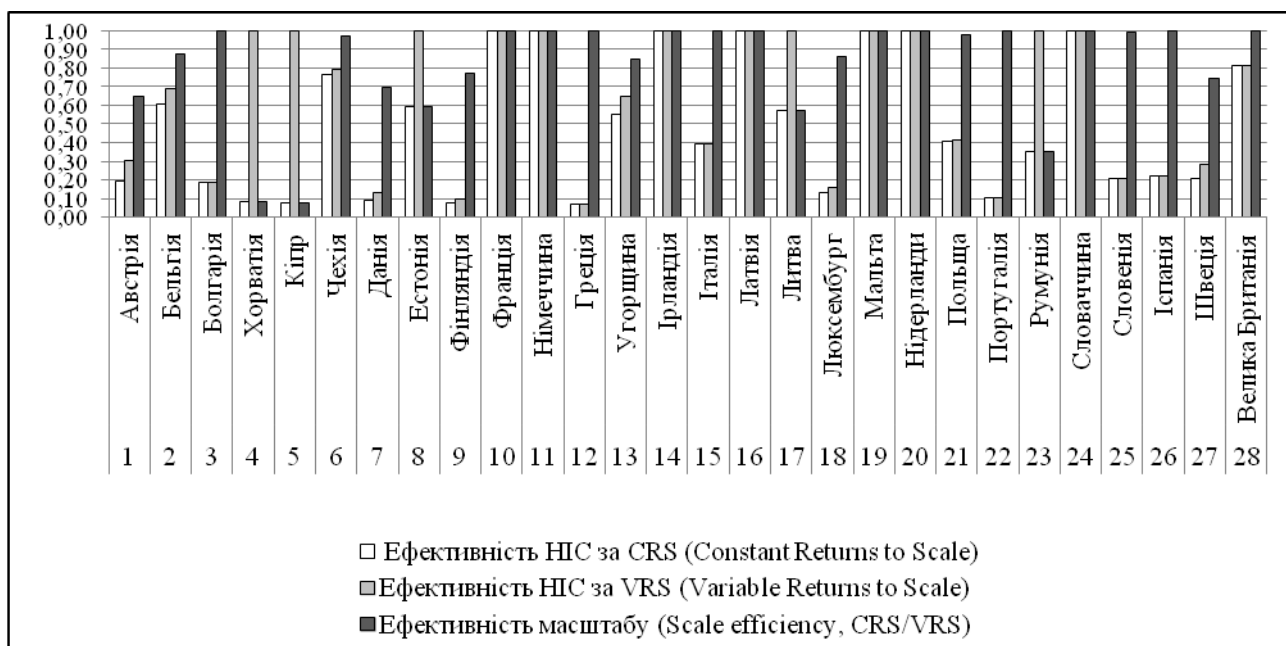
Отже, за допомогою методу DEA даних можна побудувати межу ефективності. Вона має форму певної випуклої оболонки у просторі вхідних та вихідних змінних. Відповідно, виходячи з назви метода, ця межа ефективності огинає всі точки, що відповідають досліджуванім об'єктам у багатовимірному просторі [1, с. 423–424]. Сама ж межа ефективності використовується як деяка еталонна точка, де рівень ефективності кожного об'єкту буде знаходитися як відстань від нього до межі в просторі входів та виходів.

Існує дві основні моделі непараметричного методу DEA. Перша модель, побудована Чарнсом, Купером і Родосом, яка передбачала постійний ефект масштабу виробництва (Constant Returns to Scale, CRS) [1, с. 425-426]. Для цієї моделі довжина відрізка від контрольної точки до межі ефективності являє собою величину, на яку можна пропорційно зменшити витрати на введення без зменшення обсягу випуску.

Існує також інша модель, в якій передбачається змінний ефект від масштабу (Variable Returns to Scale, VRS). Вона була створена Бенкером, Чарнзом і Купером у 1984 р. Такі моделі дозволяють визначити технічну неефективність окремої країни, яка полягає в пропорційному зниженні значень вхідних параметрів при постійному рівні випуску.

Слід зазначити, що для аналізу ефективності розвитку НІС ЄС (на 2016-2018 роки) з використанням методу DEA було відібрано 5 показників інноваційного розвитку, які в комплексі характеризують сучасне функціонування НІС [1, 2]. До вхідних індикаторів, тобто інноваційних ресурсів, увійшли 4 показника: 1. обсяги фінансування науково-дослідної діяльності (тис.дол.); 2. чисельність працівників, задіяних в НДДКР (осіб); 3. кількість заявок на патенти – як показник генерування інновацій; 4. заявки на товарні знаки на 1 мільярд ВВП (в ППС) – як показник творчих інноваційних результатів. В якості вихідного показника ефективності розвитку НІС було обрано високотехнологічний експорт у млн. дол. США.

Відмітимо, що в практиці оцінювання, як правило, використовується специфікація вихідної моделі, орієнтованої на максимізацію вихідного показника. Результати розрахунків вихідної орієнтованої моделі наведені на рис. 1.

Рис. 1. Результати розрахунку ефективності розвитку НІС країн ЄС за допомогою вихідної орієнтованої моделі DEA

Зазначимо, що країна з показником 1 або 100 % вважається ефективною, тобто «еталонною» для інших і, на нашу думку, її можна віднести до так званого «ефективного полюсу». Але зазначимо, що питома вага НІС, що сформували «ефективний полюс» («еталонні» країни), за постійними і змінними масштабними ефектами відрізняється, і склала відповідно 25, 0 % (7 країн) і 42, 9 % (12 країн). За коефіцієнтом ефективності масштабу (відношення CRS до VRS) ефективними об'єктами є 14 країн (рівно 50 % від складу ЄС). Саме із-за різниці у кількості «ефективних полюсів» рангові місця країн за різними моделями значно відрізняються.

Зазначимо, що модель з постійною віддачею від масштабу (CRS) є більш жорсткою і накладає серйозні додаткові обмеження. Середнє значення інноваційної ефективності, розраховане за цією моделлю, що дорівнює 0, 49, значно нижче, ніж розраховане за змінним ефекту масштабу (VRS), яке склало 0, 63. Коефіцієнт ефективності масштабу, що характеризує відношення ефективності, розрахованої за постійним ефектом масштабу до ефективності за змінним, становить в середньому за країнами ЄС 0, 829.

Таким чином, за показником постійного ефекту масштабу (CRS) неефективними країнами (показник менше 0, 5) виявилися 15 країн (з Польщі з ефективністю за CRS, що дорівнює 0, 41 або 41 % та завершуючи Грецією з 0, 07 або 7 %). Зазначимо також, що до складу «нееталонних» об'єктів увійшли інноваційні лідери за ГП, такі як Швеція (0, 21 або

21 %), Данія (0, 09 або 9 %) та Фінляндія (0, 08 або 8 %), які б могли при наявних ресурсах продукувати більший інноваційний випуск. За моделлю VRS, яка допомагає оцінити ефективність незалежно від того, чи існує пропорційна зміна вхідних і вихідних змінних. Аналіз показує, що тут до «ефективних полюсів» також увійшли Кіпр, Литва, Естонія, Румунія та Хорватія з показником 1 або 100 %. І в цій моделі до складу «нееталонних» об'єктів увійшли інноваційні лідери за ГП, такі як Швеція (більший показник у цій моделі – 0, 28 або 28 %), Данія (0, 13 або 13 %) та Фінляндія (0, 10 або 10 %), які б могли при своїх наявних ресурсах продукувати більший за фактичний інноваційний випуск.

Також зазначимо, що є країни, які за усіма трьома показниками ефективності мають 1 або 100 %, тобто є «еталонними» для інших. Ними є 7 країн, серед яких інноваційні лідери – Німеччина, Франція, Нідерланди та Ірландія; та наздоганяючі інноватори – Мальта, Словаччина та Латвія. Тобто ці країни максимально ефективно використовують свої вхідні ресурси і завдяки ним продукують максимально можливий високотехнологічний експорт.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу стало ясно, що загальне лідерство в інноваційній сфері не є гарантією високої ефективності виробництва високотехнологічного експорту. Вивчивши досвід країн «ефективного полюса», країни ЄС можуть розробити комплекс заходів щодо підвищення ефективності своїх ніс, що дозволить їм бути більш конкурентоспроможними на світовій арені.

Література

1. European Innovation Scoreboard 2019. Retrieved from http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en (accessed: 03.12.2019).
2. UIS Statistics. *UNESCO Institute for Statistics (UIS)*. Retrieved from <http://data.uis.unesco.org/> (accessed: 01.12.2019).

УДК 336.27 (477)

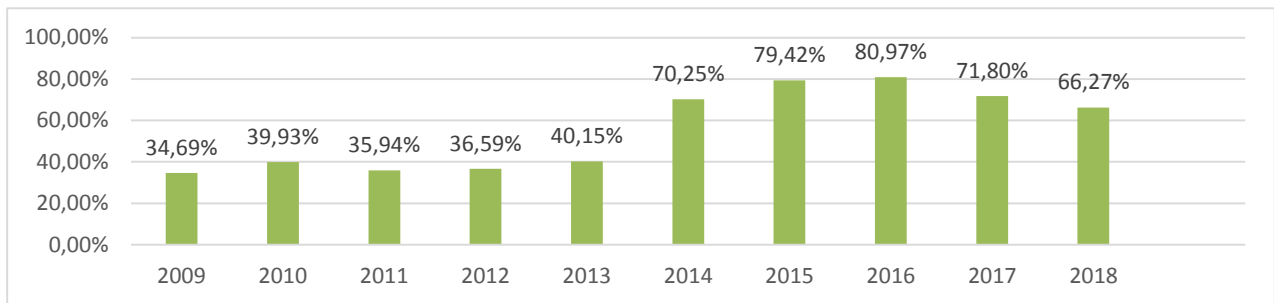
Гуцько К. В.

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗИ

Державний борг є важливим макроекономічним важелем регулювання економіки держави, що дає змогу здійснювати обрану економічну стратегію, залучати кошти для вирішення важливих економічних питань та реалізації проектів. Тому наявність державного боргу не лише у країн з перехідною економікою, але й у високорозвинених країнах має свої об'єктивні причини. Водночас накопичення державного боргу має й негативну сторону, адже значна величина цього показника збільшує витрати на обслуговування державного боргу, знижує фінансову стійкість та загрожує економічній безпеці держави.

Величина державного боргу України протягом 2009-2016 рр. постійно зростала (рис. 1).

За підсумками 2017 року рівень державного та гарантованого державою боргу скоротився до 71,8 % ВВП порівняно із 80,9 % ВВП у 2016 році (у 2015 році цей показник становив 79,4 %). У 2017 році рівень державного та гарантованого державою боргу відносно до ВВП знизився вперше починаючи із 2011 року. Це стало можливим завдяки поліпшенню макроекономічних показників та більш злагоджених дій щодо фіскальної консолідації і монетарної політики. Проте перевищення граничного обмеження загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу у 2017 році зберігалось [1].

Рис. 1. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП, 2009-2018 рр. [2]

Для прогнозування величини дефіциту державного бюджету України використаємо квадратичне рівняння регресії: $y = a * t^2 + b * t + c$, в якому y – величина дефіциту; t – фактор часу. Для знаходження параметрів a , b та c розв’яжемо систему рівнянь по формулі (1):

$$\begin{cases} a \sum t_i^4 + b \sum t_i^3 + c \sum t_i^2 = \sum t_i^2 y_i \\ a \sum t_i^3 + b \sum t_i^2 + c \sum t_i = \sum t_i y_i \\ a \sum t_i^2 + b \sum t_i + nc = \sum y_i \end{cases} \quad (1)$$

Дані проміжних розрахунків представлено в табл. 1.

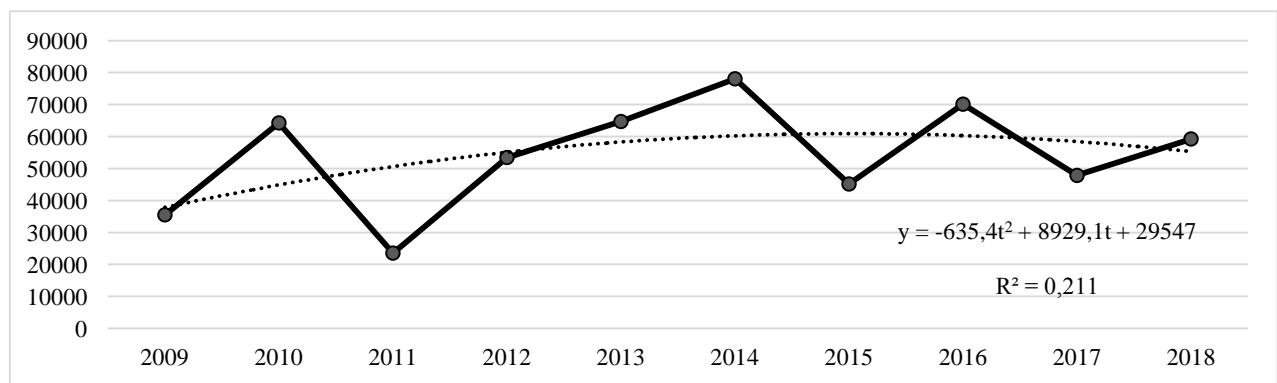
Залежність обсягу дефіциту державного бюджету України (y) від часу (t) представлено на рис. 3 та описано рівнянням $y = -635, 4t^2 + 8929, 1t + 29547$. Для цього рівняння коефіцієнт детермінації $R^2 = 0, 2119$, що свідчить про щільний зв’язок між факторами та дає змогу використовувати цю модель для прогнозування рівня дефіциту державного бюджету в майбутньому.

Таблиця 1

Дані для розрахунку рівняння залежності величини дефіциту державного бюджету України від часу

Роки	Величина дефіциту бюджету України (y)	t	t ²	t ³	t ⁴	t ² * y	t * y
2009	35517, 2	1	1	1	1	35517, 2	35517, 2
2010	64265, 5	2	4	8	16	257062	128531
2011	23557, 6	3	9	27	81	212018, 4	70672, 8

2012	53445, 2	4	16	64	256	855123, 2	213780, 8
2013	64707, 6	5	25	125	625	1617690	323538
2014	78052, 8	6	36	216	1296	2809900, 8	468316, 8
2015	45167, 5	7	49	343	2401	2213207, 5	316172, 5
2016	70130, 2	8	64	512	4096	4488332, 8	561041, 6
2017	47849, 6	9	81	729	6561	3875817, 6	430646, 4
2018	59247, 9	10	100	1000	10000	5924790	592479
Сума	541941, 1	55	385	3025	25333	22289460	3140696

Рис. 2. Залежність рівня дефіциту державного бюджету України від часу

Обсяг дефіциту державного бюджету (y) є основним фактором зростання державного боргу (z) і прямо впливає на його величину, тому для виведення взаємозв'язку між ними доцільно буде застосувати лінійне рівняння регресії. Для знаходження параметрів рівняння розв'яжемо систему по формулі (2):

$$\begin{cases} a * \sum y + b * \sum y^2 = \sum z * y \\ a * n + b * \sum y = \sum z \end{cases} \quad (2)$$

Дані проміжних розрахунків представлено в табл. 2.

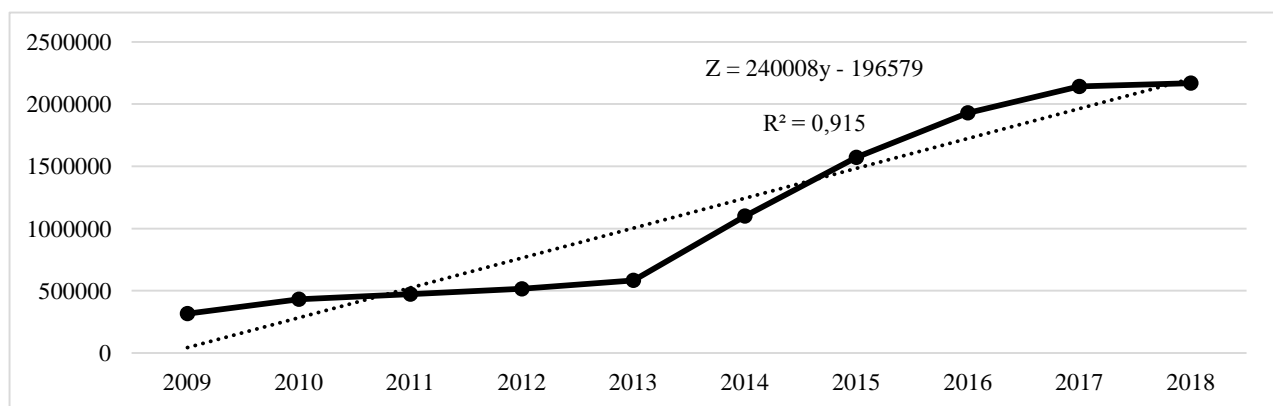
Таблиця 2

Дані для розрахунку рівняння залежності величини державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України

Роки	Величина державного боргу (z)	y	$z*y$	y^2
2009	316885	35517, 2	11 254 867 922	1261471496
2010	432235	64265, 5	27777798393	4130054490
2011	473122	23557, 6	11145618827	554960517, 8
2012	515511	53445, 2	27 551 588 497	2856389403

2013	584114	64707, 6	37796615066	4187073498
2014	1100564	78052, 8	85902101779	6092239588
2015	1572180	45167, 5	71 011 440 150	2040103056
2016	1929759	70130, 2	1, 35334E+11	4918244952
2017	2141674	47849, 6	1, 02478E+11	2289584220
2018	2168627	59247, 9	128 486 595 633	3510313654
Сума	11234671	541941, 1	638 739 255 120	31840434875

Залежність величини державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України зображено на рис. 4 та описано рівнянням $Z = 240008y - 196579$.

Рис. 3. Залежність величини державного боргу України від обсягу дефіциту державного бюджету України

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9152$ свідчить, що величина державного боргу на 91,52 % залежить від величини дефіциту державного бюджету, а на 8,48 % – від інших факторів. Це дає нам змогу використовувати отриману модель для прогнозування рівня державного боргу України. У комплексі з моделлю для прогнозу дефіциту державного бюджету України ми можемо отримати прогнозні значення державного боргу України у 2019-2023 рр. (табл.3).

Таблиця 3

Прогнозні значення обсягів дефіциту державного бюджету та прямого державного боргу України у 2019-2023 роках

Показник	Період, роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг дефіциту державного бюджету України, млн грн	64862, 1	66801, 8	68741, 4	70681	72620, 7
Величина прямого державного боргу України, млн грн	2443513, 5	2683522	2923530, 4	3163538, 9	3403547, 3

На основі проведених розрахунків можемо зробити висновок про те, що величина прямого державного боргу України зростатиме при незмінній борговій політиці держави. Проте зростання абсолютної величини державного боргу ще не дає підстав для прогнозу зміни економічної безпеки держави, оскільки на його величину впливає інфляція та разом із державним боргом зростає ВВП.

Отже, для розроблення системи управління борговими процесами в Україні та поступового відновлення економічної стабільності країни потрібно вживати низку заходів:

- підвищити ефективність боргової політики для зменшення боргового навантаження та зниження вартості обслуговування державного боргу;
- підвищити ефективність використання можливостей співпраці з МФО;
- покращити структуру державного боргу з метою зниження валютного ризику;
- стимулювати розвиток вітчизняного фінансового ринку;
- вжити заходи щодо зменшення боргових ризиків при упровадженні інвестиційних проектів;
- удосконалити методичні підходи щодо управління фіскальними ризиками;
- привести законодавчі норми України до стандартів ЄС;
- удосконалити практику проведення активних операцій з управління боргом з метою зменшення ризику рефінансування;
- здійснити заходи щодо мінімізації бюджетного ризику [3].

Для управління та обслуговування державного боргу і пов'язане з цим вирішення проблем боргового навантаження використовують різноманітні методи прогнозування. Визначені обсяги державного боргу та відношення його до ВВП дозволяють координувати основну стратегію соціально-економічного розвитку держави. Розраховані показники свідчать про наявність загрозового стану в державі на найближчі п'ять років: обсяг державного боргу може зрости на 64 %, а обсяг дефіциту державного бюджету може зрости на 81, 58 %. Отже, вкрай важливо забезпечити перевищення темпів зростання ВВП над темпами росту державного боргу, особливо зовнішнього.

Література

1. Вплив політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України: Рішення Ради Національного банку України від 30.10.2019 № 48-рд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr048500-18> (дата звернення 15.12.2019)
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://minfin.gov.ua> (дата звернення 15.12.2019)
3. Забезпечення боргової стійкості України щодо впливу зовнішніх шоків із використанням передового міжнародного досвіду: Аналітична записка. Серія (Економіка). 2019. № 7. URL:

ВПЛИВ МУЗИКАЛЬНОЇ ГРУПИ «BTS» НА ЕКОНОМІКУ

У 2018 році BTS увійшли в історію як перша корейська група, що очолила чарт альбомів Billboard 200 та найшвидше зібрала 10 мільйонів переглядів MV на YouTube. Квитки на їх концерти у 12 містах Азії, США та Європи були розпродані одразу ж, як тільки надійшли до продажу. З слів газети “Maeil Business”, квитки від брокерів коштували до 6194 доларів за концерт у Staples Center у Лос-Анджелесі і до 7, 277 доларів за концерт у Нью-Йорку. На початок 2019 року у BTS солд-аут на 11 концертів в Японії та Південно-Східній Азії, запланованих на квітень. Зі слів Big Hit Entertainment, керуючої компанії групи, перший концерт хлопців «Love Yourself», який відбувся у серпні в Сеулі у рамках світового турне, приніс близько 8 мільйонів доларів з продажу 90 000 квитків. Річний дохід групи складає 57 мільйонів доларів (до відрахування податків і оплат менеджерам, юристам і агентам, з 1 червня 2018 по 1 червня 2019) за версією американського Forbes [1].

За дослідженням 2018 року Дослідницького Інституту Hyundai у Сеулі (HRI), у котрім аналізувалась зростаюча популярність К-поп групи в усьому світі, економічний вплив BTS у 26 разів перевищує середньорічний дохід компанії середнього бізнесу у Південній Кореї [1].

Економічний вплив групи на вітчизні виходить далеко за рамки продаж квитків, стимулюючи експорт товарів народного споживання – це одна з основних складових частин економіки Південної Кореї. Експорт товарів, зв’язаних з BTS, становить 1, 7 % від загального обсягу експорту споживчих товарів Південної Кореї, що складає 65, 2 млрд. дол. у 2017 році. В загальному обсязі ВВП країни музична група займає 0, 3 % (рис. 1) [1].

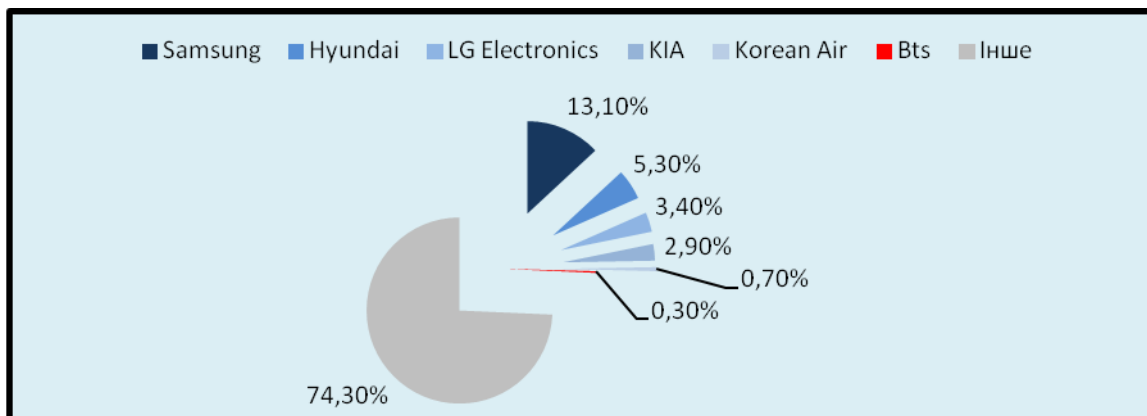

Рис. 1. Структура ВВП Південної Кореї у 2017 році, %

Доповідь HRI стверджує, що найбільший ефект отримали галузі виробництва одягу,

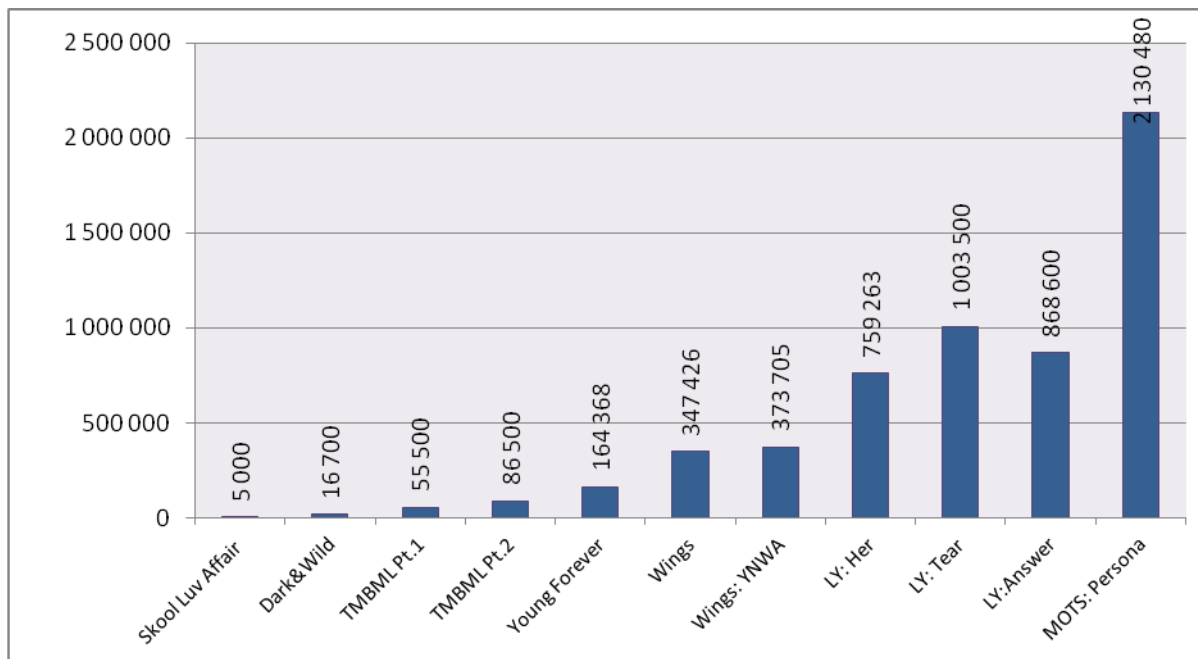
косметики та продуктів харчування, чому сприяли офіційні рекламні акції та особисті вподобання учасників BTS, а також їх активність у соціальних мережах. Середньорічний ефект стимулювання виробництва країни групою складає 4, 14 трильйона вон (близько 3, 7 мільярдів доларів), що приблизно у 26 разів перевищує середньорічний обсяг продажу середньої компанії у Кореї, в той час як середньорічний ефект створення доданої вартості продукції, до якої мають відношення BTS, складає 1, 4 трильйона вон (близько 1, 3 мільярдів доларів) [1].

Також, багато людей використовують термін «ефект BTS», під яким мається на увазі, що продаж усього, що рекламують або згадують хлопці із групи, збільшуються. «Зарубіжний попит стимулює експорт продукції, яка рекламується через рекламні ролики BTS та соціальні мережі», – написано у доповіді Дослідницького інституту Hyundai. На приклад, на одній з трансляцій, Чон Чонгук згадав, який кондиціонер для одягу він використовує, через декілька днів після чого написав на офіційній сторінці у твіттері: «У мене майже закінчився кондиціонер для одягу, так що мені потрібно купити ще... Але він увесь розпроданий». Корейські фанати розкупили майже всю продукцію бренду, згаданого виконавцем. Також, прикладом може бути реклама корейською групою автомобілю Hyundai Palisade 2019. Тільки за перший день продажу було придбано 3, 468 нових Palisade. У конкуруючих компаній продаж тієї ж кількості автомобилей зазвичай займає близько 5 місяців. Ця цифра складає 7 % від річних продажів позашляховиків у всій Кореї (~47000 шт.) [2].

Науково-Дослідницький Інститут Hyundai повідомив, що завдяки успіху **BTS** у всьому світі, BigHit Entertainment, компанія що організовує діяльність BTS, оцінюється більше, ніж у 2 мільярди доларів. «Корпоративна вартість BigHit Entertainment на 2018 рік оцінюється у 1, 28 трильйони вон (1, 16 мільярди доларів) та 2, 28 трильйони вон (2, 07 мільярди доларів)», – HRI [3]. Стосовно безпосередньо музичної складової продажів, кількість проданих одиниць останнього альбому «Map of the Soul: Persona», що було випущено 12 квітня у 6 вечора за корейським часом, у 9 вечора того ж дня, складала 1, 38 мільйони копій за даними Nanteo. Кількість проданих альбомів продовжувала збільшуватись, і міні-альбом за першу добу перебільшив 1 479 930 продаж на Nanteo. У 2018 році альбом BTS «Love Yourself: Tear» був проданий у кількості 1 003 527 одиниць на Nanteo за перший тиждень, що було найбільшою кількістю альбомів, зафіксованих на Nanteo за перший тиждень випуску з часу створення чартів у 1993 році (рис 2) [4].

Дослідницький Інститут Hyundai у Сеуле прогнозує, що якщо популярність групи BTS залишиться стабільною, то з 2014 по 2023 роки економічний вплив колективу може досягнути, за попередніми оцінками, близько 56, 2 трильйонів вон (близько 49.8 мільярдів доларів). Це загальна цифра, що включає ефекти стимулювання виробництва (41, 9 трильйони вон) та ефекти створення доданої вартості (14, 3 трильйони вон) за 10 років. Для

порівняння згідно з даними Корейського Інституту розвитку, Зимові Олімпійські ігри у Пхёнчхані у 2018 році принесли економіці країни 41.6 трильйони вон (приблизно 36.9 млрд. дол.) [5].

Рис. 2. Продаж альбомів BTS за 2014-2019 рр., шт.

HRI використовували різні шкали вимірювання і параметри, щоб кількісно оцінити та проаналізувати економічний ефект впливу групи, включаючи тренди у Google, регресивний аналіз, міжгалузевий аналіз тощо. Результатом їх дослідження також стала заява, що збільшення популярності BTS привело до значного росту туризму в Кореї. Дослідження також показало, що BTS щорічно залучають 796 000 іноземних туристів, що склало 7, 6 % від загальної кількості іноземних туристів в Південній Кореї на 2017 рік. Державна туристична організація Кореї, державне агентство з сприяння туризму, підтвердили, що в серпні число японських туристів збільшилось на 39 % в порівнянні з серпнем 2017 року [1].

Отже, музична індустрія, зокрема окремий музичний гурт може мати суттєвий вплив на економічні показники розвитку, зокрема в сфері торгівлі, громадського харчування, надання туристичних та інших послуг.

Література

1. Фанбаза BTS стоить миллиарды для экономики Южной Кореи. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/5b1cdf500422b48be4eca65b/fanbaza-bts-stoit-milliardy-dlia-ekonomiki-iujnoi-korei-5c51afaa4ff65800ad438398>
2. Офіційний твіттер BTS. URL: https://twitter.com/BTS_TWT
3. BigHit Entertainment оценили в более 2 миллиардов долларов после всемирного успеха BTS. URL: <https://www.k-pop.ru/article/328945>
4. Рекордные продажи альбома «BTS Map Of The Soul: Persona» на сайте Hanteo. URL:

5. HRI прогнозируют, что к 2023 году влияние BTS на экономику страны превысит прибыль от Олимпийских игр. URL: <https://www.yesasia.ru/article/651669>

УДК 339.984: 327.2

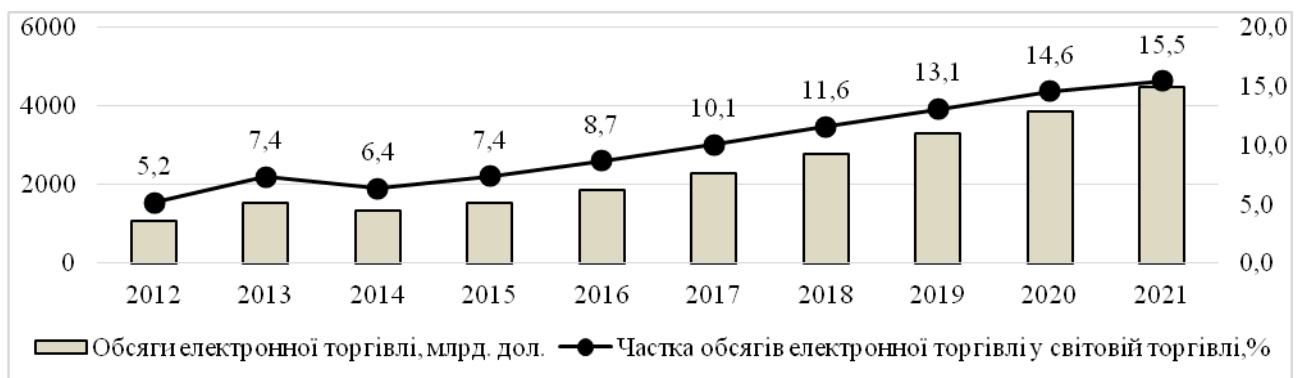
Ларіна Д. Є.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИХ ОБМЕЖЕНЬ У СВІТОВІЙ ЦИФРОВІЙ ТОРГІВЛІ

На сьогодні міжнародна цифрова торгівля товарами та послугами наразі є центральною особливістю глобалізації. Тому, для зміцнення світової економіки та перспектив подальшого економічного зростання дуже важливим є забезпечення безперепонного руху цифрових товарів, послуг, інвестицій, працівників ІКТ та інформації. Однак, далеко не усі країни є прихильниками «відкритості» цифрової торгівлі, які намагаються обмежити вплив цифровизації, застосовуючи заходи політики цифрового протекціонізму. У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей застосування протекціоністських обмежень у світовій торгівлі товарами та послугами.

Нині цифровизація є однією з головних рушійних сил для підвищення рівня продуктивності та ключовим джерелом для довгострокового економічного зростання. Отже, цифрова торгівля – це сучасна форма бізнес-процесу, коли взаємодія між суб'єктами господарювання щодо продажу товарів та послуг відбувається електронним шляхом з використанням інформаційних інтернет-технологій. Так, ядром міжнародної цифрової торгівлі слід вважати електронну комерцію.

Аналізуючи сучасний стан динаміки обсягів світової електронної торгівлі товарами та послугами, слід зазначити, що у період з 2012–2018 рр. відбувається стрімке зростання частки цього показника у світовій торгівлі товарами та послугами (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів електронної торгівлі, млрд. дол. (ліва шкала) та частки обсягів електронної торгівлі у загальній світовій торгівлі, % (права шкала) *

* складено автором за джерелом [1]

Так, у 2012 вона складала лише 5, 2 %, а вже у 2018 р. зросла майже до 12 %. Щодо перспектив росту обсягів електронної торгівлі також можна спостерігати тенденцію до зростання: у 2021 р. обсяги цифрової торгівлі зростуть на 1174 млрд. дол. або на 35, 5 %, а у порівнянні з 2012 р. на 3398 млрд. дол. або на 314, 3 %. Оптимістичний прогноз можна засвідчити й у показника частки обсягів електронної торгівлі у загальній світовій торгівлі. Так, у 2021 р. її частка у загальній торгівлі зросте на 3, 9 % (у порівнянні з 2018 р.) і становитиме 15, 5 %.

В умовах що склалися, актуальним є питання щодо регулювання таких цифрових торговельних зв'язків у глобальному вимірі. Таким чином, одна група країн підтримує політику стосовно лібералізації цифрової торгівлі, а інша група, навпроти, є прихильницею протекціоністських заходів.

Досить інформативним показником, який виступає як індикатор рівня обмеження цифрової торгівлі та характеризує ставлення окремої країни до політики «відкритості» чи «закритості» цифрових торговельних зв'язків є індекс обмеження цифрової торгівлі (Digital Trade Restrictiveness Index (DTRI)).

DTRI заснований на широкому спектрі політики цифрової торгівлі, що охоплює понад 100 категорій політично-торговельних заходів у 64 країнах світу. Індекс показує, що багато провідних економік ставлять значні обмеження на цифрову торгівлю. Ці обмеження збільшують витрати як для бізнесу, так і для споживачів. З іншого боку, вільна цифрова торгівля забезпечує споживачам кращий доступ до послуг та товарів, а також допомагає підприємствам у всіх секторах економіки стати більш ефективними та доручити до себе нових клієнтів. Індекс згрупований навколо чотирьох субіндексів, а саме: (1) Фіскальні обмеження та доступ до ринку, (2) Обмеження щодо встановлення, (3) Обмеження даних та власне (4) Торговельні обмеження. Кожен субіндекс містить більш конкретні інструменти політики регулювання цифрової торгівлі. Так, Субіндекс (1) охоплює тарифи та захист торгівлі, оподаткування, субсидії та державні закупівлі. Субіндекс (2) охоплює обмеження іноземних інвестицій, заходи щодо захисту прав інтелектуальної власності, політику конкуренції та мобільність бізнесу. Субіндекс (3) охоплює політику даних, проміжну відповідальність та доступ до вмісту. Нарешті, Субіндекс (4) включає кількісні обмеження торгівлі, стандарти з продажу та операцій в Інтернеті. Значення показника знаходиться у межах від 0 (країни «відкриті» до торгівлі до 1 (країни з високим рівнем цифрової обмеженості торгівлі) [2].

Аналіз цього показника свідчить, що Китай має найбільш обмежувальне політичне середовище для цифрової торгівлі (DTRI=0, 7). Країна застосовує дуже широкий спектр заходів, що обмежують цифрову торгівлю в усіх сферах політики, включаючи державні

закупівлі, іноземні інвестиції, права інтелектуальної власності (права інтелектуальної власності), політику конкуренції, посередницьку відповідальність, доступ до вмісту та стандарти. Окрім КНР найбільш обмежувальними країнами у сфері цифрової торгівлі є Росія (DTRI=0, 46), Індія (DTRI=0, 44), Індонезія (DTRI=0, 43), В'єтнам (DTRI=0, 41) та Бразилія (DTRI=0, 40). Усі перелічені країни відносяться до групи країн з рівнем обмежень вище середнього. До них залучилися деякі країни Південної Америки (Аргентина DTRI=0, 41 та Бразилія DTRI=0, 41), табл.1.

До країн з низьким рівнем цифрових торговельних обмежень слід віднести Панаму, Ірландію та Норвегію з DTRI=0, 13, Ісландію (DTRI=0, 11) та Нову Зеландію, що має найнижче значення за цим показником (DTRI=0, 09). Ця країна керує досить лояльним режимом у всіх аспектах політики цифрової торгівлі і має лише кілька незначних цифрових обмежень.

Найбільш цифрово обмеженою країною Європи є Франція, з оцінкою індексу 0, 36 та Німеччину (DTRI=0, 33). У зазначених країн існує багато обмежувальних цифрових заходів, пов'язаних з оподаткуванням та субсидіями, цифровою конкуренцією, продажами в Інтернеті та транзакціями. Загалом найбільш «закритими» економіками у сфері цифрової торгівлі виявилися країни, що розвиваються (переважно регіону Азії), а на противагу їм, серед найбільш «відкритих» економік виділяються розвинуті країни.

Таблиця 1

Групування країн світу за рівнем обмеження цифрової торгівлі, 2018 р.

Рівень обмежень цифрової торгівлі / Регіони світу	Північна Америка	Південна Америка	Європа	Азія	Африка	Океанія
Високий (0, 5 – 0, 7)	х	х	х	Китай	х	х
Вище середнього (0, 34 – 0, 49)	х	Аргентина, Бразилія	РФ, Франція	Індія, Індонезія, В'єтнам, Туреччина, ін.	х	х
Середній (0, 22 – 0, 33)	Мексика, США, Канада	Еквадор	Німеччина, Румунія, Іспанія, Греція, Італія та ін.	Пакистан, Південна Корея, Бруней	ПАР, Нігерія	Австралія
Нижче середнього (0, 14 – 0, 21)	Коста-Ріка	Парагвай, Колумбія, Чилі, Перу	Литва, Швеція, Болгарія, Хорватія, Великобританія, Австрія, та ін.	Ізраїль, Японія, Сінгапур	х	х

Низький (0, 09 – 0, 13)	х	Панама	Ірландія, Норвегія, Ісландія	Гонконг	х	Нова Зеландія
--------------------------------	---	--------	------------------------------------	---------	---	--------------------------

* складено автором за джерелом [2]

Підбиваючи підсумок слід зазначити, що високий рівень обмежень цифрової торгівлі в країнах, що розвиваються, викликає занепокоєння, оскільки ці обмеження підривають їхню здатність ефективно розвивати економіку на засадах нових технологій.

Література

1. Key Figures of E-Commerce. URL: <https://www.statista.com/markets/413/topic/544/key-figures-of-e-commerce/>.
2. Digital Trade Restrictiveness Index. URL: <https://ecipe.org/dte/dte-report/>.

УДК 338.48

Маркевич Л. М.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Останнім часом питанням розвитку туристичного бізнесу в Україні приділяється все більше уваги. З метою систематичного спостереження за змінами, що відбуваються на ринку туристичних послуг, Державним комітетом статистики України та його регіональними органами здійснюється інформаційно-аналітичний моніторинг, результати якого розміщуються у спеціальному статистичному бюлетені «Туристична діяльність в Україні» [1], що надає можливість характеризувати процеси розвитку з метою управління ринком туристичних послуг в Україні.

Для визначення економічної сутності доходів потрібно чітко розуміти що таке туристичне підприємство. Предметом функціонування туристичного підприємства є туристична послуга та її специфічні особливості, якими вона виділяється серед інших послуг. Як господарська діяльність у туризмі, так і сам туристичний продукт знаходять своє відображення в кінцевих фінансових результатах функціонування туристичного підприємства. У більшості країн Європейського Союзу господарська діяльність у туризмі здійснюється у формі товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств або кооперативів. Деякі загальні принципи функціонування туристичних підприємств, незалежно від місця їх реєстрації в межах ЄС, від конкретної сфери діяльності, були встановлені директивами ЄС, спрямованими на створення єдиного внутрішнього ринку у сфері туризму. У частині фінансових вимог запроваджено положення про те, що туристичне підприємство повинно володіти гарантійним фондом у розмірі капіталу, достатнього для виконання своїх зобов'язань, а також забезпечення досягнення необхідного рівня платоспроможності. Крім цього, директиви ЄС містять правила ведення господарської діяльності в галузі туризму і

положення, які встановлюють принципи бухгалтерського обліку на туристичних підприємствах. Ці директиви також зобов'язують державу контролювати туристичну діяльність. Стандарти, які містяться в директивах, визначають туристичне підприємство так:

1. як незалежна особа, туристичне підприємство може брати участь у формуванні капіталу іншої організації;
2. туристичне підприємство має свій власний статус, незалежний від статусу членів-засновників компанії;
3. туристичне підприємство має назву, під якою воно функціонує на ринку;
4. туристичне підприємство має власну юридичну адресу.

Одним з найважливіших факторів, що визначає суму прибутку як кінцевого результату діяльності підприємства туристичного господарства, є розмір доходу, що формується ним в процесі своєї діяльності. Економіка туристичного підприємства визначається структурою доходів і витрат. Успішне функціонування туристичного підприємства, як і підприємства будь-якої сфери діяльності, можливе тільки за умов постійного забезпечення руху грошових коштів. Надходження грошей – це дохід, а їх використання – це витрати. До того ж дуже важливо, щоб доходи перевищували витрати і забезпечували отримання прибутку [2].

У сучасній науковій літературі немає всебічного визначення доходу саме туристичного підприємства. Туристична діяльність охоплює різні сфери господарювання, які виробляють туристичні послуги. Для визначення поняття «дохід туристичного підприємства» проаналізуємо сутність доходів готельних підприємств, транспортних організацій, підприємств харчування, закладів культури, розваг, дозвілля та інших сфер діяльності, які невід'ємно пов'язані з формуванням туристичного продукту. Дохід, пов'язаний з наданням послуг, визнається, виходячи зі ступеня завершеності операції з надання послуг, якщо може бути достовірно оцінений результат цієї операції. Дохід від здійснення основної діяльності готель отримує у формі виручки від реалізації послуг. Якщо розмір отриманого доходу є достатнім для покриття витрат підприємства, виконання зобов'язань перед бюджетом та утворення чистого прибутку, можна вважати, що, справді, цей готельний продукт відповідає вимогам та попиту ринку за ціною, якістю, технічними, технологічними та іншими характеристиками. Дохід транспортного підприємства формується за рахунок можливих резервів. Серед можливих резервів можна виділити наступні: організаційно-технічні, фінансові, адміністративно-правові [3]. Організаційно-технічні резерви спрямовані на оптимізацію маршрутів, раціоналізацію графіку руху та дотримання безпеки руху, технічне та технологічне оновлення матеріально-технічної бази, уживання організаційно-технічних заходів для збільшення обсягів перевезень та ефективного використання рухомого складу. Резерви фінансового характеру спрямовані на удосконалення тарифної політики, збільшення

обсягів перевезень і запровадження нових більш якісних умов обслуговування, що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності транспортного підприємства та перейти на інноваційний тип розвитку. Адміністративно-правові резерви – це створення пільгових умов з боку держави для технологічного розвитку транспортних підприємств (надання кредитів на пільгових умовах, грантів, дотацій), створення спеціального режиму інвестиційної діяльності для підвищення інвестиційного потенціалу та привабливості регіону. У бухгалтерському обліку дохід відображається в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню. Доходи включаються до складу об'єктів облікового процесу за принципом нарахування та відповідності, який передбачає відображення в обліку доходів і витрат на момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати коштів. Дохід від реалізації організації громадського харчування – це сума надбавок, торгових знижок і націнок на реалізовану продукцію. Роль доходів від реалізації для організації громадського харчування полягає, перш за все, в тому, що доходи є джерелом утворення прибутку, відшкодування витрат на виробництво, реалізацію і організацію споживання. Доходи служать джерелом поповнення власних оборотних коштів. За рахунок доходу формуються різні бюджетні фонди [4].

Відповідно до розглянутих особливостей доходів видів діяльності, які формують частину туристичного продукту, можна охарактеризувати поняття «дохід туристичного підприємства» – це грошові надходження від реалізації туристичного продукту та послуг, в залежності від їх різновиду, ціни, якості, місця розташування та інші надходження не пов'язані з основною діяльністю туристичного підприємства. Розмір доходу туристичного підприємства залежить від кількості джерел його формування. Закон України «Про туризм» передбачає наступні джерела формування доходу туристичного підприємства: – власних фінансових ресурсів суб'єктів туристичної діяльності, грошових внесків громадян і юридичних осіб; – позичкових фінансових коштів (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); – безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань підприємств, установ, організацій і громадян; – позабюджетних фондів; – коштів фонду розвитку України, що формується за рахунок відрахувань суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності; – іноземних інвестицій; – надходжень від туристичних лотерей; – інших джерел, не заборонених законодавством України.

Динаміка доходу, його величина свідчить про міру ефективності діяльності туристичного підприємства, суспільне визнання наданого ним туристичного продукту та послуг, і головне, про місце і роль підприємства в туристичному просторі. Отже, економічна суть доходів полягає у формуванні якомога більших джерел грошових надходжень на ведення діяльності, яка забезпечує досягнення стратегічної мети підприємства – приріст власного капіталу.

Література

1. Туристична діяльність в Україні у 2011–2013 році: стат. бюл. / відп. за вип. І. В. Калачова. Київ: Державна служба статистики України, 2012.
2. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
3. Пруненко Д. О. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Економіка транспорту». URL: http://semestr.com.ua/book_416_glava_10_Tema_5._Dokhodi_transportnogo_.html.
4. Бланк И. А. Торговый менеджмент. Киев: Украинско-Финский ин-т менеджмента и бизнеса, 1997. 405 с.

УДК 330.322

Побережна А. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЯМОГО ТА ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Інвестиції – це вкладення економічних ресурсів з метою створення та отримання в майбутньому чистого прибутку, що перевищує загальну початкову величину вкладеного капіталу. При цьому приріст капіталу повинен бути достатнім, щоб компенсувати інвестору відмову від використання власних коштів на споживання в поточному періоді, винагородити його за ризик і відшкодувати втрати від інфляції в майбутньому періоді.

Прямі інвестиції передбачають безпосереднє вкладення коштів самим інвестором в різні об'єкти. Їх здійснюють досить підготовлені інвестори, які мають повну інформацію про об'єкт інвестування і точно знають механізм інвестування.

Портфельні інвестиції – це інвестування, опосередковане іншими особами, інвестиційними або фінансовими посередниками. При відсутності у інвестора необхідної кваліфікації з вибору об'єктів інвестування і майбутнього управління інвестиціями, він купує цінні папери, які випускаються інвестиційними та фінансовими посередниками (інвестиційними фондами тощо). Останні акумулюють інвестиційні ресурси, а потім вибирають оптимальні для інвестування об'єкти, беруть участь в управлінні ними. Отримані доходи розподіляються між клієнтами. За періодом інвестування розрізняють короткострокові (з терміном до одного року) і довгострокові інвестиції. За національно-територіальною ознакою розрізняються внутрішні (національні) і зовнішні (закордонні) інвестиції. За формами власності виділяють: приватні, державні, змішані, іноземні та спільні інвестиції [1].

Теорії ПІІ відображають історичні етапи економічної транснаціоналізації в західних країнах, та в тих що розвиваються, вплив ПІІ на національні економіки та світову торгівлю.

Відповідно до теорії конкурентних переваг, обумовлених володінням цінними

активами, компанія здійснює пряме іноземне інвестування завдяки тому, що вона володіє цінними активами, що забезпечують їй монополістичну перевагу на зарубіжних ринках [2].

Теорія інтерналізації дозволяє пояснити причини ПІІ на підставі концепції транзакційних витрат. Транзакційні витрати – це витрати, пов’язані з веденням переговорів щодо укладення контракту і його реалізацією.

Електрична теорія Джона Даннінга розкриває причини отримання конкурентної переваги від розміщення виробництва на території зарубіжних країн. Електрична теорія – це універсальна теорія ПІІ, що поєднує в собі аналіз трьох аспектів ведення бізнесу на території зарубіжних країн: переваги від володіння цінними активами, переваги від розміщення виробництва за кордоном і переваги від інтерналізації процесу випуску продукції або надання послуг [3].

Прозора система стимулювання інвестицій забезпечує очікування інвесторів, які дозволяють країні, що приймає, успішно конкурувати за прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ). Представники міжнародних організацій та країн-експортерів ПІІ вітають та заохочують лібералізацію ПІІ. Однак деякі країни, що розвиваються, або країни з перехідною економікою ставляться до лібералізації ПІІ негативно. Ця тенденція особливо очевидна в тих країнах, які останнім часом лібералізували свої ринки. Однак у деяких випадках країни-експортери прямих іноземних інвестицій зазнають негативних наслідків зовнішніх ПІІ, таких як збільшення рівня безробіття або втрата конкурентоспроможності промисловості. Незважаючи на переваги ПІІ, розвинені країни прагнуть регулювати або обмежувати внутрішні потоки ПІІ у високотехнологічних або оборонних секторах. Наприклад, Франція, Японія, Великобританія та США застосовують низку обмежень щодо прямих іноземних інвестицій у стратегічні галузі. Тим часом дві найбільші економіки, що розвиваються – Китай та Індія – застосовують політику ПІІ, подібну до інших країн, що розвиваються. Крім того, Китай та Індія прагнуть обмежувати надходження прямих іноземних інвестицій у продовольчий та споживчий сектори, в яких приймаюча країна має внутрішню перевагу [4].

Різні підходи до прямих іноземних інвестицій також переважають у промислово розвинених країнах. Наприклад, в Індії застосовується більш ліберальна політика щодо прямих іноземних інвестицій у деяких штатах порівняно з національним рівнем. Національний підхід до прямих іноземних інвестицій часто визначається рівнем розвитку країни перебування. Багаті та стабільні економіки мають меншу ймовірність регулювання та обмеження ПІІ та є більш відкритими для іноземних інвесторів. Негативне ставлення до прямих іноземних інвестицій та міжнародної торгівлі іноді викликається політичними, історичними та культурними факторами. Такі тенденції помічені на Кубі, Лаосі, Ірані, Іраку,

Найбільш поширені рішення, прийняті урядами щодо стимулювання потоків прямих

іноземних інвестицій, зумовлені низкою причин. Важко виділити головний фактор у регіоні, що призводить до просування політики прямих іноземних інвестицій. Більш висока мотивація просування ПІІ визначається різними факторами в різних країнах, такими як [5] створення робочих місць та соціальна стабільність (Центральна та Східна Європа,), реструктуризація промисловості та сировини (Чехія, Бразилія, Чилі), розвиток експорту та передача знань (Центральна та Східна Європа, СНД, Китай), розвиток сільського господарства та гірничої галузі (Аргентина, Австралія), тиск міжнародних донорів (Центральна та Східна Європа (МВФ, ЄС)), коли необхідне введення капіталу (наприклад, Греція, Ірландія, Іспанія, Латвія під час світової кризи).

Для прискорення розвитку національної економіки прогресивні країни, як правило, підтримують ліберальну політику прямих іноземних інвестицій та стимули МНК. Однак більшість із них не встановлює чітких правил управління ПІІ. Незважаючи на вищезазначене, країни стимулюють прямі іноземні інвестиції та представляють себе країнами, відкритими для прямих іноземних інвестицій; насправді вони не так вже й відкриті внаслідок прихильності культурним, національним, історичним та релігійним принципам.

З цієї точки зору, у Прибалтиці, особливо Литві, відсталість пов'язана з культурною спадщиною та національною ідентичністю. Крім того, прямі іноземні інвестиції пов'язані з деградацією національної спадщини та економічним зниженням через вороже ставлення до іноземців. Економіки, що розвиваються – Бразилія, Індонезія, Малайзія та Таїланд – запровадили ліберальну політику прямих іноземних інвестицій та скористалися перевагами іноземного капіталу, поглинаючи навички управління та ноу-хау.

Отже, країни, що розвиваються, змагаються за МНК. Однак країни, які застосовують ліберальну політику прямих іноземних інвестицій щодо високого рівня конкуренції, не враховують потенційних негативних наслідків, таких як викупи малих та середніх підприємств, щостимулюють економічне зростання настільки ж, як ПІІ або навіть більше.

Результати фундаментальних досліджень українських і зарубіжних вчених однозначно свідчать про те, що процеси економічного оновлення і зростання визначаються розмірами і структурою інвестицій, якістю і швидкістю їх здійснення. Більш того дослідники фіксують, що без інвестиційних накопичень і відповідних матеріальних ресурсів в інвестуванні взагалі ніяких позитивних зсувів не відбувається.

Література

1. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська. Київ, 2014. 384 с.
2. Іноземні інвестиції. Навчальний посібник / [Косинців А. П., Гайтерова О. А., Древалев А. А., Мальцев А. А., Смитиенко Б. М., Мітін А. Н.]. Київ, 2014. 216 с.

3. Міжнародний менеджмент у схемах, таблицях та коментарях: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / М. І. Редіна, Є. В. Комарова, І. Д. Падерін, А. Л. Бикова. Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2011. 186 с.
4. Інвестиції за кордон 2010 року: прямі іноземні показники регулювання інвестицій у 87 економіках. Вашингтон. D.C. URL: <http://iab.worldbank.org//media/FPDKM/IAB/Documents/IAB-report.pdf>
5. Рамка інвестиційної політики для сталого розвитку 2012 року/ UNCTAD. URL: <http://unctad.org/uk/PublicationsLibrary/diaepcb2012d5-uk.pdf>

УДК 339.56 (477): 63

Пор'яз Т. Є.

АНАЛІЗ УЧАСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

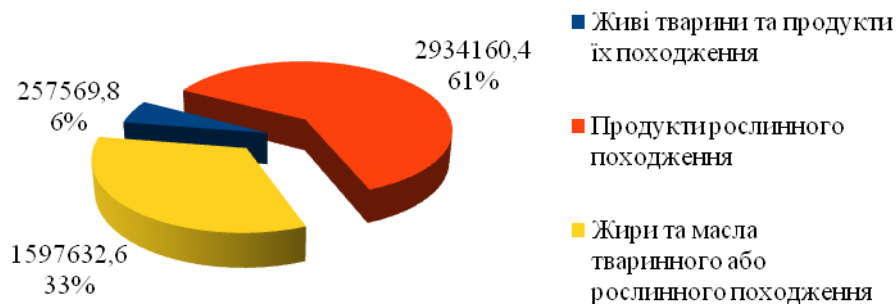
Сільське господарство – це одна з провідних галузей економіки України, яка має значні природні конкурентні переваги. Площа сільськогосподарських земель України – найбільша в Європі – 41, 5 млн га (70 % території країни), з них 32, 5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур.

Аграрний сектор України сьогодні є опорою української економіки і формує близько 14 % ВВП та є одним з основних бюджетонаповнюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. Близько 20–24 % українського експорту становлять продукти агропромислового експорту України. Україна експортує свою продукцію в більш ніж 190 країн світу та посідає провідні позиції на світовому ринку, зокрема, з експорту зернових і олійних культур [1].

Лідуючі позиції з експорту України займає продукція сільського господарства (34.97 %), машини та обладнання (10.23 %), готові харчові продукти (6.34 %), продукція хімічної промисловості (4.43 %), промислові товари (1.45 %) та інші категорії товарів. В експорті майже відсутні наукомісткі товари – це свідчить про те, що Україна більш сільськогосподарська країна.

Визначено, що питома вага сільського господарства в загальній структурі експорту товарів з України зростає: в 2017 р. досягла 23, 9 % проти 9, 2 % у 2010 р. Україна входить до топ-5 найбільших країн-експортерів окремих зернових культур.

Країна має найбільші показники в світі щодо сільськогосподарської освоєності ті розораності земель. Проте при наявності потужного аграрного природно-ресурсного потенціалу спостерігається негативна тенденція низької ефективності його використання.

Рис.1. Структура експорту сільськогосподарської продукції України за 2016 р. [2]

Структура експорту вирізняється значними диспропорціями через суттєве переважання рослинницької продукції – 21-22 % проти 2-3 % тваринницької, низьку товарну диверсифікацію з підвищенням концентрації ключових продуктів (пшениці, кукурудзи, соєвих бобів, ячменю, ріпаку, гречки) до 85 %, що сукупно робить економіку сільського господарства України уразливою, чутливою до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків, внутрішньої політики країн-імпортерів української продукції [3].

З виробництва окремої сільськогосподарської продукції Україна займає високі позиції. Так з виробництва зернових країна посідає 7 місце у світі: соняшник – 1 місце (13.7 млн.т), ячмінь – 4 місце (8.7 млн.т), пшениці – 7 місце (27 млн.т), кукурудза – 7 місце (24 млн.т), соя – 8 місце (3.9 млн.т).

З обсягів експорту Україна посідає: 3 місце – ріпак (2.2 млн.т), 4 місце – кукурудза (19 млн.т), 5 місце – пшениця (18 млн.т), 6 місце – соняшник (0.1 млн.т), 7 місце – ячмінь (4.3 млн.т).

Агровиробники України вже продемонстрували, що здатні використовувати шанси, які надає їм світова економіка: експорт аграрної продукції з України збільшився з 2 млрд дол. США в 2000 році до 18 млрд дол США в 2017-м.

Нинішня спеціалізація експорту аграрного сектора України найбільш комплементарна потребам таких країн Європи як Польща, Греція, Хорватія, Болгарія, Італія, Білорусь, Португалія, країни Балтії, Словачія, Угорщина, Франція, Великобританія, Німеччина, Чехія та Молдова а також Росія; ряду країн Азії серед яких Грузія, Вірменія, Малайзія, Китай, Південна Корея, Пакистан, а також країнам Африки – це Конго, Ліберія, Нігер, Нігерія та Південно-Африканська Республіка.

В умовах інвестицій в підвищення ефективності і цілеспрямованої роботи для виходу

на нові ринки Україна може міцно закріпитися в якості провідного гравця на світовому ринку продовольства і зайняти гідне місце поряд з такими країнами, як Канада, Австралія, Бразилія, Аргентина.

Посилення позицій України на міжнародній арені потребує нарощування обсягів експорту товарів, отже, вимагає посилення конкурентоспроможності сільського господарства на світових аграрних ринках, тому визначення напрямів та перспектив інтеграції сільського господарства України до світового економічного простору сьогодні є стратегічним завданням державної економічної політики, вирішення якого позитивно вплине на загальний стан вітчизняного сільського господарства, його подальший успіх на світовому ринку [4].

Література

1. Тимофієва Г. С. Світовий ринок аграрної продукції: особливості участі України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_1_11
2. Товарна структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики. URL: https://ukrstat.org/operativ/operativ2016/zd/tsztt/tsztt_r/tsztt0516_r.htm
3. Собкевич О. В. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: аналітична доповідь / О. В. Собкевич., В. М. Юрченко, А. Д. Ковальова. Київ: НІСД, 2014. 95 с.
4. Лупенко Ю. О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору економіки України: завдання агроекономічної науки. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 15–19.

УДК 332.1: 330.322

Сагірова Г. С.

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕГРАЛЬНИХ ІНДЕКСІВ

У сучасних реаліях важливе значення набуває активізація інвестиційної діяльності, без якої неможливо забезпечення сталого розвитку країни. В умовах глобалізації економічний розвиток будь-якої країни тісно пов'язаний з підвищенням її інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів. Визначення інвестиційної привабливості країни належить до числа складних завдань, що вимагає комплексного та системного підходу до розв'язання.

Оскільки методичні підходи до інвестування розрізняються в залежності від суб'єкта дослідження (держава, регіон, галузь або це суб'єкт господарювання), важливим завданням є використання окремих методів для оцінки інвестиційних процесів.

Значимість дослідження інвестиційного розвитку галузей обумовлюється тим, що незважаючи на рівень її актуальності, в сучасних умовах розвитку України не існує документально прийнятої методики оцінки інвестиційного розвитку, як це робиться в

Німеччині та Франції. Усі існуючі методи можна класифікувати на три групи: методи, що базуються на експертних оцінках, методи – базуються на статистичній інформації та методи – на експертно – статистичних розрахунках. Також проблема усіх методів в тому, що завдяки ним можливо оцінити тільки показник інвестиційного клімату регіону, а не галузі [1].

Дослідження змістовної складової оцінювання інвестиційної привабливості галузевих секторів спрямоване на розкриття їх кон'юнктури, динаміки і перспектив розвитку потреб суспільства в продукції цих галузей. Хоча універсальної методики, яка б дозволила за допомогою визначеного набору економічних показників об'єктивно оцінити галузеву інвестиційну привабливість, не існує [2]. Багатьма науковцями розроблено підходи щодо структури факторів та складу критеріїв, що визначають інвестиційну привабливість.

Класичним можна вважати підхід І. О. Бланка, який згрупував елементи за трьома складовими: – оцінка рівня перспективності розвитку галузі; – оцінка середньогалузевої рентабельності діяльності підприємств; – оцінка галузевих інвестиційних ризиків. Підхід Прібіткової Г.К. базується на факторній оцінці інвестиційної привабливості галузей, а. Смирнова В.В – на критеріях оцінювання, що є недостатнім для комплексної оцінки. Підходи Б. А. Дадашева, С. Г. Черемисиної та Г. О. Пухтаєвича дуже подібні, з тією відмінністю, що у першому варіанті враховується ресурсна забезпеченість із врахуванням рівня її інноваційності та модернізованості, що, на нашу думку, є досить важливим під час оцінювання інвестиційної привабливості [2]. Територіально-галузевий підхід Т. М. Власюка містить в собі обмежений набір показників. У ньому не враховується значущість показників, також не наводиться формула розрахунку інтегрального показника.

Таким чином бачимо, що на сьогоднішній час не існує універсальної методики оцінки інвестиційної привабливості галузей, яка б дозволила оцінити велику кількість факторів, що впливають на інвестиційний розвиток та врахувати особливості секторів економіки країни (галузей). Проаналізувавши існуючі методики запропоновано виділити 3 блоки за допомогою яких можливо визначити узагальнюючий інтегральний рівень інвестиційної привабливості, а саме:

–Значимість та перспективність розвитку галузі (питома вага галузі у ВВП; питома вага в обсягах реалізації продукції; питома вага в обсягах експорту; число суб'єктів господарювання галузі в числі суб'єктів; питома вага в обсягах ПІІ; питома вага в обсягах капітальних інвестицій);

–Рівень прибутковості галузі, рентабельність діяльності (рентабельність операційної діяльності; рентабельність активів; рентабельність власного капіталу; рентабельність реалізованої продукції; співвідношення КІ /ПІІ; фінансовий результат діяльності;фондовіддача);

–Ресурсний потенціал (вартість основних фондів (засобів); питома вага в загальній кількості зайнятих; рівень зносу основних фондів; витрати на інноваційну діяльність; підприємства, інноваційної діяльності % від загальної кількості; рівень конкуренції (динамікою числа суб'єктів господарювання).

На основі запропонованої методики (табл.1) було розраховано інтегральні індекси інвестиційного розвитку у 2017 році секторів економіки України та визначено місце кожного у рейтингу в цілому й за кожним окремим блоком. Отже, першу сходинку за узагальненим індексом інвестиційного розвитку посідає промисловість (з позначкою 64, 4), далі йде оптова та роздрібна торгівля (56), переробна промисловість (52, 2), сільське, лісове та рибне господарство (46), добувна промисловість (37, 5).

Таблиця 1

**Інвестиційний рейтинг секторів економіки за інтегральним індексом
інвестиційної привабливості у 2017 році**

Сектори економіки України	БЛОК 1		БЛОК 2		БЛОК 3		Інтегральний Рівень інвест. привабл.	Місце за рейтингом
	Індекс	Місце за рейтингом	Індекс	Місце за рейтингом	Індекс	Місце за рейтингом		
Сільське, лісове та рибне господарство	24, 8	4	56, 4	2	56, 7	4	46, 0	4
Промисловість у цілому	83, 3	1	35, 2	7	74, 8	1	64, 4	1
Добувна промисловість	15, 5	9	58, 5	1	33, 0	13	35, 7	5
Переробна промисловість у цілому	56, 1	3	28, 7	12	71, 9	2	52, 2	3
Виробництво харчових продуктів	22, 7	5	24, 8	17	32, 3	14	26, 6	11
Текстильне виробництво	10, 5	19	27, 0	15	27, 7	18	21, 7	19
Виготовлення виробів з деревини	12, 4	13	26, 9	16	23, 5	22	20, 9	21
Вироб-во коксу та продуктів нафтоперер.	10, 4	20	15, 3	24	27, 7	19	17, 8	22
Виробництво хімічних речовин	11, 6	14	15, 8	23	23, 1	23	16, 8	23
Виробництво фармацевтичних продуктів	9, 6	22	41, 9	5	29, 2	16	26, 9	10
Вироб-во гумових і пластмасових виробів	13, 3	11	28, 0	13	28, 6	17	23, 3	17
Металургійне виробництво	21, 1	6	19, 3	21	33, 2	12	24, 5	15
Машинобудування	15, 1	10	29, 9	9	29, 4	15	24, 8	14
Виробництво меблів	10, 9	18	27, 1	14	26, 4	20	21, 4	20
Постачання електроенергії, газу, пари	11, 5	15	23, 9	18	35, 6	9	23, 7	16
Водопостачання	0, 4	24	18, 7	22	21, 8	24	13, 6	24
Будівництво	11, 3	16	29, 3	11	34, 2	11	24, 9	13
Оптова та роздрібна торгівля	56, 8	2	52, 4	3	58, 8	3	56, 0	2
Транспорт	17, 9	8	19, 4	20	53, 7	5	30, 3	8

Інформація та телекомунікації	13, 0	12	39, 0	6	53, 1	6	35, 0	7
Фінансова та страхова діяльність	10, 2	21	29, 8	10	25, 8	21	21, 9	18
Операції з нерухомим майном	18, 6	7	34, 6	8	52, 3	7	35, 2	6
Професійна, наукова та технічна діяльність	11, 2	17	45, 2	4	34, 2	10	30, 2	9
Діяльність у сфері адмін. обслуговування	5, 8	23	22, 8	19	46, 2	8	25, 0	12

Стосовно значимості та перспективності розвитку галузі найвищими оцінками характеризуються наступні сектори, як промисловість (83, 3), оптова та роздрібна торгівля (56, 8), переробна промисловість (56, 1), сільське, лісове та рибне господарство (24, 8), виробництво харчових продуктів (22, 7). Найбільші позначки рівень прибутковості галузі та рентабельності діяльності мають добувна промисловість (58, 5), сільське, лісове та рибне господарство (56, 4), оптова та роздрібна торгівля (52, 4), професійна, наукова та технічна діяльність (45, 2), виробництво фармацевтичних продуктів (41, 9). Найбільш високий рівень ресурсного потенціалу мають промисловість (64, 4), оптова та роздрібна торгівля (56), переробна промисловість (52, 2), сільське, лісове та рибне господарство (46), добувна промисловість (35, 7).

Бачимо, що промисловість у цілому займає лідируюче місце окрім рівня прибутковості галузі (7 місце у рейтингу, після інформації та телекомунікації). Також це можна підтвердити, що станом на 2017 рік обсяг залучених інвестицій у сектор промисловості становив 31 % від загальної суми прямих іноземних інвестицій. Але важливо зазначити, що лідерство досягнуто шляхом складання 4 складових промисловості (переробна промисловість, добувна, постачання електроенергії та водопостачання.) Якщо розглянути промисловість у розрізі цих складових, то можемо побачити, що місця у рейтингу становлять низькі позиції. А саме, водопостачання займає останню сходинку (24 місце з позначкою 0, 4 у загальному індексі); постачання електроенергії, газу – 15 місце у загальному індексі, стосовно рівня прибутковості галузі – 9 сходинка, але за станом залучення ПІІ (16 місце у рейтингу) це стає не зовсім логічним рішенням.

Переробна промисловість входить у трійку секторів економіки, які мають найвищі показники у інвестиційній привабливості України. Окремі її складові мають наступні показники: виробництво харчових продуктів в узагальненому індексі має 11 сходинку, значимість та перспективність цього сектора знаходиться на 5 рівні після сільського господарства, ресурсний потенціал 32, 3 (14 місце у рейтингу), щодо залучення ПІІ у 2017 році займає 14 сходинку, та є непривабливим для іноземних інвесторів з позиції рейтингового оцінювання галузей економіки. Сектор металургії становить 6 позицію у значимості та перспективності, 7 позицію у обсягах інвестування, але у загальному індексі 15

місце (24, 5) після машинобудування, така низька позиція зумовила 21 позиція у другому блоку (рівень прибутковості та рентабельність діяльності).

Отже, застосування методики інтегрального оцінювання дозволило провести компаративний аналіз привабливості секторів економіки України на основі комплексного узагальнення та порівняння показників інвестиційного розвитку. Розрахунок даних оцінок в динаміці на перспективу дозволить виявити закономірності зміни рівня інвестиційної привабливості країни.

Література

1. Уманець Т. В. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою інтегральних індексів. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 4. С. 133-145.
2. Марченко Н. А. Теоретико-методичні підходи до оцінювання інвестиційної привабливості галузей промисловості. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2013. № 2. С. 143-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_2_23
3. Офіційний сайт державної служби статистики доступу. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 330.342.146 (477) (043)

Танабаш А. В.

ОСОБЛИВОСТІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства. Ринковою називають економічну модель, засновану на свободі підприємницької діяльності, право приватної власності, ринковому побудові цін шляхом знаходження перетину кривих попиту і пропозиції, тобто метою функціонування суб'єктів ринкової економіки є отримання вигоди, при цьому ризики діяльності суб'єкт несе і покриває самостійно.

Ринок пропонує безліч варіантів продукції, робіт і послуг для споживача, який є вільним у своєму виборі. Для виробника модель ринкової економіки пропонує умови конкуренції з іншими виробниками аналогічної продукції. Витрати виробництва лягають на самого виробника, а й ціну виробник формує на підставі свого судження. Отримані кошти (дохід) виробник також розподіляє самостійно. У ринковій моделі економіки роль держави як регулятора дуже обмежена. Так як вибір товарів, робіт або послуг широкий для споживача, між виробниками виникають відносини конкуренції – основоположні при ринковій моделі економіки. Також базою буде право власності, яке гарантуватиме свободу від втручання сторонніх осіб.

Розрізняють такі типи економічних систем: *традиційну, ринкову, командну та змішану*.

Традиційна економічна система панувала в минулому, і зараз деякі її риси властиві слаборозвинутим країнам. Вона характеризується багатуокладністю економіки, збереженням натурально-общинних форм господарювання, відсталою технікою, широким застосуванням ручної праці, нерозвиненою інфраструктурою, найпростішими формами організації праці і виробництва, бідністю населення. На соціально-економічні процеси значний вплив справляють освячені століттями традиції та звичаї, релігійні та культові цінності, кастовий і соціальний поділ населення. У сучасних умовах країни з традиційною економікою потерпають від засилля іноземного капіталу і надмірно активного перерозподілу національного доходу державою.

Ринкова економічна система (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення, створення доходів тощо) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Втручання держави в економічні процеси мінімальне і виважене. Усі економічні рішення приймаються ринковими суб'єктами самостійно на свій страх і ризик.

Командна економічна система базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства, жорсткому, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, відсутності реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення. Їй притаманні висока затратність виробництва, несприйнятливність до НТП, зрівняльний розподіл результатів виробництва, відсутність матеріальних стимулів до ефективної праці, хронічний дефіцит (особливо товарів народного споживання) тощо. Усе це ознаки недостатньої життєздатності командної системи, які закономірно призвели її до кризи, а потім і розпаду.

Змішана економічна система є адекватною формою функціонування сучасних розвинутих країн і характеризується такими рисами:

- 1) високим рівнем розвитку продуктивних сил і наявністю розвинутої ринкової інфраструктури суспільства;
- 2) різноманітністю (плюралізмом) форм власності й рівноправним функціонуванням різних господарюючих суб'єктів (приватних, колективних, корпоративних, державних);
- 3) оптимальним поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, які органічно переплітаються і доповнюють один одного;
- 4) орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки. Збільшуються затрати на освіту, медичне обслуговування, створюються державні й приватні фонди соціального страхування та соціального забезпечення населення тощо.

Для України характерний змішаний тип економіки, в якому переважають окремі риси ринкової економіки. Зокрема для ринкової економіки характерним є різноманіття форма власності, що показано в таблиці 1 за даними станом на 01.11.2019 р.

Дослідження закономірностей і ступенів розвитку суспільства є винятково важливою проблемою для науки та суспільної практики. Без цього не можна зрозуміти складні соціально-економічні процеси руху людства до вершин цивілізації. Вчені-економісти минулого і сучасності по-різному трактують сутність та особливості історичного розвитку суспільства. Найбільшого поширення набули *формаційний і цивілізаційний* підходи до розуміння періодизації процесу економічного розвитку людського суспільства.

Таблиця 1

Структура суб'єктів господарювання за формами власності

Усього юридичних осіб	Кількість
Фермерське господарство	46679
Приватне підприємство	200222
Державне підприємство	3758
Казенне підприємство	32
Комунальне підприємство	13662
Дочірнє підприємство	11663
Іноземне підприємство	634
Підприємство об'єднання громадян	3281
Підприємство споживчої кооперації	1169
Акціонерні товариства	13973

Економічна система характеризується різними сферами функціонування, рівнями господарювання її суб'єктів. Сучасна економічна система є не сукупністю індивідуальних господарств одного рівня, а складною субординованою системою трьох рівнів, що взаємодіють. Розвиненість, взаємодія та взаємодоповнення економічних рівнів є запорукою стійкості, динамічності та ефективної результативності системи. Здатність комплексно, адекватно і своєчасно реагувати на зміни навколишнього середовища свідчить про мобільність економічної системи.

Основою ринкової економіки є пріоритетний розвиток в умовах багатоманіття форм власності різновидів приватної власності. Вона реалізується через найбільш повну взаємопов'язану систему економічних прав, визначених відомими західними економістами ще на початку 60-х років нашого століття: право володіння, тобто право виключного фізичного контролю над благами; право користування, тобто право застосування корисних властивостей благ для себе; право управління, тобто право вирішувати, хто і як буде забезпечувати використання благ; право на доход, тобто право володіння результатами від використання благ; право суверена, тобто право на відчуження, споживання, зміну або знищення блага; право на безпеку, тобто право на захист від експропріації благ і від шкоди з

боку зовнішнього середовища; право на передачу благ у спадок; право на безстроковість володіння благом; заборона на використання способом, що наносить шкоду зовнішньому середовищу; право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягнення блага на сплату боргу; право на залишковий характер, тобто право на існування процедур та інституцій, що забезпечують поновлення порушених повноважень.

Література

1. Нуреев Р. М. Основи економічних теорій: Мікроекономіка: учеб. для вузів. Москва: Высш. шк, 1996. 447 с.
2. Емцов Р. Г. Лукин М. Ю. Мікроекономіка: підручник. Москва: МГУ ім. М. В. Ломоносова, 1999. 320 с.
3. Платонова Е. Экономические системы и их трансформация. *Мэмо*. 1998. № 7. С. 114–120.
4. Економіка: підручник / під ред. А. С. Булатова. Москва: Видавництво БЕК, 1994. 632 с.

УДК 336.744

Шабельник М. М.

МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сучасна світова грошова система є складною формою організації грошового обігу, що характеризується такими структурними елементами як, назва, величина грошової одиниці, види грошових знаків, масштаб цін; види платіжних засобів, сукупність методів регулювання готівкового та безготівкового обігу грошей, основним призначенням якої є забезпечення рівних умов функціонування її об'єктів та доступності до грошового ринку.

Розмір кількості грошей у структурі грошового обороту є важливим індикатором стану грошового обігу будь-якої країни. Зміни цієї величини чинять суттєвий вплив на формування платоспроможного попиту, інтенсивність грошового обігу, формування ресурсної бази банківських установ та, отже, впливають і на ефективність грошово-кредитної політики. Розвинена фінансово-кредитна система є важливою умовою економічного зростання регіону, яка забезпечує задоволення фінансових потреб усіх економічних суб'єктів та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів [3].

Постійний історичний розвиток грошей сприяв видозмінам грошових систем. Так, поступово, принцип саморегуляції обігу грошей переходить до принципу державного регулювання пропозиції грошей. На сьогодні сучасна світова грошова система містить наступні компоненти [1-3, 5]:

- система національних грошових одиниць;
- система кредитних та паперових грошей;
- система емісії;
- порядок встановлення курсу національних валют і порядок її обміну на іноземну;
- державні фінансові інститути, що здійснюють регулювання грошового обігу;

– система електронних грошей.

Державне регулювання грошового обігу відбувається за рахунок використання спеціальних методів на засадах виконання закону грошового обігу, який ґрунтується на принципі, що за певний період часу в обігу має бути певна грошова маса, з метою підвищення ефективності економічних процесів на всіх рівнях та поділяються на прямі та опосередковані.

Основним принципом прямих методів є встановлення норм і правил на законодавчому рівні щодо регламентації поведінки суб'єктів грошового обігу [1, 2, 5, 7].

До сучасних опосередкованих методів регулювання грошового обігу відносяться: дефляція, ревалоризація, нуліфікація, денолізація, девальвація, ревальвація. При використанні опосередкованих методів центральний банк держави здійснює вплив на формування попиту товарних ринків, який, в свою чергу, визиває зміни у формуванні часток грошової маси.

В свою чергу, грошова маса поділяється на дві частини – активні гроші, які мають певну ліквідність і постійно використовуються в готівковому й безготівковому обігу, і «пасивні» гроші (або «квазігроші»), які потенційно можуть бути використані як гроші за певних умов. Залежно від рівня ліквідності грошові засоби зводяться у грошові агрегати.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності [6].

Кількість агрегатів, які використовуються в статистичній практиці окремих країн різна, що пояснюється істотними відмінностями в елементному складі грошової маси та у завданнях використання грошової маси в регулятивних цілях. Так, наприклад, у США застосовуються чотири агрегати для визначення маси грошей, в Англії – п'ять, у Німеччині – три.

Основним методом опосередкованого регулювання грошового обігу в Україні на сьогодні є використання грошово-кредитної політики Національного банку України. У статистичній практиці Україні обсяг грошової маси розраховується на основі чотирьох агрегатів (M_0 , M_1 , M_2 , M_3).

Агрегат M_0 відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб без готівки в касах банків [6]. У зв'язку з тим, що оборот готівки здійснюється поза банками, регулювання і контроль за ним є складним.

Агрегат M_1 включає гроші в агрегаті M_0 та вклади в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках та на ощадних рахунках до запитання [6]. Особливість цього агрегату полягає в тому, що він виражає масу грошей, яка перебуває безпосередньо в обігу, реально виконуючи при цьому функції засобів обігу та платежу, і тому є найбільш ліквідною.

Агрегат M_2 включає гроші в агрегаті M_1 та кошти на всіх видах строкових рахунків,

кошти на рахунках капітальних вкладів та інших спеціальних рахунках [4].

Агрегат M_3 охоплює гроші в агрегаті M_2 та кошти на вкладах за трастовими операціями банків [4].

Тобто у агрегатах M_2 та M_3 ураховані також запаси грошей у різних організаційних формах заощаджень (строкові депозити, ощадні сертифікати, тощо). Ці гроші тимчасово перебувають у спокої і виконують для їх власників функцію нагромадження вартості.

Найбільш ліквідними і готовими обслуговувати товарооборот є гроші агрегату M_0 . Найнижчу ліквідність мають гроші агрегату M_3 , оскільки значна частина їх не може вступити в обіг без того, щоб власник заздалегідь не попередив про це банк і не зазнав певних фінансових утрат [6].

Вибір того чи іншого грошового агрегату для регулювання визначається кінцевою метою грошово-кредитної політики держави. В залежності від того, які цілі переслідує центральний банк держави, наприклад, зниження темпів інфляції або досягнення економічного зростання, для орієнтиру обирається той чи інший грошовий агрегат.

Структура грошової маси відображає структуру і рівень розвитку країни. Так, чим менша частка готівки у загальній грошовій масі, тим ефективніша та розвинута певна національна грошова система. У розвинутих країнах на готівку припадає 5-7 % грошової маси, а в Україні – 35 % [6].

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що еволюція форм грошей впливає та видозмінює грошові системи і методи їх регулювання. Сучасними методами управління грошово-кредитною системою є методи державного регулювання.

Література

1. Алексеев І. В., Колісник М. К. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 253 с.
2. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка, Макроекономіка). Київ, 2009. 276 с.
3. Гаврилова Н. В. Методи стабілізації грошової маси в обігу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ. 2011. Вип. 19. С. 241–246.
4. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 15.12.2019).
5. Марена Т. В. Вплив фінансово-кредитної інфраструктури на конкурентоспроможність регіону. *Вісник МДУ*. Серія: Економіка. 2014. Випуск 8. С. 132–138.
6. Одарченко А. М. Сподар К. В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 342–346.
7. Омельченко О. І. Аналіз та регулювання грошової маси України. *Ефективна економіка*. Дніпро, 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6176>

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 658.114

Алексєєв Г. О.

БІРЮЗОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Організації розвиваються, як і люди, змінюють свою структуру, методи та принципи роботи. Якщо раніше працівники цінували можливість пожиттєвого працевлаштування, то зараз усе більше звертають увагу на можливість росту та реалізації в організації, на її команду та цінності.

На заміну традиційним організаціям з'являються нові, із альтернативним підходом до управління. Популярним типом таких компаній є бірюзові організації, або як їх іще називають – «живі організації», «організації майбутнього».

Так, ми знаємо роль менеджера у структурі підприємства і погодимося, що якщо зараз у всіх організаціях світу звільнять менеджерів, то майже усі не зможуть функціонувати більше тижня. Але також треба розуміти, що комерційні організації без менеджерів – це вже не далеке майбутнє, а сучасний тренд, який стрімко набуває популярність не тільки в США та Західній Європі, а й в Україні. Такі структури прийнято називати «бірюзовими організаціями».

Вперше даний термін ввів у 2014 році Фредерік Лалу у своїй книзі «Відкриваючи організації майбутнього», спираючись на теорію спіральної динаміки (1966) американського психолога Клера Грейвза. Він знайшов успішні організації, в яких співробітникам дається велика свобода в прийнятті рішень, і назвав такі компанії бірюзовими, або компаніями майбутнього. Дані компанії базуються на 3 принципах.

1. Самоорганізація

Бірюзові компанії перейшли від «пірамід» до «сіточки»: від жорстких ієрархій з контролем начальника до розподіленої структури і роботи в командах.

2. Еволюційна мета

Місія компанії не нав'язана «зверху» і не викликає відторгнення. Вона еволюціонує разом з компанією, і люди звіряються з нею, коли потрібно прийняти рішення по роботі.

3. Цілісність

Співробітники сприймаються як особистості, а не як інструменти. Посадова інструкція розвивається задля них, а не вони завдяки посадовій інструкції. Організація таких підприємств викликає багато питань: чим ж тоді робітник повинен займатися, якщо він не має ніяких вказівок зверху, або як можна оцінити внесок людини, якщо той не має чітко

закріпленої за собою професії і коли немає людини, яка стежить за діяльністю кадру. Відповіді можна знайти, розглядаючи у якості прикладу бірюзової організації ігрову корпорацію Valve (оціночна її вартість ≈ 18 млрд.\$). Пізнати її організаційну структуру можна завдяки довіднику «Керівництво для нових співробітників Valve».

У виданні визначено, чому ієрархія – це не про Valve: «Ієрархія підходить для управління передбачуваністю і повторюваністю. Це спрощує планування, і великою групою людей управляти зверху легше. Ось чому військові організації так сильно покладаються на неї. Але коли ви в компанії, що спеціалізується на розвагах, яка витратила останні 10 років тільки на пошук найрозумніших, найкреативніших та талановитих людей на Землі, то посадивши їх за стіл і сказав, що робити, ви позбавляєте їх 99 % цінності». Також Valve є однією з першою організацією, яка використовувала модель «Т-подібної особистості» термін, введений на початку 90-х минулого століття Девідом Гест. Модель «Т», згідно Гест, має 2 складові. Перша – це вертикальна лінія букви Т або «глибина», яка говорить про рівень «експертності» фахівця в конкретній сфері. Друга складова – горизонтальна лінія букви Т або «ширина», говорить про ті сфери, в яких фахівець також має певний досвід і знання.

Але ми маємо розуміти, що бірюзові організації – це здебільшого малі підприємства (до 100 осіб), які переважно займаються виробництвом на наданням послуг. Генрі Форд спробував організувати виробництво на своєму підприємстві без менеджерів («Моє життя та робота» (1922)), але такими досягненнями допоки не може похвалитися жодна велика виробнича організація. Все ж таки, дивлячись на сучасні приклади «компаній майбутнього», ми вважаємо, що менеджер є професією майбутнього, а не лише сучасною необхідністю.

Таким чином, бірюзові організації – це наступний рівень розвитку свідомості, коли стандартним концепціям та підходам кидається виклик, а організація починає сприйматися як живий організм, а не машина.

Література

1. Бирюзовые организации: все о тренде и что почитать. Видавництво МІФ. URL: <https://www.mann-ivanov-ferber.ru/teal-organization/> (дата звернення: 22.12.2019).
2. Лідія Співак. «Т-shape»-модель или К чему готовить себя и своих детей? URL: <https://www.slcoach.com/2017/06/15/t-shape-chelovek-ili-k-chemu-gotovit-sebya-i-svoix-detej/> (дата звернення: 22.12.2019).
3. Frederic Laloux Reinventing organizations. City of Brussels, 2014. 9 с.
4. Henry Ford. My Life and Work. Dearborn, 1922. 55 с.
5. Valve Handbook for new employees. Seattle, 2013. С. 6-51.
6. Graves W. The Never Ending Quest: Clare. Explores Human Nature / за ред. ECLET Publishing. New York, 2005. 59 с.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Новітні тенденції розвитку глобальних фінансів в умовах посткризової реструктуризації світової фінансової системи генерують як нові потенційні можливості, так і загрози та виклики для фінансової стійкості держав будь-якої країни світу. Зокрема, країни з ринками, що формуються, опинилися у досить складній ситуації, яка характеризувалася уповільненням темпів економічного зростання, підвищенням відсоткових ставок на світових ринках, зменшенням надходження іноземного капіталу і масовими девальваціями національних валют. На дію зазначених глобальних чинників накладаються внутрішні несприятливі явища та процеси: інституційна нерозвиненість фінансових ринків, недостатня ефективність застосування монетарного інструментарію, відсутність системних заходів щодо вдосконалення процентної політики, зниження вартості кредитних ресурсів та активізації кредитної діяльності банків, невідповідність структури кредитування цілям інвестиційного оновлення економіки, нестабільність банківської системи, загострення проблем ліквідності і капіталізації.

Оцінка показників розвитку фінансового сектору економіки на державному рівні проводиться на підставі аналізу функціонування бюджетної, валютно-кредитної, податкової, банківської системи та боргової сфери.

За результатами 2018 р. до Державного бюджету України надійшло 928114, 9 млн. грн., у тому числі доходів – 920808, 7 млн. грн., трансфертів з місцевих бюджетів – 7306, 3 млн. гривень. Так, проти 2017 р. надходження до Державного бюджету України зросли на 134673, 1 млн. грн., або на 17 %. Проти 2017 р. найбільшими темпами зростали такі надходження до державного бюджету: податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів – на 17, 9 % (збільшення на 44847, 1 млн. грн.), податок на прибуток підприємств – на 44, 8 % (або на 29970, 4 млн. грн.), податок та збір на доходи фізичних осіб – на 22, 3 % (або на 16708, 4 млн. грн.), податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів з урахуванням бюджетного відшкодування ПДВ – на 24, 7 % (збільшення на 15680, 5 млн. грн.), власні надходження бюджетних установ – на 30, 8 % (або на 10994, 1 млн. грн.), акцизний податок – на 9, 8 % (або на 10559, 0 млн. грн.), частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність – на 61, 3 % (або на 15095, 9 млн. грн.) та ввізне мито – на 11, 1 відсотка (або на 2662, 1 млн. грн.) [1]. Виконання дохідної частини бюджету України у 2018 р. здійснювалось в умовах змін, внесених у

податкове законодавство, спрямованих на покращання адміністрування платежів з метою підвищення наповнюваності бюджету та виконання вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Видатки Зведеного бюджету України у 2018 р. становили 1250189, 5 млн. грн., що на 193216, 4 млн. грн., або на 18, 3 відсотка більше за відповідний показник 2017 р. і відповідає 93, 7 % річного плану зі змінами, що включає в себе зміни, внесені до бюджету Верховною Радою України, розпорядниками бюджетних коштів до спеціального фонду державного бюджету та місцевими радами. У структурі видатків загального фонду державного бюджету у 2018 р. найбільші частки припадають на трансферти місцевим бюджетам (32, 2 %), здійснення виплат заробітних плат для працівників бюджетної сфери та соціальних виплат (пенсій, допомог та стипендій) (20, 3 %), на видатки на оборону та безпеку (18, 2 %) та на видатки на обслуговування боргу (13, 1 %). Продовження військового конфлікту на сході країни обумовило зростання видатків на підвищення обороноздатності і безпеки. Так, у 2018р. на національну безпеку і оборону держави спрямовано загальний ресурс у сумі 191710, 6 млн. грн., що на 47344, 9 млн. грн., або на 32, 8 % більше, ніж у 2017 р. [1].

У 2018 р. Урядом України проводилася виважена політика видатків щодо фінансування першочергових видатків на національну безпеку і оборону, обслуговування боргу, підвищення розмірів соціальних стандартів, здійснення у повному обсязі відповідно до плану видатків на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг. За рахунок повернення кредитів до Державного бюджету України за 2018 р. надійшло 6, 8 млрд. грн., у тому числі до загального фонду – 6, 4 млрд. грн. За 2018 р. надано кредитів з державного бюджету у сумі 8, 3 млрд. грн., у тому числі з загального фонду – 1 млрд. гривень.

Фактично, станом на 31.12.2018 р. державний та гарантований державою борг України становив 2168, 42 млрд. грн., (78, 32 млрд. дол. США), в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1397, 01 млрд. грн. (64, 43 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу). Видатки державного бюджету України на обслуговування державного боргу (за функціональною класифікацією видатків) у 2018 р. становили 115431, 2 млн. грн., що на 4975, 1млн. грн., або на 4, 5 % більше ніж у 2017 р. Економія видатків на обслуговування боргу у сумі 12269, 6 млн. грн. пояснювалась в основному відхиленням фактичного курсу іноземних валют до гривні від прогнозних, що закладались у проекті державного бюджету на 2018 р. [2]. В 2017 році вперше з 2011 року показник співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП почав зменшуватися, а в 2018 році зазначений показник становив 60, 9 відсотка, що наближається до «безпечного» значення у 60 відсотків, визначеного Бюджетним кодексом України. Це

стало можливим завдяки покращенню макроекономічних показників та злагодженим діям влади щодо фіскальної консолідації, монетарної політики та проведенню структурних реформ за цей період.

На кінець 2018 р. в Україні було 77 діючих банків, що на чотири менше, ніж кварталом раніше. Два банки закінчили процедури злиття з іншими, один був перетворений на фінансову компанію, «ВТБ-банк» було визнано неплатоспроможним. Частка ринку державних фінансових установ майже не змінилася: 54, 7 % та 63, 4 % за чистими активами та депозитами населення відповідно. У 2018 р. внаслідок інтенсивного кредитування населення частки Приватбанку та приватних банків у чистих активах зросли до 20, 7 % та 14, 8 % відповідно. Ступінь концентрації в секторі не змінюється протягом останніх двох років: на кінець минулого року на 20 банків припадало 91 % чистих активів. За 2018 р. банківський сектор отримав рекордний прибуток 21, 7 млрд. грн., зокрема 10, 8 млрд. грн. – у IV кв. 2018 р. Чистий прибуток прибуткових банків становив 34, 4 млрд. грн., збитки збиткових – 12, 7 млрд. грн. Операційні доходи зросли на 27, % р/р насамперед завдяки приросту чистих процентного та комісійного доходів, а витрати збільшилися на 27, 6 % р/р [3].

Подальший розвиток економіки є неможливим без розвинутого, стабільного, надійного та ефективного фінансового ринку нашої держави, що зумовлює необхідність втілення науково-обґрунтованих та системних реформ у фінансовому секторі для забезпечення додаткових джерел фінансування для соціально-економічного розвитку України.

Література

1. Державний бюджет. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> (дата звернення 22.12.2019)
2. Звіт про фінансову стабільність за 2018 рік. Національний банк України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> (дата звернення 27.12.2019)
3. Огляд банківського сектору: липень 2019 р. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88238661> (дата звернення 28.12.2019)

УДК 658.310.8

Белінська Л. С.

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Успіх підприємства, значною мірою, залежить від того, хто стоїть на головній керівній посаді. Кваліфікований керівник допоможе просунути бізнес за рахунок правильної організації праці своїх підлеглих. Бути хорошим керівником непросто. Людина, яка має керівну посаду, зобов'язана поєднувати в собі різні якості професійного та особистісного

плану.

Керівником вважається особа, що спрямовує та координує діяльність виконавців, які в обов'язковому порядку повинні йому підкорятись і в рамках встановлених повноважень виконувати всі його вимоги. Сам керівник може брати на себе функції виконавця лише для того, щоб розібратись у специфіці роботи. Зміст роботи керівника полягає в тому, щоб впливати на поведінку і дії людей, направляючи і мотивуючи їх на досягнення спільних цілей. Це особливий вид творчої діяльності, і по мірі зростання посади вимоги до творчості зростають. Тобто сутність роботи керівника полягає в організаційній роботі, а також у спрямуванні діяльності трудового колективу.

Успішному менеджеру також необхідно вміти мислити масштабно, вирішувати стратегічні проблеми; діагностувати організаційну систему, інтегрувати ситуацію і робити правильні висновки; оперативно приймати і реалізовувати нестандартні рішення; працювати з людьми та мобілізувати їх до високопродуктивної праці; раціонально організувати свою працю і працю підлеглих, забезпечувати високу трудову дисципліну; об'єктивно підбирати, оцінювати і розставляти кадри; орієнтуватися в людях, розуміти їх характери, здібності й психологічний стан; забезпечувати самоорганізацію трудового колективу, створювати сприятливий психологічний мікроклімат; встановлювати ділові відносини з іншими керівниками; володіти собою в будь-якій ситуації; виступати, вести розмову, переговори (красномовність, виразність, переконливість, аргументованість, почуття гумору, охайний зовнішній вигляд).

Особистість керівника, його досвід, ділові та характерологічні особливості відіграють провідну роль в управлінні організаціями. Основні особистості якості керівника:

1. Висока компетентність в професійній діяльності у відповідності з профілем керованого колективу, так як керівник не взагалі керує людьми, а керує їх діяльністю щодо вирішення професійних завдань. Проте в силу своєї роботи, пов'язаної з організацією людей, керівник повинен володіти системою знань і в ряді суміжних областей сучасної економіки, права, філософії, педагогія, психології та ін.

2. Організаторські здібності. Одне з основних якостей керівника – вміння організувати спільну роботу людей. Проте поєднувати вирішення організаційно-технічних завдань з людьми не так просто. Багатьом керівникам буває легше зробити що-небудь самому, ніж домогтися виконання цього від інших. Це найлегший, але безперспективний шлях, оскільки самому всього не зробити, і з часом керівник виявляє, що його підлеглі відвикли від самостійності, не можуть або вже не хочуть самостійно приймати рішення.

У ряді досліджень показано, що організаторські здібності включають в себе наступні психологічні властивості особистості:

– здатність відображати з достатньою повнотою психологію керованої групи в ході вирішення спільних завдань;

– психологічний такт – почуття міри у взаєминах з людьми;

– здатність заряджати своєю енергією людей;

– вимогливість – здатність пред'являти до людей адекватні вимоги залежно від особливостей ситуації;

– критичність – здатність виявити і виразити значимі для діяльності відхилення від умов, що диктуються поставленим завданням;

– схильність до організаторської діяльності – потреба в ній.

3. Високі моральні якості: справедливість і об'єктивність в оцінці співробітників, гуманність, чуйність, тактовність, чесність. Не тільки в плані своєї ділової компетенції, але й у своїх моральних якостях керівник повинен бути зразком для підлеглих. Треба цікавитися їхніми особистими проблемами, сім'єю, побутовими умовами, здоров'ям, думкою співробітників з різних питань, уважно вислуховувати їх, навіть якщо їхня думка здається помилковим.

4. Емоційно-вольові риси характеру: цілеспрямованість, принциповість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, захопленість, здатність показати ці якості своїх підлеглих і вести їх за собою. Вольові якості людини здавна вважалися основними уміньми керувати.

5. Інтелектуальні здібності: спостережливість, аналітичність мислення, здатність до прогнозування ситуацій і результатів діяльності, оперативність і логічність пам'яті, стійкість і розподіл уваги. Керівник повинен постійно поповнювати й оновлювати свої знання і вміння творчо, оперативно використовувати їх часто змінюються, іноді екстремальних ситуаціях, характерних для його не стандартної діяльності.

6. Уміння підтримувати свій авторитет. Авторитет базується на єдності інтересів, цілей і завдань колективу. Якщо вплив здійснюється без примушень, то влада визначається як здатність і можливість здійснювати свою волю, справляти вирішальний вплив на діяльність і поведінку людей через примушення. Звідси авторитет є однією із форм влади.

7. Імідж керівника – важлива складова його авторитету. Поняття іміджу відображає сучасні вимоги до зовнішнього вигляду керівника, який не тільки спілкується з підлеглими, але і здійснює функцію представництва керованої ним групи перед обличчям інших соціальних організацій. Тому зовнішність керівника, культура мовлення, манери – все це елементи його іміджу. В сучасних умовах існують іміджмейкери, які створюють вигляд керівника, формуючи цей вигляд у відповідності з очікуваннями публіки.

8. Міцне здоров'я. Діяльність сучасного керівника характеризується надзвичайно

високою нервовою і фізичною напругою. Здоров'я високо компетентного, досвідченого керівника – це не тільки його особисте надбання, але і суспільна цінність для колективу, організації та держави.

Таким чином, керівник має забезпечувати виконання стратегічної місії організації, адже від його управлінської стратегії та особистісних характеристик залежать продуктивність праці працівників, а також конкурентоспроможність підприємства.

Література

1. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2016. 608 с.
2. Особистісні якості керівника підприємства: веб-сайт. URL: <https://studopedia.com.ua> (дата звернення: 23.12.2019)
3. Ефективна праця керівника: веб-сайт. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua> (дата звернення: 23.12.2019)

УДК 658.310.42

Буженінова В. А.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

Перехід до ринкової економіки вимагає нових підходів до управління: на перший план виходять ринкові критерії ефективності і підвищуються вимоги до гнучкості управління. В даний час економічне середовище, в силу своєї нестабільності і рухливості, вимагає нових методів управління, що відповідають рівню сучасних виробничих систем. Як показує практика, на перший план висувуються питання ефективності діяльності організації, безпосередньо пов'язані з якісною підготовкою управлінських рішень. Це визначає важливість оволодіння кожним фахівцем в галузі управління теоретичними знаннями і практичними навичками розробки управлінських рішень та моделі організаційної поведінки.

Термін «організаційна поведінка» виник на початку 60-х років ХХ ст., коли об'єдналися декілька напрямів наукових дисциплін, що займаються поясненням процесів, які відбуваються в організації, між організаціями, а також між внутрішнім і зовнішнім середовищем організації. Фред Лютенс один з перших опублікував вичерпне дослідження поняття «організаційна поведінка», де, зокрема, організаційну поведінку формально визначено як розуміння, передбачення і управління людською поведінкою в рамках організацій [1].

Організаційна поведінка ґрунтується на основних ідеях про природу людини і організацій. Теоретичними основами організаційної поведінки є орієнтація на людські

ресурси, ситуацію, результати і системний підхід. Орієнтований на людські ресурси підхід передбачає розвиток здібностей працівників і надання їм можливостей для їх реалізації, що безпосередньо веде до підвищення їхньої працездатності і ступеня задоволення працею. При ситуативному (ситуаційному) підході аналізують умови, які склалися в організації.

Система організаційної поведінки будується за такими принципами:

–оптимальності випередження орієнтації функцій розвитку людського капіталу порівняно з функціями розвитку виробництва;

–взаємозамінності: кожен працівник системи повинен вміти виконувати функції вищого, нижчого за рангом співробітника і одного-двох працівників свого рівня;

–економічності: зниження частки витрат на управління системою організаційної поведінки в загальних витратах на одиницю продукції; вибір найраціональнішого варіанта для конкретних умов виробництва;

–актуальності: відповідність системи організаційної поведінки передовим зарубіжним і вітчизняним аналогам;

–перспективності: при створенні системи організаційної поведінки слід враховувати перспективи розвитку організації;

–комплексності: слід враховувати всі фактори, що впливають на систему управління організації;

–оперативності: своєчасне ухвалення рішень з аналізу й удосконалення системи організаційної поведінки;

–ієрархічності: взаємодія між ланками управління – структурними підрозділами або окремими керівниками;

–автономності: має забезпечуватися раціональна автономність структурних підрозділів або окремих керівників;

–узгодженості: всі ланки системи організаційної поведінки мають бути узгоджені з основними цілями організації та синхронізовані в часі;

–стійкості: передбачаються спеціальні «локальні регулятори», які при відхиленні від заданої цілі організації ставлять того чи іншого працівника або підрозділ у не вигідне становище, що спонукають їх до творчого розв'язання проблеми, яка виникла;

–системності;

–прозорості: діяльність всіх підрозділів і керівників будується на єдиних «несучих конструкціях» (етапах, фазах, функціях) для різних (за економічним змістом) процесів управління і передбачає єдину доступну термінологію;

–комфортності: забезпечується якнайбільшими зручностями для творчих процесів

обґрунтування, вироблення, ухвалення та реалізації рішень.

Згідно з сучасними поглядами на базисні питання теорії організаційної поведінки, основним елементом, що формує трудову поведінку людини, визнається обмін з дотриманням таких правил:

- 1) відповідність певним нормам та правилам формує продуктивну роботу, що, у свою чергу, винагороджується;
- 2) прийняття існуючих норм призводить до взаємного доповнення прав і обов'язків, тобто один учасник обміну не очікує винагороди більшого, ніж може і хоче дати інший;
- 3) керувати вчинками людей – актуальне завдання для будь-якого керівника організації незалежно від ситуації, в якій він змушений діяти.

На відміну від причин прояви явищ природи або роботи механічних пристроїв, дуже складно зрозуміти логіку поведінки людини. Спроби її пояснити через категорії механіки чи біології не принесли якогось видимого успіху.

Безуспішними виявилися і дослідження в рамках цілого ряду наукових напрямків, де основний акцент робився на спробах вивчити свідомість людини як якусь самодостатню систему, що функціонує і розвивається за своїми законами в якомусь відриві від явищ навколишнього її дійсності. Багато важливих з позицій розв'язуваної в даному випадку завдання процеси свідомості не піддаються інтроспекції і практично не уловлюються за допомогою сучасного наукового інструментарію.

З одного боку, реакції людини багато в чому визначаються впливом на нього зовнішнього середовища з її безліччю стимулюючих трудову поведінку факторів, з іншого – сама свідомість контролює процес вибору індивідуумом своїх дій, іноді навіть на абсолютно неусвідомленому їм рівні.

Комбінація цих двох факторів призводить до ситуації, коли можна досить чітко визначити, як людині доцільно вчинити, але це далеко не завжди означає, що, керуючись власною вигодою, він саме так і вчинить.

На ранніх періодах розвитку економічних систем, коли задоволення функціональних потреб людини було для нього проблемою першорядної важливості, управління організаційним поведінкою будувалося за простий і досить ефективною для того часу схемою. За «правильні» вчинки працівник отримував бажане для нього винагороду, а за «неправильні» – позбавлявся їх.

З підвищенням матеріального рівня життя населення та зростанням його освіченості цей підхід перестав бути ефективним. Зі збільшенням економічних ресурсів кожної людини її фізіологічні потреби в своїй основі були задоволені. Все це стимулювало використання в системі управління персоналом прийомів психології, орієнтованих на створення у

індивідуумів правильних, з точки зору менеджерів, установок до трудової діяльності. Ключовим напрямком еволюції прийомів і методів організаційної поведінки став перехід від формування у них матеріальних мотивів до трудової діяльності до використання психологічних мотивів, які дозволяють поєднувати у свідомості людей інтереси організації в цілому з їх власними потребами і потребами.

Література

1. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень: навч. посіб. Київ: ЦУЛ. 2002. 420 с.
2. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження: навч. посіб. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 172 с.
3. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: навч. посіб. Київ: МАУП. 2002. 224 с.
4. Мостенська Т. Н., Новак І. О., Луцький М. Г. Корпоративне управління: підручник. 2-е вид. Київ: Каравела. 2011. 400 с.

УДК 338.45: 620.9-049.5

Бурикін В. В.

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Від розвитку паливно-енергетичного комплексу значною мірою залежать динаміка, масштаби і техніко-економічні показники суспільного виробництва, насамперед промисловості. Наявні паливно-енергетичні ресурси виступають основою формування різних торгово-виробничих комплексів (ТВК), у тому числі промислових, визначаючи їхню спеціалізацію на енергомістких виробництвах.

Падіння виробництва електроенергії в Україні в 2008-2009 рр. пов'язано із світовими фінансовими кризовими явищами, які вплинули на усі сфери національної економіки, проте у 2010-2012 рр. воно знову зросло. З 2014 р. виробництво електроенергії вимушено знижувалось через нестачу вугілля, й Україна була змушена закуповувати його в Південній Африці. Оскільки вугілля в обсязі 65 млн. тонн, видобутих в той період, виявилось недостатньо для покриття потреб генерацій, у виробництві електроенергії запровадили практику віялових відключень [1]. Бойові дії на сході країни не тільки заблокували видобуток вугілля, але й унеможливили його постачання. Зараз в Україні також спостерігається падіння показників виробництва електроенергії.

У 2015 році власний вуглевидобуток впав на 38, 8 % (на 25, 2 млн. тонн), у 2014 р. скорочення вуглевидобутку було зафіксовано на рівні 22 % в порівнянні з 2013 р. Загальне падіння обсягів видобутку вугілля з 83 млн. тонн (2013 р.) до 39, 7 млн. тонн (2015 р.)

призвело до зниження обсягів виробництва електроенергії. Зиму 2015 р. Україна зустрічала з рекордно низькими запасами вугілля. За 2015 р. виробництво скоротилось на 12, 9 %. Майже в таких самих обсягах впало й промислове виробництво – 14, 4 % (в порівнянні з 2014 р.), а експорт електроенергії в грошовому обчисленні зменшився в 3, 2 рази – з 580, 194 млн. дол. (2013 р.) до 487, 186 млн. дол. (2014 р.), й 150, 057 млн. дол. у 2015 р. У січні 2016 р. експорт склав понад – 14 млн. дол. США [2]. За 2018 рік обсяг виробництва електричної енергії електростанціями, які входять до Об'єднаної енергетичної системи України, досяг 159350, 5 млн. кВт/рік, що на 3935, 9 млн. кВт/рік (на 2, 5 %) більше порівняно з 2017 р. При цьому ТЕС та ТЕЦ вироблено електроенергії на 5, 3 % більше, ніж за попередній рік, що становило 58808, 2 млн. кВт/рік.

За 2018 р. споживання електроенергії (брутто) становило 153 214, 5 млн. кВт/рік, тобто на 3 488, 6 млн. кВт/рік (або 2, 3 %) більше, ніж у попередньому році. Споживання електроенергії (нетто) галузями національної економіки та населенням протягом 2018 р. становило 122143, 6 млн. кВт/рік, що на 2, 7 % більше аналогічного показника попереднього року [3]. Споживання електроенергії зменшили деякі промислові споживачі, зокрема, паливна промисловість (на 2, 0 %), промисловість будматеріалів (на 1, 6 %) та транспорт (на 1, 3 %).

На складах підприємств підвідомчих Міністерству енергетики та вугільної промисловості України, станом на 01.01.2019 р. накопичено – 1 474, 7 тис. тонн вугілля, що на 571, 3 тис. тонн (на 27, 9 %) менше, ніж на аналогічну дату минулого року (2 046, 0 тис. тонн). Запаси мазуту на складах електростанцій (ТЕС та ТЕЦ) на кінець 2018 р. складають 40, 9 тис. тонн, що на 23, 1 тис. тонн (на 36, 1 %) менше, ніж на аналогічну дату минулого року (64, 0 тис. тонн) [3].

Починаючи з 2002 по 2013 рр. в Україні щорічно видобувалось загалом близько 80-85 млн. тон вугілля. Проте, починаючи з липня 2014 р. внаслідок втрати частини території Донецького вугільного басейну, де знаходяться найбільші поклади антрацитового вугілля, швидкими темпами відбулося і скорочення його видобутку: майже на 60 % за останні п'ять років. За 2018 р. вугледобувними підприємствами України видобуто вугілля на 286, 9 тис. тонн (або на 0, 9 %) більше порівняно з відповідним періодом минулого року, що видно з рис. 1.6. У тому числі видобуток енергетичного вугілля збільшився на 1277, 9 тис. тонн (або на 4, 9 %), коксівного вугілля – зменшився на 991, 0 тис. тонн (або на 14, 6 %).

За 2018 рік обсяги видобутого газу в Україні збільшились на 100, 0 млн. куб. м (або на 0, 5 %) порівняно з показником минулого року, у тому числі і підприємство «Нафтогаз України», видобуток газу більше рівня відповідного показника 2017 р. на 200, 0 млн. куб. м (або на 1, 2 %). Станом на 01.01.2019 р. в українських підземних сховищах знаходилось 3,

9 млрд. м³ природного газу, що на 0, 8 млрд. м³, або на 5, 4 % менше порівняно з відповідним періодом минулого року (рис. 1.10). Не дивлячись на заяви уряду про диверсифікацію енергетичних ресурсів та зменшення імпорту природного газу у 2011 р. Україна продовжувала нарощувати його імпорт, в 2018 р. приріст обсягів імпорту становив 22, 4 % [4]. Практично весь обсяг імпортного газу припадав на російський. Це підвищувало рівень енергозалежності України від єдиної держави.

Обсяги видобутку нафти з газовим конденсатом у 2018 році збільшились на 82, 8 тис. тонн (або на 4, 0 %) проти аналогічного показника 2017 року, у тому числі обсяги видобутку підприємствами НАК «Нафтогаз України» порівняно з показником минулого року збільшились на 46, 7 тис. тонн (або на 2, 5 %). Протягом 2018 р. на НПЗ та Шебелинський ГПЗ поставлено 830, 7 тис. тонн нафтової сировини українських родовищ (нафта з газовим конденсатом). У тому числі, на Шебелинський ГПЗ поставлено 454, 0 тис. тонн газового конденсату власного видобутку, що на 39, 5 тис. тонн (на 8, 0 %) менше порівняно з показником 2017 року. За 2018 р. обсяг переробки нафтової сировини на Шебелинському ГПЗ становив 454, 0 тис. тонн, що на 8, 0 % менше обсягу переробки у 2017 році. За 2018 рік Шебелинським ГПЗ вироблено:

- автомобільних бензинів – 130, 6 тис. тонн, що на 2, 4 % менше;
- дизельного палива – 85, 1 тис. тонн, що на 12, 6 % менше;
- мазуту – 31, 3 тис. тонн, що на 7, 9 % менше у порівнянні показником 2017 року [3].

Таким чином, треба відзначити, що значна частина вітчизняного енергетичного сектору України впродовж довгих років була залежною від закупівель природного газу, нафтопродуктів, палива для електростанцій (як ТЕС, так і АЕС) у Росії. Залежність від імпорту перетворила газ, нафту, ядерне паливо, а згодом і вугілля на важелі тиску на Україну з боку сусідньої держави. Втрата об'єктів паливно-енергетичного комплексу та перспективних територій для розробки вуглеводневих ресурсів внаслідок анексії Криму і військових дій на Сході країни, а також руйнування нафтогазової інфраструктури в Донецькій і Луганській областях – нові додаткові фактори, що значною мірою послабили рівень енергетичної безпеки країни.

Щоб подолати енергетичну небезпеку української економіки, необхідно негайно активізувати реалізацію реформ у паливно-енергетичному комплексі та удосконалити напрями енергетичної політики, метою якої повинно бути створення потенціалу формування енергетичної безпеки економіки на засадах ринкових законів, важелів регулювання та стимулів. При цьому треба враховувати те, що адміністративні важелі можуть мати тільки короточасний характер (заборона продажу газу вітчизняного видобутку в зимовий період окремим підприємствам).

Література

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». Київ: НІСД, 2018. 688 с. URL: http://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-nalit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (дата звернення 21.12.2019)
2. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.12.2019)
3. Міністерство енергетики та захисту довкілля України: веб-сайт. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/newscategory?> (дата звернення: 16.12.2019)
4. Енергетичний баланс України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/energ/en_bal/arh_2012.htm (дата звернення 10.12.2019)

УДК 336.012

Гуцько К. В.

ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ ВРАЗЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТНІ ДІЇ ЩОДО ЇХ ПОДОЛАННЯ

У зв'язку з загостренням зовнішніх ризиків у 2018 р., пов'язаних з можливим посиленням військової агресії проти України, торговими війнами, уповільненням розвитку світової економіки, ослабленням зацікавленості інвесторів в країнах, що розвиваються, і відтоком капіталу з цих країн, особливе значення набуває завдання виявлення внутрішніх чинників вразливості фінансової системи, а також ряду дій, які необхідно вжити відповідним органам державної влади, щоб протидіяти ризикам і сприяти збільшенню стабільності фінансової системи. Стійкий і без кризовий розвиток фінансової системи країни має вагомим значення, адже фінансова уразливість призводить до загального зниження доходів країни й добробуту громадян. Тому для держав вирішення проблеми фінансової стійкості має невідкладний характер.

Під фінансовою уразливістю розуміється такий стан фінансової системи країни, при якому вона не може належним чином виконувати свої основні функції (фінансове посередництво і здійснення платежів) та протистояти кризовим явищам. Для обґрунтування напрямів підвищення фінансової стабільності необхідно перш за все проаналізувати сучасне становище державних фінансів та банківської сфери.

Згідно з даними Звіту про фінансову стабільність НБУ, виділяються основні ризики, що провокують вразливість фінансової системи України у 2019 р., до яких можна віднести ризик

невиконання Державного бюджету у 2019 р. та ризик збільшення боргових зобов'язань. Дефіцит Державного бюджету України щодо ВВП у 2014-2018 рр. коливався від 4,9 % ВВП у 2014 р. до 1,7 % ВВП у 2018 р. За прогнозом, очікується, що рівень дефіциту у 2019 р. збільшиться до 2,3 % ВВП [1]. На жаль, таке становище призводить до необхідності покриття дефіциту бюджету шляхом збільшення обсягів запозичень.

Аналізуючи статистичні дані Звіту про фінансову стабільність НБУ, можна констатувати, що у 2015 р. із запланованих 17,0 млрд. грн. від приватизації до бюджету надійшло 151,5 млн. грн. (0,9 % від плану); у 2016 р. – із 17,1 млрд. грн. сума надходжень склала 188,9 млн. грн. (1,1 % від плану); у 2017 р. із запланованих 17,1 млрд. грн. отримано 3,4 млрд. грн. (19,9 % від плану), що склало найкращий результат; у 2018 р. із запланованих 18,8 млрд. грн. – 0,3 млрд. грн. (1,6 % від плану) [2].

У 2019 р. Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» у структурі джерел фінансування дефіциту бюджету передбачено надходження коштів від приватизації державного майна в сумі 17,1 млрд. грн., однак ймовірність виконання закладених показників є низькою. Відтак, це знову призведе до необхідності у додаткових запозиченнях, а отже – до зростання обсягу державного боргу та його частки у ВВП.

Боргова сфера України залишається найуразливішою ланкою фінансової системи держави через суттєве збільшення обсягів державного та гарантованого державного боргу, високий рівень боргового навантаження, перевищення критичного рівня валютної складової в структурі боргу, надмірний борговий тиск на державний бюджет, значні ризики для рефінансування боргу та зовнішньої ліквідності.

Аналізуючи показники стану та розвитку банківської сфери фінансових посередників, слід відзначити наступні ризики у банківській сфері для фінансової стабільності країни:

- Зменшення частки активів банків щодо ВВП;
- Високий рівень доларизації банківських балансів;
- Чинний порядок розподілу прибутку державних банків [3].

Підвищення стійкості України у фінансовій сфері вимагає здійснення комплексу заходів, зокрема, затвердження основних напрямків бюджетної політики на 2019-2021 рр. із встановленими обмеженнями, особливо щодо боргових показників, забезпечення яких в наступних роках спрямоване на зміцнення фінансової стійкості [4, 5]. Також важливо ввести заборону на здійснення державних запозичень понад встановлені обсяги й коригування граничного обсягу державного боргу. Впровадження системи раннього попередження кризових явищ, що передбачає обов'язкове проведення на регулярній основі стрес-тестування портфелю боргових інструментів держави, теж є частиною комплексу заходів

щодо підвищення стійкості України у фінансовій сфері [5]. Необхідно припинення дій щодо капіталізації державних банків та суб'єктів господарювання державного сектору за рахунок боргових інструментів, запровадження систематичного оцінювання фіскальних ризиків, методів їх оцінки, тим самим підсилюючи контроль за ними та здійснення на цій основі будь-яких заходів для їх мінімізації в межах середньострокового бюджетного планування. Також одними із заходів є повноцінне відновлення кооперації з МВФ, розширення бази інвесторів у середньо – та довгострокові боргові інструменти, а також посилення заходів стосовно підвищення ефективності ринку державних цінних паперів та пониження вартісного рівня обслуговування державного боргу в середньо – та довгостроковій перспективі. Не менш важливо здійснити зміцнення стабільності у банківській сфері за рахунок впровадження заходів КМУ спільно з Міністерством фінансів України та НБУ, а також забезпечення фіскальної стійкості.

В Україні для вирішення проблем щодо внутрішніх чинників фінансової уразливості та впровадження фінансової стабільності є усі можливості й інструментарій, який кожного року поновлюється та доповнюється. Впровадження та використання запропонованих заходів може дати позитивний поштовх до відновлення та досягнення стабільності фінансової системи України. Стабільна й ефективна фінансова система, якій можуть довіряти громадяни й бізнес, є необхідною умовою розвитку економіки країни.

Література

1. Звіт про фінансову стабільність за червень 2019р. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766>
2. Про фінансову стабільність. Веб-сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/stability/about> (дата звернення 25.11.2019)
3. Реформа банківського сектору 2014-2018. Основні тенденції та ризики. URL: http://www.democracyhouse.com.ua/ua/category/economic_analysis/
4. Про Основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки/ проект Постанови ВР України № 8357 від 16.05.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995
5. Внутрішні чинники вразливості фінансової системи України та пріоритетні заходи щодо їх подолання: Аналітична записка. Серія (Регіональний розвиток). № 3, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-08/ANALIT%20HEMAEVA%20%23%203%202019.pdf> (дата звернення 25.11.2019)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Стан забезпечення економічної безпеки України в процесі глобальних трансформацій розглядається за рахунок її складової – зовнішньоекономічної безпеки, яка характеризується спроможністю держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки. Рівень забезпечення зовнішньоекономічної безпеки країни можна визначити за основними показниками загально торговельного балансу та відкритості національної економіки, які надано в табл. 1.

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України у 2008-2018 рр. (в млрд. грн.) [1]

Роки	Номінальний ВВП (в млрд. грн.)	Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг		Сальдо	
		(в млрд. грн.)	% до ВВП	(в млрд. грн.)	% до ВВП	(в млрд. грн.)	% до ВВП
2008	948,06	444,859	46,9	520,588	-54,9	-75,729	-8,0
2009	913,35	423,564	46,4	438,86	-48,0	-15,296	-1,7
2010	1082,57	549,365	50,7	580,944	-53,7	-31,579	-2,9
2011	1316,60	707,953	53,8	779,028	-59,2	-71,075	-5,4
2012	1408,89	717,347	50,9	835,394	-59,3	-118,047	-8,4
2013	1454,93	681,899	46,9	805,662	-55,4	-123,763	-8,5
2014	1566,73	770,121	49,2	834,133	-53,2	-64,012	-4,1
2015	1979,46	1044,54	52,8	1084,016	-54,8	-39,475	-2,0
2016	2383,18	1174,63	49,3	1323,127	-55,5	-148,502	-6,2
2017	2982,92	1430,23	47,9	1618,749	-54,3	-188,519	-6,3
2018	3558,71	1608,89	45,2	1914,893	-53,8	-306,003	-8,6

Показники зовнішньоторговельного балансу України за період, що аналізується свідчать про нестабільність експортно-імпортних операцій (табл. 1). Загалом експорт та імпорт товарів і послуг за останні 10 років збільшилися майже однаково у 3, 6 та 3, 7 рази відповідно. Це відбулось також на фоні зростання обсягу ВВП майже у тих же межах – в 3, 75 рази. Тобто можна зазначити, що співвідношення показників ВВП, експорту та імпорту товарів і послуг України практично залишається незмінним. При цьому постійно спостерігається негативне сальдо експортно-імпортних операцій від 15, 296 млрд. грн. (-1, 7 % до ВВП) у 2009 р. до – 306, 003 млрд. грн. (-8, 6 % до ВВП) у 2018 р. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за підсумками 2018 року збільшився на 11,

5 % (+12, 4 млрд. дол. США) у порівнянні з показниками 2017 року і становив 120, 1 млрд. дол. США., а сальдо торговельного балансу товарів і послуг склалося негативним у сумі 5, 8 млрд. дол. США і погіршилось на 3, 3 млрд. дол. США відносно показника 2017 року.

Дані аналізу динаміки показників зовнішньоторговельної відкритості економіки України за останнє десятиріччя свідчать про те, що національна економіка України є відкритою, оскільки належить до економічних систем з високим значенням експортної та імпоротної квот: за 2008-2018 рр. експортна квота коливалася в межах 45, 2-53, 8 %, імпортна – 48, 0-59, 3 %. Індекс відкритості національної економіки за аналогічний період перебував у межах від 94, 42 % до 112, 94 %, що також свідчить про високий рівень зовнішньоторговельної відкритості економіки України. Загалом впродовж 2008-2018 рр. експортна квота зменшилася на 1, 7 п. п., а саме з 46, 9 % до 45, 2 %. Це пояснюється тим, що темпи зростання експорту були менші за темпи зростання обсягів ВВП. Впродовж того ж періоду імпортна квота щорічно перевищувала експортну в середньому на 5, 65 п. п. Найменшою різниця між експортною та імпортною квотами була у 2009 р., що пояснюється значним скороченням обсягів імпорту, а найвищою у 2018 р. [1].

Сьогодні економіка України характеризується надзвичайно високою дезорганізацією, технологічною відсталістю і за політизованістю. Спостерігається значне втручання держави в економіку, великий тиск із боку влади на суб'єктів господарювання, масштабна керованість економічними процесами. Крім того, значний вплив на економіку держави чинить загострення воєнної ситуації на сході. Вкрай низьким залишається приток іноземних інвестицій, що істотно підриває всебічний розвиток економіки нашої держави, спричиняючи при цьому зростання рівня інфляції в країні. Погіршення інвестиційного клімату обумовлено нестабільною політичною ситуацією всередині держави.

Загальний вплив на економічну безпеку України, на нашу думку, мають такі внутрішні загрози:

- незавершеність економічних реформ;
- деіндустріалізація економіки України та відсутність ринкових інструментів;
- фактичне припинення інноваційної діяльності;
- втрата інтелектуального, наукового, технологічного та промислового потенціалу держави (країна не дбає про розвиток НТП, а також недооцінює важливість інтелектуальних кадрів, що спричинює «відтік мізків» за кордон);
- різке скорочення інвестицій в реальний сектор економіки (Україна стала інвестиційно-непривабливою);
- нерівномірність регіонального розвитку (найбільш це помітно в прикордонних регіонах, які знаходяться в украй важкому економічному стані);

–закріплення сировинної спеціалізації країни у світовому поділі праці (валову частину експорту становить сировина);

–рівень тінізації економіки (тінізація економіки спричинена передусім податковим

–тиском та корупційними схемами в державі, а також невірним вибором важелів регулювання економіки) [2].

Основні зовнішні загрози економічній безпеці на макрорівні пов'язані з тим, що процес відкриття економічних кордонів для іноземних товарів і капіталу не був пов'язаний із захистом і розвитком внутрішнього виробництва. Це відбувалося в умовах системної економічної кризи, що призвело до деградації внутрішнього промислового виробництва, промислового та технологічного потенціалу, залежності кінцевого споживання від іноземних виробників, росту зовнішнього боргу і т. д.

Усвідомлення та врахування зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці України в умовах світових глобалізаційних процесів дасть змогу застосовувати більш ефективну національну економічну політику та впровадити нові реформи у галузі економіки та національної безпеки.

Література

1. Державна служба статистики України. веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Аранчій В. І. Зовнішньоекономічна безпека України в контексті міжнародної інтеграції. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2018/02/150.pdf> (дата звернення 24.12.2019)

УДК 658.589

Коваленко О. А.

КОРПОРАТИВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В наш час, коли серйозна конкуренція має розповсюдженість на усіх відомих ринках, виробники товарів та послуг, за для отримання лідируючих місць і утримання цих позицій, у більшості випадків покладаються на нововведення у сферах технологій, інформування, управління і інших. Тому, все більшої розповсюдженості набуває термін інновація – нововведення, що веде до оновлення основних фондів і технологій, у вдосконаленні економіки підприємства і управління, через науково-технологічний прогрес.

Саме тому, виникає потреба у спеціалізованому погляді на вирішенні усіх виникаючих у цій сфері питань. Виникає таке явище, як інноваційний менеджмент – направлення стратегічного направлення вищого рівня організації. Його головною місією є виявлення та визначення шляхів виробничої, та науково-технічної діяльності фірми. Це впровадження

новітніх технологій у розробку та введення нової продукції, досягнень науково-технічного прогресу у технічному, технологічному, виробничому, управлінському напрямках.

Схильність того чи іншого підприємства до інновації можна визначити завдяки інноваційному потенціалу. Інноваційний потенціал – здатність суб'єкта господарювання, або господарства в цілому, виготовляти нову, наукоємку продукцію, яка б відповідала ринковим умовам, і включає в себе: професійний та науковий склад, потужність експериментальної бази, відповідний інструментарій, здатність введення нововведень і їх контроль.

Законом України надано таке тлумачення: «Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [1]. Таким чином, фірми, з направленням на інноваційну діяльність формують та впроваджують Інноваційну політику. Інноваційна політика – є формою стратегічного управління, яка визначає цілі та умови здійснення інноваційної діяльності підприємства, спрямованої на забезпечення його конкурентоспроможності та оптимальне використання наявного виробничого потенціалу. Інноваційна політика будується на таких принципах як: переважання стратегічної спрямованості; орієнтація на потреби ринку; цілеспрямованість; комплексність; планомірність.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» надається термін «інноваційне підприємство». Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг [1].

Інноваційні підприємства поділяються на три групи: Державні органи управління інноваційної діяльності: Верховна Рада України та АР Крим; Кабінет Міністрів України; Центральний орган виконавчої влади; Центральний орган виконавчої влади; Центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності; Державні органи місцевого самоврядування. До інноваційних підприємств також відносяться Інноваційні центри; технопарки; технополіси; інноваційні бізнес-інкубатори.

Окреме місце серед інноваційно-інвестиційних підприємств займають наступні фінансово-кредитні інноваційні установи: Державна інноваційна фінансово-кредитна установа; венчурні компанії; інноваційні банки; інноваційні фонди.

Інноваційний центр – це організація (господарюючий суб'єкт, підприємство, підрозділ чого-небудь і т.п.), що має організаційно-правове оформлення у вигляді юридичної особи або без такого, діяльність якого є виключно інноваційною діяльністю.

Технопарк – це територіальна, наукова, технологічна і технічна база для реалізації інноваційних проектів. Технопарк – майновий комплекс, в якому об'єднані науково-дослідні інститути, об'єкти індустрії, ділові центри, виставкові майданчики, навчальні заклади, а також обслуговуючі об'єкти: засоби транспорту, під'їзні шляхи, житлові селища, охорона. Міжнародна асоціація технологічних парків дає своє визначення об'єкту інноваційної інфраструктури. Найвідомішими технопарками на даний момент є:

1. Кремнієва долина, Каліфорнія, США. Кремнієва долина (SiliconValley), в якій зосереджені компанії по виробництву комп'ютерів, їх комплектуючих і програмного забезпечення. Назва цього наукового центру практично стало прозивним: описуючи великі технопарки світу часто використовують словосполучення на кшталт французька Кремнієва долина, індійська Кремнієва долина і так далі.

2. Дослідницький парк Кіото, Японія. Дослідницький центр Кіото став першим приватним науково-дослідним центром в Японії. Спочатку провідними галузями в парку Кіото були фармацевтика, хімія і матеріалознавство, але бум ІТ-компаній дещо змінив склад резидентів. З понад 350 місцевих компаній близько третини на даний момент займаються саме ІТ-сферою. Профіль інших компаній – електроніка, медіа, архітектура, маркетинг, напівпровідники. В парку були засновані, розвивалися і отримали світову популярність такі компанії, як Shimadzu Corporation, OMRON, HORIBA і KYOCERA.

3. Дослідницький парк Ідеон, Швеція. Ідеон став першим науковим парком в Швеції, який, як і багато європейських технопарки, створювався в умовах складної економічної ситуації: місцеві підприємства втрачали ринки з-за конкурентів в Південно-Східній Азії, почалось масове безробіття. Тоді пропозиція вчених з університету Лунда владі міста Сконе створити технопарк з новими робочими місцями в наукомістких галузях допомогло вийти з кризи. Зараз парк – це близько 300 компаній, понад 10 тисяч робочих місць, а показник виживання стартапів становить 80 %.

Технополіс – це науково-промисловий комплекс, створений для виробництва нової прогресивної продукції або розробка нових наукомістких технологій на базі тісних відносин з університетами і науково-технічними центрами. У ньому поєднуються наука, техніка і підприємництво, здійснюється тісне співробітництво між академічною наукою, підприємцями, місцевими і центральними органами влади.

Інноваційний бізнес-інкубатор – це організація, що займається підтримкою інноваційних проектів молодих підприємців на всіх етапах розвитку: від розробки ідеї до її комерціалізації.

Статистична інформація по Україні свідчить про те, що загальна частка інноваційних підприємств, відносно загальної кількості організацій по Україні, не значна і ледве сягає

20 %. Основні кошти на фінансування даних підприємств, це їх власні кошти, державна підтримка у останній рік складала лише 0, 5 % від загальних витрат. А частка реалізованої інноваційної продукції в загальній кількості обсягу реалізованої продукції менше 1 %. І хоча тенденції до зростання впровадження інновацій та реалізації інноваційної продукції в Україні спостерігаються, в особливості у період 2016-2018 років, вони не значні, і потребують стимулювання на рівні держави.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15/sp:wide>
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 338.242.2

Ліпара Д. Р.

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

На сучасному етапі Україна є однією з найкорумпованіших держав Європи. Через готовність сприйняття українським суспільством корумпованого типу поведінки і відсутність реальної протидії корупція стає нормою поведінки на державному, регіональних і місцевих рівнях. За даними дослідження Global Corruption Barometer 2017/18 протестувати проти корупції сьогодні готові 68 % українців. Проте вийти на вулицю для цього згодні лише 36 %. Це обумовлено багатьма причинами: 43 % опитаних вважають, що за останні два роки рівень корупції в Україні значно зріс, 74 % впевнені, що державний сектор корумпований, 80 % охарактеризували дії уряду у боротьбі з корупцією як не результативні. Лише 4 % опитаних вважають, що державна антикорупційна боротьба має хоч якийсь результат. При цьому 83 % зазначили що важливо мати особистий контакт під час вирішення питань у державному секторі, а 84 % – що урядом країни керують організації, що діють у власних інтересах [1].

У 2017 р. Україна зайняла 130-у позицію серед 180 досліджених країн у рейтингу Індексу сприйняття корупції. Значення індексу ІСК становить тільки 30 балів зі 100 можливих. Поруч із нею з таким же результатом – Гамбія, Іран, М'янма та Сьєрра-Леоне. Тим часом Росія набрала на один бал менше і посіла у рейтингу 135 місце (29 балів), Білорусь – 68-ме (44), Польща – 36-те (60). Таким чином, за винятком Росії, у рейтингу ТІ Україна стала найкорумпованішою країною Європи. Водночас, повільне зростання індексу України у Transparency International, зокрема, пояснюють браком політичної волі керівництва

країни до боротьби з корупцією і низьким рівнем довіри до українських судів та прокуратури.

Стан корупції в державі характеризується, в першу чергу, результатами діяльності уповноважених суб'єктів у сфері протидії їй. Про кількість повідомлень про кримінальні корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні, прямо зазначається у звітах НАБУ, НАЗК. Поліпшити результат боротьби з корупцією в Україні, на думку експертів, може запуск Антикорупційного суду і продовження судової реформи, а також перезапуск Нацагентства із запобігання корупції та позбавлення правоохоронців права втручатися в економічну діяльність [2].

Аналізуючи кількість оперативно-розшукових справ, розпочатих НАБУ, та їх результативність за останні роки, можна зазначити, що кількісні та якісні показники дещо підвищилися за попередні два роки: протягом 2016 р. було заведено 26 оперативно-розшукових справ, на основі матеріалів яких розпочали 4 кримінальних провадження. Однак, у 2018 р. відсоток оперативно-розшукових справ, на основі матеріалів яких розпочато кримінальне провадження, дещо знизився, як і загалом кількість оперативно-розшукових справ.

У порівнянні з показниками попередніх двох років, кількість облікованих корупційних, пов'язаних з корупцією правопорушень, за відомостями статистики ГПУ, збільшились майже на третину: у 2015 р. загальна кількість становила 15 908, у 2016 р. – 15 770, але вже у 2017 р. було обліковано 20 250 кримінальних правопорушень, а у 2018 р. – 20 385. Це майже вдвічі перевищує кількість облікованих корупційних правопорушень у 2013-2014 рр.

Пропорційно «сплеску» кількості облікованих кримінальних правопорушень збільшилась і кількість проваджень, у яких особам повідомлено про підозру: у 2015 р. – 6 408, у 2016 р. – 6 052, у 2017 р. – 7 893, а у 2018 р. – 8 504. Водночас, відсоток правопорушень, щодо яких повідомлялось особі про підозру, дещо підвищився у 2018 р.: якщо у 2015 р. він становив 40, 28 %, у 2016-2017 р. становив близько 38 %, а у 2018 р. підвищився до 41, 71 % [3, 4].

У 2017-2018 рр. відбулось зростання кількості кримінальних правопорушень, щодо яких було скеровано обвинувальний акт до суду: якщо у 2016, 2017 р. ці показники становили 5073 та 4646 відповідно, то у 2017 р. відбулось зростання кількості направлених обвинувальних актів до 6164, а у 2018 р. – до 7335. У 2018 р. відбулось і відсоткове зростання кількості кримінальних правопорушень, щодо яких скеровано обвинувальні акти до суду: у 2015, 2016, 2017 рр. цей відсоток коливався у межах 29, 5-31, 8 %, а у 2018 р. зріс майже до 36 %. У 2018 р. зросла кількість кримінальних правопорушень, щодо яких було спрямовано клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності: 88 проти 58

у 2017 році. Кількість закритих кримінальних проваджень скоротилась у 2018 р. і становила 4883 проти 6135 роком раніше [3, 4].

На жаль, через розбіжність підходів до ведення статистики щодо кримінальних правопорушень та до ведення судової статистики зіставити ці дані між собою неможливо, а у разі співставлення можна дійти хибних висновків: у статистиці ГПУ йдеться про кількість кримінальних правопорушень, від яких йде відрахунок усіх похідних показників, а у судовій статистиці – про кількість осіб. Відтак, найбільш доречно розділити порівняння цих показників між собою.

У 2015 році, відповідно до розміщених на офіційному веб-сайті ДСА даних, всього у провадженнях щодо корупційних, пов'язаних з корупцією злочинів було винесено вироки, що набрали законної сили, щодо 2235 осіб. У 2016 році цей показник різко скоротився до 1489, а у 2017 році продовжив своє скорочення – було винесено вироки, які набрали законної сили щодо 1392 осіб. При цьому кількість засуджених також продовжує скорочуватись: у 2015 р. – 1781 особа, у 2016 р. – 1141 особа, а у 2017 р. – лише 1012 осіб [3].

Наведена статистика дещо відрізняється від даних Генеральної прокуратури. Однією з причин може бути методика розрахунку показників, які зазначаються посадовцями ГПУ.

Аналізуючи особливості боротьби з корупційними злочинами у Японії, Сінгапурі, Південній Кореї, Італії, США, Грузії та інших країнах, можна сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, розвиток якої необхідний в сьогоднішній Україні:

1. Сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією і сформована на її основі єдина державна політика у сфері боротьби з корупцією, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру.

2. Організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості) і забезпечена можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників. Важливу роль тут відіграють дійсно незалежні засоби масової інформації.

3. Незалежність судової влади. Такий підхід усебічно ілюструє правоохоронна система Італії, США, Великої Британії, Франції та інших країн.

4. Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями з притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їхнього місця в ієрархічній структурі влади.

Ці положення, на наш погляд, можуть являти собою фундамент успішної національної антикорупційної політики в Україні.

Література

1. Індекс корупції CPI-2016. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016/> (дата звернення 12.11.2019)
2. Мельник М. І. Корупція: проблема визначення сутності і поняття. Вісник Академії правових наук України Харків, 2018. № 2. С. 12–16
3. Звіт НАБУ за I півріччя 2018 р. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_10.08.2018_sayt.pdf (дата звернення 10.11.2019)
4. Звіт НАБУ за II півріччя 2018 р. URL: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2018-roku> (дата звернення 14.11.2019)

УДК 331.108

Монастирська К. О.

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВИТКУ

На сучасному етапі розвитку України дуже серйозно та поширено перед підприємствами постає питання про формування кадрового потенціалу. Проблема цього питання полягає в тому, що раніше вітчизняні підприємства орієнтувалися на ті стандарти, які були сформовані дуже давно і застосовувалися повсюдно на всіх підприємствах України. Зараз же ситуація змінилася: з огляду на зміну влади, на швидкий темп розвитку соціальних, економічних та політичних процесів, на формування великого конкурентоспроможного ринку, який у теперішній час включає не тільки вітчизняні фірми, а й іноземні, проблема формування кадрового потенціалу стала дуже актуальною та потребує ефективних шляхів її вирішення. Метою даної статті є обґрунтування проблеми кадрового потенціалу, усвідомлення його значення на підприємстві та формування шляхів його розвитку.

Сьогодні ми стаємо свідками постійного розвитку в усіх сферах суспільного життя України. Насамперед це пов'язано із розбудовою новітньої економіки, що базується на знаннях, інноваціях, інвестиціях, а також на забезпеченні всіх сфер життєдіяльності кваліфікованими кадрами. Розвиток кадрового потенціалу тепер стає питанням іміджу не тільки конкретних підприємств, а й країни, від імені якої вони здійснюють свою діяльність на міжнародній арені. Але, звернувши увагу на поточний стан формування кадрів, ми бачимо повну невідповідність. Умови, які створені для збереження людських ресурсів, людського потенціалу, не є сприятливими. Це проблеми, які пов'язані із можливістю громадян вільно обирати професію, реалізувати себе на підприємстві, отримувати гідну винагороду за свою діяльність та усвідомлювати свою значущість в компанії. Що стосовно більш загальних

факторів, то це старіння населення, бідність, низький рівень освіти, низький рівень престижу професії в суспільстві і т.д. Тому питання формування кадрового потенціалу є дуже актуальним на сьогоднішній день.

Існує багато визначень терміну «кадровий потенціал». Найбільш точно його сутність викладена в наступній дефініції: кадровий потенціал – це трудові можливості підприємства, здатність персоналу до генерування ідей, створення нової продукції, його освітній, кваліфікаційний рівень, психофізіологічні характеристики і мотиваційний потенціал.

Головна мета формування кадрового потенціалу підприємства – забезпечити підприємство необхідними трудовими ресурсами, здатними вирішити завдання та досягти підприємством поточних і стратегічних цілей. Слід зауважити, що необхідність розвитку кадрового потенціалу визначається, в першу чергу, тим, що певні якості, здібності і можливості працівників можуть бути як задіяні, так і незадіяні у трудовій діяльності, тобто вони є гнучкими утвореннями, що володіють здатністю розвиватися і змінюватися. Управління цим розвитком повинно здійснюватися постійно з урахуванням динаміки еволюціонування організації як на етапі формування, так і в процесі використання кадрового потенціалу. Розвиток кадрового потенціалу виступає важливим стратегічним напрямком розвитку кожного підприємства та засобом досягнення стійких конкурентних переваг в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Для того, щоб діяльність окремого підприємства була успішною та прибутковою, щоб підприємство мало стійку позицію на ринку серед конкурентів, потрібно постійно розвиватись та вдосконалюватись; треба безперервно планувати та підтримувати високий кадровий потенціал розвитку.

Для розуміння сутності поняття «кадровий потенціал» необхідно розглянути чинники, які впливають на його формування. Існують зовнішні та внутрішні чинники. Зовнішні чинники розглядають сутність кадрового потенціалу під впливом навколишнього середовища. До них відносять: рівень народжуваності та смертності, тривалість життя, якість освітньо-професійної підготовки, трудова міграція та ін. Внутрішні чинники формують поняття кадрового потенціалу з огляду на політику кожного підприємства. До них відносять: рівень оплати праці, плинність кадрів, мотивація персоналу, кадрова політика підприємств, соціальні гарантії і т.д. Варто сказати, що і зовнішніх і внутрішніх чинників дуже багато, але вважається, що більшість з них не надає такого впливу, щоб розглядати їх як безпосередній фактор, який може суттєво змінити поточний стан розвитку кадрового потенціалу. Наведений перелік чинників складає певну структуру, в якій найменші зміни можуть призвести до покращення або погіршення ситуації на підприємстві.

Структуру кадрового потенціалу можна розглядати з різних сторін. З одного боку, це системи формування та використання кадрового потенціалу. Тут існує пряма взаємодія між

створенням реального потенціалу живої праці, навичок та знань, та реалізацією трудових та кваліфікаційних здібностей працівника та колективу в цілому. Є й інший погляд. В структуру кадрового потенціалу включають розподіл посад на підприємстві та оцінку відповідності колективу конкретним посадам. В такому випадку поширеним методом атестації персоналу є кадровий консалтинг. Зазвичай його проводить топ-менеджмент підприємства, і метою такої методики є розробка організаційно-штатної структури підприємства, облік персоналу, тестування і т.д. Також важливим аспектом є створення умов для навчання на підприємстві як способі придбати знання та розвинути персонал у конкретній сфері для досягнення кращих результатів. Це є так зване «специфіковане навчання». Але поширеними також є і семінари, тренінги на загальне розуміння компанії.

Як вже було зазначено, метою багатьох підприємств є посилення кадрового потенціалу. Сучасні фірми та організації, які орієнтовані на зарубіжний ринок, ставляться до питання розвитку кадрового потенціалу дуже серйозно та розуміють важливість наслідків відсутності розвитку. Тому вони намагаються знайти різні шляхи, які допоможуть розвинути кадровий потенціал до необхідного прогресивного рівня. На нашу думку, розвиток кадрового потенціалу повинен відбуватися одночасно в усіх підрозділах підприємства. Неможливо досягти результату, звертаючи увагу тільки на один відділ. Якщо він буде працювати за новими стандартами, всі інші будуть працювати за старими, тому це тільки ускладнить процес комунікації між працівниками. Одночасний розвиток є запорукою досягнення успіху. Можна виділити наступні шляхи розвитку кадрового потенціалу:

- перевірка рівня відповідності людини тій чи іншій посаді та пристосування її до відповідної посади її рівню та знанням;
- залучення до робочих процесів кваліфікованих кадрів, та позбавлятися некваліфікованих, особливо якщо в них відсутня жага до розвитку на підприємстві;
- організація актуального навчання на підприємстві за кошти підприємства;
- комп'ютеризація робочих місць економістів, бухгалтерів та ін. та автоматизація простих процесів;
- обов'язкова матеріальна та нематеріальна мотивація працівників;
- схвалення будь-якої ініціативи працівника та обов'язковий розгляд пропозицій від колективу;
- створення належного психологічного клімату на підприємстві, комфортних умов для працівників та ін.

Отже, розвиток кадрового потенціалу – це дуже важливий процес, в якому зацікавлені більшість підприємств. Кожна організація використовує власні методи його розвитку, та кожного дня з'являється більше і більше шляхів та способів посилення кадрового

потенціалу. Підприємства вносять великий внесок в теоретичну та практичну базу формування та розвитку кадрового потенціалу, чим створюють придатні умови для більш молодих підприємств та формують свій імідж та імідж країни. А кожна країна також зацікавлена в створенні комфортних умов для здійснення підприємствами своєї діяльності.

Література

1. Богиня Д. Б., Грیشнова О. А. Основи економіки праці: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2001. 313 с.
2. Горяча О. Л. Проблема формування та використання кадрового потенціалу підприємств України. Україна: Аспекти праці. 2014. № 1. С. 35–41.
3. Дашко І. М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку. Економічна наука. 2017. № 1. С. 65–68.

УДК 338.242

Олешко А. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна політика держави, згідно з традиційними поглядами, сприймається як один з проявів (функцій) державного управління. Основний сенс і зміст його полягає у встановленні та забезпеченні державою спільних правил поведінки (діяльності) суб'єктів суспільних відносин та їх своєчасному корегуванні, залежно від умов та факторів, які виникають. Національна економічна політика являє собою цілеспрямований вплив держави на економічні процеси в країні з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, потенціалу та перспектив її розвитку. Лише в результаті досягнення поставлених соціально-економічних цілей та завдань зазначену політику слід розцінювати як ефективну. Держава, реалізуючи економічну політику, використовує відповідні засоби правового регулювання, які є інструментами впливу держави на суб'єктів господарювання.

Національна економічна політика спрямована на захист економічної, політичної та територіальної незалежності, згідно з правовими основами державності країни, тому вона визначає стан забезпечення національної безпеки. Така взаємообумовленість створює підстави для формування комплексної системи безпеки держави за всіма сферами життєдіяльності суспільства і не припускає нескоординованих та ізольованих підходів економічної політики і політики державної безпеки. За сьогоденних невизначених умов функціонування ринкових механізмів питання визначення чітких орієнтирів економічної політики є першочерговим завданням для України.

2018 рік характеризувався відносним спокоєм економічної ситуації в Україні, а з іншої

– відсутністю здобутків, при цьому, за думкою економічних та політичних експертів, зовнішньоекономічна ситуація у 2019 році може погіршитися, що призведе до більшої стагнації або навіть до економічної кризи. Україна ж входить до 2019 року повністю невідготовленою через невизначеність уряду щодо впровадження економічних реформ. Відповідно, Україні слід навчитися мінімізувати економічні ризики ймовірних подій, а не тільки їх наслідки постфактум.

Порівнюючи з попередніми роками, економіка України у 2018 році розвивалася за відсутності значних потрясінь. Серед досягнень у сфері макроекономіки та фінансів можна відзначити те, що вперше з моменту кризи банківський сектор став і залишається прибутковим, зросли податкові надходження. З іншого боку, це зростання було більше викликано інфляційними процесами в країні і збільшенням заробітних плат. Це вплинуло на розширення податкової бази та, відповідно, податкових надходжень. Наприкінці ж 2018 року був прийнятий збалансований бюджет.

З іншої сторони, відчувалися повільні темпи економічного зростання і недостатнє зростання внутрішнього виробництва, помітно посилювався інфляційний тиск. Відповідно, була підвищена облікова ставка, яка нині сягає 18 % річних і що відповідно стримує економічний розвиток. Подальша ж стабільність економіки навряд чи буде здатна «керуватися» тільки обліковою ставкою і валютною інтервенцією. Трирічне ж бюджетне планування для мінімізації ризиків так і не було запущено. До того ж, в економіці спостерігається:

– недостатній обсяг інвестування, проблеми зі своєчасним освоєнням грошей фінансових організацій та інших фондів на інфраструктурні проекти;

– частка непрацюючих кредитів в українській економіці сягнула 54, 31 % (станом на жовтень 2018);

– спостерігалися проблеми з відшкодуванням підприємствам ЖКГ пільг та субсидій тощо [1].

НБУ в 2018 році боровся з результатами неринкового підвищення цін, турбулентності на зовнішніх ринках і зниження інтересів інвесторів до України. При цьому, спостерігалася відносна стабільність гривні, протягом року динаміка поповнення золотовалютних резервів мала позитивний характер. У той же час, зберігалися асиметрії у зовнішній торгівлі і недостатнє лобіювання національних інтересів. Зокрема, це призвело до того, що Україна використовувала квоти по основних групах торгівлі товарами з ЄС у перші місяці 2018 року. Згідно останніх даних Держстату, негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу України за 3 квартали 2018 року становить \$ 3, 45 млрд. Для порівняння, за аналогічний період 2017 року від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило \$ 1, 11 млрд.

[2]. Окрім цього, також слід зазначити наступні факти:

– еміграція залишається однією з основних проблем України останнього часу;

– вихід на зовнішній ринок запозичень у 2018 році не мав гострої необхідності, стратегія по зовнішньому і внутрішньому боргу залишається декларативною;

– протягом року Україна так і не змогла домовитися з МВФ про транш.

Знову спостерігається провал приватизації, в т.ч. через погане розпорядження держмайном і невмінням продавати: продаж державного майна приніс набагато менший обсяг надходжень до державного бюджету, ніж було заплановано. Причиною були зриви, невдачі продажу великих об'єктів приватизації через їх незадовільний стан, в т.ч. фінансовий, та особливості участі в тендерах, політизованість деяких рішень. Невміння продавати підприємства мало результатом погіршення привабливості об'єктів, що продаються, і знизило їх оціночну вартість та можливі надходження до бюджету. Як результат, велика приватизація перенесена на 2019 рік [3].

Частково підвищилася прозорість банківської системи як такої завдяки новим вимогам до організації системи управління ризиками, оприлюдненню даних про складові і про достатність капіталу банків, був створений кредитний реєстр. Щодо інших сфер економіки, то був запущений онлайн-ресурс для відстеження цін, запроваджені нові розділи на e-data щодо відкритості даних місцевих бюджетів, спостерігалася деяка ступінь дегінізації і поліпшення сервісного обслуговування платників податків, були запущені мала приватизація на ProZorro. Продажі та пілотний проект по впровадженню електронного чека (e-Receipt). Тим не менше, відкритість даних навряд чи на даному етапі ефективно вплинула на мінімізацію корупції в Україні.

Таким чином, українська економіка не досягла значних результатів у 2018 році та залишається вразливою до зовнішніх загроз наступних років. Постає нагальна потреба мінімізувати перелічені ризики економічному розвитку України та підвищити рівень її національної безпеки.

Література

1. Річний звіт Національного банку України за 2018 рік: URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=95170958> (дата звернення 07.12.2019)
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2018 році. URL: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-fondu-za-2018-rik_6137.pdf (дата звернення 14.12.2019)

РОЛЬ ІМІДЖУ В СТВОРЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РЕСТОРАНІВ

Ресторанне господарство України є невід'ємною складовою ринку туристичних послуг, оскільки харчування є однією з основних послуг у складі будь-якого туристичного продукту. Сервісом підприємств ресторанного господарства користуються як туристи, так і місцеві мешканці (супутні туристичні послуги).

Ресторанне господарство отримало в спадок радянську систему закладів харчування. Потрібно було змінити на користь новим світовим реаліям та потребам споживачів. Починаючи з 2000-х років почала збільшуватись загальна кількість закладів, їх якість та економічна привабливість для інвестицій. Але за вимогами сьогодення недостатньо лише вживати і розвивати високі стандарти приготування їжі та обслуговування. З'явився тренд в галузі – створення тематичних ресторанів. Комерційний ефект від створення тематичних ресторанів спостерігається тоді, коли клієнти зацікавлені емоційно, фізично та інтелектуально. Концептуальний (тематичний) ресторан відрізняється тим, що містить у собі взаємозалежність усіх своїх внутрішніх елементів. Такими елементами можуть стати: назва закладу, об'єкт інтер'єру, уніформа персоналу, тип обслуговування, музичний супровід, меню. Крім задоволення власної потреби в тамуванні голоду та спраги, відвідувач потрапляє в незвичне оточення, яке відкладає в нього яскраві емоції пережитого. У зв'язку з цим, під час створення відповідних закладів необхідно фокусуватися на п'яти почуттях відвідувача: зір, нюх, слух, смакові та тактильні відчуття.

Прикладом міста України, де зосереджена велика кількість тематичних ресторанів може служити Львів. За даними Центру розвитку туризму Львів відвідало за 2018 рік 1, 5млн. туристів, що дозволило згенерувати кошти в розмірі більше 500 млрд. долларів. Незважаючи на значний потенціал, у свою чергу Харків не може похвалитись такою позитивною статистикою (сума надходжень склала 3 млн. гривень). Хоча варто звернути увагу на те, що сприятливими факторами для вирішення вищевказаної проблеми в Харкові є система розселення, компактність та урбанізованість території, зовнішня, внутрішня транспортна доступність, краща за сусідів екологічна обстановка. Місто входить до списку із найбільш високою якістю життя в Україні, має найвищий рівень демографічного потенціалу. Національне лідерство у галузі вищої освіти обумовлює міграційну привабливість регіону для молоді. У розрізі зростаючої конкуренції як на внутрішньому так і на міжнародному ринку, туристичний бізнес у Харкові повинен розпочати змінювати «обличчя» місцевого ресторанного господарства. Його суб'єктам слід вдосконалити основні моменти своєї діяльності задля того, щоб зберегти відвідувачів та привабити нових. Повертаючись до

успішного досвіду Львова, важко не згадати один із перших тематичних рестораних закладів – «Криївку», яку протягом року відвідує до мільйона туристів. Темою даного місця є рух УПА, що підтримується в оформленні інтер'єру, меню, одязі офіціантів, посуді, та музичному супроводі. Крім «Криївки», заслуговують на увагу такі заклади, як «Копальня кави», «Дім легенд», «Мазох-кафе», «Майстерня шоколаду», «Гасова лампа», «Масонська ложа», «Галицька кнайпа». Ці ресторани дуже часто включаються як до організованих туристичних маршрутів, так і самими туристами при само організованих поїздках.

Тематичні ресторани можуть відігравати важливу роль у зміні туристичного середовища міста. Пройде невеликий час, коли в Харкові виникнуть такі ж заклади. Створення та розвиток таких тематичних закладів доцільно було будувати на основі державно-приватного партнерства. Органи місцевого самоврядування та бізнес-товариства здатні в короткостроковій перспективі значно трансформувати туристичну сферу області та міста Харкова в важливу складову доходу.

Література

1. Вакансії у Львові. URL: <http://vacation.lviv.ua/cafes.htm1>.
2. До кінця року Львів може відвідати до 2 млн. туристів. URL: http://zaxid.net/news/showNews.doKintsyarku-Lviv_mozhe_vidvidati_do_2_mnl_turistiv&objected=1290848.
3. ЛКП «Центр розвитку туризму м. Львова». Інфографіка. URL: https://city-adm.lviv.ua/public-information/utilities/lkp-tsentr-rozvytku-turyzmu/4797/download?cf_id=36
4. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL: <http://old.kharkivodagov.ua/documents/16203/1088.pdf>

УДК 658.5: 005.2-049.5

Румеліотіс А. В.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В ринкових умовах господарювання важливого значення набуває економічна безпека суб'єктів підприємницької діяльності. Економічна безпека підприємства – це запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) з метою гарантування його ефективного і стабільного функціонування та динамічного соціального розвитку [1, с. 33]. Найважливішими факторами, що впливають на економічну безпеку підприємства, є ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави.

Економічна безпека підприємства – захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні

загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності [2, с. 16-17].

У перспективі кількох наступних років треба бути готовими до нової світової кризи чи принаймні до погіршення світової кон'юнктури, передусім для металургії. Окрім цього, можливе масове звільнення низько кваліфікованих трудових мігрантів у країнах ЄС із відповідним скороченням надходжень від них. Це може спричинити девальвацію гривні, яка потягне за собою збільшення вартості обслуговування валютного та номінованого в іноземній валюті державного боргу, а також ускладнить обслуговування валютних кредитів та облігацій українських компаній. Якщо зростання у розвинених країнах у середньостроковій перспективі надалі уповільнюватиметься, і це не буде компенсоване пришвидшенням розвитку інших країн, попит на традиційні товари українського експорту зростатиме хіба що дуже повільно, а на металургійну продукцію – може навіть падати.

Розвиток промислового виробництва, орієнтованого на експорт, з використанням відносно дешевої робочої сили може бути до певної міри успішним у короткостроковій перспективі, але надалі ймовірно уповільниться чи зійде нанівець. Оскільки, з одного боку, через необхідність підтримувати падаючі солідарні пенсійні системи розвинені країни будуть змушені залучати робочу силу (в тому числі і з України як відносно близької в культурному плані, але бідної країни), тому робоча сила в нашій країні вірогідно дорожчатиме й надалі (хоча девальвація може на певний час затримати цей процес). А з іншого – розвиток технологій здешевлюватиме роботизоване виробництво, наближене до кінцевого споживача, і цьому сприятиме занижена вартість кредиту у розвинених країнах.

У разі, якщо світової кризи вдасться уникнути, ставки за запозиченнями ймовірно зростатимуть, і це може у подальшому підвищити і без того високу вартість обслуговування зовнішнього боргу. На це при темпах зростання, вищих за 4 % на рік, буде накладатися вартість обслуговування «варіантів ВВП», у які було конвертовано частину боргу під час реструктуризації. Таким чином, навіть у хорошому сценарії Україні навряд чи вдасться подолати бар'єр у 4 %, а таких темпів зростання недостатньо для утримання людського капіталу та залучення інвестицій.

У макроекономічному аспекті Україна має структурні вади, що породжують три види макроекономічних загроз, які перешкоджають швидкому та стійкому зростанню економіки: занадто великий розмір уряду (вимірюваний через частку ВВП, що перерозподіляється державою), високу інфляцію та перманентні ризики порушення фіскальної та валютної стабільності, які періодично призводять до відповідних криз. Політико-економічні та інституційні фактори роблять Україну вразливою до фіскальних криз (і, відповідно, накопичення боргів), водночас структура економіки, особливо експорту, призводить до

значних коливань надходжень валюти та доходів бюджету залежно від світової кон'юнктури. До цього додаються заснована на попередньому досвіді недовіра до національної валюти, банківської системи та її регулятора і висока ризикованість кредитування, пов'язана, своєю чергою, із слабким і нерівним захистом прав власності [4].

Представлений Центром ім. О. Разумкова прогноз розвитку вітчизняної економіки викликає певні зауваження щодо його внутрішньої логіки і, відповідно, вірогідності реалізації. По-перше, видається, що в прогнозі Центру ім. О. Разумкова перебільшено вплив політично-популістського середовища на сферу державного управління. Як свідчать основні положення Державного бюджету на 2019 рік, влада усвідомлює загрозу надмірних популістських обіцянок і прагне проводити реалістичну економічну політику. Також практичний початок нового етапу співробітництва з МВФ засвідчив наявність доволі непоганих перспектив розв'язання боргових проблем України. Малоймовірно, що будь-яка державна влада припуститься зменшення офіційних валютних резервів України в кінці 2020 р. до 10, 5 млрд. дол. США, як це передбачено в прогнозі центру. Якщо ж таке станеться, то й курс долара США в Україні буде значно вищий від передбачених у згадуваному прогнозі Центру ім. О. Разумкова на 2021 р. – 33, 3 грн./дол. США, з усіма вкрай негативними економічними й соціально-політичними наслідками для українського суспільства, що з цього випливають. [5] Так само й будь-яка влада в Україні, незалежно від її політичного та ідеологічного забарвлення, навряд чи погодиться на зростання реального ВВП у 2019–2020 рр. на символічні 0, 5–1 %, оскільки це загрожуватиме позачерговими парламентськими виборами та зміною правлячої коаліції.

Література

1. Алькема В. Г., Літвін Н. М., Кириченко О. С. Економічна безпека інноваційного підприємства: навчальний посібник. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. 233 с.
2. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. *Економика України*. 2014. С. 16–17
3. Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2017. 373 с.
4. Дубровський В. Економічна безпека: макроекономічні загрози та фіскальний вимір, 2019. URL: <https://business.ua/person/5002-ekonomichna-bezpekamakroekonomichni-zagrozi-ta-fiskalnij-vimir>
5. Кулицький С. Економіка України у 2019 р.: загрози, ризики, прогнози. *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 1. С. 56–69. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/ukr1.pdf>.

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Нині розвиток економіки досяг рівня, за якого енергетична сфера щодо свого впливу на інші складові економіки відіграє вирішальну роль і встановлення внеску енергетичного фактора в економічну безпеку є визначальним для її рівня. Забезпечення енергетичної безпеки стає одним з першорядних завдань для створення умов нормального функціонування всіх галузей національної економіки.

Енергетичну безпеку можна трактувати як властивість технічної безпеки систем енергетики. У той же час енергетична безпека, за її визначенням, кінцевою метою ставить гарантований захист особи, суспільства, держави від дефіциту паливно-енергетичних ресурсів, тобто має більш широкий зміст, ніж поняття надійності, й виступає як економічна, політична і філософська категорія. Споживання енергії є обов'язковою умовою існування людства.

Енергетична безпека представляє собою своєчасне, повне і безперервне забезпечення паливом та енергією необхідної якості матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, щоб уникнути шкідливого впливу на навколишнє середовище. Найпоширенішою галуззю енергетики є електроенергетика. Вона включає в себе всі типи електростанцій: теплові, атомні, сонячні, гідравлічні, вітрові, теплоелектроцентралі та господарство електромереж [1].

Енергетичний баланс України за вимогами статистики складається з: вугілля й торф, сира нафта, нафтопродукти, природний газ, атомна енергія, гідро-електроенергія, вітрова і сонячна енергія, біопалива і відходи, електроенергія, теплоенергія. У 2018 році Україна, як і раніше, посідає 25-те місце (найнижче та найгірше) серед 25 країн – великих споживачів енергії. Дуже важливо порівнювати Україну із релевантними країнами, тож ми перебуваємо у групі країн, які споживають багато енергії і, відповідно, для яких питання енергетичної безпеки має особливо важливе значення. Це такі країни, як Норвегія, США, Мексика, Канада, Австралія, Польща, Франція [2].

Ми надзвичайно залежні від імпорту енергопродуктів. За січень-серпень 2019 року у порівнянні з аналогічним періодом минулого року Україна збільшила імпорт природного газу на 45, 4 %, або на 4, 15 мільярда кубометрів, – до 13, 29 мільярда кубометрів. Як і раніше за напрямками імпорту газу для України основним постачальником залишається сторона Словаччини, звідки йде більше половини всього закупленого газу, за нею йде Угорщина і Польща. Також держава та підприємці закупили 10 578.7 тис. тонн вугілля. Порівнюючи з аналогічним періодом минулого року обсяг закупівлі знизився на 4.6 % (-505

тис. тонн). Загальна вартість закупленого вугілля складає \$1 476 млн. Основними контрагентами були Російська Федерація – 62.39 % (від загальної вартості ресурсу), США – 31.76 %, Казахстан – 4.22 %, інші – 1.63 %. За I півріччя також скоротився імпорт сирої нафти на 23.3 % (-96.9 тис. тонн), і склав 319.6 тис. тонн. Підсумкова вартість імпортової нафти склала \$165 млн. Торгівельними партнерами з сирої нафти були Азербайджан – 96.83 %, Казахстан – 1.57 %, Латвія – 1.40 %, інші – 0.20 %. Водночас за попередні 6 місяців обсяги закупівлі нафтопродуктів зросли на 13.2 % (+452.3 тис. тонн) до рівня 3 868.6 тис. тонн. Сумарна вартість нафтопродуктів, які доставили в Україну складає \$2 454 млн. Нафтопродукти купували у таких країнах, як: Російська Федерація – 42.92 %, Білорусь – 35.98 %, Литва – 10.80 %, інші – 10.30 % [2].

У чинній Стратегії національної безпеки України конкретизовано такі загрози енергетичній безпеці держави: спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв і технологій; монополізація енергетичних галузей російським капіталом; надмірна залежність від зовнішніх ринків; криміналізація та корумпованість енергетичної сфери; її висока «тінізація»; неадекватна політика енергоефективності та енергозабезпечення; висока зношеність основних фондів об'єктів критичної енергетичної інфраструктури та недостатній рівень їхнього фізичного захисту [3].

Однією з вагомих загроз енергетичній безпеці України є значний рівень залежності від імпорту енергоносіїв (природного газу, нафти, кам'яного вугілля, ядерного палива), що несе ризики економічного та політичного впливу інших держав, залежність від світової кон'юнктури ринку. Однак упродовж останніх років простежуємо поступову нейтралізацію загроз енергетичній безпеці через зменшення імпорту природного газу, диверсифікації поставок, що дає підставу говорити про значний прогрес у питанні забезпечення енергетичної безпеки України.

Також суттєвою загрозою енергетичній безпеці України залишається високий рівень енергоємності ВВП, що вищий, ніж у більшості європейських країн, у 2, 5–3 рази (рівень енергоємності ВВП за паритетом купівельної спроможності: Німеччина – 0, 09; Угорщина – 0, 10; Польща – 0, 11; Чехія – 0, 14; Україна – 0, 31). Серед головних причин такого стану – зношеність матеріально-технічної бази підприємств, відсталий рівень комп'ютеризації та автоматизації процесу виробництва, недостатнє використання енергоефективних технологій і відновлюваних джерел енергії, переважання в економіці галузей первинної переробки тощо [4, с. 111; 5, с. 73].

На особливу увагу заслуговує показник утрат під час транспортування та розподілення енергії, який щорічно зростає і на сьогодні перебуває в критичному стані (3, 7 %), що вкрай

негативно впливає на рівень енергетичної безпеки України, адже свідчить про неефективність функціонування вітчизняної енергетичної системи. Утрати під час транспортування та розподілення енергії також збільшують тарифи для кінцевих споживачів. Частка відновлювальних джерел у ЗППЕ вкрай низька (3, 95 %) і свідчить про недостатню увагу до альтернативної енергетики. Крім того, у результаті анексії Криму та частини територій Донецької й Луганської областей Україна втратила частину енергогенеруючих потужностей, у тому числі на основі відновлюваних джерел енергії.

Вагомими загрозами енергетичній безпеці України на сьогодні також є відсутність дієвих структурних реформ у сфері енергетики, якісної й ефективної системи управління енергетичною сферою; відсутність ефективного контролю над діяльністю природних монополій; високий рівень негативного впливу об'єктів енергетики на навколишнє середовище; неефективна система субсидій на житлово-комунальні послуги, що не стимулює населення проводити енергозберігальні й енергоефективні заходи; висока ціна на енергоресурси та низький рівень доходів населення, що зумовлюють високу чутливість до зростання тарифів на житлово-комунальні послуги й виникнення значної фінансової заборгованості за електроенергію, теплопостачання тощо.

Енергетична безпека, будучи однією з найважливіших складових економічної безпеки, здатна забезпечити сталий розвиток економіки України. Головними напрямками розв'язання цієї проблеми є: зниження енергетичної залежності, підвищення енергетичної ефективності, забезпечення охорони довкілля та соціальної стабільності. Без зміни структури вітчизняного виробництва та впровадження енергозберігаючих технологій Україна й надалі залежатиме від імпорту нафти й газу, втрачаючи значні валютні резерви. Важливим державним завданням стає поліпшення системи управління галузями паливно-енергетичного комплексу та процесом енергозбереження.

Література

1. Енергетична безпека: європейський досвід. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Energy_Security_Final_27.11.pdf.
2. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
4. Енергетична галузь України: підсумки 2016 року. Київ: Центр Разумкова. Вид-во «Заповіт», 2017. 164 с.
5. Брожко О. О., Сокотенюк С. М. Економічна безпека критичних інфраструктур України: сучасний стан та напрями покращення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 71–75.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МАРКЕТИНГОВИХ ПІДХОДІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Сьогодні ринкові гравці все більше думають про те, як захопити емоції споживачів, викликати у покупця відчуття унікальності пропонованого їм продукту. Перш за все, вони стали активно використовувати адресний маркетинг. Раніше всіх в Україні цю стратегію освоїли виробники пива і слабоалкогольних напоїв. Наприклад, вітчизняні кондитерські компанії в області адресного маркетингу займають ніші у високому ціновому сегменті.

В даний час до адресної диференціації звернулися і компанії, що працюють в сфері послуг (туризм, салони краси, фітнес-клуби і т.п.). Для роздрібних компаній адресна диференціація вже не є ефективним інструментом в боротьбі за покупця, оскільки на насиченому ринку ймовірність перетину з конкурентами зростає. Сьогодні багато компаній вибирають інтегровані маркетингові комунікації, які передбачають такі нетрадиційні підходи в маркетингу як: брендинг, мерчандайзинг, сенсорний маркетинг (маркетинг відчуттів) і т.п. Сенсорний маркетинг відчуттів впливає на всі п'ять органів почуттів людини: зір, слух, нюх, смакова сприйняття і дотик. Загальна мета маркетингу відчуттів полягає в тому, щоб через стимуляцію чуттєвого сприйняття доставити людині естетичну насолоду, схвилювати, захопити красою, допомогти відчути задоволення або навпаки – привернути увагу через огидне, асиметричне або різке сприйняття. Арома-маркетинг, є складовою частиною маркетингу впливає на почуття або точніше на емоції людини. Можна сказати що єдиною метою маркетингу відчуттів є створення обстановки в місцях продажу здатної змінити поведінку споживача [1].

Арома-маркетинг – використання одного з п'яти органів чуття людини – нюху для залучення и утримання клієнтів, формування у них спожи в питань комерційної торгівлі товари и послугах. Через нюх людина сприймає величезну кількість інформації. Більша її частина проникає в підсвідомість і впливає на настрій, працездатність і викликає різні емоції. Науково доведено, що інформація, яка сприймається органами нюху людини, надає безпосередній і негайний вплив на прийняття рішення в порівнянні з іншими органами почуттів людини [2].

Наприклад, десять років тому бренд Kodak звертався до всіх органів почуттів. Крім зорового образу він давав тактильні відчуття – ви тримали в руках реальні фотографії. Тільки що виявлені фотографії пахли по-особливому. Затвор фотоапарата клацав. В даний час практично все зникло: немає ні тактильних відчуттів, ні запаху, ні звуку. Залишилося тільки зорове сприйняття. Дослідження компанії Millward Brown показали, що бренд Kodak втратив

300 % емоційного сприйняття [3].

У тому, як використовувати всі п'ять органів почуттів і полягає завдання ефективної маркетингової політики компанії. Маркетологи вважають, що ефект від «ароматних» акцій складно порівняти з іншими способами нетрадиційного впливу на споживачів в маркетингу.

На жаль, в Україні ніхто не проводив дослідження впливу аромату на споживчі здібності, але, на думку дослідників з американської Служби маркетингу запахів, ароматизація повітря в магазині здатна підняти продажі на 15 відсотків – без жодних дизайнерських перепланувань і розширення асортименту [4].

Безумовно, перспективи для розвитку сенсорного маркетингу в Україні є [5].. Все більше уваги вітчизняні компанії приділяють розвитку маркетингу, та й гостра конкуренція є одним з найбільш ефективних і дієвих засобів стимулювання цього напрямку.

Отже для того, щоб створити унікальну пропозицію на ринку і захопити емоції покупців необхідною умовою може стати використання нетрадиційних підходів в маркетингу і зокрема, арома-маркетингу. Саме це завдання найближчим часом і буде вирішувати більшість вітчизняних компаній.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Євростату. URL: <http://ec.europa.eu/>
3. Спіфанова І. Ю., Гладка Д. О. Інноваційний потенціал підприємства: сутність, складові та фактори впливу. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 354–360. URL: <http://economyandsociety.in.ua/>
4. Пересунько Є. С. Місце і роль інноваційної діяльності в системі економіки (формування ринкових відносин в Україні). 2007. № 6 (73). С. 84–88.
5. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми, 2010. 334 с.

УДК 338.23: 336.74

Цуприк І. А.

МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На забезпечення належного рівня національної безпеки суттєвий вплив має економічна складова. Монетарна політика є ключовим елементом забезпечення економічної безпеки держави. Вона направлена на боротьбу з інфляцією та безробіттям, на досягнення стабільних темпів економічного зростання через регулювання грошової маси в обігу, кредитів, з метою готовності економіки протистояти зовнішньому впливу. Від ефективності її реалізації залежить стабільність цін, кредитна та інвестиційна діяльність, економічне зростання.

Останнім часом зросла вразливість національної економіки України від зміни зовнішньої кон'юнктури, прозорість грошово-кредитної політики є недостатньою, спостерігається зростання негативних інфляційних очікувань громадян. Порушення рівноваги в розвитку національної економіки пояснює дисбаланс на грошовому, кредитному та валютному ринках. Це говорить про актуальність дослідження сучасного стану монетарної політики та необхідність розробки і обґрунтування заходів щодо її удосконалення.

Монетарна (грошово-кредитна) – це здійснюваний центральним банком комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці [1]. У його стратегії зазначається, що основними цілями діяльності є низька та стабільна інфляція, ефективна банківська система, відновлення кредитування, вільний рух капіталу та відкритий та незалежний центральний банк. Центральний банк України відіграє велику роль у забезпеченні національної стабільності та економічному зростанні. На даний час є складнощі у досягненні цільових показників інфляції, що пов'язується з підвищенням заробітної плати і тарифів житлово-комунальних послуг, інфляційними очікуваннями, нестабільністю валютного курсу.

На початок нестабільності політичних процесів в Україні інфляція складала 24, 9 % (2014 р.), у 2015 р. – 43, 3 %. Це відбувалось в умовах скорочення обсягу ВВП у 2014 р. на 6, 5 % і зростання безробіття до 9, 3 %; у 2015 р. обсяг ВВП скоротився на 9, 8 %. Протягом останніх років динаміка інфляції демонструє нестабільність (2016 р. – 12, 4 %; 2017 р. – 13, 7 %; 2018 – 9, 8 %) і у 2019 р. зменшилась до 4, 2 % [2]. Жорстка монетарна політика стала важливим чинником зміцнення курсу гривні відносно валют країн – торговельних партнерів сприяла зниженню імпортованої інфляції, поліпшенню інфляційних очікувань. Для призупинення інфляційних процесів та досягнення цільового рівня підвищувалась облікова ставка, в наслідок чого спостерігалось помірне зниження інфляції з 2018 року.

Крім того, значні розбіжності між прогнозними та фактичними значеннями інфляції свідчать про порушення рівноваги, що ставить під загрозу подальшу підтримку національної безпеки. Фактичні показники інфляції залишаються вищими за прогноз, який опублікований в інфляційному звіті 2019 року Національним банком України. Очікувалося зниження інфляції до 6, 3 %, досягнення цільового діапазону (близько 5 %) на 2020 р. На сьогодні базова інфляція дещо уповільнилась (до 7, 4 %), що стало результатом проведення жорсткої монетарної політики [3]. Однак, це лише приближення до цілі, а не її досягнення – показники інфляції залишаються досить високими. В розвинених країнах, у більшості випадків, цінова стабільність забезпечується підтриманням рівня інфляції від 1 % до 3 %.

Успішність монетарної політики центрального банку визначається низьким та

стабільним очікуванням щодо майбутньої інфляції. Досягнення цих критерій наслідуює низка переваг: більша контрольованість інфляції, низькі процентні ставки банків, створення сприятливого середовища для ухвалення рішень, оскільки інфляційні очікування впливають на рішення щодо інвестицій і заощаджень. Сприйняття інфляції залишається завищеним та помітно відхилюється від цілей та прогнозів центрального банку. Покращенню ситуації сприятиме формування у населення більшого розуміння та довіри до дій банку. Одним із пріоритетних напрямків повинне стати покращення комунікацій, упровадження програм фінансової грамотності.

Інфляції не можливо повністю уникнути, встановлення її на нульовому рівні призводить до негнучкості економіки, схильної до криз, зростає ймовірність переходу до дефляції. Остання призводить до негативних наслідків: зниження мотивації до інвестування бізнесу, ведення виробничої діяльності; відкладення населенням рішень щодо купівлі товарів тривалого використання; зростання боргового навантаження на позичальників. Інфляційний процес – це неодмінний супутник економіки і максимум того, чого домоглися високорозвинені країни, це встановлення над інфляцією контролю, який забезпечує її отримання в певних відносно невеликих межах. Високий її рівень перетворюється на серйозну перешкоду для виробництва, спричинює економічну і соціальну напруженість у суспільстві.

Від того наскільки ефективно реалізується монетарна політика держави, залежить стабільність цін, валютний курс, інвестиційна активність, а також економічне зростання в Україні, що в умовах політичної нестабільності визначає готовність економіки протистояти зовнішнім негативним впливам, а отже впливає на стан національної безпеки. Успішність реалізації монетарної політики в Україні ускладнює наростання державного боргу; скорочення реальних доходів населення і як наслідок зниження купівельної спроможності; скорочення обсягів інвестицій, імпортозалежність, вразливість до змін зовнішньої кон'юнктури на ринку, все це ще більше призводить до диспропорцій в національній економіці. Тому, виникає гостра необхідність в прийнятті рішення щодо стабілізації цін та обмінного курсу, важливості забезпечення економічного зростання в умовах скорочення доходів населення та низької монетизації економіки.

Пріоритетним завданням у здійсненні монетарної політики, підвищенні національної безпеки в Україні має стати максимально можливе зниження темпів інфляції та забезпечення цінової стабільності, зменшення рівня доларизації економіки і вартості кредитних ресурсів як підґрунтя для відновлення економічного зростання. Цього можна досягти шляхом підвищення рівня суспільної довіри до центрального банку; покращення комунікацій центрального банку із суб'єктами господарювання та урядом; подальшого використання

режиму інфляційного таргетування; збалансування державних фінансів; стимулювання розвитку фондового ринку; накопичення міжнародних резервів; згладжування різких змін обмінного курсу гривні.

Література

1. Національний банк України: монетарна політика: веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/monetary> (дата звернення 15.12.2019)
2. Індекс інфляції 2000–2019 рр. BANKCHART: веб-сайт. URL: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/inflation_index (дата звернення 15.12.2019)
3. Національний банк України: Інфляційний звіт 2019 року. Офіційний веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=93772773> (дата звернення 16.12.2019)

УДК 314.114 (477)

Шулькевич А. В.

ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Прагнення людей мати гарне здоров'я посідає провідне місце в рейтингу життєвих цінностей. Збереження здоров'я виступає однією з базових функцій таких інститутів суспільства як медицина, спорт, відпочинок і дозвілля. Стратегія збереження здоров'я знайшла відображення в нормативно – правових та нормативно – методичних документах, що регулюють розвиток сфери освіти, фізичного виховання, спорту та охорони здоров'я в Україні [1]. Однак, практична реалізація даної стратегії ускладнюється цілою системою факторів соціально – економічного, організаційно – управлінського та культурного характеру, що обумовлює актуальність даної теми.

Статистичні показники та дані соціологічних досліджень стану здоров'я і культури його збереження викликають серйозне занепокоєння з боку фахівців. Підвищення показників смертності за рахунок збільшення захворювань та інвалідності, низькі показники народжуваності, депопуляція, поширення девіантних, з ризиками для здоров'я, форм поведінки виступають деструктивними проявами і наслідками тих соціальних трансформацій, що переживає українське суспільство в останні десятиріччя.

Основними проблемами якості населення України є низька очікувана тривалість життя, яка є однією з найнижчих, порівняно з країнами Європейського Союзу. Низька очікувана тривалість життя пов'язана з високою передчасною смертністю населення, особливо чоловіків. У віці до 65 років помирає 35-40 % чоловіків, тоді як жінок – 15-18 %. Висока передчасна смертність – це втрачені роки повноцінного життя [2].

Проведений аналіз свідчить про наявність певних специфічних особливостей у

смертності сільського та міського населення. Відмінності у показниках та структурі патологій сільського та міського населення України фактично відображають нерівність в умовах життя, оплаті праці, в соціальному захисті, якості та доступності медичного обслуговування, можливостях оздоровлення та відпочинку. Важливим чинником є також низький рівень культури життє-збережувальної поведінки сільського населення. Для поліпшення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості доцільним є створення при центральних районних лікарнях комплексних виїзних бригад у складі спеціалістів різного профілю.

Найбільш перспективними шляхами покращення здоров'я та зниження передчасної смертності є визнання здоров'я національною цінністю [3]. Для його забезпечення необхідна злагоджена державна політика, пріоритетом якої має стати життя і здоров'я населення. Слід відзначити, що вплив екологічного чинника на здоров'я досить значний. Для його зменшення необхідне посилення політики держави щодо екологічної безпеки.

Беззаперечною основою здоров'я та життя населення є вплив соціально-економічної ситуації в країні. Економічний добробут населення, тобто достойна оплата праці, безпосередньо впливає на здоров'я, що пов'язано з харчуванням, відпочинком та стресами через неможливість вести гідний спосіб життя. За рахунок сучасного способу життя в умовах економічної нестабільності зросла кількість смертей, причиною яких є в основному серцево-судинні захворювання та новоутворення [4].

Народжуваність є одним з факторів, що сприяють зростанню чисельності населення, але у випадку, якщо вона перевищує смертність, та змолодшення середнього віку населення. Друга складова є одним з джерел підвищення рівня гнучкості національної економічної системи, спроможності до адаптації у випадку прояву суттєвих змін у зовнішньому середовищі. Підвищення рівня народжуваності, є гарантією формування засад демографічної політики України.

Роль міграційних процесів в економічних відносинах не є однозначною, зокрема якщо йдеться про нелегальну міграцію, яка частково формує тіньову економіку. Підвищена кількість мігрантів із-за кордону, спроможна підвищувати конкуренцію на внутрішньому ринку праці, знижуючи рівень середньої заробітної плати.

Соціально-економічні умови існування людини, це цілий комплекс, об'єктів що пов'язані з повсякденною діяльністю людини суспільної. До них ми відносимо наявність, умови та рівень оплати праці; структуру доходів населення, їх розподіл та рівень суспільної участі у відносинах власності; рівень розвитку соціальної інфраструктури та інше.

Отже, виявивши проблеми демографічного розвитку України можемо сказати, що для поліпшення здоров'я, зниження рівня смертності та збільшення тривалості життя необхідно

створити умови для забезпечення доступу широких верств населення до засобів збереження та поліпшення здоров'я, якісного медичного та санітарно-курортного обслуговування і т.д. Необхідно реформувати систему охорони здоров'я з метою підвищення її ефективності та поетапного збільшення обсягу фінансування, запровадити загальнообов'язкове державне медичне страхування, удосконалити порядок акредитації закладів охорони здоров'я, охоплювати дедалі більшу частину населення профілактичними медичними оглядами та підвищити їх якість. Потрібно підвищити загальний рівень життя населення, шлюбність, народжуваність та тривалість життя. Зробити все, щоб соціально-економічні умови були набагато кращими, ніж зараз, бо вони є головним механізмом впливу на демографічні процеси.

Література

1. Махорин Г. Б. Основи демографії: навч. підручник. Житомир: Волинь, 2009. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/4189/1/демогр2009.pdf> (дата звернення: 25.12.2019).
2. Демографія. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Демографія> (дата звернення: 25.12.2019).
3. Демографічна політика та її роль у розвитку суспільства: веб-сайт. URL: https://stud.com.ua/78059/sotsiologiya/demografichna_politika_rol_rozvitku_suspilstva (дата звернення: 25.12.2019).
4. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посібник. Київ: Кондор, 2008. 154 с.

СЕКЦІЯ
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 005.336.5-057.212

Белінська Л. С.

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МЕНЕДЖЕРА
ПІДПРИЄМСТВА

За сучасних умов багато керівників підприємств в процесі управління та вирішення низки різноманітних, взаємопов'язаних завдань недостатньо виявляють організованість, відповідальність, не вміють раціонально використовувати робочий час та ресурси. Всі ці особисті фактори негативно впливають на подальшу роботу менеджера. Розвиток організації – це розвиток її працівників. Одним з перспективних напрямів менеджменту стає самоменеджмент.

Самоменеджмент – сучасний напрям, що виник в середині 90-х років і відноситься до галузі управлінських знань. Сучасна ситуація у світі вимагає від менеджерів: безперервного саморозвитку; вміння управляти собою; використання власного творчого потенціалу. Самоменеджмент – це послідовне і цілеспрямоване використання ефективних методів роботи в повсякденній практиці, з оптимальним використанням своїх ресурсів для досягнення своїх цілей.

Самоменеджмент – це дуже важка робота, тому необхідно бути готовим до самовдосконалення. Треба вчитися планувати свій робочий та особистий час. Планування покликано забезпечити ефективне використання самого дорогого ресурсу – часу, а саме: наявний час використати для плідної й успішної діяльності (максимальний критерій); досягти поставлених цілей з можливо меншими витратами часу (мінімальний критерій).

Особливість сучасного погляду на менеджера як лідера колективу полягає в тому, що він розглядається як носій інноваційної організаційної культури, як основний ініціатор послідовних змін в організації. Найважливіші риси сучасного менеджера: професіоналізм, здатність вести за собою колектив, прагнення створювати і підтримувати хороший психологічний клімат. Це неможливо без роботи над собою, без самоменеджменту. Для забезпечення складних, скоординованих, ефективних дій потрібні компетентні, високоорганізовані, наполегливі і сміливі керівники, менеджери. Вони повинні мислити глобально, діяти, орієнтуючись на міжнародні стандарти. Для забезпечення ефективної роботи менеджер повинен уміти використовувати різні інструменти впливу на виконавців. Необхідно чітко усвідомлювати, що самоменеджмент полягає в тому, щоб максимально

використовувати власні можливості, а також долати зовнішні обставини на роботі.

Щоденний розв'язок різного роду завдань і проблем можна представити у вигляді різних функцій, які перебувають у певній взаємозалежності між собою і, як правило, здійснюються в певній послідовності. Процес самоменеджменту в аспекті послідовності виконання конкретних функцій охоплює шість фаз:

- постановка мети – аналіз і формування особистих цілей;
- планування – розробка планів і альтернативних варіантів своєї діяльності;
- прийняття розв'язків по конкретних справах;
- організація й реалізація – складання розпорядку дня й організація особистого трудового процесу й особистого життя з метою реалізації поставлених завдань;
- контроль – самоконтроль і контроль разом (якщо буде потреба – корегування цілей);
- інформація й комунікація – фаза, властива деякою мірою всім функціям, тому що й комунікація, і обмін інформацією необхідні на всіх фазах самоменеджменту. Оволодіння мистецтвом самоменеджменту дає такі переваги: виконання роботи з меншими затратами; краща організація праці; менше поспіху і стресів; більше задоволення від роботи; активна мотивація праці; підвищення кваліфікації; зниження завантаженості роботою; зменшення помилок при виконанні своїх функцій; досягнення професійної і життєвої мети найкоротшим шляхом.

Необхідно навчитися: раціонально використовувати свій час; мислити цілеспрямованими категоріями і працювати відпо-відно до поставленої мети; за допомогою планування набувати впевненості в собі та звільнитися від стресів; щодня домагатися успіхів і знаходити вільний час.

Важливим правилом самоменеджменту є реалізація та організація, що допускає складання розпорядку дня і організація робочого процесу. Існують правила. Які можна розділити на 3 групи: правила початку дня, основної частини дня і кінця.

Правило початку дня. Починати день з позитивним настроєм, починати роботу по можливості в один і той же час, повторно оглянути план дня, спочатку ключові завдання, узгодити план роботи з секретарем, вранці займатися складними і важливими справами.

Правила основної частини дня. Потрібно логічно виконувати роботу, необхідно фіксувати терміни виконання робіт, уникати незапланованих дій, вчасно робити паузи і дотримуватися розміреного темпу роботи, завдяки безперервності і сконцентрованості на процесі досягається економія часу, контролювати час і плани.

Правила завершення робочого дня. Передбачається контроль над результатами і самоконтроль, складання плану, кожен день повинен мати свою кульмінацію.

Нині менеджмент став одним із найважливіших атрибутів людського життя. Виділення

із широкої галузі менеджменту як науки і мистецтва керування, теми самоменеджмент є особливо актуальним. Завдяки умінню управляти собою, своїм часом і ресурсами, допомагають менеджерам правильно організувати та удосконалювати діяльність підприємств.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що однією з умов ефективної організації праці менеджера на підприємстві є уміння правильно розподіляти ресурси та час. Самоменеджмент допомагає досягнути поставленої цілі. На даний момент, враховуючи сучасний темп життя, а також рівень конкуренції, самоменеджмент стає об'єктивною необхідністю для тих людей, які в першу чергу націлені на досягнення певного результату.

Література

1. Вплив самоменеджменту на ефективну діяльність керівника веб-сайт. URL: <https://studme.com.ua> (дата звернення: 17.12.2019)
2. Юрик Н. Є. Самоменеджмент: курс лекцій. Тернопіль: ТНТУ імені Івана Пулюя, 2015. 89 с.
3. Крикун О. А. Самоменеджмент: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 344 с.
4. Самоменеджмент і його роль у досягненні цілей людьми: веб-сайт. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua> (дата звернення: 17.12.2019).

УДК 640.412

Буженінова В. А.

РОЗВИТОК SPA-ГОТЕЛІВ В УКРАЇНІ

Дослідження географічного положення України дозволяє стверджувати, що наша держава багата на всі необхідні для SPA-готелів ресурси, серед яких можна виділити бальнеологічні, кліматичні та ландшафтні.

Стосовно бальнеологічних ресурсів, то в Україні наявні мінеральні води всіх основних бальнеологічних груп. Деякі з них, зокрема «Миргородська», «Куяльник», «Поляна квасова», «Берегівські мінеральні води», «Нафтуся» і радонові води є унікальними і мають світове значення. Крім того, Україна володіє практично невичерпними і найбільшими у світі запасами лікувальних грязей, які складаються з різних за природним утворенням і лікувальною дією відкладів морських заток і озер [1].

Кліматичні ресурси нашої країни з погляду їх рекреаційного використання належать до найкращих, адже клімат в нас переважно помірно континентальний, що може мати позитивний ефект на здоров'я людини.

В нашій країні звично виділяють два основних географічних SPA-центр – Карпати. Хоча, зрозуміло, що об'єкти SPA – та wellness-індустрії діють і в інших регіонах держави наприклад, у Сатанові (на межі Хмельницької та Тернопільської областей), Хмільнику (Вінницька область) і навіть на Донбасі (санаторій «Соляна симфонія» в Соледарі). Отже, Україна має необхідну природну базу для розвитку SPA-курортів.

SPA – це оздоровчий комплекс процедур з використанням води з лікувальними властивостями (мінеральної, морський, прісної), а також морських водоростей і солі, лікувальних грязей і цілющих рослин. SPA-процедура направлена на оздоровлення та релаксацію всього організму в цілому. Впливаючи через шкірний покрив, SPA-компоненти активізують процеси обміну речовин, покращують кровообіг, виводять токсини і шлаки з організму, поліпшують загальне самопочуття і насичують організм життєвою енергією [3].

Сьогодні spa-салон так само важливий для готелю, як комфортабельний номер і відповідний клас ресторану. Це обумовлено тим, що наявність spa-центру має велике значення для розвитку всього готельного комплексу і дає додаткову конкурентну перевагу, що, в свою чергу, приваблює клієнтів і забезпечує збільшення сукупного доходу готелю.

В Україні, разом з проведенням SPA-програм з використанням готових оздоровчих SPA-засобів, розвиваються такі SPA-напрямки, як: таласотерапія, ландшафтотерапія, ароматерапія, бальнеотерапія, апітерапія, галотерапія, стоун-терапія, кінезіотерапія, музикотерапія, арт-терапія. Розмаїття і унікальне поєднання природних ресурсів курорту може послужити базою для створення обґрунтованих SPA-методик, програм і концепції відпочинку, оздоровлення і естетики в санаторно-куртному SPA [2].

Паралельно з неодмінними водними процедурами в SPA-центрах пропонуються безліч різновидів ручного масажу і послуги професійних східних масажистів, маски для обличчя і тіла, лімфодренаж, пілінги, обгортання, ароматизовані ванни тощо. При багатьох SPA-курортах працюють медичні центри, що спеціалізуються на лікуванні тих чи інших захворювань. Вони ж пропонують програми для вирішення таких проблем, як зайва вага, нервові розлади, а також послуги естетичної хірургії. У багатьох центрах складають спеціальні SPA-меню, продукти для яких добирають лікарі-дієтологи. Клієнти одержують збалансовані за живильними елементами страви і худнуть, не відчуваючи голоду [3].

Класичним прикладом SPA-готелю може слугувати готель «Romantic Spa Hotel», що заходиться у місті Яремче Івано-Франківської області. «Romantic Spa Hotel» – це 4-зірковий готель, в якому гості можуть провести відпочинок в Карпатах. Сучасний готельний комплекс з термальними басейнами і SPA пропонує своїм гостям комфортабельні номери та затишну атмосферу. Готелі в Карпатах вибирають гості, які хочуть насолодитися гірськими пейзажами і чистим повітрям. «Romantic Spa Hotel» оточує Карпатський національний

природний парк, в якому заборонена вирубка лісів і розроблені готові пішохідні маршрути по горах. Готель приймає великі і малі конференції, а також пропонує послугу «конференції під ключ». Серед основних послуг готелю можна відокремити:

–SPA-басейн. Всі гості готелю можуть безкоштовно відвідувати басейни, розташовані на території готелю. Басейни наповнені мінеральною водою, в тому числі і басейн під відкритим небом. Підвищити тонус і повноцінно розслабитися вам допоможе гідромасаж. А для дітей передбачений спеціальний басейн з гіркою і надувними іграшками.

–Соляний грот – це засіб для релаксації, що володіє унікальним лікувальним ефектом. Перебування в ньому очищає дихальні шляхи і енергетично заряджає організм. Соляний грот, розташований в «Romantic Spa Hotel», забезпечений комфортними лежачками і великим телевізійним екраном.

–SPA-масаж;

–Солярій;

–Стати володарем розкішної засмаги ви зможете, відвідавши наш солярій, розташований на території готелю. Він підготує тіло до тривалого впливу сонячних променів і додасть шкірі красивий оксамитовий відтінок. І не забудьте, що за допомогою солярію ви можете збільшити рівень гормону задоволення в організмі і стати трохи щасливішими.

–Екскурсії Карпатами;

–Активний відпочинок – численні піші маршрути, катання на квадроциклах, джипінг або катання бурхливих карпатських річках та інше.

–Косметологічні процедури;

–Фітнес зал.

У даному готелі є усі необхідні складові для відновлювального туризму: географічне розташування, сервіси та послуги, що надає готель та штучно створені умови для повноцінного відпочинку. Саме через це готель користується чималою популярністю як серед українців, так і серед іноземних туристів. Слід зауважити, що готель приймає гостей незалежно від сезонності, бо ті послуги з рекреації є популярними незалежно від погоди та пори року.

Отже, в ході нашого дослідження, ми дійшли висновку, що формування сучасних тенденцій розвитку SPA-центрів при готельних підприємствах відбувається згідно особистих потреб споживача, наявності ресурсної бази курортів та підприємств, особливості культури їх обслуговування та кваліфікованого персоналу. На практиці, визначення сучасних тенденцій розвитку SPA-центрів при готельних підприємствах може знайти застосування при розширенні спектру послуг та підвищенні рівня якості послуг SPA-центрів при

готельних підприємствах України.

Література

1. Іщенко Т. І., Шидловська О. Б., Стоян І. М. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С. 87.
2. Рутинський М. SPA-курорт як інноваційний тип рекреаційних закладів і суспільно-географічні тенденції розбудови мережі SPA-курортів у західному регіоні України. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 298–306.
3. Шаповалова О. О., Сапа Ю. А. Сучасні тенденції розвитку «SPA» і «Wellness» туризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 154–158.

УДК 658.5: 005.931.1

Гориславская Л. В.

АНТИКРИЗИСНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УКРАИНЕ

Менеджмент – это вид профессиональной деятельности, направленный на наиболее эффективное достижение целей и задач предприятия путём использования методов и средств управления производством.

Существует множество видов менеджмента, но хотелось бы обратить внимание на антикризисный менеджмент. Это совокупность методов и форм, способствующих оптимизации жизнедеятельности факторов внутренней среды организации.

Специалисты утверждают, что каждый новый кризис побуждает к развитию. На сегодняшний день перед Украиной стоят такие проблемы как нестабильная экономическая и политическая ситуация, снижение валютного курса и шаткое положение страны на мировом рынке. Разумеется, всё это негативно сказывается на предприятиях, что делает актуальным развитие антикризисного менеджмента в нашей стране.

Так, экономический кризис – это период, когда происходят резкие перемены, влекущие за собой инфляцию, безработицу, а, следовательно, и ухудшение благосостояния. Рано или поздно, кризис настигает любую организацию в качестве естественного этапа её развития. Если организация стойко перенесёт этот тяжкий период, то её позиции лишь укрепятся. Существует множество видов кризисов предприятий:

- 1) Организационный;
- 2) Информационный;
- 3) Финансовый;
- 4) Технологический (производственный);
- 5) Социальный (социально-управленческий).

Некоторые из них менеджеры способны решить сами, но иногда требуется помощь

специалиста. К сожалению, и его вмешательство не гарантирует решение проблемы, а лишь увеличивает шансы. В подобные периоды специалисты используют ряд методологических инструментов, включающий комплекс мероприятий, направленных на диагностику и методы преодоления кризиса. Изначально проводят диагностику. К методам диагностики относят: мониторинг внешней среды, анализ конкурентов, анализ возможных рисков, анализ кредиторской и дебиторской задолженности и оценку состояния деятельности предприятия. Если же выявлено, что на предприятии наступил период кризиса, руководитель пытается уменьшить затраты и увеличить поступление денежных средств на счета предприятия путём обновления технологий производства и продажи и улучшения качества продукции. При надобности помимо уменьшения затрат может происходить реструктуризация кредиторской задолженности, определение дальнейшего развития предприятия и его реорганизация.

В нашей стране около 90 % малых и средних предприятий сталкиваются с рядом экономических проблем, таких как неплатежеспособность, убыточность, недостаток финансирования и оборотного капитала, банкротство. Причём так не только в Украине – это касается всех стран. Следовало бы уделить внимание развитию, реструктуризации и диверсификации среднего и малого бизнеса в условиях кризиса, рециркуляции и деверсификации ресурсов и продукции среднего и малого бизнеса, экологизации промышленных и аграрных предприятий, адаптации и реабилитации к техногенным перегрузкам. Различные антикризисные программы будут эффективны лишь в том случае, если их поддержит не только наша страна, но и весь регион и её поддержат органы власти, предприниматели, менеджеры, инвесторы, банки, бизнес-центры и специалисты в данной сфере. Только они смогут разработать возможные пути для выхода из кризисных ситуаций и разработать стратегии и тактики для предотвращения и преодоления кризисов.

Литература

1. Адизес Ицхак. Управление в эпоху кризиса. Как сохранить ключевых людей и компанию. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015.
2. Задорский В. Антикризисный менеджмент на основе инновационно-инвестиционных механизмов. URL: <https://blog.liga.net/user/vzadorskiy/article/6358> (дата обращения 03.12.2019).
3. Кондратьева К. В. Состояние и проблемы развития антикризисного управления на предприятиях промышленности. *Вестник Пермского университета*. 2014. Вып. 4 (23). С. 99–107.
4. Минаева Т. С. Совершенствование антикризисного управления на предприятиях. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. № 4. С. 51–60.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Технології в галузі гостинності досить стрімко розвиваються. Це пов'язано з тим, що перед готельєрами стоять два основні завдання: отримати якомога більше клієнтів, організувавши максимальну кількість продажів, і завоювати гостя, зробивши його постійним клієнтом. Здійснити ці завдання без інноваційних рішень нереально. Боротьба за кожного гостя, особливо в умовах кризи, вимагає від готелів модернізації як в технології, так і в свідомості.

Інноваційні технології впливають на конкурентоздатність готелю на сьогоднішньому ринку. Використання програмних продуктів наскрізної автоматизації всіх бізнес-процесів готелю сьогодні не просто питання лідерства і конкурентних переваг, але і виживання на ринку в найближчому майбутньому. Для швидкого і безпомилкового контролю операцій повноцінного аналізу існуючої ситуації, швидкості і повноти обслуговування гостя на рецепції, тобто для забезпечення високої економічної ефективності та високої якості послуг, неминучим і незамінним стає впровадження автоматизованих інформаційних систем управління.

Впровадження інноваційних технологій в готельній індустрії включає три етапи.

1. Автоматизація бізнес-процесів всередині готелю. Інформація про роботу готелю накопичується і зберігається на (базі даних) сервері.

2. Створення внутрішньої інформаційної системи. Дозволяє автоматизувати бізнес-процеси через мережу Інтернет, яка пов'язує внутрішню інформаційну систему готелю із її зовнішніми партнерами (туроператорами, клієнтами).

3. Об'єднання Інтернет і екстернат систем в одне бізнес-середовище. Інтегрує всі внутрішні служби готелю і забезпечує відгук на будь-які запити із зовні завдяки методам електронного обміну даними, електронній комерції.

На даний момент до найбільш високотехнологічних інновацій у готельно-ресторанному бізнесі відносять:

1. Готелі, номери яких оснащені новітніми панелями, які кріпляться на зовнішній стороні фасаду і акумулюють енергію сонця і вітру. Температура і вологість в будівлях регулюється за допомогою водоспаду у внутрішньому критому дворіку. Величезна скляна стіна періодично відкривається, щоб в приміщення проникав свіжий морський бриз.

2. Щоб наповнити ванну, вода ллється зі стелі. В готелях також є «безшумні електронні дверні дзвінки». Обслуговуючий персонал натискає на кнопку дзвінка біля ваших дверей, і в номері включається інфрачервоний сканер. Якщо він фіксує якийсь рух, з'являється

електронний сигнал «не турбувати» і службовець йде, щоб прийти пізніше.

3. Як тільки людина входить до готелю, вона стає одним з персонажів відео, що транслюється у вестибюлі. Кожному відвідувачеві видається телефон з технологією розпізнавання, за допомогою якого постоялець може потрапити у свій номер.

4. Дзеркало для гоління, яке не запотіває – це практичне рішення для постояльців чоловіків.

5. Готелі організують внутрішнє співтовариство, відкрите для тих, хто забронював номер. Це дозволяє постояльцям і майбутнім постояльцям обмінюватися інформацією, ставити питання один одному, щодо якості обслуговування і надання послуг в даному готелі.

В умовах жорсткої конкуренції готелі змушені шукати нові шляхи підвищення привабливості та доступності своїх послуг. Недооцінка інноваційного управління в діяльності вітчизняних готельних підприємств призвела до зниження рівня їх конкурентоспроможності, порушення принципів і методів управління, зниження якості готельних послуг. Інновації виступають в якості стимулу для подальшого розвитку готельного бізнесу, дають змогу підприємствам не тільки займати лідируючі положення у своїх ринкових сегментах, але й відповідати світовим стандартам готельного обслуговування.

Література

1. Барабаш Є. В. Інноваційні технології в готельному бізнесі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/barabash.htm.
2. Глебова А. О. Інноваційні технології у туристичній галузі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/glebova2.htm.
3. Саненко Л. І. Принципи впровадження інноваційних технологій в готелях та їх переваги. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/sanenko.htm.

УДК 658.310.42

Монастирська К. О.

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Основною метою сучасних підприємств є збереження своїх позицій на ринку задля отримання прибутку та розвитку на світовій арені. Враховуючи безліч факторів, які впливають на бізнес-процеси і ведення бізнесу, а саме політичні, економічні та ін., багато уваги зараз приділяється людському фактору, а саме створенню конкурентоспроможних людських ресурсів, які б задовольняли потребам підприємств та робили значний внесок в їх

розвиток. Тому тема даної статі є актуальною сьогодні, адже саме управління людськими ресурсами та їх професійною компетентністю дозволить підприємству виділити стратегічно правильні шляхи розвитку та направити людські ресурси в потрібне русло.

Професійна компетентність персоналу – це набір таких професійних знань та умінь, які дозволяють успішно вирішувати задачі та реалізовувати свої можливості. Вимоги до професійної компетентності багато в чому залежать від рівня управління і характеру посади, а також іноді від корпоративної культури підприємства. В основі професійної компетентності полягає професійна придатність певній посаді, тобто ті психічні та психофізіологічні особливості, що притаманні певній людині та які необхідні для здійснення своїх професійних обов'язків. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна залучити для активної дії.

Але для сучасних підприємств наявність певного комплексу знань вже не є достатньою, аби зробити вибір на користь такого працівника. В умовах конкуренції основними пріоритетами фахівця стосовно професійної компетентності з'являються вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути освіченим щодо інформації, уміти її аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж всього життя. Зазвичай ці вміння є індивідуальними, тими, які неможливо виховати, тобто притаманні конкретній людині в силу її характеру. Саме тому іноді зараз ми бачимо тенденцію, коли компанії стають більш зацікавлені в менш кваліфікованих, але стійких та ініціативних працівниках, тому що вважають, що легше навчити їх професійним аспектам, ніж прищепити емоційні та соціальні особливості характеру.

Професійна компетентність розглядається як складова загальної компетентності персоналу, поряд з соціальною, особистісною, організаційною та іншими видами компетентності. Усе це входить в становлення працівника як частини підприємства, та впливає на якість його роботи та досягнення результатів, яких на даний час потребує компанія.

Оскільки професійна компетентність персоналу є стратегічним ресурсом підприємства, то кадровий менеджмент має забезпечити необхідні умови для її формування і розвитку. В цьому полягає сутність та основна мета управління професійною компетентністю персоналу. Організація роботи в цьому напрямку передбачає низку послідовних етапів:

1. Формування бази даних щодо точного та детального опису усіх посад та притаманних їм функцій.

2. Визначення необхідних компетенцій та компетентностей для кожної з посад, тобто розробка карт компетентності та розподілення необхідних компетенцій.

3. Аналіз та оцінка відповідності персональних компетентностей працівників тим функціям, які вони виконують.

4. Здійснення заходів щодо забезпечення більшої відповідності між виконуваними функціями та компетентністю працівника, шляхом посадового переміщення або підвищення компетентності.

5. Розробка та реалізація системи заходів щодо підвищення компетентності персоналу у відповідності до зміни трудових функцій та до вимог підвищення конкурентоспроможності підприємства.

6. Забезпечення постійного моніторингу відповідності між компетентністю працівників та їх функціональними обов'язками.

Для того, щоб якісно управляти професійною компетентністю персоналу, необхідно застосовувати системи оцінки персоналу на відповідність до поточного рівня їх знань та умінь посаді. Зазвичай при вимірюванні та дослідженні компетентності персоналу керівники використовують такі показники, як продуктивність праці, кількість відпрацьованого часу, кількість помилок, вартість виконаної роботи, або особисті якості. Але індивідуально, відірвано від загального процесу, ці показники не можуть об'єктивно визначити рівень працівника та його компетентність. Тому найкращим та найбільш відповідним способом оцінки професійної компетентності є метод комплексної оцінки. Головна ідея цієї оцінки – кількісно виразити за допомогою балів найсуттєвіші характеристики як самого працівника, так і роботи, що її він виконує. Для характеристики працівника кількісній оцінці підлягають його професійно-кваліфікаційний рівень (Кп) і ділові якості (Дп), що створюють необхідні передумови для виконання відповідних функціональних обов'язків. За ознаки, що характеризують роботу, у цій методиці взято складність роботи, функцій (Сф) і конкретно досягнутий результат (Рр). Такі складові обрано через те, що вони корелюють між собою та дозволяють оцінити суттєві аспекти, які взаємодіють між собою.

Комплексна оцінка конкретного працівника (Кпр) розраховується за формулою:

$$Кпр = 0,5 * Кп * Дп + Сф * Рр$$
, де 0,5 – коефіцієнт, який визначено емпірично і введено у формулу для посилення значущості оцінки складності та результатів праці.

Елементи комплексної оцінки мають різний ступінь постійності. Якщо професійно-кваліфікаційний рівень, ділові якості та складність функцій, що виконуються, практично не змінюються, то оцінка результатів праці є найбільш динамічною і здійснюється щомісячно.

Професійно-кваліфікаційний рівень працівника визначається за загальним для всіх категорій персоналу набором об'єктивних ознак, якими є: освіта, стаж роботи за фахом, активність участі в системі безперервного підвищення професійної майстерності. За загальної оцінки професійно-кваліфікаційного рівня методикою враховується активність

участі в системі безперервного підвищення професійної майстерності в різних формах навчання. Оцінка персоналу всіх категорій і його роботи прямо пов'язана з кінцевими результатами діяльності підприємства. Оцінка ділових якостей працівника здійснюється за найбільш універсальними ознаками, що суттєво впливають на індивідуальну продуктивність праці, морально-психологічний клімат у колективі, а отже, на всю атмосферу трудового процесу і його практичні результати.

Таким чином, можна сказати, що управління професійною компетентністю персоналу є складним та індивідуальним процесом, який охоплює багато параметрів діяльності людини на підприємстві, які не обмежуються лише професійними знаннями та навичками. Важливу роль відіграють також особистісні риси людини. Тому завдання кадрової служби підприємства – враховувати всі аспекти та використовувати такі методи, які будуть придатні до конкретного працівника, не тільки в питанні його оцінки, а й в сфері його розвитку та подальшого просування в кар'єрі.

Література

1. Корчака С. М. Компетентність персоналу як складова стратегічного управління підприємством. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2010. № 4 (43). С. 220–223.
2. Бучинська Т. В. Сутність та складові професійної компетентності персоналу в умовах конкуренції. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць. 2014. № 2. Т. 15. С. 228–233.
3. Рудь Н. Т. Інноваційний потенціал персоналу підприємства: сутність, управління та методи оцінки. *Економічний форум*. 2019. № 2. С. 180–190.

УДК 658.8

Портянкова Н. Л.

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Стратегічний менеджмент – це процес прийняття та реалізації стратегічних рішень, центральною ланкою якого є вибір, заснований на порівнянні наявного ресурсного потенціалу організації з можливостями та загрозами зовнішнього середовища.

Основними завданнями стратегічного менеджменту в банку є:

- Постійне управління руху фінансово-кредитної організації до поставлених цілей (забезпечення позитивної динаміки розвитку та підвищення конкурентоспроможності шляхом концентрації ресурсів на позиціях, принципових для досягнення мети);
- Зниження ризиків впливу зовнішнього середовища, забезпечення регламентації дій у різних ситуаціях (нестабільність ринків, девальвація, зміна умов конкуренції, зниження прибутковості, зміна принципових положень законодавства та інше) шляхом попередньої

підготовки до подібних ситуацій, що дозволяє у випадку їх виникнення діяти за планом, корегуючи його певним чином, а не намагаючись терміново розробляти новий алгоритм розвитку.

Однією з найбільш важливих категорій стратегічного менеджменту є місія. На відміну від філософії бізнесу, що є уявленням керівництва про майбутнє компанії та ґрунтується на життєвих цінностях і емоціях керівництва, місія визначається як сукупність індивідуальних характеристик банку, що містить основні цілі, особливості діяльності, основні характеристики продуктів, головні цінності та ставлення до ринкових і конкурентних умов.

Формування місії тісно пов'язане з маркетингом і передбачає відповідь на питання, яку користь організація може принести споживачам, досягаючи при цьому ринкового успіху. Місія універсального банку може бути такою: «Банк сприяє розвитку підприємств усіх типів власності та підприємницької діяльності громадян». Банк гарантує своїм клієнтам кваліфікований банківський сервіс на рівні міжнародних стандартів і надає всі можливості для співробітництва з діловими партнерами в різних країнах світу.

Для досягнення лідерства у витратах на діючому ринку основним є те, що банк розглядає різні джерела конкурентної переваги в інтегрованому вигляді. Традиційний підхід до скорочення витрат, особливо популярний у періоди тотального зменшення прибутковості, властивого і нинішнього етапу розвитку банківського сектору України, може спровокувати протилежні результати, що полягають як у погіршенні ціннісної значимості для клієнтури, так і в послабленні майбутньої здатності приносити прибуток.

Тому стає важливим, щоб стратегія лідерства у витратах була зосереджена на комплексній орієнтації на клієнта, для того щоб уникнути скорочення витрат, що розходяться з новими ринковими тенденціями. Щодо стратегії лідерства у витратах, то вона може певною мірою відповідати концентрації на роздрібних банківських послугах (retail banking).

Цей ринок, незважаючи на феномен впливу грошових ресурсів з фінансово-кредитних інститутів на неорганізований ринок капіталів, залишається для більшості банківських установ основним. Крім того, варто помітити, що порівняно з іншими видами банківської діяльності сектор послуг retail banking менш піддається небезпекам з боку нових конкурентів банків і небанківських установ.

У виробничому плані стратегія, спрямована на досягнення лідерства у витратах, може включати такі напрями: територіальне розширення в зонах, що розглядаються як привабливі з погляду розвитку і компліментарності здійснюваної діяльності (відкриття нових філій, поглинання, створення філіальної мережі), поліпшення продуктивності шляхом впровадження організаційних та технологічних інновацій, розширення асортименту

запропонованих послуг (розроблені в середині банку продукти, купівля ліцензій, створення консорціумів та ін.), зростання ефективності маркетингової діяльності.

Література

1. Кириченко О. А., Гіленко І. В. Банківський менеджмент: навчальний посібник. Київ. 2002. 438 с.
2. Кузнецова С., Болгар Т., Пестовська З. Банківська система. Київ. 2017. 400 с.
3. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: навч. посібник. Київ. 1999. 280 с.

УДК 005.8: 330.341.1

Портянкова Н. Л.

ВИМОГИ ДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В УПРАВЛІННІ ПРОЕКТАМИ

В сучасних умовах побудови постіндустріального суспільства методологія управління проектами є дієвим інструментом впровадження інновацій. Останніми десятиліттями все частіше автори багатьох публікацій використовують поняття «інноваційний проект», як окремий вид проектів (за ознакою характеру діяльності). Але така класифікація була можлива в той період, коли цивілізація перебувала на індустріальній стадії свого розвитку. В епоху економіки знань кожен проект повинен впроваджувати певну інновацію, отже, за своєю суттю є інноваційним.

Дослідження, проведені інститутом управління проектами РМІ за напрямком «тенденції в проектному управлінні – 2012» дозволили визначити декілька головних факторів, що впливають на успішність реалізації проектів-активні спонсори проекту, кваліфіковані менеджери проекту, використання процесів управління ризиками. Виділені також десять основних причин провалів проектів серед яких три стосуються безпосередньо питань, пов'язаних з управлінням «м'яким компонентом», а саме – неефективності роботи менеджерів проектів та командної роботи в аспекті недостатніх комунікацій, погано визначених ролей і обов'язків. Порівняння отриманих результатів з результатами та статистичними даними по проектам, які були реалізовані у 1995-1998 роках в сфері ІТ-технологій (Chaos Report, OASIG Stadi.KPMG Canada Survey. Bull Survey) свідчить про зміцнення акцентів від питань належного використання відомих інструментів та методів управління до питань організаційного характеру (формування цілей та задач, адміністративної підтримки, управління зацікавленими сторонами, делегування повноважень), питань, пов'язаних з людськими ресурсами проекту (доступність, кваліфікація, компетентність).

Таким чином можна зробити висновок, що успішність реалізації проектів залежить від багатьох факторів, серед яких важливу роль в умовах побудови постіндустріального суспільства відіграє кваліфікація та компетентність команди і керівника проекту. Управління

інноваціями в проектах потребує відповідних знань, умінь проектних менеджерів. Неврахування цього аспекту призводить до провалу проекту, або до значного зменшення ефективності від створення цінності при використанні унікальних властивостей отриманого продукту проекту. Тому завдання пов'язані з дослідженням існуючих систем сертифікацій, професійних стандартів з позиції виявлення вимог до компетентності проектних менеджерів в аспекті управління інноваціями є досить актуальними.

Аналіз діючих стандартів і систем оцінки професійних компетенцій проектних менеджерів показав, що питання управління інноваціями в проектах розглядається з декількох позицій. Так в PRINCE2 це питання не розглядається взагалі, але в стандарті детально викладені процеси та компоненти ініціалізації проекту, стратегічного управління, управління змінами та інших, які є основою для успішного впровадження інновацій. В PMBOK та GAPPs: 2006 акцент зроблено на впровадженні кращої (інноваційної) практики в процесах і процедурах управління проектом та продуктом проекту. В керівництві з проходження сертифікації за вимогами NCB SOVNET v.3.0 використовується поняття «ступень інноваційності проекту» як одного з критеріїв оцінки його складності. Наприклад, в GAPPs: 2006 з цією ж метою використовується більш широке поняття «контекст проекту».

Найбільш детально сформульовані вимоги до знань і умінь з управління інноваційним процесом, організації та впровадження інновацій у проектах в NCB UA v. 3.1 та P2M. Враховуючи тенденції, які спостерігаються в практиці управління проектами і досліджуються з наукової точки зору, можна спрогнозувати, що в наступних версіях стандартів з оцінки професійної компетентності проектних менеджерів питанням пов'язаним з управлінням інноваціями в проектах буде надано більше уваги. Одним із факторів який буде стимулювати цей процес є гармонізація існуючих та розробка нових стандартів в сфері інноваційного менеджменту, управління проектами (BS 700-1: 2008, CEN/TC 389/WG, ISO 21500: 2012), управління знаннями (CWA 14924-1: 2005, PAS 2001: 2001, AS 5037-20050), ризиками (ISO 31000: 2009). Саме в напрямку аналізу цих документів планується продовжувати подальші дослідження.

Література

1. Определены причины провалов проектов. Обзор «Pulse of the Profession». URL: <http://www.pmxpert.ru/press-center/newsworld/detail.php?ID=6127> (дата звернення: 03.12.2019)
2. Рач В. А., Россошанська О. В., Медведева О. М. Управление проектами: практические аспекты реализации стратегий регионального развития: навч. посіб. Київ: «К.І.С.», 2010. 276 с.
3. PMI'S PULSE OF THE PROFESSION Driving Success in Challenging Times March 2012. URL: http://www.pmi.org/~media/PDF/Research/2012_Pulse_of_the_profession.ashx (дата звернення: 03.12.2019)

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ НА ОСНОВІ БРЕНД-ПІДХОДУ

Розвиток ринкової економіки в Україні обумовив стрімке зростання динамізму і диференціації ринку. З'являються нові запити споживачів, нові ринки, нова продукція. Маркетингова стратегія являє собою найважливішу функціональну частину загальної стратегії підприємства та виконує направляючу та інтегруючу роль у комплексних зусиллях підприємства на ринку.

Підприємство задовольняє потреби споживача за допомогою виробництва і продажу товару, відповідно, товар розглядається як центральний елемент маркетингової стратегії. Але в умовах інтенсивного зростання кількості товарів-замінників на більшості ринків усе більше значення у формуванні і реалізації маркетингової стратегії підприємства відіграє бренд.

У наш час на більшості ринків боротьба за споживача розгортається не між окремими товарами, а між брендами. Тому дослідження ролі бренду у формуванні маркетингової стратегії підприємства та, відповідно, обґрунтування критеріїв та розробка методів оцінки ефективності маркетингової стратегії на основі бренд-підходу є актуальною та науково-практичною задачею.

Стратегія – це модель узагальнених дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії [1].

Маркетингова стратегія – це комплекс довгострокових маркетингових рішень щодо вибору цільових сегментів споживачів, позиціонування підприємства та його продукції, а також по елементах комплексу маркетингу, спрямованих на досягнення довгострокових маркетингових цілей і прийнятих на основі результатів аналізу зовнішнього і внутрішнього маркетингового середовища [2].

За змістом маркетингова стратегія підприємства включає товарну стратегію, цінову стратегію, стратегії розподілу і просування. Так звані інструментальні стратегії. Причому домінуючий характер має товарна стратегія, а всі інші виступають як допоміжні елементи. Основна причина такого підходу – розгляд товару як основного засобу задоволення потреб споживачів [3].

Товарна стратегія повинна забезпечити оптимальну відповідність бренду, асортиментного товарного ряду і моделі споживання цільового сегменту.

Наступний елемент – стратегія ціноутворення. На кожну цінову стратегію споживачі відреагують найбільш прихильно – «щоденні низькі ціни» або ціни просування. Як показало проведене International Mass Retail Association дослідження, наявність найнижчої ціни менш значуще, ніж відповідність ціни очікуваному споживачами діапазону вартості товару. Також

вони показали, що для споживачів важливо, щоб ціна не виходила за межі якогось в думках визначуваного ними цінового діапазону, а не те, що їм пропонують «найдешевший в товарній категорії продукт».

Стратегія просування – включає рекламу, зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту і особисті продажі. Це повинна бути особлива політика, мета якої – встановити міцний емоційний зв'язок між споживачем і брендом. Політика просування повинна відбивати основні ідеї концепції позиціонування брендів, створювати стійкий образ бренду в свідомості споживача, давати можливість впливати на емоції і відповідно, на вибір споживачів [3].

Nike, наприклад, у якості важелів і засобів впливу використовувала глибинні мотиви і почуття людей, захоплених спортом і фітнесом. Справжній бренд відрізняється від банальної реклами великою увагою до почуттів споживачів, будь це виклик самому собі, завдання добитися максимального результату в спорті чи фітнесі, чи переконання у тому, що чашка кави, яку ви п'єте, і справді може означати для вас дуже багато.

Особливості стратегії просування полягають у тому, щоб формувати бренди не на основі конкретних продуктів, а на основі репутації. Марка Samsung втілює скоріше якість, розумні ціни і нові прогресивні технології, ніж конкретні товари. Таким чином, політика просування бренду повинна пропонувати не товар під якоюсь назвою, а бренд, як образ життя, позицію, сукупність життєвих цінностей, ідею.

Створення ефективного бренду уможливорює просування високотехнологічних товарів на вітчизняному або світовому ринку. Сильна торгова марка (бренд) забезпечує компанії лояльність покупців, перешкоджає реалізації агресивних задумів конкурентів. Тому створення успішної товарної марки – ключове питання формування і реалізації сучасної маркетингової стратегії. За успішний бренд споживачі згодні платити більші гроші, ніж за аналогічні товари конкурентів. Проте створення бренду і підвищення його цінності є довгим і складним процесом, який виходить за межі традиційного маркетингу. Нині у світі реєструється щорічно близько сотні тисяч торгових марок, але далеко не всі трансформуються в бренд, набувають сили, необхідної для створення доданої вартості [4; 5].

У сучасній українській економіці значущість проблем формування і управління торговими марками як складової маркетингової стратегії підприємства багато у чому визначається розвитком конкуренції на споживчому ринку. Закордонні виробники, активно використовуючи концепцію брендингу, створюють стійкі конкурентні переваги своїх торгових марок у свідомості вітчизняних споживачів (Coca-Cola, LG, Samsung і т.д.). Власне кажучи, на сучасному ринку йде боротьба торгових марок і їхніх рекламних образів за місце у свідомості покупців. Результатом є присутність у поведінці індивідуальних споживачів

емоційних мотивів, які найчастіше переважають над раціональними.

В Україні прихильність до іноземних назв зникає і більшість виробників дають українські імена своїм товарам. Багато хто з них вже володіє ознаками бренду (шоколад «Світоч»). Опитування споживачів підтверджують стабільне збільшення популярності вітчизняних брендів, особливо товарної категорії продуктів харчування [6].

Аналіз ринку повинен бути спрямований на дослідження тенденцій, що змінюються в поведінці споживачів. Вивчення поведінки споживачів повинне дати інформацію про виражені і приховані потреби споживачів і чинники, які впливають на вибір торгових марок. Знання тенденцій в поведінці споживачів підказує ідеї про виведення на ринок нових торгових марок, дає інформацію для ухвалення рішень про розширення брендів.

Отже, нездатність вкладати кошти в забезпечення якості продукту, створення реклами і задоволення споживачів зводить основну конкурентну стратегію компанії, по суті, до цінової війни (що вельми небезпечно, якщо тільки фірма не переслідує стратегію лідерства з витрат). Але навіть для виробників недорогих товарів відсутність навиків брендинга загрожує низькими рівнями прибутку і прибутковості і, ймовірно, зменшенням часток ринку.

Література

1. Балабанова Л. В. Стратегічний маркетинг: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 630 с.
2. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. Київ: Лібра, 2008. 712 с.
3. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 152 с.
4. Зозульов О. В. Позиціонування брендів: українські проблеми. *Маркетинг в Україні*. 2002. № 4. С. 38–40.
5. Небиш І. П. Бренд як інструмент формування лояльності споживачів. *Маркетинг у третьому тисячолітті*: збірн. тез допов. наук.-техн. конф. (Донецьк, 31 березня – 1 квітня 2006 р.) Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. С. 136–137.
6. Марченко В.Н. Маркетингова стратегія управління товарною маркою. *Вісник Донецького університету*. Серія «Економіка і право». 2002. № 2/2. С. 138–144.

УДК 331.108.2

Цимбалюк Є. А.

РОЛЬ ЛІДЕРА В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

На сьогоднішній день існує багато різних організацій, підприємств, компаній, але не всім властиво мати високі доходи, стрімкий вектор розвитку та розквіту. Зовсім небагато компаній, які виходять на світовий ринок, стають популярними та відомими, більшість в занепаді, або на грані банкрутства чи виходять в так звані «нулі».

Розглянемо сутність і роль лідера у організаційному процесі та управлінні персоналом підприємств.

Вважаємо, що головною причиною успіху компанії слугує саме ефективне управління, талант, вміння та стиль керівництва. Адже лідер – це та людина, яка веде за собою групу чи колектив до поставленої мети, він ставить перед ними цілі. Результати роботи організації, персоналу – це відображення роботи лідера, чи правильно він поставив мету, ціль, пріоритети, як розподілив обов'язки та відповідальність, чи гарно мотивував свою команду.

Хотілося б сказати про важливість неформальних відносин. Адже, на нашу думку, завдяки їм більшість роботи виконується більш сумлінно і старанно. Персонал має менше напруження, але більшу відповідальність, в нього присутня «свобода думок», тобто він, знаходячись у спокійному стані, може мислити більш нестандартно та творчо, що зазвичай підвищує темпи роботи або вносить якусь нову «фішку» в організацію.

Лідерство досліджувала велика кількість вчених, і деякі вважають що лідер повинен мати такі якості:

- порядність;
- дружелюбність;
- вміння розподіляти ресурси;
- вміння приймати нестандартні управлінські рішення;
- емоційна і фізична витривалість;
- вміння розв'язувати конфлікти;
- правильна постановка цілей;
- творчість;
- вміння бути керівником;
- креативність;
- вміння сприймати й обробляти нове.

Одним з учених, що досліджував цю тему, був К. Левін. Він виділяв три стилі керівництва: авторитарний, демократичний та ліберальний. За його спостереженнями були сформульовані висновки щодо кожного зі стилів. Найбільші результати і якість роботи показав саме перший стиль, так як там було все суворо, офіційно й чітко. Стосунки в колективі при такому стилі залишали бажати кращого. Була присутня напруженість, агресивність, непорозуміння та низька мотивація. За ліберальним стилем були найгірші показники, і це зрозуміло, адже цілеспрямованість була відсутня, не було контролю, у більшості можна було бачити розслабленість та небажання працювати. І останній керівник, що притримувався демократичного стилю, показав середні результати, але відносини в колективі були найкращими. Логічним висновком стилів К. Левіна є те, що його дослідження

стали поштовхом до пошуку єдиного стилю керівництва, який включав би в себе й високу результативність та продуктивність праці, й задоволеність від роботи, що є актуальним і на сьогодні.

Отже, результати дослідження свідчать, що роль лідера вкрай важлива в управлінні персоналом, а саме наявність у нього всіх необхідних якостей та навичок. Так, у справжнього та ефективного менеджера не думки керують ним, а він думками.

Література

1. Баєва О. Біологічні основи влади і лідерства. *Персонал*. 2006. № 12. С. 67–70.
2. Бєседін М. О., Нагаєв В. М.. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід. ЦУЛ, 2005. 496 с.
3. Вудкок М., Фрэнсис Д.. Раскрепощенный менеджер. Дело, 1991. 284 с.
4. Рекун Г. П., Меденець В. В. Емоційне лідерство в системі управління персоналом. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 691–696.
5. Филонович С. Р. Лидерство и практические навыки менеджера. Москва: ИНФРА-М, 1999. 124 с.

УДК 005.21 (100)

Чурсіна Ю. Е.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стратегічне управління набуває неабиякого значення в умовах сучасної глобалізації, нестабільного зовнішнього середовища та складних виробничих і управлінських процесів.

Окрім того, ефективність будь-якої організації залежить від формування стратегії її розвитку, адже стратегія управління підвищує здатність організації швидко реагувати на непередбачувані зміни, дозволяє чітко зорієнтувати працівників у певний напрямок розвитку організації, допомагає координувати та узгоджувати цілі. Тому актуальною є потреба в розвитку науково-теоретичних досліджень в цій області, вивчення не тільки вітчизняного, а й закордонного досвіду застосування стратегічного управління.

Інтерес та очікувані симпатії до стратегічного управління виникли на початку 60-их років минулого сторіччя та втілюються у наукових роботах, серед яких можна зазначити праці І. Ансофа «Корпоративна стратегія», К.Ендрю «Концепція корпоративної стратегії», А. Д. Чандлера «Стратегія і структура» та ін. Роботи цих вчених заклали фундамент стратегічного управління та внесли відмінності між поточним управлінням на рівні виробництва і управлінням, яке здійснюється на вищому рівні.

Ансофф І. у своїй книзі «Стратегічне управління» дав таке поняття стратегії: «За своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується

в своїй діяльності». І. Ансофф стверджує, що досвідчений фахівець бізнесу завжди зможе розгледіти за успіхом підприємства ту чи іншу оригінальну стратегію. Кожне підприємство повинно врахувати певні важливі елементи своєї діяльності, а саме: місію; конкурентні переваги; особливості організації бізнесу, ринки збуту, де діє фірма; продукцію, ресурси, структуру, виробничу програму, організаційну культуру.

Тому закордонний досвід теоретиків стратегічного управління показує, що підприємства які можуть одночасно адаптуватися до змін зовнішнього середовища та оптимізувати всі свої внутрішні можливості, здатні створювати та зберігати конкурентні переваги.

Закордонний досвід застосування стратегічного управління можна розглянути на прикладі таких країн як США, Японії та Фінляндії.

Стратегічне управління в фірмах США почало використовуватись з кінця 60-тих років, коли об'єктом стала диверсифікація діяльності фірми. Але на сьогодні важливим є не стільки робота фірми в цілому, скільки її робота на конкурентному сегменті ринку в певній галузі.

Треба зауважити, що у розробці стратегії американські корпорації перейшли від методів екстраполяції (зростання виробництва від досягнутого на основі тенденцій минулого періоду) до моделювання. Їх стратегія стала розроблятися на основі моделей стратегічного розвитку: фінансової, управління збутом, виробничої, розподілу капіталовкладень. Моделі стратегічного розвитку застосовують понад 20 % фірм з 500 найбільших американських компаній. Такі моделі розробляються з застосуванням методів математичного програмування. У кожній з моделей може налічуватися до 30 рівнів. Моделі використовуються в основному для оцінки стратегічного розвитку відділень корпорації на 5-10 років.

Надзвичайно ефективними системами стратегій управління відрізняється Японія, яка виступає генератором нових соціально-економічних ідей і цінностей, що, у свою чергу, підсилює її економічний і політичний статус у світі.

Системи стратегій управління в Японії виникли набагато раніше, ніж в Америці й застосовуються значно ширше. Багато уваги приділяється розробці цілей фірми, які потім складають основу довгостроковому плануванню.

Стратегічне управління в Японії спрямоване на збільшення частки ринку і питомої ваги нових виробів продукції, що випускається. Окрім того, в Японських фірмах використовують такі стратегії як: конкуренції, маркетингу, експорту та ін. Особливу увагу приділяють саме інноваційній стратегії, яка передбачає впровадження і використання новітніх технологій у виробництві та розробка нових видів продукції. Така стратегія дає можливість підвищити конкурентоспроможність компанії на ринку та підвищити прибуток. Прикладом застосування стратегії конкуренції можна назвати японську компанію Mitsui Engineering &

Shipbuilding, яка спеціалізується на виробництві суден.

Компанія має значний рівень конкурентоспроможності завдяки коротким строкам будівництва суден, відповідність продукції запитам світового ринку у зв'язку зі зростанням перевезення нафти, залізної руди, вугілля. Компанія Mitsui відійшла від традиційних методів будівництва суден, які є досить неефективними, застарілими й небезпечними, і використовує нові ті більш вдосконалені прийоми у виробництві.

Mitsui орієнтується на молодих фахівців, зокрема випускників університетів, яких складає не менш 15 % ланки управлінців, та вкладає капітал в розширення і модернізацію устаткування з використанням залученого капіталу. Через те, що попит на судна є нестійким, компанія звернулася до диверсифікації виробництва. Вона розширила своє виробництво і додала ті галузі, які є найбільш спорідненими з суднобудуванням. Зокрема це такі, як будівництво підприємств, нагрівальних металургійних печей та холодильних установок, виробництво металоконструкцій, великих дизелів. Близько 30 % реалізації припадає нині на суднобудування.

До особливостей стратегічного управління в Японії слід також віднести створення стратегічних альянсів та відношення до персоналу як до стратегічного ресурсу

Досить цікавою є система стратегічного управління Фінляндії, яке отримало назву «система управління за результатами». На розробку цієї системи вплинули японські погляди. На сьогодні ця система впроваджена у багатьох компаніях Фінляндії. Успіхи в економіці, особливо за останній час, є прямим доказом її використання. Під системою управління за результатами розуміють систему управління і розвитку, за допомогою якої організація чи підприємство досягає певних результатів. Окрім того, в цій системі використовуються різні стилі та техніки управління, творчі здібності людей, враховуються особливості певної ситуації та ін. Головним ресурсом системи управління за результатами є саме ініціативні та творчі працівники. Керівник в такій системі повинен бути демократичним, довіряти своїм підлеглим, звертати увагу на результати роботи, а також давати працівнику можливість для саморозвитку і досягненню успіхів у своїй діяльності та більше впливати на поведінку та дії підлеглих шляхом мотивування на досягнення загальних цілей організації.

Система управління за результатами застосовується на сотнях фінських підприємств, зайнятість на яких складає від 5 до 14 тис. осіб. Прикладів таких компаній досить багато, але найвідомішими з них є нафтова компанія Neste, холдингова компанія Kesko та фінська транснаціональна компанія Nokia Corporation.

Таким чином, в умовах сучасності основна ідея стратегічного управління – ідея цільового підходу до вирішення будь-яких управлінських завдань і організації системи управління в цілому. Організація повинна обов'язково мати стратегію управління, за

допомогою якої вона зможе досягати поставлених цілей. Для цього потрібно враховувати не тільки вітчизняний досвід застосування стратегій управління, а й закордонний. Необхідно аналізувати різні стратегії управління різних країн, порівнювати, давати їм оцінку та застосовувати на практиці, враховуючи специфічні особливості їх впровадження в цілісну систему управління.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление: сокр. пер. с англ. / науч. ред. и авт. предисл. Л. Л. Евенко. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
2. Кравченко В. О. Менеджмент: навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2013. 165 с.
3. Куценко В. М. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 296 с.
4. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.

УДК 005 (73)

Шведун М. С.

ОСОБЛИВОСТІ МИНУЛОГО І СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розглянемо становлення і основні тенденції Американської технології управління. Американський менеджмент почав формуватися в кінці 19 – початку 20 ст. В умовах розподілу управлінської і виконавської праці, створення великих ієрархічних структур, створення посади найманого менеджера.

Сильні сторони цієї моделі обумовлені національними особливостями американців: вони намагаються стверджувати свою перевагу і досконалість, підкреслювати свою винятковість, прагнуть домагатися швидкого і великого успіху. Велику увагу приділяють своїй справі. Для них характерна боротьба за лідерство.

В 19 столітті в США посилюється роль адміністратора в приватному і державному секторі, власність втрачає індивідуальний характер і стає корпоративною, створюються механізми підтримки ієрархічної структури, яка виключає конкуренцію, вибори і оцінку працівників за діловими якостями.

Велика індустріальна революція зробила істотний вплив на теорію і практику управління. Промисловий переворот охопив другу половину XVIII століття і тривав до другої чверті XIX століття. Характерною рисою промислової революції стає стрімке зростання продуктивних сил на базі великої машинної індустрії та затвердження капіталізму в якості панівної світової системи господарства.

Керівник-власник був замінений тисячами акціонерів. З'явилися нові, розпорошені форми власності. Замість власника стало безліч акціонерів, замість єдиного керівника-власника

з'явилися кілька найманих менеджерів. Кожен виробничий процес виділяється в самостійну функцію і сферу діяльності менеджменту. При цьому під адмініструванням розумілося формулювання спільних цілей і політики компанії, а менеджмент в первинному сенсі розумівся як контроль за їх реалізацією. Число функцій зростала, загострювалася проблема їх координації. Щоб їх об'єднати, за кожною функцією закріплюється штат фахівців (відділ, підрозділ), а загальні координаційні функції віддаються менеджменту.

Наступним етапом розвитку вважається момент коли менеджерів стало багато і кожен став стежити за конкретною функцією. Після цього єдиний менеджер знову дробиться, і замість нього з'являється співтовариство фахівців.

Зараз американські вчені продовжують ставити й розробляти реальні проблеми менеджменту. Американська практика підбору керівників робить головний акцент на гарні організаторські здібності, а не на знання фахівця.

У 90-х роках з'являються і проявляються найбільш цікаві тенденції. Перша з них пов'язана з поверненням до минулого – усвідомленням значення матеріальної, технологічної бази сучасного виробництва і надання послуг. Друга тенденція стосується вже соціальних аспектів – це посилення уваги до організаційної культури і до різних форм демократизації управління, участі рядових працівників у прибутках, у здійсненні управлінських функцій, у власності.

Вже загальноновизнано – і в Європі, і в Японії, і в США – що за демократизованими формами управління – майбутнє. Цей феномен буде узагальнюватися та осмислюватися в найближчі роки фахівцями з управління.

Третьою особливістю управлінської думки в 90-і роки стало посилення міжнародного характеру управління. Слідом за переходом більшості постіндустріальних країн до відкритої економіці, різко підвищилася роль міжнародної конкуренції і в той же час кооперації виробництва. А розвиток транснаціональних корпорацій і інтернаціоналізація управління ставить дуже багато нових питань перед управлінською теорією і практикою.

Американський менеджмент дозволив США зайняти лідируюче положення серед країн західного світу і Японії. Крім того, саме в США вперше сформувалася наука і практика менеджменту. Його провідне значення в світі сьогодні незаперечно, а вплив на розвиток теорії, практики найбільш великий.

Але на цьому розвиток і вдосконалення Американської технології управління не закінчується. Американський менеджмент останнім часом став набувати рис Японської моделі управління.

В зв'язку з цим, багато хто вважає що Американська модель почала втрачати свої лідируючі позиції, але я вважаю, що це просто черговий етап її розвитку. Американські вчені продовжують ставити й розробляти реальні проблеми менеджменту.

В даний час США є провідною країною в світовому господарстві, одним з найбільших

за територією і населенням державою світу. За масштабами господарства США значно випереджають будь-яку іншу промислово розвинену країну. Один лише федеральний бюджет країни перевершує розміри ВВП всіх держав світу, крім Японії та Німеччини.

Так, згодом американський менеджмент увіллє в себе найкращі риси японського, що приведе до появи нових моделей і теорій в менеджменті, що стане важелем до нових відкриттів у усіх управлінських науках.

Література

1. Болтая Е. А. Исследование японской и американской модели менеджмента. *Молодой ученый*. 2013. № 8. С. 179-180.
2. Герчикова И. Н. Менеджмент: учебник для вузов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 511 с.
3. Кукушкина В. В. Введение в специальность. Менеджмент: учебник. Москва: ИНФРА, 2012. 278 с.

УДК 658.8: 640.4

Шулькевич А. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО ПРОДУКТУ

За умов насичення ринку товарами та послугами з метою виділитися серед конкурентів та зайняти гідне місце у свідомості не тільки споживачів, а й усіх учасників ринку компанії спрямовують свої зусилля на розподіл пропозицій, на основі чого здійснюють позиціонування своєї продукції.

Позиціонування готельного продукту – це виділення сегменту готельного ринку, на якому пропонується готельний продукт, а також визначення місця продукту в цьому сегменті ринку. Залежно від того, на яку категорію покупців він розрахований, формуються вимоги до якості, дизайну, ціни, застосовуються різні форми оплати, тобто, визначається позиція готельного продукту на вибраному сегменті готельного ринку [1]. Це процес пошуку такої ринкової позиції для готельного продукту, яка буде вигідно вирізняти його з-поміж положення конкурентів. Позиціонування здійснюється з урахуванням конкретної цільової групи споживачів, для якої створюються й пропонуються переваги та унікальність. Без чіткого уявлення про те, на що спрямована позиція, дуже складно погоджувати рішення маркетинг-мікс. Визначення конкурентного позиціонування часто диктує найефективніші комбінації інструментів маркетингу.

Позиціонування готельного продукту в цільовому сегменті пов'язане з виділенням відмітних переваг готельного продукту, задоволенням специфічних потреб або певної категорії клієнтів, а також з формуванням характерного іміджу готельного продукту та готелю.

Позиціонування належить в основному до довгострокової маркетингової стратегії. Для

створення позиції необхідний час, позиціонування не здійснюється за короткострокову рекламну кампанію. Позиції пропонують стійкі засоби диференціації та створення конкурентних переваг. Позиціонування здійснюється в свідомості споживачів, це те, що споживач думає про готель або готельний продукт [2].

Позиціонування – це не тільки корегування готельного продукту, а й корегування свідомості потенційного споживача. Інакше кажучи, позиціонування відбувається в свідомості потенційного споживача.

Позиціонування може здійснюватися на базі особливих властивостей готельного продукту (тривалість відпочинку на бальнеологічному курорті та ін.), користь від застосування цих властивостей (покращення здоров'я), специфічних обставин використання готельного продукту (у поїздках, далеко від будинку або офісу), групи користувачів (туристи) або на базі зіставлення з іншими готельними продуктами [3].

Для позиціонування готельного продукту повинні виконуватися чотири умови.

1. Повинно бути уявлення про цільовий готельний ринок і покупців готельного продукту, до яких прагне готель. Зафіксовано, що одна й та сама позиція на готельному ринку може розглядатися по-різному різними покупцями, тому важливо, щоб дія позиціонування на всі цільові аудиторії була зрозумілою й передбачалася дія на нецільові сегменти.

2. Користь, на якій базується позиціонування, повинна бути важливою для цільових покупців. Звичайно, позиціонування низьких цін, запропоноване нечутливому до цін сегменту, не має сенсу. Користь або властивості, на яких будується позиціонування, повинні бути привабливими для цільових споживачів.

3. Позиціонування готельного продукту повинне будуватися на дійсній силі готелю або його торгової марки. Сильні сторони або їхня комбінація повинні бути унікальними для готелю. Націленість на найбільш ефективне використання активів готелю створює конкурентну позицію, яка гарантує найбільшу стійкість і захищеність від небезпечних нападів конкурентів.

4. Позиції повинні володіти комунікабельністю, давати змогу контактувати з цільовим готельним ринком, тобто вони повинні бути простими й зрозумілими і передаватися за допомогою яскравої іміджевої реклами або інших засобів комунікацій.

Не всі відмітні особливості тієї або іншої марки готельного продукту являють однаковий інтерес і заслуговують того, щоб концентрувати на них увагу й зусилля. Не кожна відмінність може бути хорошою відмітною ознакою. Проте доповнення товарної марки практично будь-якою відмітною особливістю може, з одного боку, зажадати від готелю додаткових витрат, а з другого – дати певні переваги споживачеві [4]. Отже, для готель повинен ретельно відібрати способи, за допомогою яких він зможе виділитися серед своїх конкурентів. Нижче наведено деякі критерії, відповідно до яких слід вибирати відмітні

особливості при позиціонуванні. Отже, та або інша відмітна особливість заслуговує уваги залежно від того, в якому вона володіє наступними властивостями [5]:

–Значність. Дана відмітна особливість надає цільовим споживачам таку перевагу, яку вони можуть оцінити як значну.

–Характерність. Конкуренти не пропонують даної відмітної особливості.

–Перевага. Дана особливість перевершує всі інші способи, за допомогою яких споживачі можуть отримати аналогічні переваги.

–Наочність. Сенс даної відмітної особливості може бути легко доведений до споживачів і є для них очевидним.

–Захищеність від копіювання. Конкуренти не зможуть легко скопіювати цю відмітну особливість.

–Доступність. Покупці повинні бути в змозі дозволити собі заплатити за цю відмітну особливість.

–Прибутковість. Упровадження даної відмітної особливості буде для готелю прибутковим.

Деякі з конкурентних переваг при позиціонуванні готельного продукту можна відразу ж відкинути, оскільки вони або дуже незначні, або занадто дорогі для розробки, або зовсім не відповідають профілю готелю. Слід зазначити, що специфіка індустрії готельного бізнесу обумовлює, а іноді й обмежує коло основних атрибутів, за якими можна позиціонувати готельний продукт: гостинність, якість обслуговування, безпека, швидкість доставки, комфортність, зручність, привітність та ін.

Література

1. Тимошенко З. І., Мунін Г. Б., Дишлевий В. П. Маркетинг готельно-ресторанного бізнесу: підручник. Київ, 2008. URL: <https://tourism-book.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1851/> (дата звернення: 25.12.2019).
2. Страшинська Л. В. Маркетинг готельного і ресторанного господарства. Київ: НУХТ, 2011. 89 с.
3. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О., Мунін Г. Б. Маркетинг туристичного продукту: підручник. Київ: Кондор, 2009. URL: www.tourlib.net/books_tourism/dmitriev.htm (дата звернення: 25.11.2019).
4. Мацеха Д. С., Бурій С. А. Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5. С. 43-47. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/maceha.htm (дата звернення: 25.11.2019).
5. Шматько Л. П. Туризм і готельне господарство: навч. посібник. Вид. 2-ге. Київ: Видавничий центр «МарТ», 2005.

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

УДК 342.72/.73

Будика Є. О.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

В умовах ринкової економіки, активно розвивається підприємницька діяльність. Підприємницька діяльність – це самостійна та ініціативна господарська діяльність, метою якої є одержання прибутку та досягнення економічних і соціальних результатів. Підприємницька діяльність є найпоширенішим видом діяльності в Україні та дає близько 11, 1 % доходу в бюджет країни [1]. Тому конституційне право на підприємницьку діяльність дуже важливе в системі прав і свобод громадянина України.

Конституційне право на підприємницьку діяльність в жодному разі не може бути реалізовано, а тим більше захищено без всебічної участі в цьому держави, бо відбувається безповоротна інтеграція України у світове, зокрема європейське співтовариство. Тому існує нагальна потреба вдосконалення чинного законодавства в цій сфері, приведення його у відповідність з принципами, проголошеними чинною Конституцією України. Саме тому дослідження права на підприємництво через призму діяльності держави є актуальним напрямком сучасної конституційно-правової науки [2].

У розгляді цієї проблеми можна відзначити таких авторів, як Ю.М. Бисага, А.В. Кович, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, В.В. Шаповал та ін.

Мета цього дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати поняття, суть і зміст конституційного права на підприємницьку діяльність.

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становленням на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом [3].

Держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Забезпечення матеріально-технічними ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється тільки за умови виконання підприємцем робіт і поставок для державних потреб.

Спори про відшкодування збитків вирішуються судом загальної юрисдикції або господарським судом відповідно до їх компетенції.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42) [4]. У статті зазначається: «Кожний має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом». Це право означає, що кожний сам вільний вибирати, орієнтуючись на свої бажання і можливості, чим займатися: стати підприємцем, менеджером на акціонерному підприємстві або розпочати індивідуальну трудову діяльність.

Людина може визначитися, що вигідно для неї особисто, і заздалегідь вирішити, коли і що треба робити, що від кого і в якому обсязі й на яких умовах вимагати для реалізації своїх економічних прав та інтересів. Проте приватна ініціатива не може суперечити суспільній користі та моралі, завдавати шкоди особистій безпеці, правам людини та її гідності, порушувати норми економічної безпеки [5].

Реалізація права неможлива без активної участі держави. Вона відбувається відповідним способом, з використанням належних засобів та дотриманням умов. Порядок організації реалізації права представляє собою цілий юридичний механізм. Щодо конституційного права на підприємницьку діяльність – він встановлений на законодавчому рівні як процедурно-правовий. Через те, реалізація права на підприємницьку діяльність не зводиться лише до закріплення цього права за суб'єктом, а означає користування правом у регламентованому законодавством процедурно-правовому порядку [6].

Основний Закон України не тільки дає право на підприємницьку діяльність, а й закріплює відповідні обов'язки. Якщо дотримуватися цих обов'язків, то на практиці можна реалізувати своє право.

Для людей, які бажають зайнятися підприємницькою діяльністю висунуті такі вимоги: дотримання конституційних обов'язків, а саме неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції України), не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66), сплачувати податки і збори (ст. 67). До основних обов'язків лише громадян України Конституція відносить неможливість ухилення від захисту Держави, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (ст. 65), надання щорічно до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік (ст. 67) [7].

Виконання вимог господарського та цивільного законодавства України, а саме:

– наявність повної дієздатності особи, яка настає з 18 років, а у виняткових випадках (укладення шлюбу, робота за трудовим договором або заняття підприємницькою діяльністю з відома батьків, усиновлювачів або опікуна) – з 16 років;

– дотримання встановлених державою обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності в Україні (за колом осіб, дієздатністю і правоздатністю, вироком суду, видом діяльності тощо);

– проходження легалізації підприємницької діяльності;

– здійснення підприємницької діяльності у будь-яких організаційних формах, що передбачені законом, за вибором підприємця;

– встановлення чіткого напрямку діяльності із зазначенням цього виду діяльності у реєстраційних документах. На деякі види господарської діяльності законом встановлена заборона;

– наявність відповідного «стартового» (початкового) капіталу для здійснення підприємницької діяльності;

– вибір місця здійснення підприємницької діяльності. Для фізичної особи вихідним при реєстрації є місце проживання – житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою – підприємцем; для юридичної особи є її місцезнаходження – адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені.

Законом закріплене право підприємців укладати з громадянами договори щодо використання їх праці, але при укладенні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні та безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом та її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення відповідно до законодавства України;

– самостійна та ініціативна підприємницька діяльність, а саме самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

– здійснення підприємницької діяльності на постійній основі;

– головна мета – отримання прибутку;

- представництво своїх інтересів від свого імені;
- несення ризику від підприємницької діяльності за рахунок свого майна;
- самовідповідальність за результати своєї праці. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність [8; 9].

Не можуть займатися підприємницькою діяльністю особи, яких суд обмежив у праві займати певні посади чи займатися певною діяльністю (протягом строку такого обмеження) та особи, засуджені за корисливі злочини (до зняття чи погашення судимості).

Аналізуючи усе вказане можна відмітити, що суть права на підприємницьку діяльність полягає у тому, що Конституція та Закони України визнають права на такі правовідносини в сфері виробництва з метою одержання прибутку. Якщо розглядати зміст, то можна з'ясувати, що це право на певні блага у сфері підприємницької діяльності. За формою можна побачити, що це спосіб та міра поведінки громадянина і людини у сфері виробництва.

Право на підприємницьку діяльність зараз є основоположним та дуже важливим правом для людини. Також ми бачимо, що держава гарантує, захищає це право та дає змогу діяти на власний розсуд з дотриманням законів у цій сфері. Неможна не відмітити, що держава приділяє значну увагу умовам реалізації цього права, адже це право – невід'ємна складова подальшого розвитку України в умовах ринкової економіки. Створення повноцінних умов для реалізації цього права, забезпечить подальший розвиток підприємництва та дасть змогу повноцінно використати ці підприємницькі права.

Література

1. Доходы госбюджета Украины. URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/income/> (дата звернення 28.12.2019)
2. Ковач А. В. Право людини на підприємництво. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 212–214.
3. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 25.12.2019)
5. Право на підприємницьку діяльність – конституційне право громадян. URL: <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/konstitucijne-pravo-ukraieni/pravo-na-pidpriemnicku-dialnist---konstitucijne-pravo-gromadan> (дата звернення 22.12.2019)
6. Бігняк О. Поняття права на підприємницьку діяльність. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 99–102.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 30.12.2019)
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 30.12.2019)

ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Чинна Конституція України містить в собі загальні основи для розвитку безпосередньої демократії в нашій державі. Ст. 1 та ст. 5 Конституції закріплює, що народ України здійснює первісну та верховну владу в країні, є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі. Однак, політична ситуація, яка є в нашій країні на даний момент, демонструє певну вразливість та хиткість демократії, а в деяких випадках і неспроможність перед авторитаризмом та тоталітаризмом.

Актуальні проблеми щодо становлення сучасної безпосередньої демократії детально досліджувалися такими видатними вченими як М.В. Цвік, В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко, Ю.М. Тодика та іншими науковцями, в працях яких було розглянуто та проаналізовано основні проблеми розвитку та становлення сучасної безпосередньої демократії. Як було зазначено одним із дослідників, проблемним є співвідношення таких категорій як «пряма демократія» і «безпосередня демократія». Ці словосполучення часто ототожнюються, хоча й на рівні конституцій перевага віддається поняттю «безпосередня демократія», адже саме за його допомогою з'ясовується сутність таких проявів народовладдя, як вибори і референдум [1]. Також слід зазначити, що поняття «вибори» і «референдум» прив'язані саме до системи представництва, яке розглядається як «участь народу у здійсненні влади через обраних ними представників, які здійснюють державні або суспільні функції і мають назву органів народного представництва, або органів народного самоврядування» [2].

Традиційно Конституція України поділяє демократію на безпосередню й представницьку. Чинна Конституція, на відміну від своїх радянських попередників, пріоритетною формою (видом) демократії цілком логічно та закономірно визнає безпосередню, адже безпосередня демократія є природним правом народу, яке з'явилося раніше від представницької. І тому, одним із пріоритетних прав визначає право народу захищати, охороняти, гарантувати свою владу і конституційний лад (статті 5, 17). Зокрема, у ст. 5 Конституції України зазначено про те, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові, й воно не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами. Відповідно, народ має право контролю, нагляду, спостереження у сфері влади, а також є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні.

Основним принципом конституційного ладу України вважається народовладдя [3]. Безпосередня демократія містить активну участь громадян у реалізації різних форм влади та їх діяльність, спрямовану на вирішення державних або суспільних питань.

Конституція і закони України передбачають такі форми безпосереднього волевиявлення народу, як вибори, референдуми, мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, референдні ініціативи, звернення, народні обговорення. Найпоширенішою та найважливішою формою вважаються вибори – волевиявлення народу з метою формування органів державної влади, місцевого самоврядування або обирання посадових осіб шляхом голосування. Підготовка, проведення та визначення результатів виборів залежить від виборчого права та здійснюються на основі певних принципів:

- принцип вільних виборів (кожний виборець самостійно, без будь-якого зовнішнього впливу вирішує – брати йому участь у виборах чи ні);

- принцип загальності виборів (право брати участь у них належить виключно громадянам держави).

Окрім цього, загальне виборче право буває активним (право обирати) та пасивного (право бути обраним). Також, у багатьох випадках існують спеціальні умови (виборчі цени або кваліфікації) для отримання права голосу на виборах (активного виборчого права):

- віковий ценз (активне виборче право можуть набувати лише громадяни, які досягли певного віку, що підтверджується відповідними документами – паспортом, свідоцтвом про народження тощо);

- ценз дієздатності передбачає, що громадянин, визнаний судом недієздатним, не має права голосу, якщо внаслідок психічної хвороби або недоумства він не може розуміти значення своїх дій або керувати ними;

- ценз осілості (проживання на певній території протягом визначеного періоду часу).

Інших виборчих цензів для активного виборчого права в Україні не передбачено.

Відповідно до Конституції України, за змістом пряма демократія є насамперед формуванням органів державної влади й органів місцевого самоврядування (ст. 71). Вона має: передбачати прийняття законів та інших рішень загальнонаціонального або місцевого значення; гарантувати конституційний лад; захищати суверенітет і територіальну цілісність України, а також забезпечувати її економічну та інформаційну безпеку. Перш за все, змістом безпосереднього народовладдя постають питання внутрішньої і зовнішньої політики, економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші питання.

Сутність безпосереднього народовладдя найповніше розкривається у принципах демократії як основних засадах її здійснення, що опосередковують собою різні властивості, аспекти волевиявлення народу, закономірності його дії, а також розвитку.

Роблячи висновок, можна зазначити, що безпосередня демократія – це пряма участь вільного волевиявлення народу, як носія і єдиного джерела влади в Україні. До її загальних принципів відносяться: конституційність, рівність й законність; повновладдя та суверенність

народу; поєднання безпосередньої і представницької демократії та єдиновладдя народу.

Література

1. Погорілко В. Ф. Референдуми в Україні: історія та сучасність. Київ, 2000. С. 18, 41–42.
2. Цвік М. В. Форми безпосередньої демократії Конституційне право України За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодика. Київ, 1999. С. 149.
3. Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України. Харків, 2000. 101 с.

УДК 342.951: 316.77

Гриценко А. О.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні розвинені країни світу цілеспрямовано регулюють відносини в інформаційному просторі, під яким розуміється простір щодо юрисдикції відповідної держави, а також приймають необхідні законодавчі акти, перебудовують діяльність органів державної влади, які відповідають за формування і реалізацію державної політики інформатизації.

Зростаюча роль інформації в системі державного управління обумовлює інтерес до подальшого вивчення та аналізу її масштабів. Формування ефективної інформаційної політики належить до стратегічних цілей будь-якої країни й тому потребує особливої уваги. Від рівня розвитку національного інформаційного простору залежить стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки України.

Аспекти інформаційної політики розглянуті у сучасних вітчизняних дослідженнях таких науковців: В. Брижко, Ю. Іванченко, Є. Калашнюк, Ю. Лунь, А. Крап, М. Овсіюк, А. Савич, О. Твердохліб та ін.

Державна інформаційна політика це політика, яка засобами державної влади створює та забезпечує функціонування правової системи регулювання інформаційних відносин, захисту прав людини й основних свобод, та забезпечення збалансування інтересів людини, суспільства та держави у всіх сферах інформаційної діяльності. Іншими словами під державною інформаційною політикою розуміється регулювальна діяльність державних органів, спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює не тільки інформаційні системи, телекомунікації і засобів масової інформації, але й всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних зі створенням, одержанням, зберіганням, обробкою, використанням і поширенням інформації у всіх її видах – статистичної, адміністративної, масової, інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, правової інформації, інформації про особу, інформації довідково-енциклопедичного характеру та соціологічної інформації [1, с. 168].

Закон України «Про інформацію» визначає поняття «державна інформаційна політика», як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації. Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції [2].

На думку Г. Красноступа державна інформаційна політика забезпечується за допомогою дій, які за сутністю є комплексом цілеспрямованих організаційних і правових заходів, що впливають на об'єкт управління (певний державний інтерес), у результаті чого досягається необхідний для суспільства результат [3].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України» Міністерство інформаційної політики (МІП) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема, з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів [4].

Головними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації; сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації та гарантування інформаційного суверенітету України;
- сприяння задоволенню інформаційних потреб закордонних українців [5].

У 2014 р. з'явилося Міністерство інформаційної політики (МІП) України. Ключові завдання МІП – це: розробка стратегії інформаційної політики України та концепції інформаційної безпеки держави; координація органів влади в питаннях комунікації та поширення інформації та ін. [6, с. 1].

Формування державної політики у сфері інформаційної діяльності повинно відбуватися згідно з вимогами сучасності. Для України це є незворотнім процесом. Використання досвіду провідних країн світу є актуальним для України задля подолання політичної, економічної та соціальної кризи в суспільстві.

Література

1. Брижко В. М., Цимбалюк В. С., Орехов А. А., Гальченко О. Н. Е-будущее и информационное право. Киев: Интеграл, 2002. 264 с.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
3. Красноступ Г. М. Основні напрями правового забезпечення державної інформаційної політики. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України URL: <http://old.minjust.gov.ua/30768>.
4. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.
5. Правове забезпечення державної інформаційної політики. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22116.
6. Про Міністерство інформаційної політики України: Положення. URL: <http://mip.gov.ua/content/pro-ministerstvo.html>.

УДК 351.86 (477): 316.776

Доброс А. С.

ПРОТИДІЯ ФАЛЬШИВИМ НОВИНАМ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розповсюдження фейкової інформації, як інструмент інформаційної зброї, несе загрози безпеці держави, суспільства, людини, а застосування технологій інформаційно-психологічного маніпулювання свідомістю людини руйнують ще й соціокультурні цінності народу, тому перед Україною як суверенною державою та суб'єктом міжнародного права постає низка новітніх завдань, а саме вивчення міжнародного досвіду розпізнавання інформаційних впливів та застосування законодавчого інструментарію для забезпечення інформаційної безпеки та протидії поширенню неправдивої інформації, фейкових новин.

Проблему дезінформації в інформаційному суспільстві вивчали Н. Аксьонова, Є. Доценко, Я. Зодерквіст, С. Кара-Мурза, А. Манойло, І. Панарін, Г. Почепцов, О. Пригорницька, С. Расторгуєв, О. Рябоконт, Г. Шиллер та ін.

Метою дослідження є висвітлення заходів, що вживаються для протидії розповсюдженню фейкової інформації (міжнародний досвід).

У Німеччині 59 % учасників опитування заявили, що стикаються з фальшивими новинами, а в деяких верствах населення ця кількість сягає майже 80 %. У Кенії, країні, де 90 % населення має доступ до високошвидкісного Інтернету, 90 % опитаних користувачів

сказали, що вони отримували неправдиву чи неточну інформацію щодо останніх виборів через соціальні медіа.

Країни, включені в це дослідження, розв'язують проблему фальшивих новин за допомогою одного або декількох із наступних чотирьох підходів:

– За відсутності законодавства, яке б чітко стосувалося об'єктивності новин, розміщених у соціальних медіа, деякі з країн застосовують відповідні положення чинних цивільних, кримінальних, адміністративних та інших законів, що регулюють засоби масової інформації, вибори та антиклевету (Канада, Японія, Нікарагуа, Швеція та Великобританія).

– Інші вирішують прийняти нове і більш зосереджене законодавство, яке накладає санкції на мережі соціальних медіа, які поширюють неправдиві новини (Китай, Єгипет, Франція, Німеччина, Ізраїль, Малайзія та Росія).

– Іншим варіантом є залучення виборчих органів та цифрових платформ для забезпечення добре інформованого електорату (Аргентина, Великобританія, Китай та Малайзія). Наприклад, Аргентина розглядає законопроект, який б створив Комісію з перевірки фальшивих новин у складі Національної виборчої палати.

– Деякі країни також розв'язують це питання більш загально, розповідаючи громадянам про небезпеку фальшивих новин (Швеція та Кенія). Швеція, заручившись відомим мультиплікаційним персонажем, розповідає дітям про небезпеку фальшивих новин через мультфільм, який ілюструє, що відбувається із суперсилою ведмеда, коли про нього розповсюджуються неправдиві чутки. Посольство США в Кенії розпочало кампанію в галузі медіаграмотності у 2018 році, з конкретною метою зупинити розповсюдження фальшивих новин.

– Серед країн немає єдиної позиції щодо визначення «фальшивих новин» та їх масштабів. Країни, що мають закони про фальшиві новини, мають більш детальну термінологію. Законодавство Малайзії визначає фальшиві новини як «будь-які новини, інформацію, дані та звіти, які є повністю або частково помилковими». Росія у березні 2019 року прийняла закон, який санкціонує публікацію фальшивих новин, визначаючи цей термін як соціально значуща неправдива інформація, яка поширюється під виглядом правдивих повідомлень. Широке визначення поняття «фальшивих новин» зазвичай зустрічаються в законах тих країн, які мають низькі показники свободи слова, і такі закони правозахисні організації розглядають як спроби уряду ще більше обмежити свободу слова та задушити опозицію.

В Україні при виробленні та реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки та перешкоджанню поширення фейкових новин враховуються правові норми, які гарантуються Конституцією України та регулюються законами «Про

інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про рекламу», «Про Концепцію національної програми інформатизації», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», що забезпечують право людини на інформацію, свободу слова, плюралізм думок ЗМІ, Інтернету. У кожному з цих законів прописано права, гарантії на збирання, зберігання, використання, поширення інформації, а також відповідальність за порушення законодавства [1].

Так, у Законі «Про інформацію» в ст. 27, 28 зазначається, що зловживання правом на інформацію не може бути використано для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, а порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України [2].

Уряди країн визнають, що суттєва реакція на дезінформацію може бути ефективним способом боротьби з фальшивими новинами. Позиція британського уряду полягає в тому, що важливіше інформувати громадян про факти, ніж просто спростовувати неправдиву інформацію. У Китаї була створена урядова онлайн-платформа під назвою «Спростуючи чутки» для трансляції «справжніх» новин, отриманих від державних установ та державних ЗМІ. Подібний веб-портал, що дозволяє громадськості перевіряти справжність новин, знайдених в Інтернеті, створений у Малайзії та Великобританії.

Паралельно вивчаючи міжнародний досвід, Україна вже не перший рік перебуває в процесі напрацювання власних нормативно-законодавчих стратегій. Так, на початку 2018 р. Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики провів слухання «Стоп фейк: проблеми законодавчого регулювання відповідальності за дифамацію у медіа», на якому серед прикладів міжнародних практик прозвучали різні пропозиції від українських політиків, журналістів, медійників, запропоновано основні кроки, які має здійснити Україна для ефективної протидії дезінформації, маніпулятивного впливу фейкових новин [1].

Висновки. Фейкові новини як явище не є новими і відомі ще з давніх часів, але сучасне розповсюдження платформ цифрових та соціальних медіа, які дозволяють значно ширше розповсюджувати інформацію серед глобальної аудиторії, робить необхідність значною мірою протидіяти фальшивим новинам більш гостро.

Серед країн немає єдиної позиції щодо визначення «фальшивих новин» та їх масштабів. Кожна країна має свій метод боротьби з дезінформацією та заходи протидії їй. Очевидно, що в протистоянні з інформаційно-маніпулятивними технологіями, фейковими

новинами одним із пріоритетів інформаційної політики на державному рівні є нормативно-правове врегулювання відповідних законів, з урахуванням національного та європейського досвіду для захисту і безпеки держави, громадян і світових цінностей.

Література

1. Аксьонова Н. Законодавчі акти протидії поширенню дезінформації, фейкових новин в інформаційному просторі (міжнародний досвід). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2018. № 50. С. 241–255.
2. Про інформацію: Закон України від 16.07.2019 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

УДК 342.726-054.6

Дубініна Я. І.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНИ

У статті 26 Конституції України закріплено: «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України». Крім того, фундамент регулювання правовідносин іноземців складають норми міжнародного права, Закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», інші нормативно-правові акти. Не зважаючи на відносно однакові права, які закріплюються за особою, незалежно від наявності чи відсутності у неї громадянства, статус іноземців все ж суттєво відрізняються від статусу громадян України. По-перше це проявляється у вигляді обмеження деяких прав в політичній, трудовій та соціально-економічних галузях.

Можна говорити про те, що діюче законодавство України встановлює за іноземцями, які постійно і на законних підставах проживають на території держави, такі самі права в соціально-економічній галузі, як і за громадянами України. Вони мають право на освіту, право на охорону здоров'я та медичне обслуговування, право на отримання соціальних виплат. Основним недоліком, є те, що всі ці права відображені не в єдиному законі, тобто вони потребують систематизації для легкого використання, аналізу та захисту їх.

Особливу увагу слід звернути на політичні права іноземців в контексті їх правового статусу, оскільки політичні права безпосередньо пов'язані з втіленням суверенних інтересів держави, а тому можуть в повному обсязі бути використаними лише громадянами країни. Саме це складає відмінність правового статусу громадян держави і іноземців. Згідно

Конституції України, громадяни України володіють такими політичними правами: право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (стаття 36), за іноземцями лише залишається право подавати позов.

Серед важливих питань правового статусу іноземців чільне місце займає питання їх юридичної відповідальності, тому що зростання кількості громадян іншої держави, які тривалий час перебувають на території України, призводить до збільшення правопорушень, що вчиняються даними особами або відносно їх, у тому числі у адміністративній галузі. У судочинстві іноземці як учасники процесу користуються такими самими процесуальними правами, що й громадяни України. Іноземці, що вчинили злочин, адміністративні та інші види правопорушень, несуть відповідальність на загальних підставах. Це виникає унаслідок порушення ними встановлено порядку перебування в Україні, тобто проживання без документів або за недійсними документами на території держави, недотримання встановленого порядку реєстрації, ухилення від виїзду після закінчення терміну перебування.

Особливістю притягнення іноземців до адміністративної відповідальності, застосування до них певних стягнень неодноразово досліджувалися у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених: О.В. Куракіна, О.В. Кузьменко, Є.Є. Додіна. Дослідники правового статусу іноземних громадян в цій сфері розглядають останніх як спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності. Притягнення їх до адміністративної відповідальності значно відрізняється від аналогічного провадження стосовно громадян України. Це проявляється у вигляді міри та порядку притягнення до відповідальності. Головним недоліком здійснення провадження і регулювання у справах про адміністративні правопорушення за участі іноземців закріплені в КУпАП лише в узагальненому вигляді, де немає виділення його особливостей. Тому виникає потреба у вдосконаленні адміністративного законодавства України, застосування до нього європейських стандартів, виділення окремих розділів кодексу, де врегульовувалися участь іноземних громадян у провадженні.

Узагальнюючи все наведене вище, можна зробити висновок, що конституційно-правовий статус іноземців суттєво відрізняється від правового статусу громадян України, має суттєві відмінності. Тому виникає потреба детального вивчення окремих обмежень у цій сфері.

Література

1. Аніна О. В. Проблемні питання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42. С. 66–71.

2. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96- %D0 %B2 %D1 %80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

3. «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 23. Ст. 161. URL: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3773-17](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3773-17).

УДК 342.5 (477): 316.776

Іванченко Є. Ю.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

На сьогоднішній день заслуговує на увагу проблема підвищення забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації [1]. Демократичний розвиток держави не можливий без забезпечення громадян відкритою публічною інформацією щодо органів публічної влади.

Мета статті – визначити місце інформаційної відкритості в сучасному правовому житті держави та ступінь забезпечення цієї інформацією громадян.

Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [1].

Загальнодоступною має бути правова база, яка визначає діяльність місцевої влади (закони, статут, положення, бюджет, тощо); інформація про заплановані засідання ради, комісій, інших робочих засідань; графік роботи посадовців і органів влади; інформація про тендери та їх результати. По-друге, цей принцип визначає форму подання інформації: інформація про важливі для суспільства питання має подаватися громадянам у доступній формі, щоб вони могли висловити свою думку. І по-третє, процес прийняття рішень органами місцевого самоврядування має бути задокументованим – фіксувати протоколами позиції депутатів щодо конкретних рішень [2, с. 27].

Закони про доступ до публічної інформації існують у більшості демократичних держав. Вони є реальним правовим механізмом здійснення одного з основних прав людини – права на доступ до публічної інформації, що є, в свою чергу, вимогою європейських стандартів та необхідною умовою інтеграції України в Європейське співтовариство. Прикладом держав, в яких діють закони про доступ до інформації або свободу інформації, є: США (Закон про

свободу доступу до інформації), Великобританія (Закон про свободу інформації), Латвія (Закон про свободу інформації), Естонія (Закон про свободу інформації), Словаччина (Закон про вільний доступ до інформації), Болгарія (Закон про доступ до публічної інформації), Словенія (Закон про доступ до публічної інформації), Угорщина (Закон про захист інформації) тощо. Найдавнішим вважається Закон про свободу преси, виданий Швеції в 1766 р.

Найпоширеніший спосіб отримання будь-якої інформації у наш час – це засоби масової інформації, але не завжди їх можна вважати достовірним джерелом. Найчастіше, ЗМІ користуючись своїм положенням є в якомусь сенсі маніпулятором в політичній сфері, оскільки більшість з них залежить від авторитету влади та повинні відповідати її інтересам.

Не менш важливу роль відведено мережі Інтернет, за допомогою якої існують веб-портали, на яких міністерства, центральні та місцеві органи виконавчої влади оприлюднюють акти державної влади, до яких мають доступ всі відвідувачі сайту.

У 2002 р. було підписано два важливих для формування відкритості влади акти: постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» та Указ Президента «Про додаткові заходи із забезпечення відкритості діяльності органів державної влади». Постанова визначає оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади як засіб підвищення ефективності і прозорості діяльності цих органів [4].

Таким чином, Закон про доступ до публічної інформації, як і правові гарантії права на інформацію, виконує декілька основних і найважливіших функцій:

- забезпечує можливість отримання інформації від органів державної влади та можливість використання її для захисту своїх прав і свобод;
- забезпечує можливість участі громадян в житті держави;
- сприяє прозорості виконання органами державної влади та місцевого самоврядування своїх повноважень.

Також слід зазначити, що Україна входить у число найбільш успішних країн світу за показником досконалості законодавства у сфері доступу до інформації (108 балів із 150 можливих та посідає 18 позицію) [5].

Наразі надзвичайно важливо, щоб засади відкритості прозорості влади стали складовими механізми формування інформаційного суспільства в Україні. Для цього необхідно підвищити рівень виконання діючих нормативно-правових актів, що регламентують відкритість та прозорість публічних органів влади, запровадити уніфіковані стандарти і форми висвітлення діяльності органів влади в засобах масової інформації. Однак усі ці заходи не справлятимуть достатнього впливу на ситуацію без активної громадянської

позиції широких верств населення і конструктивної роботи громадських організацій та аналітичних центрів [6].

Отже, можна сказати, що незважаючи на високий рівень забезпечення прозорості та відкритості органів публічної влади в реалізації державної політики, необхідним є запровадження нових стандартів взаємовідносин між владою та суспільством.

Література

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2939-17>
2. Відкритість та прозорість органів державної влади в контексті законодавства про доступ до публічної інформації. Івано-Франківськ: Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації, 2012. С. 115.
3. Іванов В. Ф. Законодавство про засоби масової інформації: український та зарубіжний досвід. Київ, 2009. 188 с.
4. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07mviozr.htm>.
5. Даніленко С. Правовий механізм забезпечення інформаційної відкритості та прозорості органів публічної влади. 2019. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12dsaopv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12dsaopv.pdf)

УДК 342.5

Кіценко Д. О.

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Перед Президентом України стоїть великий перелік завдань і обов'язків, які він має виконати, а також широкий спектр повноважень. Саме через високу політичну відповідальність виникла необхідність створити налагоджену систему гарантій президентської діяльності.

Проблеми юридичних гарантій забезпечення діяльності Президента України досліджувалися такими науковцями як: О. В. Богачова, В. Л. Федоренко, Ж. П. Докторова, О. В. Скрипнюк та іншими. У їхніх працях було розглянуто і проаналізовано основні питання регулювання нормотворчої діяльності Президента України та звернено увагу на його неналагоджену функціональність, а також невідповідність до стандартів Європейського Союзу [1]. Окрім того, було зазначено, що найбільшою проблемою нормативно-правового забезпечення законотворчої діяльності загального характеру є значний обсяг та розгалуженість нормативно-правового поля у цій сфері [2]. Більшість науковців дійшли

загального висновку про необхідність прийняття спеціального закону про нормативно-правові акти, який виокремить сферу нормотворчої діяльності глави держави [3], дасть можливість упорядкувати систему законодавства та визначити в ній місце актів глави держави [4].

Саме створення чіткої та налагодженої системи юридичних гарантій президентської діяльності спричиняє можливість викладання системи гарантій у наступному вигляді:

- припис у Конституції України розробленого реєстру підстав дострокового припинення повноважень Президента, а також неможливість зняття глави держави з посади, за винятком імпічменту;

- отримання президентського уповноваження від народу, впорядкування мандату безпосередньо на конституційному та законодавчому рівні;

- конституційне закріплення загальнообов'язковості його актів, загроза відповідальності за посягання на честь і гідність глави держави;

- право на недоторканість на період терміну президентського мандату, заборона передачі президентської компетенції іншій особі;

- право Президента звертатись до народу з метою отримання підтримки політичних ініціатив, довічне збереження чину глави держави.

Юридичними гарантіями практичної діяльності називають будь-які чинники, які забезпечують точне її здійснення до професійних вимог і стандартів. Їх поділять на наступні групи:

- внутрішні (складові) та зовнішні;

- правові та позап правові;

- стимулюючі (сприяють закріпленню та розвитку позитивних чинників та умов її здійснення) та захисні (зосередженні на попередження та припинення їх негативного впливу);

- загальні та спеціальні.

Найрозповсюдженішою вважається класифікація юридичних гарантій за їх відношенням до юридичної практичної діяльності та права. Наприклад, умови, що не визначені у нормативно-правових актах та які не відносяться до правової системи, є загально-позап правовими гарантіями. Однак, вони мають вплив на здійснення юридичної практичної діяльності. Позап правові гарантії розрізняють економічні, культурно-духові та соціальні.

Так, на основі аналізу чинного законодавства, можна визначити наступні гарантії діяльності Президента України: Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень; за посягання на честь і гідність Президента України винні особи

притягаються до відповідальності на підставі закону; звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що гарантії діяльності Президента України відіграють значну роль та займають велике місце у його правовому статусі. Саме тому вони потребують конкретного правового закріплення. Також, статус Президента України має бути доповненим гарантіями, наприклад, такими як непорушність повноважень глави держави та відповідальність посадових осіб за невиконання обов'язків щодо глави держави.

Література

1. Докорова Ж. П. Вимоги до проектів нормативно-правових актів: порівняльний аналіз України та ЄС. Збірник тез лекцій з питань нормопроекування. Київ: Мін-во юстиції України; Центр правової реформи і законопроектних робіт, 2005. 160 с.
2. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 24 с.
3. Кичалюк О. Н. Акты Президента Российской Федерации (Конституционно-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Саратов, 1999. 176 с.
4. Бобракова Н. В. Институт главы государства в странах СНГ: сравнительно-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Сарат. гос. акад. права. Краснодар, 2008. 253 с.

УДК 342.951: 316.77

Леонов О. О.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні, відбувається тісна інтеграція та розвиток інформаційних технологій в усі сфери суспільства. Відбуваються процеси глобалізації, цілі держави стають членами всесвітньої інформаційної системи, та продовжують її розвивати. Інформатизація є основним процесом науково-технічного прогресу сучасного суспільства. Але це закономірно тягне за собою необхідність регулювання цієї значної сфери, тобто формування ефективної системи інформаційної безпеки. Її проблема, наразі актуальна і буде актуальною в подальшому, для багатьох галузей суспільного життя. Сама важливість інформаційної безпеки визначається у статті 17 Конституції України [1].

Закон України «Про інформацію» визначає поняття «інформація» як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Також, цей закон дає роз'яснення щодо захисту інформації – це сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, завдяки яким забезпечується

збереження, цілісність інформації та відповідний порядок доступу до неї [2].

Як і будь-який об'єкт вивчення, інформація має свої ознаки. Мета і завдання впливу на об'єкт управління, зумовлюють такі ознаки інформації, як:

- функціональне призначення;
- змінність;
- причетність до об'єкта управління;
- предмет дослідження;
- періодичність надходження;
- ступінь обробки;
- об'єкт вивчення;
- стадія використання;
- спосіб зображення;
- форма подання;
- носії інформації;
- важливість;
- насиченість;
- корисність;
- причетність до процесу обробки;
- режим доступу [3].

Основною класифікацією інформації є її поділ за змістом:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації [2].

Нормативно-правові акти що регулюють сферу інформаційної безпеки повинні виконувати три основні функції:

1. Регулювання відносини суб'єктів інформаційної безпеки, визначення їх відповідальності, прав та обов'язків.
2. Нормативне забезпечення дій суб'єктів на багатьох рівнях, тобто: держави,

суспільства, людини.

3. Формулювати систему застосування методів та способів забезпечення інформаційної безпеки.

Найактуальнішим завданням при забезпеченні інформаційної безпеки держави є формування основних положень національного законодавства щодо забезпечення діяльності в інформаційній сфері на законних засадах. У першу чергу, організація органів публічної влади, яким делеговано виконання цих функцій [4].

Правова база регулювання інформаційної безпеки України визначаються в основному наступними законами: «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», та «Про рекламу», міжнародними договорами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Слід підкреслити, що правове регулювання інформаційної безпеки України відбувається за рахунок великої кількості нормативно-правових актів, в яких чітко не зазначені основні засади, що також ускладнює можливості правового регулювання.

До загроз інформаційній безпеці належать: використання застарілої матеріально-технічної бази, поширення недостовірного, неповного чи упередженого контенту, Неякісна підготовка, недостатня кваліфікованість окремих кадрів сфери ІТ технологій.

Комплексний характер загроз інформаційній безпеці держави потребує розроблення нових ефективних підходів до протидії, оновлення програмного комплексу та матеріально-технічної бази, а також створення можливостей для випуску та залучення до роботи кваліфікованих кадрів ІТ галузі.

Отже, сучасний стан забезпечення інформаційної безпеки України потребує удосконалення. Він обумовлений приділенням недостатньої уваги проблемам інформаційної безпеки. Пріоритетним напрямом державної політики, повинно бути вдосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. Основними принципами правового забезпечення інформаційної безпеки України мають бути: принципи законності, балансу інтересів громадян, суспільства і держави в інформаційній сфері.

Література

1. Конституція України: Закон України від 23.07.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12>

3. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 639 с.
4. Остроухой Б. В., Петрик Б. М., Присяжнюк М. М. та ін. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник / за заг. ред. Є. Д. Скулиша.: Київ: КНТ, 2010. 776 с.
5. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2004. 42 с.
6. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: КНТ, 2009. 576 с.
7. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2163-19>
8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2297-17>

УДК 352.07: 347.193

Мараховський П. А.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Розвиток територіальної громади вимагає ефективного використання її потенціалу. Усі його аспекти слід враховувати під час розроблення та реалізації стратегії розвитку й інших місцевих нормативно-правових документів. Такий підхід безпосередньо стосується забезпечення життєдіяльності територіальної громади, має відповідати інтересам населення і європейським засадам державної регіональної політики. Окрім нормативного визначення громади, встановленого Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», існують інші. Так, під територіальною громадою окремі автори розуміють єдине природне і соціальне утворення, що діє у просторових межах держави, реалізуючи повсякденні потреби та інтереси жителів. Тобто територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Після об'єднання створюється новий центр, а в ньому – нова, загальна для всіх об'єднаних населених пунктів рада та інші органи самоврядування. Дослідження питання формування нормативно-правового забезпечення територіальної громади сьогодні є надзвичайно актуальним [1, с. 51-52].

Дослідженням нормативно-правового забезпечення у сфері діяльності територіальних громад в Україні займаються такі вітчизняні вчені, як: В. Бульба, Л. Беззубко, І. Дробот, О. Захарова, Ю. Куц, В. Вакуленко, О. Берданова, Л. Дідківська та інші. Однак досі залишається не досить розкритими питання перспектив удосконалення правового регулювання та вирішення наявних недоліків чинного законодавства у сфері територіальних

громад.

Територіальна громада як соціальне явище є особливою соціальною спільнотою з притаманним будь-якій спільноті якостями. Територіальна громада як провідний суб'єкт місцевого самоврядування займає одне з важливих місць у теоретичних дослідженнях щодо визначення її природи, сутності, ознак тощо [2, с. 15]. Серед учених немає єдиного підходу щодо визначення характеристики та ознак територіальної громади. Проте, що основа виділення громади – факт спільного проживання на одній території. У процесі взаємодії між собою люди, які мешкають на певній території, вступають у певні зв'язки, на основі яких виникає розуміння загальних інтересів і колективна свідомість, що у цілому і свідчить про формування громади [3, с. 3].

У нормативно-правовій системі діяльності територіальної громади чільне місце належить місцевим нормативним актам, у яких є можливість максимально врахувати специфіку територіальної громади, врегулювати питання, найбільш проблемні для членів громади. До таких актів відносять:

- 1) рішення місцевих референдумів;
- 2) статuti територіальних громад;
- 3) акти нормативного характеру представницьких органів місцевого самоврядування;
- 4) акти нормативного характеру управлінських органів місцевого самоврядування.

Беручи за основу нормативно-правову базу, що стосується місцевого самоврядування в Україні, виділяють такі групи нормативно-правових актів, що стосуються діяльності територіальних громад та їх членів:

1) Конституція України, яка закладає конституційні основи місцевого самоврядування, закріплює можливості активної участі в суспільно-політичному житті;

2) закони, що регулюють засади місцевого самоврядування, повноваження органів та посадових осіб (Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» та інші);

3) закони, що визначають порядок формування органів місцевого самоврядування (Закон України «Про місцеві вибори»);

4) галузеві закони, що визначають місце й роль органів та посадових осіб місцевого самоврядування в певних галузях праввідносин, що належить до предмета правового регулювання цими законами (Закон України «Про громадські об'єднання»);

5) нормативні акти Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств, та інших центральних органів виконавчої влади, що ухвалюються на основі законів України й визначають порядок реалізації певних норм цих законів;

6) нормативні акти сільських, селищних, міських рад, що встановлюють особливості

здійснення місцевого самоврядування в певній громаді та правила й процедури роботи органів місцевого самоврядування (регламент ради та виконкому);

7) міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють особливості здійснення місцевого самоврядування [4, с.25].

Таким чином, ефективна нормативно-правова база є вкрай необхідною, адже вона сприятиме встановленню правових меж при налагодженні конструктивного діалогу між представниками органів державного та місцевого самоврядування та їх посадовими особами, а також з суспільно-активною громадськістю, творитиме основу для активних ефективних дій громадян – членів територіальної громади.

Література

1. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 51–52.
2. Гураль П. Поняття і сутність територіальної громади в Україні. Київ, 2006. 15 с.
3. Куц Ю. О. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. 2011. № 1 (5). С. 3.
4. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування: теоретико-методологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. 25 с.

УДК 327:179.7](4)

Мозалевська В. В.

ПРАКТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПИ

Актуальність даної теми полягає у тому, що через стрімкий розвиток технічного прогресу виникає багато нових суспільних відносин, а вони зі свого боку потребують нового правового регулювання. У ХХІ ст. людство вперше зіткнулося з певним колом прав, серед них такі, як: трансплантація органів, штучне запліднення, клонування людини, зміну статі, право на евтаназію та інші. У юридичній доктрині ця група прав дістала назву «четвертого покоління» прав людини. Але в Україні ця група прав поки що не отримала гідного розвитку. Прикладом у цьому питанні можуть слугувати країни Європи, саме ці держави мають найбільш прогресивне законодавство щодо питання легалізації евтаназії, а отже можуть слугувати гарним прикладом для України.

Дослідженням проблеми права на евтаназію займається доволі багато вчених, серед них: О. А. Мірошниченко, О. О. Барабаш, Г. В. Анікіна, Н. М. Борисевич, Н. А. Мяловицька, Ю. О. Дмитрієв, К. Б. Марисую, В. А. Ворона, В. К. Грищук, О. Маліновський та інші.

Першою країною, що офіційно визнала евтаназію законною стали Нідерланди. Але історія розвитку цього закону була доволі довгою, вона розпочалась ще в 70-х роках минулого століття. Першим кроком до легалізації стало рішення голландського суду, який

засудив лікаря, що убив свою матір, до тижня тюремного ув'язнення. На основі цього рішення, Верховний суд визнав добровільну евтаназію прийнятною.

У квітні 2001 р. був ухвалений закон «Про припинення життя за бажанням чи допомогою в самогубстві», який легалізував евтаназію у будь-якій з форм. Закон набув чинності 01.01.2002 р., він встановлював певні критерії, які необхідні для здійснення евтаназії, а саме: переконатись, що перспективи одужання пацієнта відсутні, а страждання нестерпні; надати хворому прогноз щодо подальшого розвитку хвороби; упевнитись, що рішення пацієнта є добровільним. Також, щоб переконатись в неупередженості рішення лікаря, необхідно надати письмовий висновок незалежного фахівця. Згода пацієнта може надаватися у письмовому або усному вигляді [1].

Керуючись досвідом Нідерландів, аналогічний закон було прийнято в Бельгії. Закон набув чинності 23.09.2002 року. Загалом нормативно-правові акти вищезазначених країн доволі схожі, але Бельгійський має певні особливості. Так скористатись правом на евтаназію можуть тільки особи, які досягли 18 років. Та, на відміну від голландського закону, бельгійський не визнає усного прохання про евтаназію, а вимагає тільки письмової згоди на дії, які мають ціллю усунути біль та страждання [2].

Третьою країною в Європі, що легалізувала активні евтаназію став Люксембург. Щоб прийняти закон про евтаназію парламенту довелось внести зміни до Конституції Люксембургу. Сталось це через опір монарха, герцог відмовлявся підписувати закон через належність до католицької церкви, яка є затятим противником евтаназії [3].

Отже, країни Бенілюксу – це єдині країни Європи, які легалізували активну евтаназію.

У більшості інших країн Європи дозволено тільки здійснення пасивної евтаназії, а саме незастосування засобів і маніпуляцій лікарів, які б підтримували життя важко хворого протягом певного терміну [4].

Доволі цікавим є законодавство Швейцарії, бо воно не дає точної відповіді чи дозволена евтаназія у цій країні. Швейцарія не має конкретного закону про декриміналізацію евтаназії, але у Кримінальному кодексі вказано, що особа яка вчинила вбивство із співчуття до жертви, не підлягає покаранню [1]. За законодавством Швейцарії допускається надання речовин для полегшення страждань, навіть якщо побічним ефектом може виступати смерть. Допомогу при самогубстві може надавати не тільки лікар, а рідні й, навіть, треті особи. Але особа, яка допомагає здійснити самогубство, не повинна бути зацікавлена в смерті хворого. У країні діють волонтерські організації, які допомагають самогубцям. До цих організацій можуть звернутись громадяни Швейцарії і іноземці [3].

До європейських країн, які легалізували пасивну евтаназію належать: Франці, Швеція, Фінляндія. У Німеччині хворий може скласти «заповіт про життя» - це документ, який

містить інформацію про допомогу яку пацієнт бажає (або не бажає) отримати, якщо хвороба не дозволить їм самостійно висловити своє бажання. За статистикою документ мстить відмову від життєзабезпечення в разі неможливості одужання [3].

Але в багатьох країнах будь-який вид евтаназії є незаконним і кримінально караним (Польща, Угорщина, Греція, Італія, Норвегія і інші).

Таким чином, на підставі викладеного, можна зробити висновки, що питання легалізації є доволі спірним і невизначеним. Науковцям поки що не вдається прийти до єдиного висновку з цього питання. На даний час кожна окрема країна повинна вирішувати питання законодавчого закріплення певного виду евтаназії, в залежності від розвитку суспільства. Але в майбутньому необхідно щоб міжнародні органи також впливали на розвиток права на гідну смерть. Зважаючи на велике значення цього питання країнам необхідно дійти до одностайності у цьому питанні.

Література

1. Мірошніченко О. А. Евтаназія та право людини на життя у міжнародному та національному праві. *Форум права*. 2012. № 3. С. 459-464.
2. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 25-34.
3. Михалків І. М. Щодо проблеми легалізації евтаназії в країнах Європи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 10. С. 63-67.
4. Мяловицька Н. А., Голопада Д. І. Евтаназія: право на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2013. № 23. С. 122-124.

УДК 342.718

Фазанова О. Д.

ПРИНЦИП ЄДИНОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Громадянство є одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу особи, оскільки від наявності громадянства залежать обсяг правосуб'єктності людини, характер її взаємовідносин з державою. Закріплені в законодавстві принципи громадянства є віддзеркаленням державної політики у зазначеній сфері, саме вони є тими ідеями, що покладені в основу законодавства про громадянство, взаємовідносин між державою та особою.

Одним із таких принципів є принцип єдиного громадянства, який знайшов відображення як у Конституції України, так і на законодавчому рівні. На перший погляд це положення є достатньо зрозумілим: принцип єдиного громадянства, на думку багатьох,

означає, що в Україні неможливе існування подвійного громадянства, тобто громадяни України за жодних обставин не можуть мати громадянство іншої держави. Але насправді не все так просто, і у зв'язку з цим принципом виникає багато питань. Стаття 4 Основного Закону містить положення про те, що в Україні існує єдине громадянство, у ст. 2 Закону «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. [9] розкриваються два аспекти зазначеного принципу. Перший обумовлений унітарним характером нашої держави і полягає в тому, що виключається можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць. Це означає неможливість існування громадянства Автономної Республіки Крим, міст Києва, Севастополя або будь-якої з областей України.

Важливим питанням, яке періодично підіймається в Україні, є впровадження біпатризму, що передбачає наявність в особі одночасно громадянства двох і більше держав. Подвійне громадянство може виникнути в особі як у результаті її вільного волевиявлення, так і бути породжене незбігом положень законодавства різних країн, що стосуються підстав набуття і припинення громадянства. Виникнення подвійного громадянства іноді є наслідком і державної політики, спрямованої на закріплення свого політичного впливу і «збирання під своїм дахом» громадян певної національності. Такої політики дотримується, наприклад, Ізраїль, законодавство якого не перешкоджає наявності у своїх громадян громадянства інших країн [3, с. 23].

Ставлення до біпатризму в різних державах неоднакове. Останнім часом висловлюється особа все більше аргументів на користь подвійного громадянства. Серед них, зокрема, те, що подвійне громадянство сприяє створенню додаткових гарантій реалізації й захисту прав і свобод людини, оскільки особи, що володіють подвійним громадянством, мають рівні права та обов'язки з громадянами країни проживання, у той же час зберігаючи культурні та інші зв'язки з країною походження [3, с. 11]. Вважається, що біпатризм сприяє розвитку міжнародної культури і міжнародних відносин. Громадяни, виїжджаючи до сусідніх країн, створюють крупні етнічні меншини. Подвійне громадянство допомагає індивідам усвідомлювати їх відокремлену етнічність та національну індивідуальність. Тобто подвійне громадянство розглядають як фактор інтеграції іноземців, що проживають на території держави, у державне, суспільне та політичне життя [1, с. 124]. Причому зазначається, що множинне громадянство є більш вигідним саме для біпатридів, ніж для держав [10, с. 10], оскільки наявність громадянства двох держав може сприяти спрощенню ведення бізнесу, зробити можливим безвізовий в'їзд до країни, може надати право на проживання у двох державах тощо. Водночас наявність подвійного громадянства може викликати численні колізії та певні труднощі як для осіб, що мають два громадянства, так і для держав, громадянами яких є ці особи, оскільки кожна з держав може вимагати від особи

виконання її обов'язків перед нею. Так, наприклад, особа може бути зобов'язана проходити військову службу у двох державах, причому навіть одночасно, сплачувати податки двом державам, що є закономірним з позицій міжнародного права.

Наявність подвійного громадянства законодавство допускає в тому випадку, якщо воно було набуте недобровільно, тобто не існувало волевиявлення особи при набутті ним другого громадянства. Український законодавець такими випадками вважає: по-перше, одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України і громадянства іншої держави; по-друге, набуття дитиною-громадянином України громадянства своїх усиновителів унаслідок усиновлення її іноземцями; по-третє, автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок укладення шлюбу з іноземцем; по-четверте, автоматичне набуття громадянином України, що досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин не отримав документ, який підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави. Це відповідає положенням Європейської конвенції про громадянство 1997 р., ст. 14 якої передбачає, що держава дозволяє зберігати множинне громадянство дітям, які автоматично отримали громадянство різних держав за народженням, і дозволяє своїм громадянам мати інше громадянство, якщо таке набувається у зв'язку з укладенням шлюбу. У статті 16 Конвенції вказується також, що держава не може обумовлювати набуття або збереження її громадянства відмовою від іншого громадянства або його втратою, якщо така відмова або втрата є неможливими або не можуть розумно вимагатися. Необхідно також звернути увагу на те, що в ч. 2 ст. 19 Закону України «Про громадянство України» міститься вказівка на те, що положення пунктів 1, 3 ч. 1 ст. 19 не застосовуються, якщо внаслідок цього громадянин України стане особою без громадянства. Цю норму слід розглядати як відображення принципу запобігання виникненню випадків безгромадянства. Але, на наш погляд, необхідності у закріпленні такого положення немає, оскільки підставою для втрати громадянства в даному випадку є наявність у особи громадянства іншої держави, тобто втрата українського громадянства не призведе до того, що особа стане апатридом.

Тому доцільно було б видалити з ч. 2 ст. 19 Закону вказівку на п. 1 ч. 1 ст. 19. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що принцип єдиного громадянства одержує своє закріплення в законодавстві багатьох країн світу, у тому числі й України, причому в Конституції України норми щодо цього принципу містяться в першому розділі Основного Закону, серед засад конституційного ладу України, що свідчить про їх особливу значущість. Однак сьогодні залишається ряд проблем, пов'язаних з реалізацією цього принципу, однією з яких є недосконалість поточного законодавства у сфері громадянства.

Література

1. Бедрій Р. Конституційно-правові основи громадянства України: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 164 с.
2. Винокуров А. А. Развитие института гражданства: современные тенденции и конституционно-правовой опыт России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 31 с.
3. Конвенція про скорочення випадків множинного громадянства і військовий обов'язок у випадках множинного громадянства від 06.05.1963 р. URL: <http://uapravo.net/akty/postanowa-main/akt8phnq9g.htm>.
4. Конституционное право: словарь / отв. ред. В. В. Маклаков. Москва: Юристъ, 2001. 340 с.
5. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
6. Сантаян К. Проблемы двугражданства в международном праве и практические пути их устранения: автореф. дис. канд. юрид. наук. Киев, 1996. 21 с.

УДК 349

Фесенко В. А.

АНАЛІЗ ДОКТРИНИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Однією з сучасних проблем стала гібридна війна, яка розпочалась на Сході України з 2014 року. Інформаційна безпека стала тим, у чому ми програвали як на початку цього конфлікту, так і по сьогоднішній день. Тому, перед правниками нашої держави постало завдання врегулювати суспільні відносини у галузі інформації та протидії пропаганді та наповнити їх новим юридичним змістом.

Наказом Президента №47/2017 від 25 лютого 2017 року задля забезпечення національних інтересів у інформаційній сфері було затверджено оновлену Доктрину інформаційної безпеки, розроблену Міністерством інформаційної політики України та попередньо схвалену РНБО, вона заклала фундаментальні основи в даній галузі [1].

Розділ другий цього документу вбачає за мету уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед, щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни. Для виконання поставлених задач було встановлено кілька напрямів реалізації даної Доктрини. Зокрема, до таких пріоритетних напрямів віднесли зусилля: щодо забезпечення інформаційної безпеки; щодо забезпечення захисту і розвитку інформаційного простору України, а також конституційного права громадян на інформацію; щодо відкритості та

прозорості держави перед громадянами; щодо формування позитивного міжнародного іміджу України.

Як результат, вже сьогодні ми бачимо дійсно видатні досягнення у сфері постійного моніторингу пропаганди держави-агресора, розробленні та оперативній реалізації адекватних заходів протидії, розвитку механізмів електронного урядування, що безпосередньо вказано в положеннях Доктрини.

В частині інформування громадян України про діяльність органів державної влади та налагодження ефективної співпраці зазначених органів із засобами масової інформації та журналістами ми також вбачаємо позитивну динаміку як з боку державних органів, так і з боку журналістів, що значно підвищили свій професійний рівень за останні роки. Яскравим прикладом є нещодавня конференція-марафон нового очільника української держави [2].

Однак незважаючи на перелічені вище досягнення нової Доктрини не всі положення є зрозумілими в сфері їх реалізації. Загадкою залишається положення про «сприяння формуванню культури суспільної дискусії», наявні в Доктрині і зовсім «мертві» твердження. В одному з таких вказується про можливість доступу кожного громадянина до інформаційних ресурсів, що тим самим суперечить твердженню в даному нормативно-правовому акті про унеможливлення розповсюдженню аудіо- та відео- матеріалів з території Російської Федерації. Тобто ми знаходимо колізію, яка дещо змазує наше розуміння про напрями реалізації положень Доктрини.

Порівнюючи оновлену Доктрину зі старою від 8 липня 2009 року (наказ №514/2009) можна прослідити конкретизацію та більш чітку структурність нових положень [3]. Варто відмітити, що стара Доктрина також перенасичена зовсім незрозумілими цілями та завданнями типу «розвинути», «вдосконалити», «підвищити» і т.д. Новелою документу стало ж закріплення механізму захисту Конституційних засад прав людини і громадянина в інформаційній сфері в протизагаді відсутності такого механізму у старому документі. Новий документ приписує ряду державних органів здійснювати контроль та протидію загрози національній інформаційній незалежності та визначає механізм такої діяльності.

Оновлена Доктрина містить і перелік органів, що мають боронити наше право на інформацію. У розділі шостому надається їх перелік – РНБО, кабінет міністрів України, міністерство інформаційної політики України, міністерство закордонних справ України, міністерство культури України, міністерство оборони України, СБУ, розвідувальні органи України, державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, національний інститут стратегічних досліджень. Майже кожному з цих органів пред'явлені певні обов'язки та цілі, що мають на меті захист та розвиток українського інформаційного простору. Чи є цей перелік вичерпним не вказується, але виходячи з положень Кримінального кодексу України

та Конституції, де гарантується право на інформації та відповідальність за перешкодження такого права, можемо до вищезгаданого переліку віднести Міністерство внутрішніх справ та органи прокуратури України.

В цілому, інформаційна безпека в Україні знаходиться на значно вищому шаблі, ніж це було 5 років тому. Доктрина інформаційної безпеки, що була оновлена в 2017 році закладає дійсно значущі кроки до встановлення в Україні панування національної, а не закордонної думки та ідеї.

Незважаючи на це, досвід отриманий нами впродовж всього часу становлення інформаційної галузі України має стати підґрунтям для розробки нових, конкретно визначених та дієвих положень для протидії новим викликам. Яким буде та чи буде продовження становлення інформаційної незалежності України при каденції нового Президента покаже час.

Література

1. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 29.12.2016 р. №47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
2. Первая пресс-конференция Владимира Зеленского. Как это было. *Страна.ua – 2019*. URL: <https://strana.ua/news/226896-zelenskij-press-konferentsija-10-oktjabrja-2019-onlajn-transljatsija-marafona-s-prezidentom>.
3. Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 23.04.2008 р. №377 (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента «Про Доктрину інформаційної безпеки України» № 504/2014 (504/2014) від 06.06.2014 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/514/2009>.

УДК 343.163 (477)

Швачова А. О.

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

Виконання правил моральності та етики має важливу роль у житті кожної людини, особисто в діяльності прокурора. Особливою складовою цієї діяльності є додержання прокурорами певних моральних засад своєї професії. Дотримання правових норм є визначними для кримінального процесу України.

Проблеми додержання прокурорами правил етики і поведінки досліджувалися такими науковцями: П. М. Каркач, В. Г. Ключков, А. В. Лапкін, І. Є. Марочкін, С. О. Подкопаєв, Є. М. Попович, О. М. Толочко та ін. У їхніх працях було розглянуто та надано терміну «етика прокурора», проаналізовано основні моральні засади прокурорської діяльності, надано пропозиції стосовно правового регулювання поведінки працівників прокуратури.

Особливою складовою підготовки до такої серйозної, відповідальної посади є підготовка кандидатів. Вона проходить у Національній академії прокуратури України, що ґрунтується на положенні ч. 1 ст. 33 Закону України «Про прокуратуру». На сьогоднішній день законодавство України зобов'язує прокурорів органів прокуратури України до моральної відповідальності перед суспільством, саме це відображено в чинному законі в якому сказано що, зокрема: неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки є однією з ключових засад діяльності прокуратури; додержання правил прокурорської етики – службовий обов'язок кожного прокурора. Також у сучасному світі прокурор має бути здатний протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність, саме тому прокурор повинен мати такі риси характеру як: порядність, і справедливість, чесність, стриманість, також він повинен бути врівноваженою і високоморальною людиною. Отже прокурор має дотримуватися певних вимог що прописані у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів стаття 1 – створення умов для розвитку у прокурорів почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції.

Основні вимоги до службової діяльності та поведінки прокурорів. Підтримання професійної честі та гідності, ділової репутації.

Етика прокурора – це встановлена корпоративними правилами модель належної поведінки у тих ситуаціях, коли правові приписи не встановлюють для них конкретних правил поведінки, яка відповідає загальноприйнятим нормам моралі [1, с. 36]. З цього визначення випливає, що відповідні етичні настанови встановлюються корпоративними правилами, тобто розробляються в межах або за активної участі представників самої прокурорської спільноти. Як зауважують дослідники, у цьому сенсі особливе значення мають корпоративні норми, спрямовані на запобігання неетичній поведінці та усунення сумнівів щодо належної прокурорської діяльності [2, с. 58]. При цьому відповідні правила можуть складатися як в межах національного правового поля, так і на міжнародному рівні. В останньому випадку вони набувають значення міжнародних стандартів, які можна визначити як міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва, встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави [3, с. 615]. Як зазначають дослідники, такі стандарти відіграють важливу роль у вдосконаленні правових основ організації та діяльності прокуратури на національному рівні, слугуючи своєрідним орієнтиром для вітчизняного законодавця [4, с. 12]. У зв'язку із цим обґрунтовується необхідність надання їм прямої юридичної дії за допомогою: 1) закріплення посилання на них у Законі України «Про прокуратуру» та КПК України; 2) імплементації положень цих норм у законодавчі та відомчі акти, які регламентують діяльність прокурорів у

кримінальному провадженні [5, с. 9].

Зауважимо, що в контексті євроінтеграції України додержання цих стандартів стає особливо актуальним. З огляду на важливість додержання прокурорами моральних настанов важливим є впровадження на національному рівні не лише загальних стандартів прокурорської діяльності, а й спеціальних положень міжнародних актів у сфері етики й поведінки прокурорів, та закріплення посилення на такі стандарти як у актах законодавства, так і відомчих актах прокуратури України, в т. ч. Кодексі професійної етики та поведінки працівників прокуратури. Зауважимо, що у ч. 2 ст. 3 чинного Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури від 28.11.2012 [6] вказується, що нормативною базою у сфері професійної етики та поведінки працівників прокуратури є також міжнародно правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн – членів Ради Європи у 2005 році та інші. Таким чином, даний акт окреслює коло міжнародних документів з питань прокурорської етики.

На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що зазначені документи міжнародного рівня, присвячені прокуратурі, становлять собою певну взаємозалежну і взаємоузгоджену систему міжнародно-правових стандартів прокурорської діяльності, серед яких велику питому вагу займають саме міжнародні стандарти етики і поведінки прокурорів. Більш повній імплементації зазначених положень у національну правову систему сприятиме їх якомога більш повне урахування при розробці й прийнятті нового Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури.

Література

1. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар: Право, 2015. 680 с.
2. Толочко О. Кодекс професійної поведінки (етики) прокурора: проблеми прийняття та впровадження. *Вісник прокуратури*. 2006. № 4. С. 58–62.
3. Савчук К. О. Стандарти міжнародні *Юридична енциклопедія: в 6 т. [редкол.: Ю. С. Шемчушенко (гол. редкол.) та ін.]*. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П С. 2003. С. 615.
4. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності: наук.-практ. посіб Н. В. Марчук. Харків, 2013. 20 с.
6. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: затв. Наказом Генерального прокурора України № 123 від 28.11.2012 р.

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

В сучасних умовах формування правової держави, важливим завданням є удосконалення функціонування органів прокуратури, які в своїй діяльності керуються Конституцією України, законами і міжнародними правовими актами.

Проблемні питання щодо реформування органів прокуратури були предметом досліджень О. Бандурки, В. Білоуса, В. Малюги, М. Руденка, М. Бурбики, П. Шумського, В. Бесарабова, В. Макарченка та ін.

Питання реформування прокуратури ґрунтується на віднесенні прокуратури до контрольно-наглядових органів. На її користь чимало аргументів висловив академік В. Тацій [1]. Але, відносячи прокуратуру до системи контрольно-наглядових органів, одразу ж постає проблема зовнішнього контролю над діяльністю самих контрольних органів [2]. Складність цього питання полягає у тому, що властива прокуратурі функція загального нагляду, реалізується в тому числі й по відношенню до самих контролюючих органів. Одними з основних принципів (напрямків) вирішення цієї проблеми є позбавлення прокуратури функцій загального нагляду та створення антикорупційної прокуратури [3]. Головною метою позбавлення прокуратури функцій нагляду за додержанням і застосуванням законів повинно бути зосередження прокуратури на підтримці звинувачень в кримінальних процесах, нагляд за законністю діяльності органів слідства і за діяльністю при виконанні покарань за судовими вироками.

Проблематикою функцій та організації роботи прокуратури України опікується також М. Мичко [4]. Дослідник розглядає функції прокуратури та організаційний устрій прокурорської системи України в період трансформації. На підставі історико-правового аналізу інституту прокуратури, а також особливостей виникнення і розвитку української державності М. Мичко обґрунтовує положення, що прокуратура України повинна функціонувати як прокуратура змішаного типу, для якої функція звинувачення (кримінального переслідування) і функція нагляду за виконанням і дотриманням законів є пріоритетними й рівнозначними.

Разом з тим, в новому законодавстві значно обмежені функції прокуратури щодо загального нагляду за законністю. Зазначається, що прокуратура України виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини, додержання законів із цих питань органами виконавчої влади та їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина і держави у суді [5].

Таким чином можна окреслити наступні функції прокуратури [6]:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством;

– нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

– нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Щодо створення антикорупційної прокуратури, то цей аспект має не менш важливе значення. Створення спеціального органу, який буде займатися розслідуванням корупційних справ, було вимогою майже всіх міжнародних організацій, які надають допомогу Україні. Функції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури визначені ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 р. у межах функцій прокуратури з урахуванням особливостей призначення цього самостійного структурного підрозділу Генеральної прокуратури України. Так, функція нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування здійснюється щодо Національного антикорупційного бюро України [7].

Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що аналіз законодавства України про прокуратуру засвідчує, що реформа органів прокуратури трансформує їх із захисників інтересів держави на органи державної влади, що здійснюють захист публічних інтересів, насамперед, громадянського суспільства та громадян [6]. Можна виокремити пріоритетні напрями вдосконалення діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, реалізація яких має бути забезпечена державою: гарантування відсутності впливу на професійну діяльність; належна фахова підготовка персоналу; адекватне технічне та матеріальне забезпечення; ефективний інформаційний обмін, який гарантує належну професійну діяльність із виконання функцій, встановлених чинним законодавством.

Література

1. Потебенко М. О. Прокуратура як гарант законності. *Вісник прокуратури*. 2001. № 6. С. 3.
2. Білоус О. В. Трансформація конституційно-правового статусу прокуратури в Україні та зарубіжній досвід. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2019. № 3. С. 17–22.
3. Єщук О. М., Марченкова С. О. Деякі аспекти реформування прокуратури України. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. №1. С. 7–10.
4. Грицаєнко Л. Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України: підручник. Київ: БІНОВАТОР, 2007. 544 с.
5. Федоренко В. Л. Конституційне право України. Київ, 2016. 537 с.
6. Про прокуратуру: Закон України від 25.09.2019 №1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
7. Карпунцов В. В. Проблемні питання реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 4. С. 32–35.

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.627

Біла С. О.

ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЖЕБРАЦТВУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Жебрацтво повнолітніх громадянина сьогодні є негативним соціальним явищем суспільства, однак не є кримінально-карним діянням. Згідно до положень чинного Кримінального кодексу України саме протиправним діянням вважається втягнення неповнолітніх у зайняття жебрацтвом та використання їх з цією ж метою.

Відповідно до статті 150-1 Кримінального кодексу України використання батьками або особами що їх замінюють або іншими фізичними особами чи групою осіб карається позбавленням волі [1].

Для правильної кваліфікації цього ж діяння що ж таке «жебрацтво» у Великому юридичному словнику жебрацтво визначається як випрошування в сторонніх осіб матеріальних цінностей або грошей [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 31 Цивільного кодексу України малолітньою є фізична особа будь-якої статі, яка не досягла чотирнадцяти років [3].

На сьогодні жебрацтво дітей є найбільш прибутковим і розповсюдженим явищем в Україні. Відповідно до ст. 36 Конвенції про права дитини держави які її ратифікували зобов'язані захищати дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоду її життя. Жебрацтво є основною формою експлуатації дитини, що наносить, як моральну, так і фізичну шкоду [4].

Згідно зі статтею 150-1 Кримінального кодексу України передбачено що використання батьками або іншими особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом, тобто систематичного випрошування грошей, речей або інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, карається обмеженням волі на строк від трьох років або позбавленням волі на строк від трьох років. Використання дітей для зайняття жебрацтвом, сторонніми особами з використанням насильства чи погрозою його застосування стосовно дитини, так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених ст.150, 303 або 304 цього Кодексу, або з попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Дії передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо в наслідок цих дій спричинені середньою жорстокістю чи тяжкі тілесні ушкодження, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти

років [1].

Враховуючи коментар до статті 150-1 Кримінального кодексу України, наданий Верховним Судом України, небезпечність злочину полягає в тому, що відбувається посягання на безпосередній об'єкт злочину, а саме воля, честь і гідність неповнолітнього. Також додатковим об'єктом можуть стати психічне та фізичне здоров'я дитини [5].

Розкриваючи саме причини бродяжництва і жебрацтва саме дітей, О. М. Нечаєва вказує на фактори, які це провокують. Цими факторами можуть послугувати економічні кризи, безробіття, зубожіння населення, які живуть за межею бідності, втрати моральних принципів, ослаблення сімейних устоїв, алкоголізм і наркоманія, а також розповсюдження психічних захворювань, як дорослих так і дітей [6, с. 58-64].

Проаналізувавши законодавчо закріпленні заходи боротьби із проблемою жебрацтва серед неповнолітніх, для досягнення максимально ефективних заходів, щодо запобігання цьому, повинні, в першу чергу саме усувати причин, які сприяли виникненню жебрацтва серед дітей. Також повинні усунути умови які полегшують виникненню жебрацтва, а також втягнення у жебрацтво задля власних цілей.

Якщо проаналізувати судову практику, можна визначити, що ці злочини вчинялися через те що сім'я мала скрутне матеріальне становище, не благодійне оточення та збільшення кількості дітей, що не отримують належної турботи, утримання, та ті, які не навчаються і неналежно виховуються це ті фактори які сприяють підвищенню рівня злочинності в Україні не тільки повнолітніх, а і молоді.

У деяких Європейських країнах введені у законодавство повноцінні розділи, в яких відбувається регламентація таких діянь, як втягнення неповнолітніх у жебрацтво і використання її для зайняття даною діяльністю. Посилаючись на положення міжнародного законодавства та позитивний досвід Європейських та інших країн, можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс України потребує певного реформування з даного питання [7, с. 114-115].

Наприклад Кримінальне законодавство Болгарії містить норми про відповідальність за самовільне викрадання або утримання чужої дитини шляхом насильства, погрози чи обману з наміром її зайняття жебрацтвом або змушування її до цієї діяльності [7, с. 114-115].

На нашу думку повинні створюватися некомерційні організації, які будуть доводити до відома людей негативний вплив який становить наслідок «матеріального підтримання» дитячого жебрацтва. Зайняття жебрацтвом дітей має негативний вплив на їх психіку, у дитини можуть формуватися низька самооцінка, формування неправильної системи цінностей або проблеми з комунікацією.

В наслідок нищівних перетворень у психіці дитини слід створювати центри співпраці з

дітьми, що займалися жебрацтвом, проводити семінари для батьків та школярів у навчальних закладах, що будуть доносити до відома права неповнолітніх та негативні наслідки зайняття жебрацтвом дітей.

Щоб допомогти вирішенню стійкої соціальної проблеми у нашому суспільстві, громадськість може проводити різні благодійні заходи, а саме це можуть бути акції, збори коштів або необхідних продуктів та речей для сімей що мають скрутне матеріальне положення. Можливо саме ці заходи допоможуть вирішенню проблеми жебрацтва дітей в Україні.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Большой юридический словарь. Москва: Инфра-М, 2009. 864 с.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Конвенція про права дитини від 21.12.1995 № 789 XII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
5. Хворнюк М. Використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом (коментар нового закону). *Вісник Львівського університету: серія юридична*. 2009. Вип. 49. С. 244–249.
6. Нечаева А. М. Детская беспризорность – опасное социальное явление. *Государство и право*. 2001. № 6. С. 58–64.
7. Семчук Н. О. Суб'єкт та суб'єктивна сторона залучення неповнолітніх до зайняття жебрацтвом за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 113–118.

УДК 343.541 – 053.2

Бобрулько А. С.

НЕПОВНОЛІТНІ ЯК ПОТЕРПІЛІ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

Основним об'єктом злочинів цієї категорії є статевая свобода та статевая недоторканність людини. Але, ми можемо зазначити, що серед усіх жертв, проти яких був здійснений злочин, окреме місце займають неповнолітні потерпіли від статевих злочинів. На захист неповнолітніх виступає ряд міжнародних документів, серед яких є Конвенція про права дитини.

Кожного дня наша держава намагається розробити нові методи протидії злочинності,

тим самим занизити рівень злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх. Конституція України у ст. 52 зазначає, що будь яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [1].

Дослідженням цього питання зайнялись такі вчені як: В. В. Голіна, О. М. Джужа, Є. М. Моїсеєв, О. Є. Михайлов та деякі інші. Але їх роботи в основному носять загальнотеоретичний характер. Для того, щоб найбільш детально розглянути цю проблему, потрібно вивчити жертв по категоріям злочинів та охарактеризувати поведінку жертви на індивідуальному рівні, а також простежити їх соціально-демографічні, морально-психологічні особливості. Цю проблему виділяють як окреме вивчення неповнолітніх від статевих злочинів та обґрунтовують це тим, що внаслідок розумової і фізичної незрілості потребує спеціальної охорони та піклування. Також можна сказати, що злочини проти статевої недоторканності неповнолітніх є вкрай небезпечними та впливають на їх свідомість, та на подальшу поведінку. Дослідження свідчать нам про те, що деякі неповнолітні від статевих злочинів замикаються в собі, змінюються в поведінці, стає недовірливим до оточуючих [2, с. 135].

В Україні значна кількість неповнолітніх потерпає щорічно від статевих злочинів. В кримінальному кодексі ст. 156 зазначає про розбещення неповнолітніх, а саме розпусні дії які мають сексуальний характер, вони можуть бути як фізичними (оголення і мацання статевих органів як потерпілої, так і винної особи; вчинення в присутності неповнолітнього демонстративного статевого акту тощо), так і інтелектуальними (сексуальні оповідання, демонстрування порнофільмів тощо). Як, зазначає О. В. Губанова, що вибір дитини як сексуального об'єкта може бути пов'язаний як із невпевненістю у чоловічій статевій ролі, у вдалості статевого контакту через відсутність можливої негативної оцінки діяльності девіантна, так і з досить низькою загальною самооцінкою індивіда у плані успішності придушення опору жертви і реалізації статевого акту. Особа, яка вчиняє статевий злочин щодо неповнолітнього, намагається віднайти індивідуально-емоційну автономію. А вибір неповнолітньої жертви злочину – це, безперечно, домінування злочинця над нею [3, с. 7-8].

Якщо, розглядати Пленум Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» то можна виділити певний аспект злочинів проти статевої свободи неповнолітніх. Суди зазначають, що статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій. За змістом Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до

14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Встановлення статевої зрілості проводиться щодо осіб віком з 14 до 18 років. Питання про досягнення потерпілою особою статевої зрілості вирішується на підставі висновку судово-медичної експертизи, призначення якої у таких випадках є обов'язковим. Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватися як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру. Якщо розпусним діям передували або вони супроводжувалися нанесенням побоїв чи мордуванням, тілесними ушкодженнями або погрозою вбивством, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 156 і статтями 125, 126, 121, 122 чи 129 КК України.

Як свідчить дослідження, при вчиненні статевих злочинів по відношенню до неповнолітніх, крім негативних рис злочинця можна виділити і певні риси неповнолітніх які сприяють злочинній поведінці. Наприклад, такі риси як: нерозбірливість в статевих відносинах, поганий вплив однолітків чи компанії, моральна нестабільність, вживання спиртних напоїв чи наркотичних засобів, тощо. Всі ці зазначені негативні риси поведінки неповнолітньої особи можуть бути поштовхом для вчинення цих злочинів.

Висновок, такий, що проблема є актуальною щодо статевих злочинів та статевої недоторканності неповнолітніх. На мій погляд, в Україні повинна розроблятися система заходів запобігання статевих злочинів, де потерпілими стають неповнолітні. Треба зазначити, що ця категорія є більш уразливою та морально нестабільною. І саме велика частина відповідальності лежить саме на державних органах України які мають боротися саме зі злочинними посяганнями проти статевої недоторканності і статевої свободи особистості. І в даний час на вирішенні цих завдань потрібно зосередити спільні зусилля наукових і практичних працівників, що в свою чергу виправдає їхні зусилля і в кінцевому разі підвищити ефективність кримінально-правової боротьби злочини у сфері статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх.

Література

1. Конституція України: прийнята 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Джужа О. М. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. *Право України*. 2002. С. 134–135.
3. Губанова О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання згвалтуванню. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. С. 7–8.

ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Україна вже довго знаходиться на шляху побудови демократичної держави. У зв'язку із політичними, економічними та соціальними перетвореннями, криміногенна ситуація загострюється. Кількість злочинців серед неповнолітніх залишається дуже високою. Найпоширенішими правопорушеннями серед підлітків залишаються злочини проти майна: крадіжки, пограбування, вимагання або шахрайство – в групі підлітків 16-17 років на них припадає приблизно три чверті всіх випадків порушення закону, а в групі підлітків від 14 до 15 років – переважна більшість злочинів відбувалися саме проти чужого майна, а також злочини проти життя та здоров'я: убивства, тілесні пошкодження [1].

Протиправні діяння серед неповнолітніх потребують негайного викоренення і подальшого попередження. Задля цього потрібно брати на контроль державними органами підлітків які мають, чи можуть мати проблеми з законом. Та не лише відповідні органи й заклади повинні займатися такою роботою. У першу чергу, відповідальність лежить на батьках.

Дані з офіційного сайту Генеральної прокуратури України свідчать, що за 2005 рік вчинено 26 470 злочинів, 2006 рік – 19 888, 2007 рік – 18 963, 2008 рік – 15 846, 2009 рік – 15 445, 2010 рік – 17 342, 2011 рік – 17 847, 2012 рік – 13 383, 2013 рік – 8 781, 2014 рік – 7 467, 2015 рік – 7 171, 2016 рік – 3 876 [2].

Дані, наведені вище показують, що рівень злочинності знизився у кількісному значенні, але враховуючи зменшення чисельності населення, в процентному відношенні показники майже не змінилися.

Аналіз випадків вчинення правопорушень серед неповнолітніх показав, що таких є чотири типи:

- 1) випадковий – ситуація пов'язана з потраплянням дитини в невдалий збіг обставин, коли вона не розуміє тих наслідків, які можуть наступити.
- 2) нестійкий – певні життєві обставини можуть підштовхнути на злочин, але без настання цих обставин підліток не скоїть злочиння.
- 3) негативний – скоюється дітьми з властивою їм агресивною поведінкою, яка частіше за всього, викликана психічною травмою.
- 4) злісний – притаманний неповнолітнім зі стійкою антигромадською позицією [3].

Зараз серед причин виникнення злочинності неповнолітніх є багато факторів: це булінг зі сторони однолітків, погане матеріальне та фінансове забезпечення в родині, насильство або погане відношення в сім'ї, яке залишає психічну травму та заважає нормальному

розвитку дитини. Все це може підштовхнути підлітка до вчинення протиправної діяльності. Також дуже часто закон перетинають безпритульники, так вони намагаються звернути на себе увагу.

Підлітковий вік супроводжується формуванням себе як особистості, тому можливий процес визнання суспільства «неправильним» та виступ з протестом проти нього, що може вилитися у скоєння злочину.

Дуже часто неповнолітні ставлять перед собою мету ствердження себе, своєї особистості серед однолітків вдаються до різних видів девіантної поведінки, такі як: вживання алкоголю, наркотичних засобів, куріння. Дуже часто алкогольне та наркотичне сп'яніння підштовхують до вчинення злочину, через те, що підліток перестає адекватно сприймати ситуацію, і під впливом сміливості перестає бачити різницю між дозволеним та забороненим.

З усього вище зазначеного випливає висновок, що потрібно створювати спеціальний механізм боротьби з проблемою злочинності неповнолітніх: збільшити кількість дитячих гуртків та секцій, посилити догляд за умовами, в яких проживають діти, пропагандувати здоровий спосіб життя, залучати до чесної праці, намагатися підвищити повагу до закону, тощо.

Література

1. Скільки злочинів в Україні скоюють підлітки. *Слово і діло*. 2017. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/04/18/infografika/suspilstvo/skilky-zlochyniv-ukrayini-skouyuyut-pidlitky>
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014–2015 роки. Генеральна прокуратура України: офіц. інтернет-портал. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
3. Злочинність серед неповнолітніх – основні причини. URL: <https://yurporada.kiev.ua/uk/ukraina-krim-nal/problema-prestupnosti-sredi-nesovershennoletnich.html>

УДК 343.2.01

Вікторова В. В.

СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛІ ТА ЗАКОНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У нашому сучасному світі ми не можемо представити собі державу без законодавства та закону. Саме «право» як поняття, черпає свою історію з давніх часів Римської Імперії та Римського Права. Імперія давно зникнула, а знання яке вона нам залишила перейшли до наших часів з дуже багатьма змінами.

Якщо ж розглядати «законодавство» та «закон», то можна зрозуміти, що це не тотожні поняття юриспруденції. Законодавство слід розуміти «ширше», тому що воно включає в себе

не тільки звід законів, але й інші нормативно-правові акти, підзаконні акти, договори, традиції та звичаї. Що стосується закону, то це акт, який «зачіпає» ту чи іншу галузь права та є санкцією для індивідуального суб'єкта/суб'єктів [1].

Починаючи розглядати таке питання, треба спочатку зрозуміти чому мораль взагалі повинна бути у юриспруденції. Згадуючи римських юристів та їх вчення, можна прийти до висновку, що право взагалі придумали для особистих потреб вищого класу суспільства. Тобто, у Римській Імперії коли був рабовласницький час, в першу чергу захищали інтереси пануючого класу. Тут вже можна зробити маленький висновок, що моралі у праві не може бути, бо захист йде тому, у кого є гроші. Але якщо згадувати теорію держави та права, то там писалося, що виникнення самого права поділяється на теорії, одна з яких містить мораль у початку історії формування самого права.

Мораль – це система неофіційних уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві, практична реалізація положень якої забезпечується громадським осудом. Дуже багато суперечок було й та є з приводу історії появи поняття «моралі». Ці правила прийшли до нас з нізвідки, але суспільство чомусь намагається дотримуватися їх. Так, саме «дотримуватися», бо з століттями люди починають забувати, що можна робити, а що ні [2].

Насамперед, закон та мораль дуже тісно пов'язані особливо у кримінальному праві України. Чому така думка? Тому, що кожний злочин відбувається за допомогою емоційного стану будь-якого суб'єкта/суб'єктів. Це вже йде психологія людини: які мотиви були в неї, що нею керувало; що трапилося з нею, чому вона так зробила або не зробила вчасно (декілька елементів складу злочину). Бо після скоєння діяння/бездіяння, у людини повинна «прокинутися» совість, яка за собою «тягне» провину у свідомість винного.

Прикладом може послугувати будь-який злочин (якщо це добросовісна людина), якщо ж ні, то особливо тяжкий злочин. Не всі погодилися б з таким твердженням, але думка полягає у тому, що навіть у серійного вбивця може знову «заграти» совість при різних ситуаціях, якщо він не хворий, звісно. Повернемося до прикладу: суб'єкт вбив свого об'єкта, але це було випадково, бо він хотів вкрати гроші для своєї сім'ї, яка голодує (суб'єкт вже кілька місяців не отримував зарплати). Тут можна зрозуміти, що цей злочин був не по своїй волі (тобто, не тому що він так хотів пограбувати та вбити), а тому що його «змусили» обставини. Тобто, людина пішла на такий крок, щоб прокормити свою сім'ю, взяли цей тягар на себе, ще й вбила випадково. У цієї людини почнеться внутрішні «суперечки» між своїм «Я», і саме рішення, яке він прийме (ким він стане, кого він «поборить»), своє нове «Я», або повернеться до своїх принципів та понесене покарання (пом'якшене) [3].

Повертаючись до кримінального права саме нашої держави, то можна без слів

зрозуміти, що моралі у юриспруденції взагалі немає. Постійна корупція, яка нас «переслідує» з Дня Незалежності, постійні інфляції та хабарі, за які можна навіть «купити» життя людини (хоча за Конституцією України закріплено р. 2 ст. 21, що усі люди вільні і рівні) та робити з ним, що заманеться, якщо інша людина цього захоче.

Декілька відсотків злочинів мають інфляційний характер (3-4 %), 36 % злочинів з приводу хабаря, 4 % становить злочини з мотивів сепаратизму та 56 % за своїм бажанням суб'єктів.

Показник, щодо розладу психіки становить звісно більше, але на другому місці саме корупція [4].

Наш уряд кожного року намагається щось змінити за для нашого гарного життя, але кожним новим вибраним Президентом, Прем'єр-міністром тощо, люди втрачають свою людськість та моральні правила щодо злочину, або свого рішення у повсякденному житті взагалі.

Може справа навіть не у законі, а рішення коїться саме в нас самих. Бо у 21 століття самий великий рівень аморальності у суспільстві [5].

Висновком може слугувати те, що на даний момент мораль та закон не може існувати у кримінальному праві України. Сьогодні існує тільки закон, за допомогою якого пануюче суспільство може закон перероблювати під себе та вирішувати свою особисті проблеми. Це стосується не всіх «захисників», які вчилися на право, щоб допомагати в цій сфері людям, які потребують юридичну допомогу, особливо у такій галузі права як Кримінальне право, але більшість з них такі.

Скільки ще це буде тривати та зможемо ми «зупинити» це, відповідь лише у нас самих. Якщо українське суспільство готове міняти в корні такі «устарілі традиції» та йти вперед та розвиватися саме як країна Європейського Союзу та взагалі, то треба діяти вже сьогодні, бо кожний марний день приводить до гіршого становища нашого законодавства.

Література

1. Основи римського приватного права: підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків: Право, 2008. 224 с. URL: https://pidruchniki.com/1279091444435/pravo/rimske_pravo
2. Євхутіч І. М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства. *Форум права*. 2012. № 2 (1). С. 289–295. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2012_2\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2012_2(1)_17)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Серов И. Р. Криминальная статистика 2018 года: стало больше убийств. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/kriminalnaya-statistika-2018-goda-stalo-bolshe-ubiystv-i-atak-hakerov-1205078.html>

5. Сущенко В. В. Право-мораль-закон и психология личности, или заметки на страницах судебного приговора. URL: <https://www.google.com.ua/amp/www.pravda.com.ua/rus/columns/2011/10/14/6667919/ind x.amp>

УДК 343.26.

Волошенко М. В.

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному світі смертна кара існує приблизно у 60 країнах світу, втім за останні кілька років склалася тенденція, щодо зменшення кількості страт за вироками судів. Міжнародна організація Amnesty International у своїй доповіді говорить про те, що кількість приведених в дію смертних вироків у 2018 році знизилася на 31 %, у порівнянні з попереднім, сягнувши найнижчого показника за останні 10 років. Така статистика не може не радувати, адже один зі стовпів демократичного суспільства – це наявність та гарантування дотримання основних прав і свобод людини і громадянина з боку держави. Тому, напевно, ні для кого не стане новиною, що право на життя є найважливішим з усіх прав людини. Адже інші права, як правило, направлені на покращення рівня самого життя.

В Україні ще 20 років тому була скасована смертна кара, як покарання за вчинення злочину. Але ж «смерть при житті» ще й досі існує. Мова йде про довічне позбавлення волі. Проблема полягає у тому, що в нашій країні відсутній дієвий механізм звільнення довічно засуджених, попри те що в європейських країнах він вже розроблений і ефективно застосовується на практиці. Однак, спочатку треба відмітити, що на цю проблему звертали багато людей, серед них Є. Ю. Захаров, Л. О. Мостепанюк, В. О. Човган, а також такі організації як Українська Гельсінська спілка з прав людини і Харківська правозахисна група, ще й значна кількість українських ЗМІ.

Завдання цього дослідження полягають у тому, щоб:

1. розглянути сучасний стан питання звільнення довічно засуджених;
2. звернути увагу на позицію ЄСПЛ, щодо ефективності наявного механізму помилування осіб ДПВ;
3. Обґрунтувати необхідність розробки нового механізму помилування і звільнення осіб довічно позбавлених волі.

Для того щоб довести необхідність розробки можливих ефективних шляхів дострокового звільнення осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі треба звернутися

до Кримінального Кодексу України. Стаття 50 частина друга каже про те, що: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених...». У третьому пункті тієї ж статті розповідається, що: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність». Тобто ККУ зазначає, що справжнє призначення покарання – це прагнення до виправлення особи, яка вчинила злочин. Виправлення полягає в тому, щоб шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні криміногенні установки, змусити дотримуватися приписів кримінального закону. Всупереч цьому, реальне становище справ змальовує зовсім іншу картину, де в засудженого немає ніякого стимулу, щодо виправлення свого життя, адже шанс отримати звільнення дуже низький.

Наразі Кримінальний кодекс України у статті 87 передбачає, що Президент України може помилувати довічно засуджених та замінити довічне позбавлення волі на строк не менш ніж 25 років, але цей механізм має винятковий характер, через це він не може бути реалістичною перспективою звільнення. Згідно Указу Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» у випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання. Через це впливає те, що засуджений позбавлений будь-якої можливості, щодо перегляду його покарання. Більш того у пункті 14 зазначається, що у разі відхилення Комісією клопотання про помилування засудженої особи повторне клопотання щодо неї за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання.

У березні цього року при розгляді справи «Петухов проти України (№2)» ЄСПЛ зазначив, що в нашій державі довічно ув'язнені не мають реальної перспективи звільнення, а президентське помилування не вирішує проблему, адже воно не є ані прозорим, ані передбачуваним. Було підкреслено, що такий стан справ порушує статтю 3 Конвенції «Про захист людини і основоположних свобод». Також Європейський суд з прав людини відмітив, що Комісія при Президентові пояснює відмови та її рішення не підлягають оскарженню, а також не є публічними, що призводить до непрозорості. З цього виходить, що вся система перегляду довічних вироків потребує реформування.

Слід зазначити, що в Україні відсутня можливість умовно-дострокового звільнення довічно засуджених осіб. Пленум Верховного Суду України постановою №2 від 26.04.2002 у частині 4 зазначає, що: «Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким на підставі ч.1 ст.82 КК може застосовуватися до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк». У таких країнах, як Бельгія, Франція, Німеччина, Італія існує механізм умовно-дострокового звільнення осіб ДПВ, який є більш об'єктивним та дає

можливість індивідуального підходу та розгляду деталей кожної справи. При цьому слід зазначити, що право на умовно-дострокове звільнення в Європі ще не означає, що засуджену особу звільнять. Адже механізм звільнення ДПВ не має на меті «випустити» всіх підрад, а покликаний дати реальну можливість звільнення.

Аналізуючи все вищевказане, слід звернути увагу, що потрібно чітко визначити підстави, які будуть давати право на звільнення, вдосконалити або зовсім переробити всю систему помилувань, тому що вона не є сучасною та прозорою, а також не задовольняє Європейський суд по правам людини. Слід визначити поетапні кроки, які необхідні задля приведення механізму звільнення осіб довічно позбавлених волі до відповідності міжнародним стандартам.

Література

1. Amnesty International. Death sentences and executions 2018: URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/ACT5098702019ENGLISH.PDF>.
2. Amnesty International. Доповідь: смертна кара у 2018 році: URL: <https://www.amnesty.org.ua/dopovid-smertna-kara-u-2018-roczy/>.
3. Мостепанюк Л. О. Довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання: автореф. диссерт. Київ: 2005. 18 с.
4. Ащенко О. М., Човган В. О. Українське пенітенціарне законодавство у світлі стандартів Комітетів проти катувань ООН та Ради Європи / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2014 р. 332 с.
5. Проти катувань. Міжнародні механізми запобігання катуванням та поганому поводженню/упоряд. Є. Ю. Захаров: Харківська правозахисна група. Харків: Права людини, 2007. 400 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.
8. Решение ЕСПЧ по делу Петухова против Украины: Заявление № 41216/13 / перевод Харьковской правозащитной группы.
9. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. ЄСПЛ: система довічного покарання порушує права людини. URL: <http://khp.org/index.php?id=1552401884>.
10. Про захист людини і основоположних свобод: Конвенція № 995-004 в редакції від 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
11. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.02.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02>.

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Найбільш суворим і радикальним заходом державного реагування на вчинений злочин є покарання, яке застосовується за вироком суду до особи, яка признається винною. Для того, щоб досягнути своєї мети таке покарання має бути законним, справедливим та обґрунтованим. Провідну роль відіграє саме принцип індивідуалізації покарання, сутність якого полягає в обранні судом оптимальної його міри, тобто такої, яка з урахуванням особливостей вчиненого злочину та особи винного є необхідною для виправлення особи (ч. 2 ст. 65 КК України) [1]. При призначенні покарання неповнолітньому суд повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Суди при призначенні покарання неповнолітнім, мають дотримуватися вимог ст. 98 КК щодо видів покарань, які можуть бути призначені неповнолітнім за вчинений злочин. Виходячи з положень ст. 98 КК інші види покарань – обмеження волі, конфіскація майна, довічне позбавлення волі – до неповнолітніх застосовуватися не можуть, у тому числі і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання відповідно до ст. 69 КК. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд може застосувати основні види покарань: штраф, громадські або виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк та додаткові покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1].

Призначення покарання – це завершальний етап процесу обрання судом при винесенні обвинувального вироку конкретного виду, міри кримінально-правового впливу на суб'єкта злочину. Обрання судом виду і міри покарання є оціночною діяльністю, яка потребує високої кваліфікації та великого досвіду роботи, особливо коли покарання призначається неповнолітньому.

Норми Розділу XV Загальної частини КК України вказують що до неповнолітніх віком від 16 до 18 років не застосовуються такі види покарань як: позбавлення військового та спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі [1]. До неповнолітніх віком до 16 років застосовуються такі види покарань: штраф та позбавлення волі на певний строк (всі інші види покарань не застосовуються). У п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх» зазначається: «перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК України, є вичерпним. Інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли

повноліття. Визначаючи розмір покарання таким особам, суд має виходити з відповідних положень статей 99-102 КК України» [2, с. 81].

Проаналізувавши обставини, які обтяжують покарання, зазначимо, що у ч. 2 ст. 67 КК України міститься пряма вказівка про те, що суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнавати будь-яку із зазначених у ч. 1 цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12, такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирокі. Щодо обставин, які пом'якшують покарання, у ст. 66 КК України такої вказівки немає, тому суд не може не враховувати неповнолітній вік суб'єкта злочину як обставину, яка пом'якшує покарання. Крім цього, Пленум Верховного Суду України у п. 5 постанови від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» зазначає, що «неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватись при призначенні покарання – незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття». У кримінально-правовій літературі вирішується питання про те, чи потрібно диференційовано підходити до практичного врахування неповнолітнього віку як обставини, яка пом'якшує покарання.

Висловлені пропозиції науковців до вирішення цього питання можна об'єднати в дві групи [10, с. 67]. Представники першої групи вважають, що не потрібно диференційовано підходити до практичного врахування неповнолітнього віку як обставини, яка пом'якшує покарання. В. М. Бурдін зазначає, що «немає потреби у створенні окремої норми, якою передбачалося б врахування віку від 14 до 16 років як обставини, що особливо пом'якшує кримінальну відповідальність неповнолітніх. Адже не завжди особа в 14 років буде становити меншу суспільну небезпеку, ніж особа у 17 років. Вирішення цього питання цілком можливе в межах норм про індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання» [8, с. 142]. Представники другої групи пропонують внести до КК відповідну норму, яка дасть можливість враховувати як обставину, яка пом'якшує покарання, не просто вчинення злочину неповнолітнім, а конкретний вік неповнолітнього суб'єкта злочину. Особливо звертається увага на необхідність зниження покарання неповнолітнім у віці від 14 до 16 років. В кожному конкретному випадку слід диференційовано підходити до вирішення питання, в залежності від особливостей вікових категорій неповнолітніх (підліток це чи юнак) [5, с. 34-35].

Слід зазначити, що в КК України законодавцем диференційовані види і строки покарань, які можуть призначатись неповнолітнім. Тому, пропозиція представників другої групи має сенс. Аналіз судової практики показує, що при призначенні покарання суди враховують як обставину, яка його пом'якшує.

Питання про те, чи може молодий вік суб'єкта злочину виступати обставиною, яка пом'якшує покарання, у теоретичних розробках вирішується по-різному. Більшість науковців лише констатують, що молодий вік суб'єкта злочину враховуються судами як обставини, які пом'якшують покарання, про те, не висловлюють свого ставлення до цього [5, с. 35]. У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2004 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» наведено приблизний перелік таких обставин. До них віднесено і вік особи винного. Крім цього, перелік передбачених у ст. 66 КК України обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним.

З усього вищезазначеного робимо висновок, що призначаючи покарання суд зобов'язаний враховувати неповнолітній вік суб'єкта злочину як обставину, яка пом'якшує покарання, а не ігнорувати його. Тобто, неповноліття злочинця буде враховуватись як обставина, яка пом'якшує відповідальність у всіх тих випадках, коли для неповнолітніх не передбачено пільгових норм. Щодо визнання молодого віку суб'єкта злочину, як пом'якшуючої обставини, то відповідно до ч. 2 ст. 66 КК України при призначенні покарання суду лише надається право визнавати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не вказані в законі, зокрема, молодий вік суб'єкта злочину. У випадку, коли суд визнав окрему обставину такою, що пом'якшує покарання, зокрема, молодий вік суб'єкта злочину, то у нього виникає обов'язок врахувати цю обставину при призначенні покарання.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: вид. 4-те. Харків: «Одіссей», 2008. 528 с.
3. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы реализации норм об особенностях уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2004. № 8. С. 47–51.
4. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Луганськ, 2005. 197 с.
5. Серков П. П. Смягчающие и отягчающие обстоятельства как средства обеспечения индивидуализации наказания: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2002. 162 с.
6. Батбаяр Э. Обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание, по уголовному законодательству Монголии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2005. 185 с.

7. Игнатов А. И. Ответственность за преступления против нравственности. Москва: ЮЛ, 1966. 208 с.
8. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240 с.
9. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы реализации норм об особенностях уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Питання боротьби зі злочинністю. 2004. № 8. С. 47-51.
10. Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2009. 246 с.

УДК 343.61

Голіков В. А.

УМИСНЕ ТЯЖКЕ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ, ЩО СПРИЧИНИЛО СМЕРТЬ ПОТЕРПІЛОГО, ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ВБИВСТВА ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

Для початку розберемо поняття умисне тяжке тілесне ушкодження. Як визначає Кримінальний кодекс України, за ч. 1 ст. 121 КК, умисне тяжке тілесне ушкодження – це умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя [1].

Із вищевказаного існують наступні види тяжкого тілесного ушкодження: умисне тяжке тілесне ушкодження, яке є небезпечним для життя в момент таких ушкоджень, тобто такі тяжкі тілесні ушкодження, які на час скоєння спричиняють загрозові наслідки для життя людини і які без надання швидкої, оперативної, раптової, якісної, достатньої та необхідної медичної допомоги можуть закінчитися смертю людини і тоді останнє перекваліфікується на частину 2 статті 121 КК України, а саме умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, і тут слід зазначити, що не будуть підлягати кримінальній відповідальності за статтею 136 КК України ті, хто не надав допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, а саме ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження або навіть, смерть потерпілого, тобто не будуть нести кримінальну відповідальність у тому випадку, якщо був такий стан чи така тяжка травма, яка була несумісна з життям і при цьому відповідні особи зробили усе можливе задля того, щоб

врятувати життя людини. Тобто можна зробити такий висновок: той, хто спричинив таке умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, підлягатиме до кримінальної відповідальності за частиною 2 статті 121 КК України, а той хто не надав відповідної допомоги для врятування потерпілого, не буде нести кримінальну відповідальність лише у тому випадку, якщо він доведе, що була травма, яка несумісна із життям, і при цьому він зробив усе можливе задля врятування життя потерпілого; тяжке тілесне ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або функцій органів – тобто загрозові для життя людини ушкодження, які спричинили пошкодження людського організму як настання тяжкого наслідку (наприклад, втрата органу зору на одне око або навіть два ока, втрата руки (рук) або функцій руки (рук) – неможливість руху рук, втрата ноги (ніг) – неможливість рухати ногами, перелам хребта, тобто такий перелам, внаслідок якого людина не може взагалі ходити, а також втрата чи пошкодження внутрішніх органів, наприклад пошкодження чи розрив печінки, пошкодження нирок, легенів, органів дихання і т.д.); умисне тяжке тілесне ушкодження, що призвело до психічної хвороби – тобто таке ушкодження, що спричинило будь-яке психічне захворювання незалежно від його тривалості за часом та ступенем виліковності; тяжке тілесне ушкодження, що спричинило розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину – тобто таке ушкодження, яке спричинило постійну втрату загальної працездатності не менш, ніж на 33 %; тяжке тілесне ушкодження, що призвело до переривання вагітності – тобто таке ушкодження, що призвело до переривання вагітності незалежно від її строку та життєздатності плоду, але за умови, що винний усвідомлював факт вагітності потерпілої та бажав або свідомо припускав її переривання; умисне тяжке тілесне ушкодження, що призвело до непоправного знівечення обличчя – тобто такого ушкодження зазало саме обличчя, а не руки, ноги, спина або інші частини тіла, крім того, таке ушкодження надає обличчю відразливого, потворного зовнішнього вигляду. Непоправним вважається таке знівечення обличчя, якщо воно не може бути усунуте самостійно через певний проміжок часу, тобто повернене до початкового стану, до вчинення таких тілесних ушкоджень без допомоги спеціальної пластичної операції, інших способів лікування та таке знівечення не може бути тимчасовим, тобто таке знівечення, яке залишиться на все життя або навіть таке знівечення обличчя, при якому жодна медична допомога, жодна операція, жодні засоби лікування не в змозі повернути обличчя до початкового стану, до нанесення тяжких ушкоджень, наприклад, це може бути непоправне знівечення обличчя із розривом вуха, втратою зору на одно чи два ока, знівечення, яке пов'язане із впливом на обличчя небезпечних отруйних хімічних елементів, наприклад облиття соляною кислотою, після якої сталося непоправне знівечення обличчя, також знівечення, яке пов'язане із нанесенням

ударів по голові металевими чи іншими предметами, внаслідок чого змінився зовнішній вигляд, форма, розмір обличчя наприклад, удари металевим прутом по голові, внаслідок яких змінився зовнішній вигляд, форма, розмір обличчя, що в принципі і вважається непоправним знівеченням обличчя [2, с. 32, 33].

Тепер слід розібрати таке умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. В даному питанні можна сказати, що причиною смерті було умисне тяжке тілесне ушкодження, яке визначене у ч. 1 ст. 121 КК. Тому за ч. 2 ст. 121 КК умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, треба спочатку сказати, що смерть настала не одразу після таких ушкоджень, а через певний проміжок часу, наприклад смерть може настати наступного дня після такого ушкодження, але не одразу після такого ушкодження (наприклад, через секунду після ушкоджень), інакше б це кваліфікувалося як умисне вбивство (ст.115 КК), тобто при умисному тяжкому тілесному ушкодженню, що спричинило смерть потерпілого певний проміжок часу після таких ушкоджень (кілька годин, кілька днів) потерпілий був ще живим і протягом певного проміжку часу після тілесних ушкоджень за наявності якісної та правильної медичної допомоги потерпілого можна було б врятувати, тому що настала лише клінічна смерть, при якій як показує практика достатню кількість людей вдається повернути до життя. а якщо смерть настала б одразу після ушкоджень, то неможливо було б врятувати потерпілого, тобто повернути його до життя, оскільки настала не клінічна, а біологічна смерть, при якій ні за яких обставин, ні при будь-якій медичній допомозі людину вже не вдається повернути до життя. Крім того, треба встановити наявність умисної вини на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження та необережної вини на заподіяння смерті потерпілого. Якщо смерть потерпілого була результатом тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого через необережність, відповідальність за ч. 2 ст. 121 КК не настає. В такій ситуації особа несе відповідальність за вбивство через необережність (ст.119 КК). Також не підлягає винний до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 121 КК, якщо винний в заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження не передбачав можливості настання смерті і за обставинами вчиненого не міг її передбачити. Випадкове спричинення смерті у вини не ставиться [3, с. 62].

Тепер треба розібрати об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону умисного тяжкого тілесного ушкодження. Об'єктом тяжкого тілесного ушкодження є здоров'я людини. Будь-яке тілесне ушкодження заподіює відповідну шкоду здоров'ю людини [3, с. 57].

З об'єктивної сторони умисне тяжке тілесне ушкодження вчиняється шляхом діяння (дії чи бездіяльності) винної особи. При дії вплив на здоров'я людини буває фізичним (вчинення ударів, та психічним (погроза чи залякування, що викликали психічну хворобу та

ін.). Заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження шляхом бездіяльності – це невчинення винним дії, яка б запобігла заподіянню чи відверненню шкоди здоров'ю людини і тут треба встановити причинний зв'язок між діянням винного і суспільно небезпечними наслідками для здоров'я потерпілого, що настали [3, с. 57, 58].

Суб'єктом умисного тяжкого тілесного ушкодження є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла чотирнадцятирічного віку [3, с. 58].

Суб'єктивна сторона такого ушкодження – це прямий або непрямий умисел. Якщо було вчинене тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, то це змішана форма вини [3, с. 58].

Тепер необхідно провести відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого від умисного вбивства та вбивства через необережність. Відмежування цих злочинів проводиться за об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом і суб'єктивною стороною:

а) за об'єктом: об'єктом за ч. 2 ст. 121 КК виступає здоров'я людини, а за статтями 115 і 119 КК – це життя людини;

б) за об'єктивною стороною: за ч. 2 ст. 121 КК – злочин з двома наслідками – основний тяжке тілесне ушкодження та похідний від першого наслідку – смерть людини, а за статтями 115 і 119 КК є одне діяння, тобто один суспільно небезпечний наслідок – це смерть людини;

в) за суб'єктом: за ст. 119 КК суб'єктом є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років, а за статтями 115 і 121 КК – фізична осудна особа, яка досягла чотирнадцяти років;

г) за суб'єктивною стороною: умисне вбивство (ст. 115 КК) вчиняється лише з прямим або непрямим умислом, вбивство через необережність (ст. 119 КК) вчиняється лише з необережності (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість), умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК) – щодо заподіяння тяжкого тілесного ушкодження – це умисел, а щодо смерті потерпілого – це необережність. Тобто за ч. 2 ст. 121 КК є змішана форма вини.

Отже, умисне тяжке тілесне ушкодження поділяється на шість видів тілесного ушкодження: такі, що небезпечні для життя в момент заподіяння; такі, що спричинили втрату будь-якого органу або його функцій; такі, що призвели до психічної хвороби; такі, що спричинили розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; такі, що призвели до переривання вагітності та такі, що призвели до непоправного знівечення обличчя. Відмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого від умисного вбивства та вбивства через необережність проводиться за елементами складу злочину.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / В. І. Тютюгін, О. Д. Комаров, М. А. Рубашенко; відп. ред. В.І. Тютюгін. 3-тє вид., перероб і допов. Харків: Право, 2019. 174 с.
3. Баулін Ю. В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.

УДК 343.6

Доброс А. С.

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ («ГРУПИ СМЕРТІ») ТА ІНТЕРНЕТ

Постановка проблеми. З розвитком технічного прогресу та еволюцією людства з'являються нові, раніше невідомі злочини та способи їх вчинення. Отже, з появою та розвитком Інтернету з'явилися нові способи вчинення не лише крадіжок чи шахрайства, а й підбурювання до самогубства.

Україна входить до першої десятки країн із найвищим рівнем самогубств. Співвідношення самогубств і підбурювань до самогубств становить близько одного до двадцяти. Разом с тим в Україні з 2010 по 2015 рік за підбурювання до самогубства було винесено лише чотири вироки, тобто менше одного вироку на рік [1].

Навіть більш, в сучасних правових реаліях українське законодавство та практика правоохоронних органів виявилися безпорадними (беззбройними) перед підбурюванням до самогубства за допомогою соціальних мереж та Інтернету. Загалом через високу латентність спроб суїциду та відсутність норм у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) до 8 лютого 2018 року, що дало б можливість притягнення до кримінальної відповідальності за підбурювання до самогубства через соціальні мережі та Інтернет. Наприклад, справа Євгена Кривошеєва. Його підозрювали у доведенні до самогубства через Інтернет дев'яти молодих жінок, чотири з яких проживали на території Російської Федерації, а п'ять жінок – мешканки України. На жаль, лише одну із жертв Євгена Кривошеєва, який проживає на території України, вдалося врятувати [2].

У рамках цього кримінального провадження слідчі визначили ІР-адресу Євгена

Кривошеєва, який використовував прізвище жінки в соціальній мережі «ВКонтакте», де він шукав майбутніх жертв і підбурював їх до самогубства. За словами врятованої жертви злочину, підозрюваний назвав себе жіночим ім'ям, представився медичною сестрою, дав поради та рекомендації, як покінчити життя самогубством, допоміг вибрати місце для підвішування, закликав це зробити разом. Листування підозрюваного з іншими потерпілими (яких, на жаль, не вдалося врятувати) підтвердило його методи під'юджування до самогубства. Однак притягнути Євгена Кривошеєва до кримінальної відповідальності не вдалося. Дійсно, на момент вчинення цих злочинів, тобто підбурювання до самогубства дев'яти осіб, в Кримінальному кодексі України не існувало норми, яка передбачала б кримінальне покарання за цей злочин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за доведення до самогубства в різні часи досліджували такі вчені, як В. О. Глушков, А. В. Наумов, Д. В. Соларьова, В. І. Ткаченко, Л. М. Шестопалова, С. І. Яковенко, Н. М. Ярмиш та інші.

Метою статті є аналіз проблем законодавства та правоохоронної практики щодо кримінальної відповідальності за підбурювання до самогубства з використанням Інтернету.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками в Україні зросла кількість самогубств серед дітей. Уповноважений Президента України з прав дитини Микола Кулеба пов'язує це з розвитком «груп смерті» у найпопулярніших соціальних мережах VKontakte, Facebook, Twitter та Instagram.

Варто зазначити, що наприкінці грудня 2017 року слідчим управлінням Національної поліції України було повідомлено про виявлення майже 1000 «груп смерті», 600 з яких уже були заблоковані, а також запобігання 10 спробам самогубств. Загалом у цих групах було майже 35 тис. підписників з України.

Тим часом, у 2015 році засоби масової інформації широко обговорювали першу серію самогубств, які були ініційовані «групами смерті» із соціальних мереж, де жертвами були переважно діти.

Однією із смертоносних ігор є Синій кит. Символами цієї гри є кити, яких адміністратори «групи смерті» вибирають не випадково, оскільки кити – один з небагатьох видів ссавців, який може зупинити своє життя самовільним викиданням на берег. Учасники гри мали завдання (наприклад, порізати руки лезом, вбити тварину, стояти на краю даху або мосту, знявши весь цей процес на відео), останнім завданням було самогубство. За свідченнями кіберполіціонерів, зміст зйомок, зроблених під час гри на камеру, дуже дорого коштує на закритих онлайн-форумах.

Тим часом Синій кит – не єдина небезпека для дітей та підлітків у соціальних мережах та Інтернеті. Прикладом подібних ігор до смерті є «Червона сова», «Момо», «Пробуди мене о 4: 20», «Китове море», «F57», «Тихий будинок», «Рожеві феї», «Нова путь» тощо.

Слідчі встановили, що доступ до всіх цих груп був суворо обмеженим і здійснювався на розсуд адміністратора «групи смерті». Новоспечені учасники повинні були пройти різні завдання, під час виконання яких підвищився б їх рейтинг, що відкриває доступ до нових «можливостей»: завдань, пов'язаних з темою смерті, самогубства, самопошкодження та постановки цих подій. Смерть пропонували як єдино правильний і прекрасний вихід зі складних життєвих ситуацій. Характерними рисами груп є культивовані депресивні психологічні стани, застосування насильства над собою та іншими людьми, а також критика та висміювання таких людських цінностей як сім'я, друзі, освіта.

Якщо говорити про юридичну оцінку даних «ігор смерті», то, звичайно, мова йде про злочини, а не про звичайні самогубства. Співробітники кіберполіції з'ясували: часто в «групах смерті», якщо дитина відмовляється вбити себе, злочинці обчислюють IP-адресу учасника і кажуть йому, що за це боягузтво доведеться відповідати його родичам. Навіть більш, за даними Національної поліції України, серед адміністраторів є кваліфіковані психологи, які можуть швидко підштовхнути підлітків до самогубства.

Як ми бачимо, з розвитком технічного прогресу та еволюції людства з'являються нові, не менш небезпечні способи вчинення за допомогою соціальних мереж та Інтернету злочинних діянь, які зазіхають на життя та здоров'я людини. На жаль, ні українське суспільство, ні правоохоронні органи не готові до цих нових викликів.

До набрання чинності 7 березня 2018 року Законом України № 2292-VIII «Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства» дії адміністраторів «груп смерті» найбільше підпадали під ознаки злочину «Доведення до самогубства», передбаченого ст. 120 КК України. Редакція ч. 1 ст. 120 КК України, яка діяла до 7 березня 2018 року (до набрання чинності вищезазначеним законом), передбачала кримінальну відповідальність за притягнення іншої особи до самогубства або замаху на самогубство. Об'єктивна частина злочину могла бути вчинена лише одним із таких способів: жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження людської гідності [3].

Отже, підбурювання до самогубства без застосування примусу, шантажу, приниження та іншого, передбаченого ст. 120 КК України, способу (наприклад, шляхом систематичного схиляння людини до самогубства) не були визнані злочинним діянням. Тому правоохоронні

органи не могли притягувати до кримінальної відповідальності осіб за підбивання до самогубства або замаху на самогубство, що здійснювалося за допомогою соціальних мереж чи Інтернету. Крім того, більшість випадків самогубств, вчинених підлітками, які входили до так званих «груп смерті», взагалі не мали кримінально-правової оцінки. Тому перед суспільством постало нагальне питання щодо розв'язання цієї проблеми.

Одним із можливих способів контролю над дітьми в Інтернеті було введення заборони на реєстрацію в соціальних мережах дітей віком до 14 років, щоб уникнути самогубств дітей. Однак ми вважаємо, що використання цього методу контролю буде недоцільним та незаконним. По-перше, таке обмеження не відповідало б сучасним умовам життя і, насамперед, було б порушенням права дитини на доступ до Інтернету; по-друге, ця заборона не завадить дітям реєструватися в соціальних мережах.

8 лютого 2018 року Парламент України прийняв Закон України «Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства», який мав на меті встановити кримінальну відповідальність за будь-яку допомогу особі в скоєнні самогубства або спробах самогубства.

Для досягнення цієї мети цим Законом було закладено ч. 1 ст. 120 Кримінального кодексу України у новій редакції, що встановлює кримінальну відповідальність за «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства» [4].

На нашу думку, ст. 120 Кримінального кодексу України із змінами, внесеними 8 лютого 2018 року, не сприятиме встановленню належного нормативного регулювання кримінальної відповідальності за притягнення особи за будь-яку допомогу в скоєнні самогубства або спробі скоєння самогубства через використання соціальних мереж чи Інтернету.

Ми вважаємо, що доведення до самогубства із використанням соціальних мереж та Інтернету слід віднести до категорії комп'ютерних злочинів. Отже, норму, яка передбачала б кримінальну відповідальність за дане діяння, слід викласти у розділі XVI Кримінального кодексу України, тобто «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку».

Непереборне розміщення інформації в мережах, що не лише провокує дітей позбавляти себе життя, а й популяризація цієї інформації в соціальних мережах та Інтернеті – одна з

найважливіших причин самогубств дітей. Отже, кримінально караною повинно бути як розміщення в публічних мережах закликів до самогубств, так і їх популяризація.

В Україні ми пропонуємо ввести кримінальну відповідальність за створення «груп смерті», що містять суїцидальні теми.

Вважаємо за необхідне встановити кримінальну відповідальність за доведення не лише до самогубства, а й за вчинення самопошкодження.

Висновки. Отже, беручи до уваги світову тенденцію до збільшення рівня злочинності в Інтернеті та появу нового способу самогубства, необхідно своєчасно вносити зміни до кримінального закону, які відповідатимуть сучасним викликам винних осіб. Чинна редакція КК України зробила спробу розмежувати покарання за криміналізовані діяння щодо самогубства чи підбурювання до самогубства за допомогою соціальних мереж та Інтернету. Однак ми вважаємо, що більш ефективною у протидії та боротьбі з цими злочинами буде тенденція сприймати їх не лише як злочини проти життя та здоров'я людини, а й, насамперед, як комп'ютерні злочини в законодавстві та правоохоронній практиці. Необхідно встановити кримінальну відповідальність за доведення не лише до самогубства, а й за вчинення самопошкодження. Крім того, ми пропонуємо ввести кримінальну відповідальність за створення «груп смерті», що містять суїцидальні теми.

Власне, саме з огляду на це слід реалізувати реформу кримінального законодавства та практику його застосування в Україні.

Література

1. Соларьова Д. В. До питання про використання соціальних мереж («груп смерті») як способу доведення до самогубства. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 704.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо розширення переліку кримінально-карних способів доведення до самогубства чи самокалічення або до замаху на самогубство чи самокалічення)» П. Я. Унгурян, В. О. Дубіль, Є. Ю. Рибчинський, Ю. І. Соловей. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH57G00A.html
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства: Закон України від 08.02.2018 р. №2292-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст.72.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Довкілля і людина знаходяться у нерозривному зв'язку протягом усієї історії людства. Більш того, без належного стану довкілля неможливе нормальне існування та функціонування людини. Саме тому, наразі нагальним є питання захисту навколишнього природного середовища в тому числі від кримінальних посягань, що зумовлює актуальність дослідження щодо визначення родового об'єкту злочинів проти довкілля.

Проблемними питаннями визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля займалися такі вчені-правники як В. Я. Тацій, М. Й. Коржанський, М. І. Бажанов, А. В. Савченко, Б. О. Кириш, В. О. Навроцький, Н. О. Гуророва, Ю. Л. Шевцов та інші.

Об'єкт злочину це категорія, яка має багатопланове кримінально-правове значення. Теорія права традиційно визнає об'єкт злочину як ті суспільні відносини, на які, власне, і посягає злочин.

Однак, В. Я. Тацій відзначає, що за допомогою кримінального права охороняються далеко не всі суспільні відносини, які поставлені під охорону діючого кримінального законодавства [1, с. 78].

Теорія кримінального права пропонує класифікацію об'єктів злочину «по вертелкалі» на загальний, родовий та безпосередній, де відповідно до Кримінального кодексу України загальний об'єкт – особлива частина, родовий – розділ особливої частини, безпосередній – кримінально-правова норма, що закріплює безпосередній склад злочину. Зазначимо, що підставою такої класифікації є те, що вся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, їхні окремі групи та конкретні суспільні відносини повною мірою відповідають взаємовідносинам філософських категорій «загального», «особливого» («спеціального») і «окремого» («конкретного») [2, с. 98-99].

Під поняттям родового об'єкту в науці зазвичай розуміють коло схожих або однорідних відносин, які становлять певну сферу громадського життя, та які охороняються єдиним комплексом норм. Значення родового об'єкту полягає у можливості класифікувати злочини і кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за здійснення таких. До того ж, визначення родового об'єкту дає змогу встановити значення об'єднаних ним суспільних відносин для інтересів держави та суспільства, що у свою чергу визначає характер і ступінь суспільної небезпеки злочинних посягань, тяжких або суспільно небезпечних наслідків, які наступили [3, с.74-75].

Таким чином, можна стверджувати, що родовим об'єктом восьмого розділу особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля» є довкілля. Проте, в науці існує думка щодо того, що об'єктом екологічних злочинів є природні багатства [4, с. 262].

Тобто, іншими словами, об'єктом таких злочинів є природні ресурси, зокрема, вода, повітря, ліс тощо. Проте, на думку вченого-дослідника В. П. Самокиша, таке визначення є помилковим, адже в цьому випадку не проводиться ніякого розмежування між об'єктом і предметом злочинного посягання [5, с. 85].

На нашу думку Постанова Пленуму Верховного Суду України №17 від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» надає найбільш повне за змістом визначення родовому об'єктові екологічних злочинів. Зокрема, Пленум постановив: «Злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною» [6].

Таким чином, враховуючи вище перелічене, можна зазначити, що родовий об'єкт злочинів проти довкілля складна та комплексна категорія, яка носить дуалістичний характер. Тому, на нашу думку, родовими об'єктами злочинів проти довкілля слід визначати як суспільні відносини, що виникають у сфері охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів, так і суспільні відносини, які складаються у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Література

1. Таций В. Я. Объект и субъект преступления в советском уголовном праве. Харьков: Вища школа, изд-во при ХГУ, 1988. 196 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, В. М. Коробенко, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий; Нац. акад. внутр. справ України. Київ. ін-т внутр. справ. Київ: «Прав. джерела», 2002. 431 с.
3. Таций В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1984. 231 с.
4. Советское уголовное право. Особенная часть: учебник: под ред. Меньшагина В. Д. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1975. 471 с.
5. Самокиш В. П. Злочини проти довкілля: проблеми визначення родового об'єкта. Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 1. С. 84–88
6. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 р. Вісник Верховного Суду України. 2005. № 1.

ПРОФІЛАКТИКА ЧОЛОВІЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

На жаль навіть у сучасному світі кожного дня люди скоюють злочини різної тяжкості. Історія досліджень злочинності більш ніж багата різними теоретичними підходами, як правило, ці теорії орієнтовані на пояснення чоловічій злочинності. Це не є випадковістю. Прийнято вважати, що представники чоловічої статі більш агресивні, ніж представниці жіночої статі. Проведений П. А. Ковальовим аналіз показників вираження компонентів агресивної поведінки, перевірений і підкріплений статистично достовірними зв'язками, дозволив виявити існування виборчої зв'язку між підлогою і компонентами агресивної поведінки. Вона полягає в тому, що в чоловічому агресивній поведінці вирішальна роль відводиться формі агресії, причому перевагу віддається прямій фізичній формі агресії, а в жіночому – виду агресії, і перевага віддається непрямому вербальному увазі агресії [1]. Наприклад за даними Мінсоцполітики, в 2013-2018 роках 90 % тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї в органи держави, – це були жінки, 8, 5-9 % – чоловіки і 1-1, 5 % – діти [2].

Жінки розділили з чоловіками практично всі сфери праці і життєдіяльності, вони також соціально активні, але рівень злочинності жінок все-таки в кілька разів нижче, ніж цей же показник злочинності чоловіків [1]. Тому потрібно здійснювати заходи щодо запобігання злочинності. Напевно, одним з головних способів запобігання злочинності є профілактика самих злочинів. Але для того, щоб запобігти злочинам потрібно розуміти причини їх протиправних діянь. До основних причин входять: користолюбство, агресивність, націоналізм, неповажне ставлення до суспільних правил і норм, гедонізм, правовий нігілізм.

Можна навести низку чинників, які сприяють чоловічій злочинності. До них можна віднести:

- 1) неправильне виховання дитини, яке призводить до особистісної деформації;
- 2) проблема алкоголізму;
- 3) рецидив;
- 4) безробіття.

Для запобігання злочинності не можна не сказати про значення виховання та сім'ї у формуванні злочинної поведінки у чоловіків. Негативний вплив сімейного виховання обумовлює багатопланові особистісні деформації (викривлення інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій), які при визначених життєвих ситуаціях можуть викликати злочинну поведінку. Сім'ї, що відрізняються найбільш глибокими дефектами правової соціалізації і провокують дітей на вчинення правопорушень і злочинів, кримінологи називають неблагополучними [3]. Вважається, що несприятливий вплив сім'ї, випробуване дитиною в дитинстві, може виявитися через багато років. За даними дослідження, у кожного третього дорослого

чоловіка злочинця виявляється зв'язок між злочинними нахилами і негативним впливом, випробуванним в сім'ї. Дефекти правової соціалізації спостерігаються з вини сім'ї в наступних випадках:

- 1) батьки вербально і своїми вчинками стверджують аморальні або асоціальні зразки поведінки, при цьому може статися пряме засвоєння дітьми норм асоціальної поведінки;
- 2) батьки вербально додержуватися моральних загальноприйнятих норм поведінки, але застосовують дії, їм суперечать, внаслідок у дітей формуються аморальні установки;
- 3) батьки застосовують недоречні засоби виховання;
- 4) надто обмежують дитину або навпаки приділяють належної уваги.

Тому сімейне неблагополуччя слід розглядати як потенційний фактор в механізмі формування особистості майбутнього злочинця. Злочин не є неминучим наслідком негативного впливу сім'ї. Асоціальна спрямованість особистості реалізується лише при певних обставин і може бути повністю нейтралізована за допомогою подальшого позитивного впливу.

Не можна не сказати що,

значна частина осіб, які вчинили вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування в стані алкогольного сп'яніння, досягає, в середньому 78 %. Згідно зі статистикою 2016 року Україна займає п'яте місце серед країн з найвищим рівнем споживання алкоголю. Непомірне споживання алкоголю і пов'язане з ним сп'яніння послаблює гальмівну діяльність кори головного мозку, викликає емоційну нестійкість, різку зміну почуттів і настроїв. Систематичне вживання алкогольних напоїв згубно впливає на моральний і інтелектуальний рівень розвитку особистості, викликає антисоціальні та аморальні спонукання, егоїстичні устремління. Все це нерідко призводить до скоєння злочинів. Хронічний алкоголізм тягне за собою фізичне і моральне виродження чоловіків. Пияцтво чинить негативний вплив на оточуючих і тим самим також сприяє збільшенню кількості правопорушень. Тому слід звернути увагу на проблему алкоголізму у нашій країні [4].

Відсоток засуджених до позбавлення волі від усієї кількості притягнутих до кримінальної відповідальності дорівнює в Україні 39 %. Це – найбільший показник в Європі. Питома вага засуджених і підслідних становить в розрахунку на 100 тисяч населення 459 осіб. Як показує практика, місця позбавлення волі виправляти багатьох [5]. Серед тих, хто відбув покарання, і серед тих, щодо кого було обрано покарання, не пов'язане з позбавленням волі, рівень повторної злочинності практично однаковий – приблизно 25 %. Отже, можна сказати, що також потрібно звернути особливу увагу до тих, хто вже скоював злочини, тому що є велика ймовірність того, що злочинець знову вчинить протиправне діяння.

З зазначеного вище можна вивести ще один фактор вчинення злочинів чоловіками. Це

безробіття. Колишній засуджений, як правило, поповнює прошарок безробітних, потрапляючи таким чином в замкнуте коло: на думку фахівців, збільшення безробіття на один відсоток автоматично призводить до 6-процентному зростанню злочинності.

Враховуючи все вищесказане ми можемо зрозуміти, що чоловіча злочинність є суспільно небезпечною більше, а ніж жіноча злочинністю. Тому на сьогоднішній день є найбільш актуальним використання саме гендерного підходу для розкриття злочинності. Використання поняття «гендер» в дослідженнях дозволяє враховувати і психофізіологічні особливості, пов'язані саме з біологічним поняттям статі, і ті соціальні вимоги і норми, які визначають ставлення суспільства до представникам різних статей.

Отже, для профілактики попередження злочинності перш за все потрібно звернути увагу на виховання чоловіків з дитинства за для запобігання розвитку в них жорстокості, злоби, низьких моральних цінностей та інших негативних факторів, які сприяють вчиненню протиправних діянь. Розпочати заходи щодо запобігання зростання алкоголізму та зниженню відсотка залежних від алкоголю. Сприяючи зменшенню алкоголізму можна досягти результатів в скороченні злочинності не тільки серед чоловіків, але й жінок. Також треба звернути увагу на осіб, котрі вже були у місцях позбавлення волі, бо є значна ймовірність того, що він знову може вчинити злочин. А коли злочинець побував в місцях позбавлення волі не один раз його злочинні дії відбуваються всупереч навіть власним розуму. Стійка антисоціальна орієнтація особистості злочинця-рецидивіста проявляється в його стійкій готовності до вирішення труднощів і конфліктів тільки насильницькими методами. Через злочинне минуле багато хто не може влаштуватися на гідну роботу. З цього випливає ще одна проблема чоловічої злочинності – це повна незайнятість або безробіття. Звісно, невелика кількість злочинів здійснюються через брак коштів. Тут, здебільшого, панує людська жадність. Але, якщо чоловік буде зайнятий виконанням фізичної або інтелектуальною роботою за яку він буде отримувати гідну зарплатню, це може позитивно вплинути на його соціальний стан.

Література

1. Стасенко О. В. Злочинна поведінка: гендерний аналіз. Жінка у російському суспільстві. 2009.
2. Безп'ятчук Ж. Домашнє насильство в Україні – злочин, а не «любов». BBC News Україна. 2019.
3. Блясова І. Ю. Проблема сімейного виховання як фактора попередження злочинності. *Людина: злочин і покарання*. 2012. № 2 (77).
4. Цюпин Б. Українці серед тих, хто найбільше страждає від споживання алкоголю у світі. *Голос Америки*. 24 Серпень, 2018.
5. Понятовська Т. Г. Проблема рецидиву у кримінальному праві та кримінології. 2014.

ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ

Певні склади злочинів в силу того, що термінологію, яка в них зазначена складно правильно визначити та зрозуміти, трактуються працівниками юридичної сфери та загалом правниками неправильно або невдало. Це завжди викликає труднощі в процесі правозастосування, що й обумовлює важливість проблеми, що виникає у зв'язку з цим.

Будь-який злочин, що скоєний насильницьким шляхом є жорстоким, але проблема постає в тому, що особлива жорстокість в кримінальному праві постає як кваліфікуюча ознака, що безпосередньо спонукає аналізувати сутність цього питання задля правильного розуміння законодавства та застосування його на практиці.

Проблеми визначення особливої жорстокості як кваліфікуючої ознаки умисного вбивства вже досліджувались і досліджуються у науці кримінального права. Аналізом деяких питань обраної теми займалися: Ю. М. Антонян, А. М. Бандурка, О. Ігнатов, С. Л. Соловйова та інші.

Метою дослідження є безпосередній аналіз наукових доробок та законодавчої бази стосовно проблемних питань визначення особливої жорстокості.

Почати слід з того, що пункт 4 ч. 2 ст. 115 ККУ передбачає відповідальність за навмисне вбивство вчинене з особливою жорстокістю ККУ [1]. Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» [2], умисне вбивство визначається таким, що скоєне з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи права на життя потерпілого, усвідомлював, що задає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань, а також, якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдавав останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Жорстокість – властивість особистості, що характеризується прагненням до заподіянь страждань, мучень людям або тваринам, виражається в діях, бездіяльності, словах, а також фантазуванні відповідного змісту. Прояви жорстокості слід поділяти на свідомі та несвідомі, навмисні та імпульсивні. Жорстокість уособлює відразу да життя й найбільш повне та змістовне втілення ненависті, часто така ненависті є безадресною, виражається як ненависті до всього, що оточує [3].

Константинов П. Ю. вказує на те, що жорстокість є властивістю особистості, що

полягає у свідомому заподіянні шкоди у вигляді мучень та страждань. Жорстокість – схильність до особливих форм агресивної поведінки. Вона передбачає насильство над потребами, намірами, почуттями, установками особистості [4].

Жорстокість проявляється у формі насильства. З правової точки зору насильством вважається енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища, та/або вплив на психіку людини, що спричиняється всупереч її волі, здатне заподіяти фізіологічну та/або травму, а також обмежити свободу дій людини [5].

Згідно постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», як жорстоке поведіння повинні кваліфікуватися такі безжалісні та грубі діяння, що завдають психічного чи фізичного страждання потерпілому [2]. Особлива жорстокість у свою чергу є наявною у тому випадку, якщо винний усвідомлював, що своїми діяннями завдає потерпілому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. Таким чином, можна зробити висновок про те, що законодавець чітко відокремлює та розмежовує поняття «жорстокості» від інших схожих понять у кримінальному праві, якщо в винному діянні наявні певні умови: 1) за наявності специфічних умов, що безпосередньо зазначені в диспозиціях статей ККУ; 2) якщо діяння винної особи спричинили потерпілому фізичні чи психічні страждання, що суб'єкт злочину й мав за мету. Вдалим прикладом виключного переліку цих ознак є постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №41945484 від 11.12.2014, в якій суд постановив що, навіть, велика кількість ножових поранень не завжди є проявом особливої жорстокості, а тільки в тому випадку, якщо винний мав умисел та мету завдати потерпілому особливих страждань [6].

Логічним, згідно з вище викладеним, є питання щодо відмежування «жорстокості» від «особливої жорстокості». Стає зрозумілим, що головною відмінністю є те, що особливо жорстоке умисне вбивство характеризується саме особливими стражданнями потерпілого. Але законодавець не дає чіткого визначення такого поняття. Отже, слід визначитись, що саме є особливою жорстокістю. Дійсно, жорстокість та особлива жорстокість є оцінними категоріями. Неможливо визначитись в якому випадку те чи інше діяння буде характеризуватися саме особливою жорстокістю. На це можуть впливати безліч чинників: моральні погляди потерпілих осіб, соціальна та національна приналежність таких осіб, чуйність, рівень співпереживання та ін. З одного боку, вищезазначене ускладнює законодавцеві точне викладення кримінально-правових норм, а з іншого – надає можливість вченим-юристам віднайти та запропонувати найбільш точне визначення особливої

жорстокості як кваліфікуючої ознаки умисного вбивства.

Найбільш точним, на наш погляд, є визначення цього терміну Я. Г. Смілянським. Під «особливою жорстокістю» він розуміє спосіб вчинення злочину, який полягає в умисному застосуванні психічного та/або фізичного насильства безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину, необов'язкового для настання передбаченого відповідною нормою кримінального закону злочинного наслідку, спрямованому на завдання потерпілому та/або іншій особі особливих фізичних та/або психічних страждань [7].

Важливою частиною та ознакою особливої жорстокості вищезазначений автор виділяє надмірний характер таких діянь. Надмірний характер означає, що вбивця не може реалізувати свої наміри звичайним способом вбивства, тому він завдає певних дій, які в свою чергу завдають особливих фізичних та психічних страждань потерпілому, тобто є надмірними. В такому випадку винний повинен усвідомлювати, що він вчиняє надмірні дії задля досягнення своїх намірів [7].

Іншим проблемним питанням в юридичній науці та практиці є співвідношення «особливої жорстокості» з такими поняттями, як «особлива жорстокість», «тортури», «мордування», «катування», «мучення», «знущання». Підтримуючи думку багатьох вітчизняних вчених, слід розуміти такі категорії як спосіб реалізації «особливої жорстокості». Тобто, в тому чи іншому випадку «особлива жорстокість» бути проявлятися в одному чи декількох вищезазначених способів реалізації.

Слід зазначити, що здійснення умисного вбивства з особливою жорстокістю можливо як шлях дії, так і шляхом бездіяльності. Доцільним прикладом є відмова від допомоги паралізованій близькій особі, про яку винний повинен був турбуватися. Важливим тут є усвідомлення суб'єктом злочину того, що потерпілий буде переживати жорстокі фізичні та моральні страждання. Наведена теза має загальновідомий характер, але, незалежно від цього, стає запорукою неправильної кваліфікації злочинів юристами.

Таким чином, відповідно до положень чинного законодавства, судової практики та юридичної доктрини, можна виділити наступні характерні риси особливої жорстокості як кваліфікуючої ознаки умисного вбивства:

- 1) особлива жорстокість є способом вчинення злочину, що полягає у вчиненні певних дій чи бездіяльності;
- 2) умисел винного завжди є спрямованим на завдання особливо тяжких фізичних та/або моральних страждань;
- 3) діяння має надмірний характер з точки зору наслідків, передбачених диспозицією тієї чи іншої кримінально-правової норми;

4) завдання особливих страждань досягається шляхом реалізації психічного чи фізичного насильства;

5) завдання особливих страждань може бути спрямоване як на потерпілого, так і на інших осіб.

Підсумовуючи, слід зазначити необхідність погодитись з актуальністю проблеми, яку сформуvalи та висловили вищезазначені автори, адже й насправді правильне усвідомлення та розуміння поняття «особливої жорстокості» надає змогу правильної реалізації кримінально-правових норм. Варто зазначити, що ступінь опрацьованості обраної теми є доволі високим, про що свідчить неабиякий доктринальний доробок українських вчених-юристів, які вже давно сформуvalи та поставили на порядок денний проблематику теми дослідження.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про судову практику в справах проти життя і здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 р. № 2. *Вісник Верховного суду України*. 2003. № 1 (35).
3. Антонян Ю. М. Общий очерк о преступном насилии. *Человек против человека. Преступное насилие*: сб. статей, г. Санкт-Петербург, 1994 г. Санкт-Петербург, 1994. С. 8-29.
4. Константинов П. Ю. Влияние жестокости преступного поведения на квалификацию убийства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2003. 185 с.
5. Ігнатов О. Кримінальне насильство: деякі питання. *Право України. Юридичні науки*. Київ, 2005. № 3. С. 67-71.
6. Ухвала у справі № 5-4041км14. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Єдиний державний реєстр судових рішень. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41945484#> (2014, грудень, 18)
7. Смілянський Я. Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. *Форум права. Юридичні науки*. Харків, 2009. № 3. С. 591–596.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ

Відповідно до низки міжнародних актів та ст. 3 Конституції України життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

На сьогоднішній день статистика розкриття кримінальних злочинів проти статевої свободи дуже маленька, саме це свідчить про низький рівень розслідувань, а отже, потребує суттєвих змін в законодавстві. Статева свобода і статева недоторканність виступає родовим об'єктом злочинів, які внесено до розділу IV Особливої частини Кримінального Кодексу (надалі КК) України. До яких було внесено зміни, завдяки ухваленню конвенції Ради Європи та Законів України від 6 грудня 2017 року №2227-VIII [2] і від 14 березня 2018 року № 2334-VIII там містяться такі статті: зґвалтування (ст.152 КК), сексуальне насильство (ст.153КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст.154 КК), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцяти річного віку (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК).

Умисні дії суб'єкта проти статевої свободи і статевої недоторканності. Під статевою свободою ми розуміємо, що суб'єкт вправі сам вибрати собі сексуального партнера для спілкування. Дорослою є особа, яка досягла 16-ти річного віку Саме тут ми розуміємо, що згода є добровільною, коли була присутня волевиявлення обох сторін. Сам закон можна інтерпретувати, як стан охорони, який забороняє будь-які дії сексуального характеру, яка має певні причини, а саме такі як: наявність психічної хвороби, недосягнення 16-ти річного віку, матеріально або службова залежна тощо, це можна сказати в тому випадку коли статева свободу можна пов'язати до спроможності особи розпоряджатись собою у сфері сексуального спілкування.

Як зазначив Т. Рожко, теперішня практика в цій сфері має низку недоліків, до яких відносять:

- помилка кваліфікації судами тілесних ушкоджень у разі скоєння зґвалтування;
- судова практика у скоєння насильства однієї і тієї самої потерпілої особи неприродним шляхом;
- помилкова кваліфікації щодо вчинення насильства групою осіб, які не досягли віку з якого настає кримінальна відповідальність. [3]

Теперішнє законодавство має потребу в регулюванні вікових змін, тих осіб, які стали жертвами зґвалтування. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості і має добровільний характер (не використовує її безпорадний стан) і в силу свого розвитку і психічного стану розуміє наслідки, то суб'єкт не вчиняє до особи ніякого статевого

насильства. Але хотілось би підкреслити, що зарубіжні країни розглядають насильство проти особи яка не досягла статевої зрілості та розбещення неповнолітніх з боку моральності, саме зацікавленості суспільства в сфері сексуальності. Дуже хотілось би, аби це було далі не тільки в розділі IV, а й в розділі XII.

Тож, якщо розглядати нормальний психічний стан неповнолітньої, який зазначений в ст. 155, ст. 156 КК України, то там немає певної декларованості в будь-якому з цих розділів. Можна розглянути зарубіжний досвід таких країн: Республіка Молдова, Республіка Вірменія, то там в КК можна побачити саме декларування охорони в цих розділах. Тут ми говоримо про намагання вирішення проблеми шляхом саме репресивних можливостей кримінального покарання [4].

Вивчаючи міжнародні методи боротьби з педофілією можна зазначати, як створювання відкритих баз. Така система була запроваджена в США, Польщі. За даними різних ресурсів, створивши таку базу у багатьох людей або певних установ є доступ. Це є позитивним моментом у разі скоєння насильницької діє. Також, можна виділити негативну сторону, адже, насильство в сім'ях починають ретельно приховувати, коли є такі реєстри [5].

Отже, у висновку можна сказати, що проаналізувавши деякі статті КК України, можна зазначити, що Законом України від 14 березня 2018 р. ст. 155 КК внесене зміни, щодо скоєння злочину особи, яка не досягла 16-ти річного віку і караються обмеження волі або позбавленням волі і в інших випадках позбавленням волі обіймати певні посади або займатись певною діяльністю. Також, в перспективах реформування можливо будуть нововведення, щодо створення відкритого реєстру бази педофілів але, наразі, це є дискусійною темою.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рожко Т. А. Деякі питання кримінально-правової класифікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/9988/151-153.pdf;jsessionid=CD4DE0F327976402D2CA6A79A728DA0D?sequence=1>
3. Чугуніков І. І. Система статевих злочинів за кримінальним законодавством України: проблеми вдосконалення. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси: монографія / за ред. Н. А. Мирошніченко, Є. Л. Стрельцова. Одеса: Юридична література, 2017. С. 323–348.
4. Відкритий реєстр педофілів в Україні. Чи допоможе це запобігти злочинам по відношенню до дітей. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidkritij-rejestr-pedofiliv-v-ukrajinchih-dopomozhe-tse-zapobihiti-zlochynam-povidnoshennju-do-ditej-2485536.html>.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

Сьогодні, однією з основних ознак розвитку суспільства є глобальне впровадження інформаційних технологій, використання їх як в управлінні практично всіма сферами нашого життя, так і сферою державного управління. Але, разом з їх розвитком з'явився новий вид злочинів, який становить не меншу небезпеку ніж усі інші.

Злочинність в кіберпросторі – одна з найактуальніших проблем сьогодення, яка турбує не тільки Україну, але й усього світового суспільства протягом декількох десятиліть.

Зі збільшенням кількості користувачів пропорційно збільшується і кількість потенційних потерпілих, також збільшуються перспективи використання Інтернету для скоєння злочинів у цьому просторі. В останні двадцять років кіберзлочинність і кібербезпека стали нагальними проблемами, що вимагають координованих дій на міжнародному рівні [1].

Кіберзлочин – суспільно небезпечне діяння вчинене у кіберпросторі та/або за його допомогою, за яке передбачена відповідальність, законом України або договорами ратифікованими Україною, про кримінальну відповідальність [2].

Найбільш поширена класифікація кіберзлочинів в даний час ґрунтується на структурі Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність в якій виділяють на п'ять груп. Ця класифікація в даний час є головною класифікацією таких злочинів у світі.

Перша група, це злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем. Тобто, незаконний доступ, перехоплення даних, втручання в дані та систему.

До другої групи входять злочини, що використовують комп'ютер, як засіб скоєння злочинів та маніпуляцій з інформацією. До цього відносяться комп'ютерне шахрайство та комп'ютерне підроблення.

Третя група складається зі злочинів, пов'язаних з контентом, розміщеним в мережах.

Четверту групу складають злочини, щодо порушення авторського права і суміжних прав. Встановлення цих правопорушень є компетенцією національних законодавств держав (стаття 176 ККУ).

П'ята група злочинів, яка закріплена в окремому протоколі – це заклики до расизму та ксенофобії, акти такої дискримінації, в мережі.

Одні країни виділяють ці злочини в окрему категорію, інші вважають, що дані діяння підпадають під кілька статей кримінального законодавства. Ця категорія включає в себе: крадіжку, передачу та використання персональних даних задля скоєння злочинів (стаття 182

ККУ) [3].

Склад кіберзлочинів за своїми елементами нічим не відрізняється від звичайного злочину, бо так само має суб'єкт та суб'єктивну сторону, об'єкт та об'єктивну сторону.

Суб'єкт кіберзлочинів – це фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли шістнадцятирічного віку. Також, існує спеціальний суб'єкт, який використовується у наведених нижче випадках:

– несанкціоновані дії з інформацією, що оброблюється в комп'ютерах, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362 КК України);

– порушення правил експлуатації комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363 КК України).

Суб'єктивна сторона кіберзлочинів характеризується прямим умислом та, зазвичай, корисливим мотивом, діяння, передбачене ст. 363 КК України, а саме, порушення правил експлуатації або порядку чи правил захисту інформації.

Об'єкт кіберзлочинів – суспільні відносини, на який посягає злочин.

Об'єктивна сторона, характеризується такими ознаками: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка.

Кримінальна відповідальність за кіберзлочини в Україні передбачена у таких формах:

1. штраф,
2. обмеження волі,
3. позбавленням волі з позбавленням права обіймати певні посади [4].

Кібербезпека – захищеність інтересів людини і громадянина, суспільства та держави у кіберпросторі, яка забезпечує завчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Кіберпростір – середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет або інших глобальних мереж передачі даних [2].

Кібертероризм – терористична діяльність у кіберпросторі або здійснена за його допомоги [2].

Забезпечення кібербезпеки в Україні ґрунтується на принципах:

- 1) верховенства права;

- 2) забезпечення національних інтересів України;
- 3) відкритості та доступності;
- 4) пропорційності та адекватності заходів кіберзахисту ризикам;
- 5) пріоритетності запобіжних заходів;
- 6) невідворотності покарання;
- 7) міжнародного співробітництва;
- 8) забезпечення контролю за утвореними відповідно військовими формуваннями та правоохоронними органами, що провадять діяльність у сфері кібербезпеки [2].

Вірус Ретуа, який свого часу вразив майже всі інформаційні ресурси органів виконавчої влади, показав відсутність в Україні практичної системи національної кібербезпеки. Сьогодні ж, в Україні досі відбувається формування практичної системи національної кібербезпеки, основною складовою цього процесу є система забезпечення цієї кібербезпеки [5].

Проаналізувавши чинне законодавство і оцінивши практичне його застосування, можна сказати, що не дивлячись на деякі недосконалості сьогоденного етапу розвитку кібербезпеки України, ми маємо цілком функціонуючу і відповідно побудовану систему національної кібербезпеки. Проведено низку реформ у сфері освіти, для забезпечення кадрової підготовки спеціалістів, та підвищення їх кваліфікації. Отже, можна сказати, що Україна досягла певного рівня в питаннях кібербезпеки за порівняно короткі строки, і ця тенденція продовжується.

Література

1. Номоконов В. А., Тропина Т. Л. Киберпреступность: проблемы борьбы и прогнозы.: статья. URL: <http://cripo.com.ua/processes/?p=164985/>
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>
3. Номоконов В. А., Тропина Т. Л.. Киберпреступность: Проблемы борьбы и прогнозы. Часть 2. URL: <http://cripo.com.ua/opinion/?p=165054/>
4. Кримінальна відповідальність за кіберзлочини. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Кримінальна_відповідальність_за_кіберзлочини.
5. Діордіца І. В. Адміністративно-правове регулювання кібербезпеки України: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.07. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. 521 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Конституція України: Закон України від 23.07.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Об'єктом злочину є кримінально-правова категорія, яка застосовується для позначення громадських інститутів, яким заподіяно шкоду внаслідок вчинення кримінальної протиправної дії (бездіяльності). Об'єкт злочину вважається надзвичайно важливим, хоча і юридично обов'язковим елементом складу будь-якого кримінально протиправного і соціально небезпечного діяння. Теоретичний аспект об'єкта злочину детально розроблені в юридичній науці, але до сих пір йде велика кількість дискусій щодо його визначення.

Багатостороннє вивчення поняття «об'єкт злочину» має виняткову важливість для науки кримінального права. Розкриття суті об'єкта злочину вважається складним і суперечливим, так як лежить в площині філософії та права. У практиці визначення об'єкта злочину дає можливість дізнатися соціальну та юридичну суть вчиненого злочину, його суспільно небезпечні наслідки, відшукати межі дії правової норми, сприяє правильній кваліфікації скоєного злочинного діяння, а крім того його відмежування від суміжних злочинів. Феномен об'єкта злочину стосується як законотворчості, так і правозастосування. Від нього залежить ступінь надійності теоретичного фундаменту вирішення багатьох питань як Загальної, так і Особливої частин кримінального права.

Мета статті – розглянути основні концепції та теорії об'єкта злочину, що сформувалися на сучасному етапі розвитку української кримінальної науки та проаналізувати наукові дослідження.

Вчення про об'єкт злочину – один із найскладніших та суперечливих інститутів кримінально-правової доктрини. У науці кримінального права України існує багато концепцій щодо визначення об'єкта злочину. Найпоширенішими є такі: об'єкт злочину – це суспільні відносини; об'єкт злочину – це блага, цінності; об'єкт злочину – це сфери життєдіяльності людей; об'єкт злочину – це соціальна безпека; об'єкт злочину – це особа, суспільство. Позиція тих науковців, які визначають об'єктом злочину суспільні відносини, є найбільш аргументованою і вважається загальноновизнаною.

Одним із перших, хто визнавав об'єкт злочину в якості суспільних відносини, був А. А. Піонтковський, який зауважував, що кожний злочин який вчиняється в нашій країні, прямо або опосередковано посягає на суспільні відносини суспільства [1].

В українській науці кримінального права переважає думка відповідно до якої об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, що охороняються законом. Такий погляд на об'єкт злочину можна знайти у багатьох підручниках та навчальних посібниках із кримінального

права.

Але у науці кримінального права є й інші підходи до визначення об'єкта злочину. Так, наприклад, С. Б. Гавриш вважає, що кримінальний закон охороняє матеріальні явища: життя, здоров'я, гідність, майно, природні об'єкти. На його думку «об'єкт – правове благо», тобто це визначення вдало поєднує у собі, з одного боку, вказівку на специфіку кримінального права (те, що об'єкт – це охоронювані законом блага, за посягання на які настає кримінальна відповідальність), а з іншого – вказівку на реальне благо як охоронювану цінність [2].

Також В. М. Куц вважає, що об'єктом злочину слід визнавати охоронювані законом блага людини та суспільства [3]. Він зазначає: «Теза про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, дуже віддалена від безпосередньої практики юриста, оскільки окремий суб'єкт чи їх групи (співучасть у злочині) ні прямо, ні опосередковано не можуть порушити суспільні відносини у названому вище їх розумінні. Категорія «суспільні відносини» відображає дійсність на надзвичайно високому рівні абстракції. Як правило, правознавець з такими рівнями абстракції не працює. Він має справу з питаннями правового захисту життя, здоров'я, гідності, власності, політичної системи тощо, але, будучи навченим основам кримінального права на існуючій теорії «об'єкт злочину – суспільні відносини», схильний трактувати злочин як посягання саме на такі відносини, маючи на увазі не їх, а відносини між людьми в суспільстві.» На його думку «коректним було б таке вирішення цього питання: об'єктом злочину є не суспільні відносини, а певні цінності, щодо яких виникають відносини між людьми в суспільстві, а не суспільні відносини як відносини між суспільствами (класами, націями, конфесіями тощо)» [4].

А дослідник В. М. Трубников, піддавши критиці думку об'єкта злочину як суспільних відносин, вважає за доцільне визнавати об'єктом будь-якого злочину права та свободи людини і громадянина [5].

Але, згідно з нашим судженням, питання про те, які суспільні відносини або цінності та блага можуть бути визнані об'єктом певного злочину, вирішується ніяк не наукою кримінального права, а законодавцем шляхом прийняття або скасування того чи іншого закону. Встановлення об'єкта злочину як сукупності суспільних відносин, відповідно до нашого погляду, дуже загальне і широке. Об'єкт як елемент складу злочину конкретніший, так як кожне злочинне діяння найчастіше зазіхає не на все, а тільки на окремі елементи суспільних відносин.

Правове значення визначення об'єкта злочину полягає в такому: сприяє з'ясуванню соціальної суті злочину, зокрема характеру і ступеня його суспільної небезпечності; виявляє не захищені кримінальним законом соціальні цінності, що дає підстави для прийняття відповідних кримінальних законів; дає змогу визначити види конкретних злочинів у

сукупності з іншими елементами складу злочину.

Вважаємо, що поняття «об'єкт злочину» можливо розглядати як об'єкти, охоронювані кримінальним законом соціальні цінності, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або заподіює шкоду.

В даний момент питання визначення поняття «об'єкт злочину» залишається відкритим і вимагає подальших наукових досліджень. Всі головні концепції можливо розбити на дві великі категорії, перша з яких зводиться до того, що об'єктом злочину вважаються суспільні відносини, а друга – певні цінності і блага. І хоча більша частина вітчизняних вчених є прихильниками концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини», проте вона все більше піддається критиці. У той же час проблема встановлення поняття «об'єкт злочину» вимагає подальших наукових досліджень, так як має велике практичне значення, адже від визначення об'єкта злочину залежить правильне застосування норм кримінального законодавства.

Література

1. Піонтковський А. А. Курс радянського кримінального права. 1970. 672 с.
2. Гавриш С. Б. Теоретичні передумови дослідження об'єкта злочинів. 2000.
3. Куц В. М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997.
4. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017.
5. Трубников В. М. Поняття об'єкта злочину з нових позицій. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 6. С. 14–18

УДК 343.278

Мартинів М. С.

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ І АДМІНІСТРАТИВНЕ СТЯГНЕННЯ

Інтенсивний розвиток суспільства і науки як одного із каталізаторів цього розвитку за останні десятиліття призвів до розширення кола видів суспільних відносин. Оскільки ж суспільні відносини є предметом регулювання всіх існуючих галузей права, то уникнути впливу норм різних галузей права на один і той же вид суспільних відносин просто неможливо. У зв'язку із цим як ніколи раніше доцільним стає застосування принципу системності, що характеризується упорядкованістю, логічною узгодженістю і несуперечністю структурних елементів різних галузей права.

Сьогодні можна констатувати певний дисонанс між доволі близькими за своєю природою галузями права – кримінальним та адміністративним правом. Саме за розмірами

покарань та обсягом правообмежень часто проводиться відмінність цих двох галузей. Неузгодженості містяться в положеннях Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) стосовно такого заходу як позбавлення особи спеціального права. Зауважимо, що, хоча в ст. 30 КУпАП мова йде про «Позбавлення спеціального права, наданого громадянину», а ст. 55 КК говорить про «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю», в своєму сутнісному значенні ці два види правообмежень є дуже близькими. З цього випливає необхідність уточнення, в першу чергу, понятійного апарату двох Кодексів. Необхідно уточнити коло осіб, до яких може застосовуватися позбавлення права. Так, ст. 30 КУпАП за скоєння фізичною особою адміністративного правопорушення передбачає тільки позбавлення права керування транспортними засобами та права полювання. У свою чергу, КК України (ст. 55) передбачає ширше коло осіб, до яких може застосовуватися цей вид покарання, а саме: представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, осіб, інших осіб, вчинення злочину якими пов'язане із зайняттям певної посади або зайняттям певним видом діяльності. Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю породжує набагато менше негативних соціальних наслідків, ніж покарання, пов'язані з позбавленням волі. Воно дозволяє при інших рівних умовах забезпечити найбільшу безпеку суспільства з найменшими соціальними витратами.

Так, на наш погляд, необхідно урегулювати питання співрозмірності заходів кримінального і адміністративного законодавства, визначитися з обсягом правообмежень, які можуть бути застосовані до особи та їх розміру.

Література

1. Бакаева О. Ю. Лишение специального права как вид административного взыскания: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Саратов: СГАП, 1996. 166 с.
2. Завальний В. М. Проблеми застосування адміністративних стягнень, у вигляді позбавлення спеціального права, наданому громадянину, та виправних робіт. *Форум права*. 2008. № 1. С. 134-139. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08zvmtr.pdf>.
3. Максимов И. В. Административные наказания: монография / И. В. Максимов; ред. Конин Н. М. Астрахань: Норма, 2009. 464 с.
4. Панов М. І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства. Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозіуму (23-24 вересня 2011 р.). Львів: ЛьвЦУВС. С. 311–317.
5. Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины: монография. Харьков: из-во «ФИНН», 2009. 344 с.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПОНЯТТЯ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

На початку ХХІ століття Україна стала однією з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою. Проте через відсутність ефективних заходів припинення такого насильства, забезпечення справедливого покарання кривдника та допомоги постраждалим особам, у чинному на той час законодавстві, як кримінальному, так і спеціальному – Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року [1], у свідомості правоохоронців та суспільства укріпилося хибне переконання, що «домашнє насильство – не злочин». Кримінальний кодекс не містив спеціальних норм, що передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильства у сім'ї або розглядали б вчинення такого насильства між особами, які перебувають у сімейних чи близьких стосунках, як кваліфікуючу обставину, що обтяжує покарання. Таке законодавство не здатне було захистити постраждалих від домашнього насильства та забезпечити притягнення кривдника до покарання.

На сьогодні українське суспільство чітко обрало європейський вектор розвитку, що вимагає забезпечення державою міжнародних стандартів, у тому числі й у сфері захисту прав людини, саме до таких вимог належить запобігання та боротьба з домашнім насильством. Тому стало необхідним реформування законодавства даної сфери.

Реформування здійснилося шляхом прийняття наступних нормативно-правових актів: Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] та Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3]. Було визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері та криміналізовано домашнє насильство як один зі злочинів проти життя і здоров'я особи. Відповідно до диспозиції ст. 126¹ ККУ: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [4]. Слід зазначити, що ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» окремо виділяє сексуальне насильство як можливий вид, ККУ у даному випадку кваліфікує дії за ст. 153.

На думку автора, показовим для розуміння доцільності такого реформування стане

аналіз судової практики ст. 126¹ ККУ, вироків, що набрали законної сили. Слід зазначити, що кримінальне провадження щодо домашнього насильства відкривається стосовно особи, яку вже було тричі визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, за ст. 173² «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програм» Кодексу України про адміністративні правопорушення [5].

Було проаналізовано наступні судові вирокі [6].

Вирок від 3 квітня 2019 року Брусилівського районного суду Житомирської області: чоловіком, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, маючи прями́й умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства, неодноразово вчинялися дії психологічного та фізичного насильства щодо матері, яка при цьому зазнавала психологічних страждань та погіршення якості життя. Підозрюваний погрожував потерпілій словесно, також погрожував ножем, показуючи в повітрі ножем горизонтально, що він їй відрубає голову і повісить на воротах, ображав її в грубій формі словами нецензурної лайки. Однак під час досудового розслідування між потерпілою та підозрюваним було підписано угоду про примирення, згідно з якою потерпіла з одного боку та обвинувачений з іншого боку дійшли згоди щодо формулювання обвинувачення та правової кваліфікації дій обвинуваченого за ст. 126¹ КК України, істотних для даного кримінального провадження обставин, про перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілої. Також сторонами угоди було узгоджене покарання у вигляді 150 годин громадських робіт та надана згода сторін на призначення покарання у вигляді громадських робіт. Судом було затверджено угоду про примирення, визнано винним підсудного та призначено йому покарання у вигляді 150 годин громадських робіт.

Вирок від 4 листопада 2019 року Заставнівського районного суду Чернівецької області: чоловіком неодноразово умисно, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи настання таких наслідків, вчиняв психологічне насильство відносно своєї доньки, що виражалось словесними образами нецензурними словами та погрозами фізичної розправи. Проте під час досудового розслідування між потерпілою та підозрюваним було підписано угоду про примирення на тих умовах, що підозрюваний понесе відповідальність за вчинене кримінального правопорушення. Суд ухвалив визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України та призначити йому узгоджену сторонами міру покарання у виді одного року обмеження волі.

Вирок від 6 листопада 2019 року Доманівського районного суду Миколаївської області: чоловіком у стані алкогольного сп'яніння було неодноразово вчинено дії психологічного

насильства відносно дружини, які виражалися у словесних образах потерпілої нецензурними словами, шарпанні її за верхній одяг, чоловік притягувався до адміністративної відповідальності за ч.1 ст.173² КУпАП за вчинення домашнього насильства відносно дружини (штраф). Через кілька місяців щодо дружини в черговий раз було скоєне домашнє насильство через ревності, а саме фізичне, що виражалося в нанесенні декількох ударів кулаком в область голови, область лобу та іншим частинам тіла, у результаті чого жінка отримала закриту черепко-мозкову травму, яка проявилася струсом мозку, синця лобу, синця і садна верхніх кінцівок, садна правої поперекової області, які могли утворитися від дії тупих твердих предметів і відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, які потягли за собою короткочасний розлад здоров'я. Враховуючи обставини справи, щире каяття підсудного, беручи до уваги думку потерпілої, яка просила суворо не карати чоловіка, суд визнав винним чоловіка у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.126¹ КК України і призначив йому покарання у виді одного року обмеження волі, проте на підставі ст.75 ККУ звільнив від відбування покарання, встановивши йому іспитовий строк терміном на один рік.

Аналізуючи вище наведені вироки ми можемо зробити висновок, що вони схожі між собою. По-перше, у більшості випадках потерпілою стороною стають жінки – дружини, доньки, матері, співмешканки тощо. По-друге, більшість правопорушень відбувається у стані алкогольного сп'яніння та до відкриття кримінального провадження особа неодноразового притягується до адміністративної відповідальності за ст.173² КУпАП за вчинення домашнього насильства. По-третє, більшість постраждалих укладають угоду про примирення з кривдниками. Цікавим моментом є відсутність судових вироків щодо домашнього насильства з боку жінок, проте ми вважаємо, що це не означає, відсутність такого насильства, можливо чоловіки просто переймаються через можливе приниження власної честі та гідності при заявленні щодо протиправних дій відносно них.

Реформування законодавства у сфері домашнього насильства це крок вперед. Проте головним завданням для нас залишається формування у свідомості наших громадян недопустимості домашнього насильства та готовності протидіяти йому не лише у власних родинах, а й у українському суспільстві загалом.

Література

1. Про попередження насильства у сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. *Голос України*. 2001. 20 груд. (№ 242).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Голос України*. 2018. 6 січ. (№ 4).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. *Голос України*. 2018. 11 січ. (№ 6).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради*. 1984. № 51.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2019).

УДК 343.62

Мозалевська В. В.

ОБГРУНТУВАННЯ ПРИЧИН КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Актуальність даної теми пояснюється тим, що у сучасному суспільстві великий відсоток людей (особливо жінки і діти) все ще потерпає від домашнього насильства. Але ця проблема не завжди сприймається громадськістю з належною серйозністю, тож ця робота покликана на те щоб довести, що насильство у сім'ї є справжнім злочином, а постраждалі потребую захисту з боку держави.

Дослідженням окремих аспектів домашнього насильства у кримінальному праві присвячені праці багатьох вітчизняних і іноземних науковців. Серед них: Г. О. Христова, Т. М. Головка, Ю. А. Галустян, Н. В. Грицак, О. О. Жидкова, Т. Ю. Журженко, А. В. Ілліна, Т. О. Павлова, І. П. Лавринчук, Е. М. Лібанова, В. В. Пивоваров та багато інших. Але причини криміналізації домашнього насильства зазвичай розглядаються лише фрагментарно і не виступають основним предметом дослідження.

За статистикою, діяння описані в статті 126-1 Кримінального кодексу України є доволі поширеними в Україні. Так за 2017 рік поліцією було зареєстровано близько 150 тис. заяв пов'язаних з насиллям в родині, приблизно 350 випадків насильства в сім'ї фіксувалося щодня [1]. Але ці данні зовсім не можна вважати остаточними, бо злочини пов'язані з домашнім насильством мають надзвичайно високий рівень латентності. За різними соціологічними дослідженнями щороку в Україні від домашнього насильства потерпає від 1, 1 млн. до 1, 8 млн. жінок. За дослідженням Інституту демографії і соціальних досліджень близько 600 жінок гинуть в Україні від домашнього насильства. Лише 10 % з понад мільйона

жінок, які страждають від насильства в сім'ї, вирішуються заявити про це [2, с. 20]. Отже, низький коефіцієнт злочинності деяких злочинів – це результат великої латентності і погано поставленого обліку [3].

Прихованість даного виду злочинів обумовлена наступними чинниками:

- впевненість в тому, що домашнє насильство – це звичайна поведінка, соціальна норма, а не кримінально каране діяння;
- страх потерпілого перед кривдником, зазвичай жертва боїться помсти, і вважає що, звернувшись за допомогою лише погіршить своє становище;
- відсутність центрів реабілітації необхідних для жертв домашнього насильства;
- матеріальна чи інша залежність потерпілого від кривдника;
- низький рівень довіри громадян до правоохоронних і судових органів (нажаль, така недовіра небезпідставна: 40 % працівників правоохоронних органів вважають насильство приватною справою; 60 % впевнені, що жертви самі винні в тому, що з ними сталося; близько 80 % переконані, що пріоритетом у таких справах є примирення, а не покарання; до 12 % вважають насильство іноді прийнятним) [2, с. 21].

Домашнє насильство тягне за собою багато прихованих наслідків, як соціальних, так і економічних. В Україні щороку 3 мільйони дітей стають жертвами і свідками домашнього насильства [1]. Так за результатами дослідження UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення, діти, які потерпають від насильницьких дій в родині, в 10 разів частіше намагаються накласти на себе руки, а 50 % з таких дітей тікають з дому або жебракують. Близько 65 % серед тих, хто займається проституцією, потерпали в дитинстві від сексуального насильства.

Економічні наслідки домашнього насильства не менш жахливі. До \$190 млн. загалом витрачають жінки, піддані домашньому насильству. Основні витрати складають: ліки, медичні послуги, консультації психологів, юридична допомога, збитки від втрати роботи, витрати на переїзд, оренду нового житла та інше. Правоохоронні органи і заклади охорони здоров'я витрачають близько \$12 млн. на рік для подолання результатів домашнього насильства. Але міжнародні дослідження доводять, що набагато ефективніше вкладати гроші у профілактику злочинів, так \$1, вкладений у профілактику, економить \$15-20 подальших витрат, викликаних агресією домашніх насильників [2, с. 22].

В Україні уже розробляються форми профілактики домашнього насильства. Так у листі Міністерства освіти і науки України містяться методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. Визначаються наступні види профілактики насильства: первинні, вторинні та третинні. Ці заходи профілактики ставлять основною ціллю інформування

населення про небезпеку домашнього насильства, та переконання, що дії кривдника не є «нормою», і розповідають про можливість звернутися до певних структур, установ та організацій, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства [4]. Такі програми неабияк допомагають попередити злочини, або зменшити латентність даного виду злочинів.

Таким чином, на підставі викладеного, можна зробити висновки, що криміналізація домашнього насильства стала дуже важливим кроком для його подолання (чи хоча б зменшення), але держава має приділяти більшу увагу правовій освіті громадян, щоб вони знали способи захисту від кривдників.

Література

1. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. №4 (56). С. 104–107.
2. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі. Науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України / О. О. Дудорев, М. І. Хавронюк. Київ: Ваіте, 2018. 288 с.
3. Наваляна Я. Т. Кількісно-якісні показники латентних згвалтувань. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача*. 2016. № 31. С. 237–249.
4. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

УДК 343.326

Муравська М. С.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За всю історію існування незалежної України злочинам проти основ національної безпеки не приділялась достатня кількість уваги. Проте, у зв'язку із подіями, що почались у 2014 році та продовжуються до цього часу, актуальність цієї теми неабияк зросла. Наразі в судах розглядається безліч справ з цієї категорії злочинів.

Злочини проти основ національної безпеки України є одними з найнебезпечніших посягань на суспільні відносини, що мають на меті забезпечення державної безпеки, обороноздатність, незалежність країни. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів стає неможливим. Без стабільності в суспільстві є неможливою й ефективна боротьба зі злочинністю, в тому числі і з такими небезпечними злочинами, як вбивства, розбої,

гвалтування та ін.

В Конституції України чітко прописано, що Україна є суверенною та незалежною, унітарною державою (ст. 1). Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. 2) [1]. Тож ніхто не має права на порушення цілісності кордону нашої держави.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян; загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [2].

У Кримінальному кодексі України чітко вказується, які суспільно небезпечні діяння є злочинами проти основ національної безпеки України та яке покарання передбачене за такий вид злочинів (ст. 109 – ст. 114¹) [3].

Національна безпека України в різних її сферах є родовим *об'єктом* цієї категорії злочинів, натомість основним безпосереднім об'єктом окремого злочину – національна безпека у тій чи іншій її сфері.

Суспільно небезпечні діяння є *об'єктивною стороною* злочинів проти основ національної безпеки України.

Суб'єктами цих злочинів за загальним правилом є осудні особи, що досягли віку кримінальної відповідальності (окрім злочину, передбаченого ст. 112 КК).

Спеціальний суб'єкт є ознакою лише двох складів злочинів проти основ національної безпеки України; у злочині, передбаченому ст. 111 КК, – це тільки громадянин України, а у злочині, передбаченому ст. 114 КК, – тільки іноземний громадянин або особа без громадянства.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується виключно прямим умислом. Переважна більшість із них вчинюється з метою ослабити державу.

Злочини проти основ національної безпеки України можна поділити на наступні категорії:

- проти основ національної безпеки у політичній сфері: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК);

посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК);

- проти основ національної безпеки в інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах: державна зрада (ст. 111 КК), диверсія (ст. 113 КК) шпигунство (ст. 114 КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК).

Відповідно до класифікації О. А. Чувакова, всі злочини, що вчиняються у сфері національної безпеки, поділяються на: 1) злочини, що пов'язані з зовнішньою безпекою держави; 2) злочини, що пов'язані з внутрішньою безпекою держави. Задля зручності такого поділу науковець розробив систему ознак, які дозволяють відмежувати злочини цих двох груп. Такими ознаками є: а) вектор загрози, який може бути внутрішнім або зовнішнім; б) присутність іноземного елемента при посяганні або його відсутність; в) наявність видового об'єкта посягання [4 с.15].

Підсумовуючи все вищесказане, злочинами проти основ національної безпеки України є визначені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на повалення конституційного ладу України та посягають на територіальну цілісність та недоторканність Української держави. Майже всі злочини з цієї категорії є тяжкими й особливо тяжкими, відносяться до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України та суворо караються законом. Вони посягають не тільки на безпеку держави, а й на національну безпеку загалом.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: автореф. дис. ... д. ю. н., Київ. 2017. 33 с.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Актуальність цієї теми можна окреслити в тому, що з 01 січня 2020 року набуває чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон), в силу чого запроваджується новий розподіл кримінальних правопорушень, що в свою чергу вносить досить суттєві зміни безпосередньо до статті 12 Кримінального кодексу України, визначаючи нові види кримінальних правопорушень – злочин та кримінальний проступок.

З теоретичної та практичної точки зору ця тема була відображена в наукових працях таких науковців: Д. Д. Борисової, Т. І. Глушкової, І. В. Костіна, Л. В. Павлика, С. В. Петкова, О. М. Шармар та інших.

Метою дослідження є висвітлення змін до Кримінального кодексу України в запровадженні нового розподілу кримінальних правопорушень.

Головною відзнакою, на наш погляд, слід виділити, що прийнятий закон зазначатиме нову класифікацію злочинів, а саме: по ступеню небезпечності та по процедурі розгляду, таким чином законодавець хоче досягти певної мети спростити здійснення досудового розслідування.

В порядку змін, відповідно до ст. 12 Кримінального кодексу України, кримінальні правопорушення тепер поділятимуться на кримінальні проступки та злочини [1].

Перейдемо безпосередньо до визначення поняття «кримінального проступку». Так, відповідно до прийнятого Закону, кримінальним проступком слід вважати передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [1], тобто аналізуючи нову норму Закону можна стверджувати, що «де-факто» законодавець перекваліфікував злочини невеликої тяжкості у кримінальні проступки, а злочини, в свою чергу, тепер поділятимуться виключно на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Також цікавою відзнакою інституту кримінальних проступків є те, що для розслідування проступків встановлюється строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, який складатиме 72 години [1].

Варто відмітити, що інститут судимості застосовуватися для осіб які вчинили кримінальний проступок не буде [1].

Як справедливо зазначають автори Закону у пояснювальній записці, що на теперішній

час з усіх скоєних злочинів переважну більшість, за різними оцінками майже п'ятдесят відсотків, складають злочини, які за ступенем тяжкості відносяться до злочинів невеликої та середньої тяжкості [1]. Таким чином, вони займають серйозну «нішу» від усієї кількості розслідуваних злочинів, що в свою чергу негативно впливає на розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Для оптимізації роботи правоохоронних органів, діяльність слідчих, прокурорів та безпосередньо суду у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, народні депутати розробили спрощений порядок розслідування, що виражатиметься у формі дізнання всіх кримінальних проступків, тим самим активізує процес розслідування злочинів.

На нашу думку, введення інституту кримінальних проступків матиме позитивне значення, оскільки в європейських країнах цей розподіл вже введено в дію та дає якісні результати як в процесі досудових розслідувань так і в судових розглядах справ по суті.

Хотілося відзначити, що в юридичній літературі існує думка, що при введенні цього поділу законодавець виходить за рамки сутності та принципів романо-германської правової системи, до котрої належить і Україна, що наближає її до англосаксонської системи [2, 6], але це не відповідає дійсності, як справедливо зазначає Л. В. Павлик, оскільки належність до певної правової сім'ї не відіграє значної ролі щодо значення процесу законодавчої діяльності, суть якої полягає у встановленні в кримінальному законі різного обсягу кримінальної відповідальності суб'єкта злочину залежно від наявності обставин, які передбачені КК та впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання [3].

До кримінальних проступків пропонується віднести такі поширені злочини як:

- крадіжка;
- шахрайство;
- хуліганство;
- жорстоке поводження з тваринами;
- та інші [1].

Отже, враховуючи вищезазначене можна зробити висновок, що кримінальний проступок – це діяння, що передбачене КК України, яке передбачає за його вчинення основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Цікавою відзнакою інституту кримінальних проступків є те, що для розслідування проступків встановлюється строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, який складатиме 72 години, а інститут судимості не буде застосовуватися для осіб які вчинили кримінальний проступок. Прийнятий закон зазначатиме нову класифікацію злочинів, а саме:

по ступеню небезпечності та по процедурі розгляду, таким чином законодавець хоче досягти певної мети – спростити здійснення досудового розслідування, в силу чого відбудеться оптимізація роботи правоохоронних органів, діяльність слідчих, прокурорів та безпосередньо суду у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>
2. Глушкова Т. І. Спрощення досудового розслідування: чи потрібні нам такі зміни? *«Протокол»*, 2019. URL: https://protocol.ua/ua/sproshchennya_dosudovogo_rozsliduvannya_chi_potribni_nam_taki_zmini/
3. Павлик Л. В. Поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2013. С. 313-325. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/01_2013/13plvdkppdf
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Борисова Д. Д., Костін І. В. Спрощення досудового розслідування кримінальних правопорушень. *«Правовий Альянс»*, 2019. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/novini/sprosen-na-dosudovogo-rozsliduvanna-kriminalnih-pravoporusen/>
6. Інститут кримінальних проступків запрацює у 2020 році. *ЛІГА: ЗАКОН*. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/185787_nstitut-kriminalnikh-prostupkv-zapratsyu-u-2020-rots--zakon-opublikovano

УДК 343.35

Шамара Р. П.

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: СПРОБА ДРУГА

Актуальність теми пояснюється тим, що за двадцять вісім років незалежності нашої з вами держави таке явище як «корупція» набуло дуже великих масштабів. Вона набула статусу «невиліковної хвороби» для якої ще не знайшли, на жаль, сто відсоткових ліків, але все ж таки потрібно поступово вживати заходів для боротьби з цим явищем. Законодавець у 2015 році зробив спробу для вирішення цієї проблеми, закріпивши в Кримінальний Закон (далі – КК України) статтю про незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України), але Конституційний суд України визнав її такою, що не відповідає нормам Конституції України,

тобто є неконституційною.

Метою тез є відображення та аналіз законопроекту, що передбачає кримінальну відповідальність та конфіскацію майна (активів) до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що незаконно заволоділи такими активами (далі – законопроект № 1031).

Сьогодні корупція проникла у всі сфери держави, зокрема в такі, які є найважливішими для її функціонування як на державному так і на міжнародному рівнях. За даними Transparency International Україна зайняла 120 місце з 180 країн світу за 2018 рік за Індексом сприйняття корупції, де отримала 32 бали зі 100 можливих [2]. Таким чином, Transparency International визнала, після Росії, Україну найкорумпованішою країною в Європі. Як бачимо корупція все-таки не є надуманою проблемою, а суттєвою причиною багатьох негараздів та недоліків в Україні.

27 лютого 2019 року запам'яталось в історії України досить резонансним рішенням Конституційного суду України (далі – КСУ), котрий визнав статтю про незаконне збагачення неконституційним. Приймаючи таке рішення суд встановив, що стаття 368-2 КК України суперечить статті 62 Основного Закону, що передбачає «презумпцію невинуватості», в силу якої вину громадянина мають доводити правоохоронні органи (сторона обвинувачення в судовому процесі), натомість стаття про незаконне збагачення покладає тягар доведення на громадянина [5].

В суспільстві рішення КСУ було прийнято неоднозначною, хтось вказує на правильність рішення, хтось – критикує, вказуючи, що внаслідок скасування статті звело нанівець всю проведену роботу Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ) щодо незаконного збагачення. Спеціальна антикорупційна прокуратура (далі – САП) та НАБУ 30 березня 2019 року відзвітували, що всі кримінальні провадження, загальна кількість яких становила 65 вже закриті [6].

Хотілося звернути увагу на фінансову складову закритих справ, що за даними НАБУ, грошова сума яких складала понад 500 млн. грн. [6].

Варто констатувати, що згідно зі статтею 58 Основного Закону закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі [1], а отже поновити закриті кримінальні справи є неможливим.

29 серпня 2019 року Президент України Володимир Зеленський, як суб'єкт законодавчої ініціативи, вніс до Верховної Ради України законопроект № 1031, що передбачає кримінальну відповідальність та конфіскацію майна (активів) до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що незаконно заволоділи такими активами.

11 вересня 2019 року Верховна Рада України (далі – ВРУ, парламент) ухвалила в першому читанні проект закону, поданий президентом, за це рішення проголосували 316 нардепів [3].

31 жовтня 2019 року у другому читанні парламент прийняв його, за нього проголосували 259 нардепів та станом на 8 листопада 2019 року законопроект підписаний Головою Верховної Ради України і направлено на підпис Президенту [3].

Відповідно до законопроекту під незаконним збагаченням слід розуміти набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких перевищує її доходи на понад 15 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто мінімальна сума вартості доходів складає двісті двадцять п'ять тисяч гривень. Санкція статті передбачає такий вид покарання як позбавлення волі строком від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю терміном до трьох років [3].

Виходячи з поняття незаконного збагачення під незаконними активами законодавець встановлює нематеріальні активи, майнові права, грошові кошти, зокрема крипто валюти, та інше майно [3].

Цікавим моментом постає також те, що законопроект № 1031 впроваджує процедуру цивільної конфіскації корупційних активів. Вирішення цих питань підлягає під юрисдикцію Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) до якого мають право звертатися прокурори САП з відповідною позовною заявою.

Законопроект № 1031 передбачає, що цивільна конфіскація майна, яке набуто злочинним шляхом, буде розглядатись за правилами цивільного процесуального права, в якій характерна «презумпція» правоти позивача, тобто тягар доведення безпідставності позивних вимог цивільно-процесуальне законодавство покладає на відповідача, в силу чого законодавець надає право правоохоронним органам, за наявності достатньої доказової бази, звертатися до ВАКС з цивільною позовною заявою про те, що певне майно, яке знаходиться у власності або у користуванні є незаконні чи необгрунтовані, в наслідок чого вони мають бути вилучені.

Отже, відповідно до законопроекту під незаконним збагаченням слід розуміти набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких перевищує її доходи на понад 15 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Під незаконними активами слід розуміти нематеріальні активи, майнові права, грошові кошти, зокрема криптовалюти, та інше майно, перелік якого встановлюється законопроектом. Цікавим моментом постає також те, що законопроект № 1031 впроваджує процедуру цивільної конфіскації корупційних активів. Цивільна конфіскація майна, яке

набути злочинним шляхом, розглядатиметься за правилами цивільного процесуального права у ВАКС, в якому характерна «презумпція» правоти позивача, яка встановлює тягар доведення безпідставності позивних вимог цивільно-процесуальне законодавство покладає на відповідача, якщо відповідач (чиновник) не зможе довести законність походження майна – відповідне майно конфіскується.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Індекс сприйняття корупції-2018. *Transparency International*. – 2018. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018>.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів № 1031 від 29.08.2019. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66264
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-п/2019. *Вісник Конституційного Суду України*. № 2/2019. С. 14–24. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_2_2019.pdf
6. Національне антикорупційне бюро України. Після рішення Конституційного суду усі справи щодо незаконного збагачення закрито, 29.03.2019. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/pislya-rishennya-konstytucijnogo-sudu-usi-spravy-shchodo-nezakonnogo-zbagachennya-zakryto>.

УДК 343.326

Шеремет В. І.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека є безпекою держави, та її громадян, економіки та інститутів, які розглядаються як обов'язок уряду. Соціальна загроза злочинів проти безпеки держави і основ конституційного ладу міститься в тому, ніби вони виводять з ладу політико-правову систему країни, суспільно-фінансову, безпеку та знищують захищеність.

Актуальність теми даної роботи полягає в тому, що злочини проти безпеки держави

досить поширені у всьому світі. Світова спільнота поряд з технологічним прогресом знаходяться в постійному розвитку. З кожним днем з'являються нові способи шпигунства, обміну відомостями, що становлять державну таємницю і т.п. [1].

У наукових виданнях такі наукові діячі як: А. І. Рарог, А. В. Наумов, С. В. Дьякова, С. В. Бородін, Н. Ф. Кузнецової та Н. І. Ветров пропонують різновид класифікації злочинів проти національної безпеки держави.

Спочатку національна безпека нашої країни замислювався передусім як захист від воєнних нападів, але зараз зазначена категорія розуміється як така, що включає невійськові аспекти, безпеку від тероризму, злочинності, економічної безпеки, енергетичної безпеки, екологічної безпеки, продовольчої безпеки, кібербезпеки тощо.

Уряди покладаються на цілий ряд заходів, включаючи, економічну та військову міць, а також дипломатію для забезпечення безпеки національної держави. Вони також можуть діяти для створення умов безпеки на регіональному та міжнародному рівнях, шляхом зменшення причини невпевненості, такі як зміни клімату, економічна нерівність, політичне відчуження та розповсюдження ядерної зброї.

Ступінь небезпеки аналізованих злочинів дуже висока, про що свідчить віднесення законодавцем більш половини складів до числа особливо тяжких злочинів. Основним безпосереднім об'єктом виступають конкретні суспільні відносини, на які посягають відповідні злочини, завдаючи їм шкоди [5].

Виходячи з безпосереднього об'єкта, Кузнецов А. П., всі злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави почав класифікувати так:

- ряд правопорушень, які вторгаються на зовнішню безпеку;
- ряд правопорушень, які орієнтовані на пошкодження Конституції України через захоплення влади;
- ряд правопорушень, які які не дотримуються конституційних принципів політичної різноманітності та багатопартійності;
- ряд правопорушень, які вторгаються на фінансову безпеку і обороноздатність;
- ряд правопорушень, які порушують на конституційну заборону розпалювати расову, національну та релігійну ворожнечі [4];

Класифікація наукової громади піддалася критиці С. В. Дьякова, який вважає, ніби вона недоработано в декількох аспектах.

По-перше, в ній ніяк не проглядається єдина підстава класифікації, у відсутності вона втрачає головного – її наукової чіткості. По-друге, він вважає, легітимність не можна просто вважати об'єктом перерахованих злочинів, не дивлячись на те, що вона страждає при вчиненні зазначених злочинів.

Розглянуту групу злочинів С. В. Дьяков класифікує на види:

- внутрішня безпека або політичну систему (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади ст. 109);
- економічна безпека та обороноздатність (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України ст. 110, Диверсія ст. 113);
- зовнішня безпека (Державна зрада ст. 111, Шпигунство ст. 114);
- осіб, які здійснюють державну або громадську діяльність (Посягання на життя державного чи громадського діяча ст. 112) [3];

Отже, національна безпека також є найважливішою цінністю, національної потребою і пріоритетним завданням держави, окремих осіб і соціальних груп, і в той же час процес, що включає різні заходи, що гарантують тривале, безперешкодне існування і національний розвиток, включаючи захист держави як політичного інституту і захист окремих осіб та суспільства в цілому. Через ставлення до області держави зовнішня безпека і внутрішня безпека виділяються. Ці області взаємопов'язані і сьогодні не можуть розглядатися окремо.

Національна безпека – це не тільки захист нації і території держави, тобто країни від фізичного нападу, але і захист життєво важливих економічних і політичних інтересів, втрата яких може поставити під загрозу основні інтереси держави. Це вища потреба і цінність нації та головна мета діяльності держави [2].

Література

1. Бородін С. В. Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави. Кримінальне право. Підручник для вузів. У 2-х томах. Т. 2. Особлива частина., 1998. С. 608–609.
2. Ветров Н. І. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник для вузів., 2000.
3. Дьяков С. В. Державні злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави і державні злочини. 1999.
4. Кузнецов А. П. Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави. Коментар до Кримінального кодексу: (постатейний), 2005.
5. Рарог А. І. Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки держави. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник. 1996. С. 361–362.

СЕКЦІЯ
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА, ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.222

Агагаджієв А. Т.

СТРАЙК ЯК КРАЙНІЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВОГО СПОРУ:
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Саме наш час називають «часом масових страйків у всьому світі», та необхідно визнати, що донедавна страйки розцінювали як кримінальний акт, і в багатьох країнах до середини ХХ століття вони були заборонені. Підтвердженням сучасності даного питання є створення семінарів та академій зі страйків та вуличних протестів, які представляють лекційну складову опанування та реалізації захисту громадянських прав. Саме розвиток суспільства, який потребує змін в політичній, економічній та ідеологічній сферах, призведе до розширення прав громадян. Тому, держава, яка прагне досягти демократичного рівня розвитку, повинна гарантувати й захищати права та законні інтереси своїх громадян, у тому числі й соціально-економічні. Відповідно до ст. 44 Конституції України ті, хто працюють, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [1]. Але страйк, як соціальне явище являє собою доволі складний, багатоплановий процес. Звідси проблеми, пов'язані з реалізацією права на страйк, потребують поглибленого дослідження з аналізом не тільки чинного законодавства, але й відповідного зарубіжного правового матеріалу та накопиченого досвіду в цій галузі.

Вивченню питань реалізації страйку як засобу вирішення трудового спору присвячено праці Н. В. Дараганова, В. М. Слома, В. В. Керницька, В. О. Кондратьєв, А. С. Пазенок, Т. І. Чавикіна, Н. М. Швець та ін.

Згідно з ст. 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [2]. Страйк застосовується як крайній засіб, коли всі інші можливості вичерпано, а саме примирні процедури не привели до вирішення колективного трудового спору (конфлікту) або роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців ухиляється від примирних процедур або не виконує угоди, досягнутої в ході вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Виходячи з цього, можна погодитись з Н. М. Швець щодо необхідності дотримання певних умов, при

яких можливе проведення страйків: наявність достовірних матеріалів, доказів порушення соціально-економічних прав та інтересів найманих працівників; проведення примирних процедур до початку страйку; з'ясування думки більшості найманих працівників про необхідність оголошення страйку шляхом проведення голосування до його початку щодо доцільності організації; підписання протоколу; своєчасне повідомлення постачальників та інших органів і суб'єктів про рішення провести цю акцію; встановлення факту добровільності підготовки до страйку; відсутність прямої законодавчої заборони на проведення страйку [3].

Страйк має бути обмеженим, і хоча Законом не передбачена максимальна його тривалість, оголошення безстрокових страйків суперечить законодавству України. Реалізація права на страйк можлива лише після попередження власника за 7 або 15 (на безперервно діючому виробництві) днів до початку страйку. Недоліком є перевантаження строками та іншими процедурними нормами, що тягне за собою визнання страйків незаконними в багатьох випадках, тому що вони досить часто порушуються, цих строків складно чітко дотримуватися. Саме тому варто розвантажити Закон від деяких строків і передбачити, що вони можуть бути в певних випадках подовжені за згодою сторін.

Розвиненість даної системи обумовлена тим, що законодавство України, на відміну від законодавства інших держав, не передбачає різних видів страйків. У той же час, як свідчить зарубіжна практика, існують різновиди страйку. Причиною є те, що правова регламентація страйків в Україні є складовою частиною законодавства про колективні трудові спори, на відміну від інших країн, де існує окреме законодавство про страйки.

Страйк охоплює лише задоволення колективних прав та інтересів – загальними зборами працівників організації. Щодо індивідуальних трудових прав, то вони цілком не визначені та не має механізму регулювання, коли працівник реалізує право на самозахист самостійно, незалежно від інших працівників. Слід підкреслити, що на прес-конференції, присвяченій підписанню Меморандуму платформи громадянського партнерства «За право на страйк» Уповноважена Верховної Ради з прав людини Валерія Лутковська зауважила, що «Право на страйк у нашій державі формально є, але його реалізація практично унеможливлена» [4]. Тому, вирішення питань подолання декларативності та невизначеності норм потрібно ставити на перше місце у процесі кодифікації.

Законодавство передбачає випадки обмеження права на страйк окремим категоріям працюючих для запобігання зловживання цим правом, захисту інтересів суспільства та держави. Ці обмеження є позитивними та пояснюються тим, що проведення страйків у відповідних організаціях створює загрозу конституційному ладу, обороні країни, безпеці держави, життю та здоров'ю людей, правам і законним інтересам інших осіб. Але все ж таки

мають недоліки, а саме нечіткість в окресленні галузей, де забороняється страйкувати.

Отже, можна зробити висновок, що правове регулювання страйку як крайнього засобу вирішення трудового спору потребує вдосконалення. Тому, важливим кроком є те, що Верховна Рада України працює над проектом нового Трудового кодексу, та в розробку входить процедура проведення страйків [5]. Сподіваємось, що Трудовий кодекс набуде чинності найближчим часом та внесе значні зміни у проблематичне питання реалізації права на страйк.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. Ст. 48. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 29.12.2019)
2. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 30.12.2019)
3. Швець Н. М. Реалізація права на страйк в Україні та за її межами. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 55–57.
4. Можна але ні: як в Україні реалізується право на страйк. Сайт Правовий простір. URL: <http://legalspace.org/ru/khersonskaya-oblast/go-skadovshchina-mij-ridnij-kraj/item/9543-mozhna-ale-ni-iaak-v-ukraini-realizuietsia-pravo-na-straik> (дата звернення 2.12.2019).
5. Проект Трудового Кодексу України від 26.12.2014 р. № 1658. Сайт Ліга Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/DH1A200I.html (дата звернення 1.12.2019)

УДК 349.3 (485)

Андрійчук Б. С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ШВЕЦІЇ

У зв'язку з сучасним розвитком соціалізації населення, включаючи й інститути права різних країн, постає питання про аналіз різних правових конструкцій, що спрямовані на організацію та вдосконалення соціального забезпечення населення. Кожна країна намагається збудувати свою конструкцію, яка б найбільш влучно підходила для тієї або іншої форми держави.

Питання обраної теми вже розглядалися та розглядаються різними науковцями, зокрема такими вченими як: І. Г. Благун, О. Д. Вовчак, О. І. Завійська, О. І. Холостова та ін.

Метою дослідження є безпосередній аналіз законодавства Швеції в сфері соціального захисту та забезпечення, задля розуміння європейських концепцій даної спрямованості.

Вітчизняні вчені звертають неабияку увагу на так звану скандинавську модель соціального забезпечення населення. Соціальний захист населення як одна зі складових частин

соціального захисту використовується та втілюється у світ в цих країнах у більшій мірі, ніж в інших країнах Європи. У країнах скандинавського світу переважає державна модель організації соціального захисту населення. Слід зазначити, що, як правило, поняття «соціального захисту» в цих країнах щільно пов'язане з поняттям «соціального добробуту». Така модель має за свою основу обов'язкову соціальну політику, врегульованій державою рівень доходів, а також загальний характер соціальних пільг та допомог. Так, з першого погляду можна сказати, що така концепція є дуже схожою на більшість європейських концепцій, але скандинавські країни дещо відрізняються за характером, організаційними формами і методами реалізації соціальної політики.

Соціальне страхування становить основний елемент шведської системи соціального захисту. Державне страхове управління знаходиться під юрисдикцією Міністерства охорони здоров'я і соціальних справ і відповідає за систему загального страхування. В наш час вся система соціального захисту населення в Швеції регулюється Законом «Про загальне страхування», який передбачає три типи страхування: систему страхування на випадок хвороби і страхування батьків; систему народних пенсій; систему додаткових пенсій [1, с. 51–53].

Всі громадяни, які постійно проживають в Швеції (шведської та іншої національності) у віці від 16 років і більше, зареєстровані в одному з 26 місцевих органів соціального страхування.

До першого типу страхування прийнято відносити систему страхування на випадок хвороби і страхування батьків. Вони включають в себе наступні види страхування: обов'язкове медичне, стоматологічне, допомогу у випадку хвороби [2, с. 155–157].

Обов'язкове медичне страхування втілює у собі різні виплати, які можуть виникнути у зв'язку з витратами на відвідини лікаря, стоматолога, стаціонарне лікування у лікарні. Загальноприйнятим є те, що ці витрати оплачуються безпосередньо органами соціального страхування медичному закладу або особі, що є відповідальною за лікування хворого. Пацієнт платить суму тільки за консультацію. Загальний тариф втілений також й у державних амбулаторних послугах. Так, пацієнт повинен заплатити 60 крон за кожне відвідування та консультацію лікаря, що безпосередньо складає частину заробітної плати останнього. Іншу частину в свою чергу виплачує держава.

Витрати на лікування в лікарні через хворобу або у зв'язку з народженням дитини оплачуються безпосередньо місцевими органами соціального страхування. Пацієнт не платить нічого за лікування в лікарні міста, де він проживає. Застрахована особа, що відвідала медичний заклад, має право на компенсацію дорожніх витрат, повністю компенсується також покупка ліків для тих людей, що мають хронічні захворювання, для

інших – частково [3, с. 89–91].

Стоматологічне страхування є частиною обов'язкової системи страхування здоров'я. Згідно із законом стоматологічна допомога дітям і молоді до 20 років надається безкоштовно, причому як державними, так і приватними дантистами. Стоматологічна допомога дорослому пацієнту є відносно дорогою. Зазвичай він платить 60 % за послуги, якщо вони не перевищують 3 тисячі крон за курс [2, с. 132].

Допомога по хворобі – компенсація, що виплачується за втрату доходу через хворобу або травми. Вона становить до 90 % одержуваного доходу і оподатковується. Для отримання допомоги необхідно повідомити про хворобу місцевим органам соціального страхування.

Другим типом страхування є система національних пенсій. Ця система включає народну (основну), додаткову (трудова), часткову (неповну) пенсії. В усіх випадках виплати ґрунтуються на щорічно встановлюється урядом так званої базової сумі, яка автоматично зростає з інфляцією [4, с. 231–232].

У Швеції пенсійний вік однаковий для чоловіків і жінок – 65 років. Можна піти на пенсію раніше з відповідною зміною розміру пенсії. Закон «Про часткові пенсії» дає можливість скоротити робочий час і отримувати компенсацію за втрачений дохід. За умови, що одержувач повинен працювати не менше 17 годин на тиждень. Народна і додаткова пенсії включають три форми: по старості, по інвалідності, сімейні, які виплачуються у зв'язку зі смертю годувальника. Одна людина може отримувати відразу кілька пенсій. Кожен громадянин, який постійно проживає в Швеції, має право на отримання народної пенсії по завершенню терміну роботи. Люди, які мають право на додаткову пенсію, з 1979 р. отримують і народну [4, с. 221-222]. Розмір народних пенсій по старості дуже низький (20 % заробітку), тому що має тільки народну або низьку додаткову отримує також комунальну житлову субсидію і надбавку до пенсії, які не обкладаються податком [5, с. 220].

Пенсія по інвалідності в системі народних пенсій складає таку ж суму, що й пенсії по старості. Її можуть оформити особи від 16 років і більше, що втратили працездатність через хворобу або інвалідність до пенсійного віку. Якщо людина повинна піклуватися про неповнолітню дитину до 16 років, то в системі народних пенсій виплачуються і допомоги для витрат на дітей. Розмір загальної допомоги на дітей є фіксованим, не оподатковується і виплачується до досягнення дитиною 16-річного віку. Якщо після досягнення шістнадцятирічного віку дитина все ще навчається у школі або гімназії, ця допомога виплачується їй у вигляді стипендії. Для багатодітних сімей передбачена доплата, розмір якої зростає на кожному наступну дитину в сім'ї.

Допомога у разі усиновлення іноземної дитини виплачується разово на покриття витрат, пов'язаних із поїздками, додатковим навчанням тощо. Максимальний розмір цієї

допомоги обмежений законодавчо.

Допомога-аванс виплачується на дитину, яка живе з одним із батьків і не отримує аліментів від іншого до досягнення нею 18-річного віку та продовжує виплачуватися, якщо дитина навчається.

Короткочасна допомога для батьків виплачується тому з батьків, хто доглядає за хворою дитиною (віком до 12 років). Допомога виплачується не більше ніж 60 днів на рік на кожну дитину. При народженні або усиновленні дитини ця допомога може виплачуватися і батькові протягом 10 днів. Розмір допомоги сягає 80 % від втраченого заробітку протягом перших 14 днів, а починаючи з 15 дня – 90 %.

Допомога з догляду за дитиною-інвалідом або хворою дитиною віком до 16 років виплачується на дітей, що потребують догляду або нагляду протягом більш ніж 6 місяців. Розмір допомоги передбачає також підвищені витрати в зв'язку з хворобою дитини [3, с. 122].

Третім типом є система загальних додаткових пенсій. Для того, щоб отримувати повну вищезгадану пенсію, потрібно мати стаж роботи не менший ніж 30 років, для неповної пенсії достатнього всього 3. У тих випадках, якщо стаж є меншим ніж 3 роки, розмір такої виплати змінюється на одну третю частину за кожен невідпрацьований рік.

Додаткова пенсія разом із народною може складати близько 65 % доходу за минулі роки (в місячному еквіваленті). Іншими підвидами додаткової пенсії є: передчасна пенсія, пенсія з інвалідності, пенсія дітям-сиротам (до 19 років). Система страхування Швеції від нещасних випадків бере свій початок ще з давніх часів. Такі компенсації можуть виплачуватися в разі професійних захворювань, а також нещасних випадків на місцях роботи або по дорозі до них, вони відшкодовують втрачений прибуток та необхідні медичні витрати. Така розвинута система фінансується завдяки підприємцям. Більшість громадян Швеції, які мають постійне місце роботи, є додатково застрахованими [1, с. 221].

Одним із базових страхувань є страхування від безробіття. Для отримання допомоги у цьому випадку необхідно бути членом каси з безробіття, яку повинна організувати профспілка. Таких кас налічується приблизно 40, вони охоплюють всі професійні напрями. Місцеві органи страхування не мають ніякого відношення до цих виплат. Страхування з безробіття у Швеції обумовлене низкою умов та вимог: реєстрація на біржі праці в якості шукача роботи, постійна готовність прийняти пропозицію про направлення на роботу, членство в касі по безробіттю не менше ніж 12 місяців. Така допомога може виплачуватися 300 днів, для літніх людей – 450 і складається з щоденних виплат. Щоденна виплата може досягати 90 % середнього доходу громадян в день [2, с. 223].

Найважливішим в шведській системі є те, що в тому випадку, коли особа не охоплена

жодним з видів страхування, або такі виплати є недостатніми для проживання, вона може отримувати соціальну допомогу. Не менш важливим тут є те, що згідно з Законом «Про соціальні послуги» Швеція несе відповідальність за людей, які проживають в рамках її кордонів, незалежно від громадянства [3, с. 125].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зазначити, що Швеція сформувала цілісну та всеохоплюючу систему соціального забезпечення громадян та осіб, що проживають на її території. Найголовнішим є те, що така система є запорукою правильного функціонування держави, адже соціум є основною складовою всіх напрямів державної діяльності.

Література

1. Благун І., Кушнірчук Ю., Підлипна Р. Соціальне страхування: навч. посіб. Львів: СПОЛОМ, 2015. 270 с.
2. Кропельницька С. О., Солоджук Т. В. Соціальне страхування: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 336 с.
3. Холостова Е. И., Кононова Л. И. Технология социальной работы: уч. пособ. Москва: Юрайт, 2019. 503 с.
4. Вовчак О. Д. Страхування: навч. посіб. Львів: Новий світ, 2004. 480 с.
5. Вовчак О. Д., Завійська О. І. Страхові послуги: навч. посіб. Львів: Компакт-ЛВ, 2005. 656 с.

УДК 342.734 (450)

Бабенко Ю. І.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В ІТАЛІЇ

Соціальні права людини знайшли своє відображення в конституційних положеннях та чинному законодавстві кожної з країн. Це передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення необхідних умов для реалізації соціальних прав людини.

Разом з тим, виникає проблема, оскільки обсяг державних гарантій права на соціальний захист залежить від фінансово-економічних можливостей держави, тобто надання матеріальної допомоги соціально слабким має відбуватися на основі матеріально-фінансових можливостей держави [4].

Зміст та обсяг державних гарантій права на соціальний захист має бути реальний, тобто нормативно-правовими актами мають бути визначені тільки ті види та розміри соціальних виплат та інших соціальних пільг, які держава в змозі надати громадянам, виходячи зі своїх ресурсів та на основі принципу балансу інтересів людини, суспільства та держави [4].

Кожна демократична держава повинна гарантувати і забезпечувати право на достатній рівень життя для людини.

Сучасна Італія є демократичною республікою. Вона посідає 24-те місце поміж найбільш розвинених країн світу, а за рівнем життя належить до десяти найбільш привабливих у світі [1].

Італія є засновником Європейського Співтовариства, а також є членом Європейського Союзу, НАТО. Крім того, Італія є членом Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітньої торговельної організації (ВТО), Ради Європи, Західноєвропейського союзу і Організації Об'єднаних Націй (ООН) [1].

Італія, як демократична держава, гарантує і забезпечує право на достатній рівень життя для кожного свого громадянина, тому у Конституції Італії, яка була прийнята у 1948 році, існують певні норми, які закріплюють право людини на гідний або достатній рівень життя.

Як зазначає Ж. М. Пустовіт, сутністю цього права «...є можливість достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня...» [2].

Також треба додати, що під достатнім рівнем життя можна визначити як той, який задовольняє або відповідає певним потребам. Тобто це забезпечення якихось мінімальних потреб людини у харчуванні, одязі та житлі.

Проголошені у Конституції Італії соціальні права є важливими складовими демократичної держави, бо вони допомагають знаходити рішення таких соціальних проблем як бідність, безробіття, пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, освіта та в цілому допомога людині. Соціальні права закріплені в розділах 2 (Етико-соціальні відносини) і 3 (Економічні відносини). Досить докладно регламентуються кілька найбільш важливих соціальних прав, а саме право на працю, яке вважають першим серед соціальних прав ст. 35: «Республіка охороняє працю в усіх її формах і проявах. Вона піклується про підготовку і підвищення професійної кваліфікації тих, хто працює. Вона укладає міжнародні договори і підтримує міжнародні організації, які мають за мету закріпити і упорядкувати трудові права. Вона визнає свободу еміграції і захищає працю італійців за кордоном» [3].

В Італії, близько 58 % працездатного населення у віці від 15 до 64 років мають оплачувану роботу. Загальний дохід середньостатистичної італійської сім'ї становить 22 тисячі євро на рік (з вирахуванням податків та за умови, що працюють обоє з подружжя). Середній показник рівня заробітної плати коливається в межах 1300-2500 € за 1 місяць. Прожитковий мінімум в Італії на 2019 рік становить 855 €.

Поряд з правом на працю закріплено право на: надання допомоги і соціальну захищеність, на житло, на охорону здоров'я, на отримання освіти.

Право на соціальну захищеність та право на надання допомоги, забезпечується двома важливими державними організаціями, які займаються виплатою пенсій і соціальної допомоги – Національний інститут соціального забезпечення (INPS – Istituto Nazionale per la

Previdenza Sociale) і Національний інститут страхування від нещасних випадків (INAIL – Istituto Nazionale per l'Assicurazione contro Infortuni sul Lavoro).

Згідно з чинним законодавством щомісячні внески в INPS є обов'язковими і сплачуються як роботодавцем, так і працівником, а в разі самозайнятості, працівники сплачують внески самостійно.

INPS регулює наступні виплати:

1) пенсії (за віком, за вислугу років, у зв'язку з втратою годувальника, по інвалідності, надбавки за віком і т.д.);

Що стосується пенсійного страхування, то через старість з роботи люди в Італії йдуть в віці 65-66 років, розмір виплат буде сильно залежати від кількості доходів і виплачених соціальних податків, але в даний момент мінімальна італійська пенсія становить 700 €, а в середньому – близько 1200 € на місяць. За статистикою, італійські пенсії – одні з найвищих в Європі.

2) соціальна допомога сім'ї з низьким рівнем доходу;

3) допомога по безробіттю;

Розраховується виходячи із зарплати, яку раніше отримувала людина, межа – 1300 € на місяць, а максимальна тривалість виплат – 2 роки, при цьому людина має право на отримання цієї допомоги за умови, що вона відпрацювала не менше 2 років і була звільнена, а не звільнилася сама.

4) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;

5) інші соціальні виплати (компенсація заробітної плати, вихідна допомога при звільненні, допомога на санаторне лікування, допомога на третю дитину і т.д.)

INPS також займається встановленням або підтвердженням факту інвалідності або недієздатності, визначенням економічного становища сімей, які потребують соціальної допомоги, та обліком всіх соціальних внесків, що надходять від підприємств і приватних підприємців.

Італійський уряд допомагає своїм громадянам забезпечуючи право на житло, особливо бідним сім'ям надають соціальне житло – квартиру в багатоквартирних будинках, яку здають в оренду за низьку плату.

У ст. 32 Конституції Італії гарантовано право на охорону здоров'я: «Республіка охороняє здоров'я як фундаментальне право індивіда і як загальний інтерес та гарантує безоплатне лікування для незаможних» [3].

В Італії медицина вважається безкоштовною. Державні клініки надають послуги на дуже високому рівні. Уряд країни дає гарантії того, що лікування в лікарнях і ліки безкоштовні. Однак деякі види послуг і ліки необхідно оплачувати.

Обслуговування деяких категорій громадян в місцевих лікарнях здійснюється безкоштовно. До них відносяться: діти до 6 років, літні люди старше 65 років, безробітні, малозабезпечені, вагітні жінки, важко хворі.

У ст. 34 Конституції Італії встановлено право на освіту кожному: «Освіта доступна для усіх. Початкова освіта, отримувана протягом восьми років, є обов'язковою і безоплатною. Здібні і старанні учні, включаючи тих, у кого відсутні належні засоби існування, мають право переходу до навчання вищих ступенів. Республіка забезпечує це право через надання стипендій, допомоги сім'ям та інших видів допомоги, які повинні надаватися на конкурсній основі» [3].

Україна, як демократична держава, забезпечує соціальні права людини, які знаходять своє відображення в конституційних положеннях та чинному законодавстві.

Конституція України 1996 р. встановила широкий перелік соціальних прав людини і громадянина [5]. До основних соціальних прав можна віднести: право на працю; на відпочинок; на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї; на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування; на соціальне забезпечення; на освіту; на житло; на охорону і допомогу сім'ї; на захист материнства; на охорону і допомогу дітям та підліткам.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що соціальний захист громадян як в Італії, так і в Україні – це законодавча визначена система організаційно-правових та соціально-економічних заходів і засобів, які спрямовані на забезпечення повноцінного способу життя людей.

У демократичному суспільстві людина повинна відчувати піклування й турботу в соціальній сфері протягом усього життя.

Література

1. Ковбасюк Ю. В., Загороднюк С. В., Примаченко Л. В. Система державного управління Італійської Республіки: серія видань з міжнародного досвіду державного управління Київ: НАДУ, 2012. 48 с.
2. Актуальні проблеми конституційного права України: підруч. за ред.: А. Ю. Олійника. Київ: ВД Скіф, 2012. 552 с.
3. Шаповал В. М. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О. М., 2018. 62 с.
4. Турута О. В. Науковий вісник УНУ. *Соціальні права людини в Україні*: матер. наук.-практ. конф., м. Ужгород: ВД Гельветика, 2014. С. 112-115.
5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Пенсійне забезпечення в Україні є державною системою – важливою складовою системи соціального захисту населення. Вітчизняним законодавством передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи, яка розширить можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в Україні. Одночасне функціонування всіх трьох рівнів забезпечує стабільність пенсійної системи, оскільки вирівнює ймовірні на кожному рівні демографічні та фінансові ризики.

Для того, щоб зрозуміти суть справедливої системи пенсійного забезпечення, потрібно порівняти пенсійну систему Німеччини, як основоположну створення української, і пенсійну систему України.

Вихідним пунктом системи пенсійного страхування Німеччини є «договір поколінь», закріплений в реформу пенсійного забезпечення 1957 р. Сутність цього договору полягає в тому, що, сплачуючи внески в систему пенсійного страхування, працездатне населення безпосередньо забезпечує пенсіями старих людей, а пенсіонер, за будь-якої несприятливої ситуації (збільшення безробіття, зниження народжуваності тощо), має право на одержання своєї заробленої протягом свого трудового життя, пенсії.

В Україні подібний договір відсутній. Більше половини працездатного населення України не сплачують пенсійні внески (працюючі в тіньовому секторі економіки, трудові мігранти, безробітні). Таким чином, можна говорити про те, що фактично працездатне населення України своєю діяльністю не забезпечує пенсіями старих людей [1, с. 156–157].

Німецьке суспільство неухильно старіє, так що пенсійні внески ростуть. Так, якщо ще зовсім недавно пенсійні відрахування становили 18.6 % від заробітку, то на сьогодні цей показник вже дорівнював 20, 3 %. Але з цих 20, 3 % сам працівник виплачує тільки половину. Другу половину за нього вносить роботодавець. А якщо немає і трьох років стажу, то пенсію в Німеччині не призначають взагалі.

Середня пенсія в Німеччині в 9 разів вища, ніж середня пенсія в Україні. Низький розмір пенсій в Україні пояснюється тим, що середня заробітна плата в Німеччині в 9 разів вища, ніж в Україні. Відповідно відрахування до Пенсійного фонду в Німеччині значно вищі. Таким чином, низькі розміри пенсій в Україні безпосередньо пов'язані з низькими заробітними платами осіб працездатного віку.

У Німеччині державне пенсійне забезпечення всіх категорій громадян регулюється одним законом, яким встановлена єдина для всіх формула нарахування пенсії. В Україні, крім основних законів «Про пенсійне забезпечення» і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», пенсійне забезпечення окремих категорій громадян України регулює

ще, щонайменше, 13 законів та Постанови Верховної Ради України [2, с. 80–81].

Таким чином, створене величезне навантаження на державний бюджет України (зумовлена великою кількістю законодавчих документів), в результаті якої законами в різний час були встановлені надвисокі розміри пенсій для окремих категорій осіб. Причому дотації з державного бюджету на забезпечення виплати підвищених розмірів пенсій постійно ростуть великими темпами. Прагнення України до євроінтеграції має спрямовуватися і на створення європейського способу життя і відповідної моделі соціального розвитку. Проаналізуємо соціальне забезпечення в Україні та Німеччині.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика соціального забезпечення України та Німеччини

Показники	Україна	Німеччина
Нормативно-правове регулювання	В Україні планування фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери здійснюється у відповідності з Законом України «Про державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи», який регламентує механізм розрахунку видатків на соціальні цілі, формування бюджетів усіх рівнів і соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм соціально-економічного розвитку [3].	Соціальний кодекс Німеччини (Sozialgesetzbuch) – головний нормативний документ, який регулює сферу забезпечення резидентів країни. Він складається з 12 розділів, що регламентують окремі види соціального забезпечення, тому посібники прийнято називати за номером розділу в Кодексі, наприклад, SGB-XI.
Види соціальної допомоги	-Малозабезпеченим сім'ям. -Непрацездатним громадянам. -Для переселенців. -Допомога по інвалідності. -Про народження дітей. -Допомоги по безробіттю. -Допомога по втраті годувальника [5].	– Регулярна – щомісячні виплати з усіма надбавками, оплата житла та опалення, а також медичної страховки. – Одноразова – гроші на одяг, предмети домашнього вжитку та меблі, ремонт квартири і переїзд, потреби школярів, передноворічні гроші, сімейні урочистості. Виплачується раз на рік і фіксованою сумою. – Допомога в особливих життєвих ситуаціях-оплата стоматолога, допомога по догляду за хворими і людьми похилого віку, допомога вагітним, інвалідам і т. п. [6].
Право на соціальну допомогу	Соціальна допомога –єдиний спосіб виживання в сучасній Україні. Фінансова підтримка надається особам, які постійно проживають в Україні та мають середньомісячний сукупний дохід нижче встановленого	Соціальна допомога – Sozialhilfe – видається тільки тоді, коли кошти на життя не забезпечені роботою, власністю, іншими виплатами (біржею праці, пенсією, посібниками), родичами. Статус одержувача соціальної допомоги –

	прожиткового мінімуму. До того ж, враховується не тільки фінансовий, а й майновий стан сім'ї, зайнятість її працездатних членів та інші фактори.	найнижчий статус в Німеччині, тому будь-яка, навіть сама «непрестижна» робота завжди краще.
Підстава набуття соціальної допомоги	Заява до служби соціальної підтримки.	Заява до управління соціального захисту населення.
Розмір соціальної допомоги на одну людину	Сума соціальної допомоги розраховується виходячи з різниці між прожитковим мінімумом для родини та її середньомісячним сукупним доходом, але не може перевищувати 75 % прожиткового мінімуму для сім'ї.	Розмір соціальної допомоги в Німеччині на одну дорослу людину, яка проживає окремо, становить на 2018 рік 416, 00 євро на місяць. Окремо виплачуються гроші на оренду житла та інші дотації

Слід сказати, що пенсійна система Німеччини стала основоположною для пенсійної системи багатьох країн, в числі яких і Україна. Але багато нюанси пенсійного забезпечення нашої країни слід удосконалити, так як тепер гостро стоїть така проблема, як старіння нації. Можливо, слід перейняти досвід також і інших країн для того, щоб вирішити проблеми існуючі на даному етапі.

Досвід по формуванню і використанню системи соціального захисту є цінним для України, і тому його варто враховувати при реформуванні чинної системи для підвищення рівня життєдіяльності населення, соціальних стандартів, забезпечення стабільності.

Виконання будь-яких соціальних стандартів залежить від розвитку економіки. Здорова економіка є запорукою високих соціальних стандартів. Тому вирішення соціальних проблем можливе лише в комплексі з економічними і політичними з урахуванням науково-практичного досвіду інших країн.

Література

1. Сазонець І. Л. Фінансовий механізм пенсійної системи України: монографія. М-во освіти і науки України, Днепропетров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Д.: Вид-во Дніпропетров. нац. ун-ту, 2009. 396 с.
2. Левченко І. А. Зарубіжний досвід діяльності систем пенсійного забезпечення та можливості його використання в українських умовах. *Інвестиції: практика та досвід*: науково-практ. журн. 2012. № 8. С. 79–82
3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
4. Лобанова М. Пенсионная реформа Украины: проблемы ее реализации в условиях функционирования глобальной экономической системы. *Вісник Тернопільського національного економічного університету: наук. журн.* 2011. № 5–1. С. 451–462.
5. Сирота І. М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. Харків: Одисей, 2000. 415 с.
6. «О социополитике Германии». URL: <http://www.weekly.ua>

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Принципи права розробляються юридичною наукою і суспільною практикою, як найбільш важливі, керівні правові ідеї, що становлять правову основу поглядів суспільства. При регулюванні цивільних відносин важливе значення надається засадам (принципам) цивільного законодавства. Принципи цивільного права є його основою, на якій базуються всі норми та інститути, тому ця правова категорія потребує уваги.

Слід зазначити, що принципи цивільного права України, а також засади цивільного законодавства України були предметом наукових досліджень вітчизняних правознавців. Зокрема, ці питання розглядали С. С. Алексєєв, Т. В. Боднар, С. В. Бервено, Н. Ю. Голубєва, А. С. Довгерт, Т. І. Ілларіонова, Н. С. Кузнєцова, Є. О. Мічурін, К. Г. Некіт, О. І. Харитонова, Р. Б. Шишка. Ґрунтовне монографічне дослідження проблеми було проведене О. В. Басаєм [1].

Цивільний кодекс України визначає коло суспільних відносин, які регулюються цивільним законодавством, а саме: особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [2].

Мічурін Є. О. зауважує, що принципи цивільного права – це основоположні, найбільш глобальні ідеї, положення, відповідно до яких здійснюється цілісне правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин [3, с. 8]. Принципами цивільного права є конкретизовані керівні ідеї, які відображають закономірності розвитку і потреби суспільства, відповідно до яких здійснюється правове регулювання цивільних правовідносин.

У ст. 3 Цивільного кодексу закріплено такі принципи цивільного законодавства:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність [2].

Але наведений перелік принципів не є вичерпним. Деякі науковці виділяють ще три принципи, а саме: юридична рівність, вільне волевиявлення та майнова самостійність.

Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини означає вимогу забезпечення свободи особистості, яку іноді іменують «суверенітетом особистості»,

вкладаючи в це поняття можливість індивіда визначити тип і характер своєї поведінки, своє місце в суспільстві у системі цивільних відносин за власним розсудом [4, с. 16]

Принцип непорушності права власності передбачає недоторканність цього права та майна власника, забороняє свавілля при втручанні в реалізацію цього права й обумовлює дотримання ключових принципів захисту власності: правомірності, законності, пропорційності, «справедливої збалансованості» втручання у відносини власності, наявності й адекватності компенсації та належних юридичних гарантій захисту від такого втручання [5, с. 105]

Зміст принципу свободи договору полягає у свободі особи вільно вступати в договірні відносини; самостійно обирати контрагента; самостійно визначати структуру й вид договірною зв'язку

Свобода підприємницької діяльності визначається як право на вибір будь-якого виду і форми підприємництва у будь-якій його сфері та встановлених законом організаційно-правових форм, створення нових форм підприємництва. Також вона виражається також у свободі розпоряджатися своїми здібностями до праці, що виявляється в свободі вибору роду діяльності або професії, свободі від несумлінної конкуренції і монопольної діяльності, а також у загальній свободі вчиняти все, що не заборонено законом [1].

Згідно положень ст. 15 Цивільного кодексу України кожній особі гарантовано право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [2].

Принципи справедливості, добросовісності та розумності – одна з керівних ідей цивільного права, згідно з якою здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин та яка визначає характер поведінки учасників з точки зору необхідності сумлінного здійснення ними своїх цивільних прав і виконання цивільних обов'язків, шанування прав та інтересів інших осіб, моралі суспільства, турботи про власні права й інтереси, а також права та інтереси інших учасників з метою недопущення їх порушення, закріплення можливості адекватного захисту порушеного цивільного права або інтересу [6, с. 31].

Отже, принципи цивільного права – це основні ідеї та керівні положення, відповідно до яких визначають зміст і спрямованість норм цивільного права, за допомогою яких здійснюється правове регулювання особистих майнових та немайнових відносин в суспільстві.

Література

1. Басай О. В. Принципи цивільного права України: теорія і практика: монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2013. 428 с.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
3. Мічурін Є. О. Цивільне право України. Альбом схем: навч. посіб. / за заг. ред. Є. О. Мічуріна. [вид. 3-тє, перероб. та доп.]. Харків: ФОП Мічуріна Н.О., 2010. 448 с.
4. Харитонов Є. О., Голубєва Н. Ю. Принципи цивільного права України: до постановки проблеми. *Часопис цивілістики*. 2007. Вип. 4. С. 14–18.
5. Пушкар П. Принцип непорушності права власності: досвід країн ЄС і його впровадження в Україні. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конф. (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 року). Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 93–106.
6. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: у 2 т. / [відп. ред. В. Г. Ротань]. 2-е вид. Харків: Фактор, 2010. Т. 1. 800 с.

УДК 349.3

Дресвяннікова В. Д.

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

За весь період розвитку науки права соціального забезпечення не було досягнуто згоди між науковою спільноту щодо визначення та застосування на перший погляд тотожних понять «право на соціальний захист» та «право на соціальне забезпечення».

Законодавець застосовує поняття «право на соціальний захист». Зокрема, У ч. 1 Конституції України зазначено: що громадяни мають право на соціальний захист, який складається з права на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Щоправда жодним нормативно-правовим актом українського законодавства не визначено зміст ані права на соціальний захист, ані права на соціальне забезпечення.

Зазначена проблема має двоїстий характер. З одного боку питання щодо дефініції носить суто теоретичний характер, з іншого – без наукового визначення юридичної природи таких понять неможливо забезпечити належну роботу у сфері соціальної політики. Тому на сьогоднішній день дослідження щодо визначення та співвідношення понять соціального захисту та соціального забезпечення є актуальним.

Тотожні дослідження проводили такі відомі вчені-правники як В. С. Андрєєв, І. М. Сирота, В. А. Аралов, К. С. Батигін та інші. Проте, зазначимо, що їх висновки здебільшого спрямовані на застосування однієї із зазначених категорій.

Так, С. М. Синчук стверджує, що семантичне розуміння поняття «соціальне забезпечення» слід розглядати як надання достатніх матеріальних засобів для життя будь-кому із суспільства [2, с. 15].

Зазначимо, що при визначенні поняття на соціальне забезпечення науковці виокремлюють різні основоположні критерії, зокрема правові підстави соціального забезпечення, коло суб'єктів, які здійснюють забезпечення, види забезпечення, джерела та функції забезпечення тощо [3, с. 50]. Проте є певні схожі риси, властивості, на які вказують більшість учених: нормативна можливість задовольнити інтерес щодо отримання відповідних заходів лише після настання соціального ризику та його наслідків; задоволення такого інтересу шляхом надання особі грошових виплат, медичної допомоги, натуральної допомоги тощо; таке право має своєю метою забезпечення кожному громадянину рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум; фінансування за рахунок державного чи місцевого бюджету.

Повертаючись до соціального захисту зазначимо, що законодавче закріплення такої категорії, зокрема статтю 46 Конституції України, зумовлює виникнення логічного питання щодо того, які права, окрім зазначеного права на соціальне забезпечення утворюють зміст права на соціальний захист? Якщо ж право на соціальний захист складається лише з соціального забезпечення, то чи можна ототожнити зазначені категорії та використовувати їх як синоніми?

Цікавою є позиція відомого науковця П. Рабіновича, який зазначає, що термін «соціальне забезпечення» є більш точним, аніж «соціальний захист». По-перше, у контексті забезпечення прав і свобод (а отже, і потреб людини) поняття «соціальне забезпечення» є ширшим, більш містким і включає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини, а саме: сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання порушенню прав і свобод, профілактики); захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності). Таким чином, забезпечення прав людини – це створення соціальних умов, необхідних для використання цих прав, а захист є лише одним із його складових елементів. По-друге, термін «забезпечення» видається більш прийнятним, оскільки слово «захист» асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись як тільки мине загроза. Що ж стосується забезпечення – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень [4, с. 61–63].

Наголосимо на тому, що на міжнародному рівні здебільшого використовують поняття соціального захисту.

На нашу думку, право соціального забезпечення є базисом для права на соціальний захист. Головною тезою на користь такого ствердження є те, що право на соціальний захист не вичерпується виключно інтересом усунення наслідків соціального ризику, а й має своєю метою максимальну мінімізацію кількості таких ризиків у житті особи. Іншими словами, соціальний захист не обмежується здійсненням заходів щодо подолання несприятливих наслідків. Зазначена категорія передбачає їх запобігання, профілактиці.

Отже, враховуючи вище викладене, можна зробити висновок про те, що соціальний захист це складна, комплексна категорія, яка співвідноситься з правом на соціальне забезпечення як ціле та його частина. Адже, окрім здійснення права на соціальне забезпечення соціальний захист має на меті профілактику соціальних ризиків, їх запобігання; фінансується за рахунок усіх джерел, які не заборонені законом, на відміну від соціального забезпечення, де фінансування є виключно обов'язком держави; забезпечує достатній життєвий рівень особи та її родини, тоді як соціальне забезпечення спрямоване на створення рівня життя не нижчого за прожитковий мінімум.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2015. 422 с.
3. Кайтанський О. С. Правове забезпечення соціального захисту молоді в Україні: монографія. Одеса: Фенікс. 2015. 204 с.
4. Рабинович П. Природне право: діалектика приватного й публічного. *Право України*. 2004. № 9. С. 61–63.

УДК 349.3 (532)

Єфименко В. І.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ

Питання соціального захисту дуже важливе на сьогоднішній день. Адже, якщо населення має досить розвинене матеріальне забезпечення від різних ризиків, то це характеризує країну як досить розвинену у економічному плані державу, яка може підтримувати достатній рівень життя населення не зважаючи на соціальні ризики. До таких ризиків належать: безробіття, хвороби, старість, інвалідність і т.д. Тому хотілось би розглянути соціальний захист та

пенсійне забезпечення на прикладі могутньої країни близького сходу – Саудівської Аравії.

Королівство Саудівська Аравія (саме так звучить офіційна назва) є могутньою країною. Маючи найбільшу площу на аравійському півострові, вона входить до десятки країн світу з фінансування збройних сил. На ряду з немалою територією та потужним військом, СА може похвалитися великим родовищами нафти, адже вона займає лідируючу позицію по видобутку та експорту нафти. Можна ще довго розповідати про потенціал країни на світовій арені, але потрібно розглянути і внутрішню політику Саудівської Аравії.

Не менш важливим є розгляд рівня безробіття та працевлаштування в Саудівській Аравії. Беручи до уваги данні різних журналістських статей та Біржового порталу «Take-Profit.org», на момент 2 кв./19 р., рівень безробіття серед громадян знизився до 12, 3 %, а рівень безробіття серед усього населення, включно з особами, які не є підданими Королівства складає 5,6 % (1002855 чол./1 млн. чол.) а рівень працевлаштування 10086 тис. чол./ 10.09 млн. чол. [1]. Також не слід забувати що у цій країні статистика серед працюючих ведеться, переважно серед чоловіків, бо це країна де право засноване на Шаріаті, що базується на Корані та Сунні, тому велика кількість жінок позбавлені багатьох прав та у цій країні. Повертаючись до безробіття потрібно також зауважити, що у країнах такого економічного розвитку переважає комерційні підприємства, де існує багато працівників не офіційно влаштованих та людей які працюють лише як обслуговуючий персонал. Тому, зрівнюючи данні минулих показників, питання з безробіттям має поступове покращення. Слід звернути увагу на Фонд розвитку людського потенціалу. Його головна мета – надати допомогу безробітним: студентам які закінчили університет, протягом року після закінчення навчання. Функціонування таких фондів дуже важливе, бо це допомагає молодим фахівця в виді фінансової допомоги та майбутнього працевлаштування. Відповідно до трудового законодавства жінка має право на декретну відпустку тривалістю 10 тижнів: 4 тижні до пологів і 6 після, підчас якої отримує 50 % або 100 % своєї заробітної плати залежно від трудового стажу [4].

Від питання працевлаштування та безробіття, перейдемо до пенсійного забезпечення. Вік у який виходять на пенсію – це 60 років. Слід звернути увагу на реформу соціального страхування 2002 року, за якою всі громадяни країни мають право на соціальне забезпечення по старості. Крім держави, пенсії фінансуються роботодавцем і робітником, кожний з яких робить 9 % внесків. Пенсії по втраті годувальника виплачуються за умови, якщо померлий хоча б 3 рази підряд або 6 разів у різний час робив внески до системи соціального забезпечення [3].

Потрібно відмітити, що медицина має розвинений рівень у Саудівській Аравії. Лікарні мають достатній рівень обладнання та нараховують багато кваліфікованих лікарів. Медичні

послуги будь-якого виду, абсолютно безкоштовні для громадян країни (питання з безкоштовної медичної допомоги стосуються виключно громадян СА).

Королівство Саудівської Аравії не мало уваги виділяє освіті громадян. Держава виділяє одну четверту бюджету. Також оплачується необхідна література та медичні послуги. Крім того, є можливість навчатися за кордоном у таких країнах як США, Канада та Велика Британія.

З огляду на все вище сказане, можна впевнено сказати, що Саудівська Аравія займає лідируючі позиції серед країн світу, тому що через розвинену економіку та достатньо стабільну правову систему, держава може забезпечити своїх громадян потрібним рівнем соціальних послуг. Це свідчить про те, що влада країни зацікавлена у стані перебування свого народу та через довгий шлях змін та перешкод, розвивається і стрімко йде до кращих змін задля життя своїх підданих.

Література

1. Біржовий портал № 1 Take-Profit.org URL: <https://take-profit.org/statistics/unemployment-rate/saudi-arabia/>
2. Новинний портал ТСН. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/politics/saudivska-araviya-strimgolov-u-hhi-stolittya-1093120.html>
3. Шерман О. М. Особливості соціальної політики в країнах близького сходу. Львів: *Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*. 2012.
4. Social Security in Saudi Arabia 7 L&EGlobal. An alliance of employers' counsel worldwide URL: <http://knowledge.leglobal.org/social-security-in-saudi-arabia>.

УДК 347.77.025: 004

Коленікова М.В.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРНЕТІ

Інтернет – це глобальна інформаційна система, яка забезпечує, використовує або іншим чином надавати, на громадській або приватній основі, високорівневі сервіси, надбудовані над описаною тут комунікаційною та іншою пов'язаною з нею інфраструктурою [1].

Стрімке зростання «Інтернет-технологій» не супроводжується настільки ж стрімкими змінами в праві. Нові суспільні відносини, що виникли в зв'язку з розвитком глобальної комп'ютерної мережі, вкрай рідко удостоюються уваги законодавців навіть найбільш розвинених країн, де для багатьох «Інтернет» все ще залишається мало зрозумілим явищем. В свою чергу, багато суперечки, що виникають у зв'язку з використанням мережі «Інтернет», не можуть бути адекватно дозволені в рамках законодавства і правозастосовчої практики, що сформувалися до її появи. Особливо гостро дана проблема постає саме в зв'язку з

використанням в глобальній комп'ютерній мережі інтелектуальної власності. Тут стан справ тільки погіршується і загальної теоретичної нерозробленістю її правового режиму (в порівнянні з іншими розділами цивільного права), і повсюдною поширеністю відповідних відносин. Однак, поряд з тим, як фахівці придумують нові і нові способи захисту авторських прав, користувачі в свою чергу примудряються придумувати нові технології, що дозволяють правопорушників обійти ці способи і зробити незаконне привласнення цих прав. В даний час існує велика кількість програм, що поширюють контрафактний матеріал. Досить великими джерелами поширення контрафактного матеріалу в мережі Інтернет є соціальні мережі, які містять велику аудиторію користувачів [2].

Практично кожен, хто веде ділову діяльність в Інтернеті, ризикує рано чи пізно зіткнутися з такою проблемою як порушення авторського права в Інтернеті, тобто своїх прав на об'єкти права інтелектуальної власності. В Україні захист права власності регулюється Законом «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. [3].

Зокрема, в Інтернеті без дозволу правовласників часто розміщуються статті, книги, зображення, фотографії, програмне забезпечення, веб-сайти, аудіовізуальні твори (фільми), фонограми, відеограми, і інші дії, які можуть бути сприйняті, як порушення авторських прав в Інтернеті.

В першу чергу, для того щоб відповісти на питання, як захистити авторські права в Інтернеті, слід розібратися з поняттям «об'єкт права інтелектуальної власності», так як це основи захисту інтелектуальної власності та без їх розуміння інший матеріал буде зрозумілий не до кінця.

Поняття «об'єкти права інтелектуальної власності» (далі по тексту – «об'єкти») включає в себе абсолютно різні за своєю суттю об'єкти, а саме: твори, комп'ютерні програми, ТМ, фонограми, корисні моделі, комерційну таємницю, комерційне найменування тощо. Правовідносини щодо перерахованих вище об'єктів частково врегульовані загальними для всіх нормами, але для кожного об'єкта існують свої спеціальні норми і, відповідно, між їх правових регулюванням часто існують досить відчутні відмінності.

Зокрема, загальним для всіх зазначені вище об'єктів є те, що їх використання, за деяким винятком, вимагає попередньої згоди правовласника – особи, яка має виключне право дозволяти використання такого об'єкта (літературного твору, комп'ютерної програми, фотографії і т.п.). При цьому, варто враховувати, що «використання» об'єктів в побутовому розумінні і в розумінні, яке вкладається в цей термін законом, відрізняються (наприклад, під використання комп'ютерної програми законом розуміється її копіювання або передача примірника в оренду, але ніяк не запуск програми на персональному комп'ютері).

До слова, для різних об'єктів застосовуються різні знаки захисту інтелектуальної

власності: для твору це буде «©», для фонограми, відеограми – «ℙ», а для торгової марки – «®». Ці знаки можуть застосовуватися, в тому числі, для такого процесу, як охорона і захист інтелектуальної власності в Інтернеті [4].

Існують засоби захисту інтелектуальної власності:

1) Позасудова форма захисту інтелектуальної власності, яку також можна поділити на такі підкатегорії:

А) звернення до правопорушника з вимогою (претензією) добровільно усунути порушення;

Б) звернення до адміністрації ресурсу, на якому правопорушником був розміщений об'єкт, з відповідною вимогою;

В) звернення до органів захисту інтелектуальної власності (до них в тій чи іншій мірі можна віднести Державну службу інтелектуальної власності України, Антимонопольний комітет України, правоохоронні органи);

Г) звернення до пошукових систем (їх адміністрації) з проханням виключити сайт правопорушника з пошукових запитів.

2) Судовий спосіб захисту прав інтелектуальної власності, тобто, фактичне звернення до суду з позовом до правопорушника з вимогою, наприклад, припинити порушення прав / стягнути з правопорушника завдані збитки або компенсацію, або незаконно отриманий правопорушником дохід, заподіяну правовласнику моральну шкоду і т.п.

Таким чином, в разі, якщо Ваші права порушені, то схематично порядок, за яким може здійснюватися захист об'єктів інтелектуальної власності в Україні повинен виглядати так:

1) Перевірка наявності підтверджуючих права на об'єкт документів, підготовка їх копій;

2) Фіксація правопорушення в Інтернеті;

3) З'ясування особи – правопорушника;

4) Розрахунок завданих збитків або суми компенсації;

5) Напрямок претензії правопорушнику з пропозицією врегулювати правовідносини у позасудовому порядку (для Росії навіть існує певний порядок);

6) Звернення до контролюючого органу / правоохоронні органи із заявою про здійснений порушення;

7) Подача в судові органи позовної заяви до правопорушника;

8) Розгляд справи і отримання відповідного рішення суду, після того, як воно вступило в законну силу (зазвичай рішення першої інстанції оскаржується стороною, що прогнала в апеляційному порядку – тоді рішення суду першої інстанції набирає законної сили з моменту його перегляду апеляційним судом);

9) Виконання рішення суду, що можливо як в добровільному порядку, так і через виконавчу службу в примусовому порядку [5].

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі захист інтелектуальної власності в Інтернеті є дуже не стабільним тому, що розвиток глобального інструменту для поширення літературних творів, музики, відео та здійснення інших громадських, соціальних і економічних трансакцій, відбувається настільки швидко, що законодавець не в силах об'єктивно і оперативно реагувати на ті зміни в суспільстві, які пов'язані з появою нової віртуальної реальності.

Література

1. Інтернет: Офіційне визначення терміна. URL: <https://medium.com/bazanov-org/интернет-официальное-определение-термина-e8374398892>
2. Ковальова О. А., Левіна Л. К. Міжнародний захист авторських прав і практика боротьби з незаконним використанням інтелектуальної власності у мережі Інтернет: Оренбурзький державний університет. 2017. С. 26.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993р. № 3792-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
4. Лісіченко Я. В. Авторське право в мережі Інтернет: проблеми та перспективи захисту. Тернопільський національний економічний університет. 2018. С. 10.
5. Способи та порядок юридичного захисту прав інтелектуальної власності в мережі інтернет. URL: <https://cpk.ua/publications/full/sposobyi-i-poryadok-yuridicheskoy-zashhityi-prav-intellektualnoy-sobstvennosti-v-seti-internet/>

УДК 347.92

Комісарук Я. О.

СУДОВІ ПОМИЛКИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Як зазначено в Цивільному кодексі, кожна особа може звернутися до суду, бо кожному гарантується судовий захист його прав та свобод. Основним завданням судочинства є своєчасний розгляд цивільного права з метою захисту фізичного, юридичного суб'єкта, територіальної громади, держави або іноземних держав. Перешкодою для цього є судова помилка. Також важливо зазначити, що сьогодні це питання є доволі дискусійним.

Вчені, які цікавились питанням судових помилок у цивільному судочинстві: І. В. Андронов, М. А. Вікут, Н. Н. Вопленко, Р. О. Гаврік, Т. Н. Губарь, Т. А. Жилін, І. М. Зайцев, Н. В. Карташова, Е. В. Леонтьєв, К. Р. Мурсалимов, І. П. Петрухин, Є. Г. Тришкіна, В. І. Тertiшніков, О. І. Угриновська, С. Я. Фурса, А. В. Цихоцький, В. В. Ярков.

Як зазначала Є. Г. Тришина в своїй роботі судова помилка тотожна значенню похибка, в цивільному судочинстві, вона порушує норми не тільки норми цивільного та процесуального судочинства, а й руйнує поставлені цілі цивільного судочинства, в результаті чого, акти та дії втрачають свою важливість і стають неправомірними. Помилка роз'яснюється, як незнання фактичних обставин, правових норм та незнання суду їх прав та обов'язків процесуальних дій в результаті чого виходить незаконна процесуальна дія.

Пунько О. виділяє декілька основних правозастосовних помилок у судовій діяльності, а саме:

1. Можна відрізнити помилки за психологічною класифікацією, умисні та неумисні (необережні).

Умисні помилки – це ті, які суд приймає свідомо, що тягне за собою кримінальне переслідування судді у встановленому Кримінально процесуальному кодексі України порядку обвинувачення у вчиненні злочинів проти правосуддя. Тому, так як суд – це державний орган, то через умисні помилки обґрунтовані та чесні з боку судді, можуть викликати недовіру та незрозуміння в суспільства до таких органів.

Неумисні помилки – це часте явище у судочинстві, так як такі помилки робляться не свідомо, через те, що суддя не до кінця або правильно вникнув в проблему матеріального законодавства та виніс не правильний вирок. Фактори цієї проблеми є суб'єктивні, а саме хотілося би виділити такі: не кваліфікованість судді, відсутність життєвого досвіду, прогалини в законодавстві, несвоєчасне ознайомлення з новими правовими нормами тощо.

Такі помилки можуть виправити лише судді. В чинному ЦПК зазначено, що виправлення описок та арифметичних помилок, роз'яснення та ухвалення додаткового рішення є можливими за процесуальним законодавством.

2. Правозастосовні помилки це ті, які тягнуть або не тягнуть за собою юридичні і неюридичні моральні санкції.

3. Ступень поширеності, бувають типові і не типові.

Типові судові помилки – це такі однорідні проблеми з якими стикаюся судді щодня. Вони доволі часто зустрічаються не тільки на місцевих рівнях, а також на обласних і держави в цілому. Цей розподіл важливий для того, щоб можна було встановити причини і знайти методи їх усунення. Саме такі методи допоможуть знайти слабкі місця і вжити відповідних засобів.

Отже, можна дійти до висновку, що судді повинні мати більш повноважень в сфері визначення всіх обставин. А також, типові помилки, які доволі поширені у чинному законодавстві мають бути проаналізовані та вдосконалені, щоб посилити авторитет державних органів у суспільстві. Важливим буде сказати, те що помилки, які виникають при тлумаченні права можуть бути виправленими суддями першої інстанції.

Література

1. Тришкина Є. Г. Судовий контроль в громадянському судочинстві як одна з функцій суду в першій інстанції: навчальне вчення по редакції М.А. Вікут. Саратов САГ: 2004, 156 с
2. Материали научно-практической конференції, посвященної 80-літтю професора М. А. Вікут; отв. ред Н. В. Кузнецов. Саратов: Издательство ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003, 176 с.
3. Пунько О. В. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок. *Право України*. 2003. № 8. С. 110–112.

УДК 342.734-055.2 (477)

Красінський В. М.

ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТІЙ ТРУДОВИХ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Не дивлячись на те, що сучасне суспільство з кожним роком стає більш толерантним по відношенню до представників інших рас, національностей, до людей з вадами зовнішності, у взаємовідносинах та правовому становищі чоловіків та жінок, проблема нерівності все одно залишається актуальною, зокрема й щодо однакового положення чоловіків та жінок у різних сферах життя. І хоч боротьба за рівність чоловіків та жінок триває вже не одне століття, досі представниці «слабкої» статі зазнають утисків вдома, у сфері саморозвитку, на роботі тощо. Ця проблема є невирішеною навіть у цивілізованих країнах, членах Європейського союзу, зокрема в Італії. Так, через те, що італійські жінки зазнають утисків та страждають від різних проявів насилля, представники елітної футбольної ліги «Серія А» вже неодноразово виходили на матчі з намальованою на щоці червоною лінією, намагаючись привернути увагу усієї країни до даної проблеми [7]. Проблема рівності чоловіків та жінок стосується не лише Італії, а й усіх інших країн, в тому числі України. І хоча у нас встановлена рівність обох статей, інколи права жінок мають менший за чоловічі обсяг. Це може стосуватися усіх сфер, в тому числі трудової. Проте держава старається врегулювати питання неорівняного обсягу прав, встановлюючи певні гарантії для жінок на законодавчому рівні. Такі гарантії для жінок у трудовій сфері ми й розглянемо.

Перш за все гарантії щодо праці жінок закріплені в Конституції України, а саме у статті 43, яка визначає, що держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, а також, що використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється [1]. Як бачимо, цією нормою встановлюється рівність людей щодо права на працю, тобто жінки мають рівні з чоловіками можливості працевлаштування. Та встановлюється гарантія, якої не мають чоловіки, про заборону використання праці жінок на небезпечних для здоров'я роботах.

Також важливе значення щодо питання трудових гарантій відіграє такий міжнародний акт як Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111. Дана Конвенція прийнята з метою захисту прав людей, закріплених у Загальній декларації прав людини. Вона встановлює заборону дискримінації особи з будь-яких причин у сфері праці, визначає основні напрями діяльності держав, що ратифікували Конвенцію, зобов'язання щодо дотримання цих напрямів та здійснення державної політики з метою боротьби з будь-якими проявами дискримінації у сфері праці [2].

В Україні 06.09.2012 року був прийнятий Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Даний національний нормативно-правовий акт покликаний регулювати здійснення державної політики з запобігання дискримінації у різних сферах соціального життя, в тому числі і в сфері праці. Тому можна зробити висновок, що даний Закон деталізує положення вищевказаної Конвенції про дискримінацію в галузі праці та занять, а саме положення щодо напрямів здійснення державної політики у сфері запобігання дискримінації у трудовій сфері. Закон визначає основні принципи та напрями державної політики з запобігання дискримінації, а також визначає механізм її здійснення [6].

Рівність трудових прав громадян України також встановлює Кодекс законів про працю України (далі – КЗПП). Так у ст. 2¹ зазначається: «Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності...».

Окрім норми про рівність трудових прав, КЗПП містить главу XII, яка присвячена праці жінок. Статті 174–178 даної глави містять положення, що розкривають зміст конституційної норм про заборону використання праці жінок на небезпечних для здоров'я роботах. Ст. 174 встановлює невичерпний перелік робіт, до яких забороняється залучати жінок. Повний перелік таких робіт встановлюється центральним органом виконавчої влади. Ст. 175 встановлює обмеження щодо роботи жінок у нічний час. Ст. ст. 176–177 містять норми про заборону залучення вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до трьох років, та обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей з інвалідністю, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження. А ст. 178 регламентує переведення вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до трьох років, на легшу роботу.

Статті 179-182¹ встановлюють умови, строки, порядок надання та використання відпусток для вагітних жінок, для догляду за дитиною, усиновлювачам та жінкам, що мають дітей інвалідів. Ст. 183 також передбачає додаткові перерви протягом робочого дня для годування дитини віком до 1.5 року. Крім гарантій щодо відпусток та перерв для годування дитини, ст. 185 передбачено гарантію щодо надання вагітним жінкам і жінкам, які мають

дітей віком до чотирнадцяти років, путівок до санаторіїв та будинків відпочинку і подання їм матеріальної допомоги.

У статті 184 КЗПП встановлено гарантії прийняття жінок на роботу та гарантії щодо заборони звільнення вагітних жінок та жінок, що мають дітей.

У статті 186 закріплено положення, що на підприємствах і в організаціях з широким застосуванням жіночої праці організуються дитячі ясла, дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, а також кімнати особистої гігієни жінок [3].

Також трудові права жінок частково регламентовані Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Так, п. 8 ч. 1 ст. 5 даного закону встановлюється, що однією з гарантій у сфері зайнятості населення є захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення. Далі це положення розкривається детальніше у ст. 11 цього ж закону: «Держава гарантує особі право на захист від будь-яких проявів дискримінації у сфері зайнятості населення за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, членства у професійних спілках або інших об'єднаннях громадян, статі, віку, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя» [5].

Ще одним законодавчим актом, що встановлює рівність у сфері праці, є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Даний нормативний акт містить статтю 17, яка гарантує забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї. Так, згідно з положеннями даної статті жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Роботодавець зобов'язаний:

- створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі;
- забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;
- здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці;
- вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці;

– вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі.

Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників [4].

І це далеко не увесь список нормативних актів, що встановлюють ті чи інші гарантії для жінок у трудовій сфері. До переліку можна додати Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV та ін.

Як бачимо, національне законодавство України містить досить широкий спектр норм, що містяться у різних нормативно-правових актах та які покликані регулювати питання рівності чоловіків та жінок у сфері праці. Конституція України встановлює загальні гарантії рівності у виборі професії, а також гарантії для жінок щодо заборони використання їх праці на небезпечних для здоров'я роботах. Кодекс законів про працю і Закони України «Про зайнятість населення» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також деякі інші законодавчі акти, розвивають та деталізують положення встановлені Конституцією, а також визначають додаткові гарантії для жінок у сфері праці. Можна сказати, що рівень законодавчо встановлених трудових гарантій для жінок досить високий, ці гарантії доволі детально регламентовані, законодавством встановлено контроль та нагляд за дотриманням норм, що містять такі гарантії, а за їх порушення передбачена відповідальність.

Література

1. Конституція України: Закон України від 23.07.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. Ст. 48. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 30.12.2019)
2. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 від 25.06.1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161?lang=uk (дата звернення: 30.12.2019)
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-08. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n959> (дата звернення: 30.12.2019)

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#n248> (дата звернення: 30.12.2019)
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 30.12.2019)
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 30.11.2019)
7. Роналду підтримав акцію проти насильства над жінками, вийшовши в незвичайному образі: сайт інформаційного агентства Уніан. URL: <https://www.unian.ua/sport/football/10352577-ronaldu-pidtrimav-akciyu-proti-nasilstva-nad-zhinkami-viyshovshi-v-nezvichaynomu-obrazi.html>

УДК 347.61/.64

Красінський В. М.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА

Протягом останніх декількох років у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС все більш активно проводяться різноманітні реформи, у тому числі й у сфері соціального захисту населення. Важливим напрямом у процесах євроінтеграції та реформування в різних сферах суспільного життя є адаптація українського законодавства у цих сферах до міжнародних стандартів. Проведення реформ без вдосконалення національного законодавства неможливе. Не є виключенням і сфера соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

Метою дослідження є вивчення та аналіз наукових робіт та міжнародного законодавства, що стосуються стандартів у сфері охорони материнства.

Міжнародні стандарти соціального захисту населення, зокрема і материнства, досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені як Н. Б. Болотіна, І. С. Ярошенко, Г. І. Чанишева, К. Ю. Мельник, І. М. Сирота, О. С. Бурлака та ін. Але більшість з них досліджували стандарти охорони материнства за окремими напрямами, так, наприклад, Н. Б. Болотіна, І. С. Ярошенко та Г. І. Чанишева вивчали європейські стандарти права на охорону материнства працюючих жінок. Проте О. С. Бурлака в своїй науковій статті спробував проаналізувати поняття міжнародних стандартів і дати характеристику європейським стандартам у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

Перш за все треба з'ясувати значення терміну «європейські стандарти» чи «міжнародні стандарти». На нашу думку таке поняття як «стандарти» означає певні вимоги, яких потрібно дотримуватися, це еталон, на який потрібно рівнятися. У Великому енциклопедичному словнику під редакцією А. М. Прохорова сказано, що стандарт у широкому розумінні слова – це взірець, еталон, модель для порівняння з іншими подібними об'єктами або типовий зразок, якому повинні відповідати речі, предмети, явища за розмірами, формою, якістю [8, с. 1259]. Щодо міжнародних стандартів, то визначення цього поняття дано у юридичній енциклопедії за загальною редакцією Ю. С. Шемшученка. Автори цієї енциклопедії вважають, що міжнародні стандарти – це міжнародно-правові норми та принципи, що встановлюють та закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародних правовідносин у сфері міждержавного співробітництва, а також встановлюють мінімальні вимоги яких повинні дотримуватися держави [10]. Відповідно міжнародні соціальні стандарти встановлюють вимоги до створення такого правового, культурного, економічного, політичного та соціального середовища, яке б дало можливість для соціального розвитку населення. Міжнародні європейські стандарти у сфері охорони материнства – це система мінімальних вимог, визначених у міжнародно-правових актах, що мають обов'язковий чи рекомендаційний характер для держав-сторін, до діяльності суб'єктів, які реалізують державну політику у цій сфері.

Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту, зокрема охорони материнства, представлені системою міжнародних актів як загального характеру, так і галузевих.

До актів загального характеру треба відносити Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 р., де визначено найважливіші права людини; Конвенцію про права дитини від 20.11.1989 р. та ін.

До галузевих актів можна віднести Конвенцію про охорону материнства (переглянута) від 28.06.1952 р. №103 та європейські міжнародні документи:

1. Європейську конвенцію про соціальне забезпечення від 14.12.1972 р. № ETS № 78, в якій містяться положення щодо допомоги у зв'язку з хворобою та материнством, а також щодо інших правил соціального забезпечення населення [4].

2. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 06.11.1990 р. № ETS № 139, у якому визначено порядок обчислення та виплати грошової допомоги у зв'язку з вагітністю, пологами та надання медичної допомоги [3].

3. Європейську соціальну хартію (переглянуту) від 03.05.1996 р. № ETS № 163, в якій визначено права працюючих жінок на охорону материнства [5].

Також можна зазначити Модельний закон про державне соціальне страхування від 06.12.1997 р., що визначає державне соціальне страхування у випадки вагітності та пологів

[6]; Договір про запровадження Конституції для Європи (проект) від 18.07.2003 р. № 2003/C169/01, в якому визначені гарантії для працюючих жінок [2]; Модельний закон про державні гарантії рівних прав та рівних можливостей для чоловіків та жінок від 18.11.2005 р., де зазначені гарантії рівного державного соціального забезпечення батьківства та материнства [7]; Декларацію соціального прогресу та розвитку від 11.12.1969 р., в якому вказано, що охорона прав матері та дитини є однією з цілей соціального прогресу та розвитку [1]; а також угоди щодо сфери соціального забезпечення між Україною та європейськими державами.

Отже, європейські стандарти у сфері охорони материнства – це ціла система мінімальних міжнародних вимог до суб'єктів реалізації державної політики у сфері соціального забезпечення, що можуть мати як обов'язковий, так і рекомендаційний характер для держав, що уклали міжнародні акти з відповідними нормами. Такі стандарти містяться й у багатосторонніх договорах, й у двосторонніх договорах нашої держави з іншими, а також у документах (деклараціях, конвенціях і т.д.) міжнародних організацій. Ці акти можуть регламентувати діяльність міжнародних організацій у сфері охорони материнства та діяльність і соціальний прогрес країн, що ратифікували їх. Такі європейські стандарти хоч і мають на меті гармонізацію міжнародного та національних законодавств, а також якомога більше забезпечення прав людини, проте вони не повинні прийматися як обов'язкові, адже не у всіх державах, у тому числі в Україні, є необхідні для такого соціального прогресу культурні, економічні та інші умови.

Література

1. Декларація соціального прогресу та розвитку від 11.12.1969. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_116 (дата звернення: 30.12.2019)
2. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект) від 18.07.2003 № 2003/C169/01. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_647?find=1&text=%EC%E0%F2%E5%F0%E8%ED%F1%F2%E2%EE#w11 (дата звернення: 30.12.2019)
3. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 06.11.1990 № ETS № 139. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_651 (дата звернення: 30.12.2019)
4. Європейська конвенція про соціальне забезпечення від 14.12.1972 № ETS № 78. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_581 (дата звернення: 30.12.2019)
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № ETS № 163. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 30.12.2019)
6. Модельний закон про державне соціальне страхування від 06.12.1997. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_a01?find=1&text=%EC%E0%F2%E5%F0%E8%ED%F1%F2%E2#w11 (дата звернення: 30.12.2019)

7. Модельний закон про державні гарантії рівних прав та рівних можливостей для чоловіків та жінок від 18.11.2005. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_d05 (дата звернення: 30.12.2019)
8. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва: Норинт, 2001. 1456 с.
9. Бурлака О. С. Щодо міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства й батьківства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_3_7 (дата звернення: 30.12.2019)
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. 736 с.

УДК 349.3 (492)

Кузьменко С. С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В НІДЕРЛАНДАХ

Закони в галузі соціального забезпечення поділяються на три види. По-перше, це соціальне страхування для всіх проживаючих в Нідерландах. Найпершим в цій області є Загальний закон про пенсії. Відповідно до цього закону всі мають право на пенсію по досягненню 65 років. Іншими видами соціального страхування є: Загальний закон про забезпечення родичів, за яким надається допомога вдовам, вдівцям і сиротам, і Загальний закон про непрацездатність, по якому виплачується допомога інвалідам і людям, які не працюють через хворобу більше одного року.

Другим видом соціального забезпечення є різноманітне страхування працюючих за наймом. Цей вид страхування існував до введення системи загального соціального страхування. Працюючі виплачують певний відсоток від своїх доходів у формі премій, і таким чином страхуються від (фінансових) наслідків хвороби, втрати працездатності та безробіття.

Важливим у цій галузі є Закон про непрацездатність через хворобу. Цей закон гарантує працівникам і мають право на допомогу особам одержання допомоги в разі непрацездатності внаслідок хвороби, нещасного випадку або інвалідності. Закон про безробіття забезпечує допомогу у разі безробіття. Така допомога становить 70 % від останньої латки і виплачується максимально протягом шести місяців. Інші види соціального страхування працюючих – це Закон про лікарняному фонді і закон про страхування на випадок непрацездатності.

І, нарешті, існують види соціального забезпечення, що вступають в дію, якщо немає можливості застосувати інші положення. У цій області найважливішим є Закон про загальне соціальну допомогу. Соціальна допомога отримують люди без доходів або із занадто

низькими доходами. Розмір допомоги скорочується, якщо дана особа має інші доходи, як, наприклад, аліменти чи інші види соціальної допомоги.

У Нідерландах просто неймовірна кількість податків, тому ми зупинимося на найголовніших, таких як: податок на прибуток, прибутковий, податок на майно.

Податок на прибуток сплачується юридичними особами, тобто людьми, які займаються підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку. Єдиної податкової ставки не існує. Розмір податку безпосередньо залежить від річного прибутку організації. Так, якщо підприємство працювало на рік менше 200 000 євро, то в державну казну відраховується 20 відсотків від прибутку. Якщо сума доходу вище 200 000 євро, то податкова ставка дорівнює 25 відсоткам.

Прибутковий податок в Нідерландах розділяється на три категорії в залежності від рівня заробітної плати. Кожна з категорій, в свою чергу, також має класифікацію доходів. Перша категорія:

1) Заробітна плата нижче 19 600 євро в рік – податок 5 відсотків + 31 відсоток на соціальні відрахування.

2) Якщо оклад вище 19 600 євро, але нижче 33 300 буде потрібно заплатити 10.8 відсотка + 31 відсоток.

3) При оплаті праці вище 33 300 євро до 56 530 євро, податок становитиме 42 відсотки.

4) Якщо заробітна плата вище 56 530, то розмір податкової ставки зросте до 52 відсотків.

Друга категорія прибуткового податку має фіксований розмір – 25 відсотків від одержуваної заробітної плати.

Третя категорія – це 30 відсотків.

Податок в Нідерландах на користування майном сплачується один раз в чотири роки. Розмір податкової ставки безпосередньо залежить від площі нерухомості, її віку, терміну в експлуатації, розташування і призначення.

Основні напрямки в соціальній політиці:

– Держава намагається сприяти присутності літніх людей на ринку праці.

– Для зниження безробіття серед молоді використовується система субсидій та комплекс заходів, які об'єднують навчання і створення робочих місць.

– Держава стимулює муніципалітети різко збільшити кількість місць в дитячих установах. Цей захід спрямований на стимулювання жінок до участі на ринку праці.

– Батьки можуть звертатися за допомогою у вихованні дітей, якщо вони не можуть вирішити виникаючі у них проблеми самостійно або якщо виникає небезпека відставання в розвитку їхньої дитини по відношенню до однолітків.

– Особам, довго не мають роботи, надається допомога в разі різного роду проблем: від труднощів з поверненням заборгованостей до проблем психічного плану.

У сфері соціального забезпечення інвалідів держава готує Закон про однакове підході, який надасть інвалідам захист від дискримінації та можливість стати повноцінними громадянами суспільства.

Література

1. Нідерланди. URL: <https://studbooks.net/635715/sotsiologiya/niderlandy>.
2. Праця за кордоном. URL: <https://visasam.ru/emigration/rabota/zarplaty-i-nalogi-v-gollandii.html>
3. Енциклопедія. URL: <http://www.rusnet.nl/ru/encyclo/s/strahov.shtml>
4. Пенсія в Нідерландах: URL: <http://www.gollandia.com/pensioen/>

УДК 347.155

Леонов О.О.

ВИДИ ТА ФОРМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Як і будь-яка галузь права, цивільне право будучи системою правових норм, регулює майнові та немайнові відносини, керуючись диспозитивним методом, та витікаючими з цього ознаками. Цінність цивільного права в тому, що у своїх нормах воно містить широкий арсенал способів впливу на поведінку громадян та організацій завдяки та за допомогою їхніх інтересів. Одним із таких способів впливу є застосування до правопорушників майнових санкцій, тобто цивільно-правової відповідальності.

Цивільно-правові порушення не можуть не тягнути за собою якого-небудь виду кару. Через що, за невиконання чи за неналежне виконання зобов'язань визначених у договорі, порушення абсолютних прав, тобто прав власності, авторських прав, особистих немайнових прав, не може залишатися без кару [1].

У цивільному законодавстві немає норми, що визначає поняття «цивільно-правова відповідальність». Це обумовлено тим, що цивільно-правова відповідальність це абстрактна наукова категорія, яка є базою різних конструкцій та інститутів цивільного права [2].

Але все ж існує визначення, яке є загальновизнаним. Цивільно-правова відповідальність – це правові відносини, майнового і немайнового характеру, що виражені у вигляді негативних наслідків у суб'єкта, гарантовані державним примусом і має за наслідок засудження правопорушення і його суб'єкта. Одна з основних причин її виникнення це наявність неправомірних діянь та вини зобов'язаної особи. Винятком передбачена відповідальність без вини організації чи громадянина, які займаються діяльністю пов'язаною з джерелами підвищеної небезпеки [3].

Також визначення поняття «цивільно-правова відповідальність» необхідно виводити

через її основні ознаки. Виходячи з того, що цивільно-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, їй притаманні загальні ознаки: державний примус, суспільний осуд, негативні наслідки для правопорушника [2].

Цивільне законодавство, види відповідальності розділяє за різними критеріями. Так, за підставами виникнення прав та обов'язків, які тягнуть за собою відповідальність, поділяє на договірну та недоговірну (деліктну).

Договірна відповідальність – це відповідальність у формах: відшкодування збитків, сплати неустойки, втрати завдатку або позбавлення певного права суб'єкта. Виникає через невиконання або неналежне виконання зобов'язань, які виникають з договору.

Недоговірна (або позадоговірною) відповідальність, настає через вчинення протиправних дій однієї особи щодо іншої, за умови відсутності договору між сторонами або незалежно від договірних відносин, що є між ними. Вона настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, найчастіше має у форму відшкодування збитків [4].

За розміром цивільно-правової відповідальності, розрізняють: повну, обмежену та кратну (збільшену).

Сутність повної відповідальності у еквівалентній компенсації заподіяної шкоди, яка завдана правопорушенням. Зокрема, якщо договір або закон не передбачає відшкодування збитків у меншому або більшому розмірі, вони відшкодовуються у повному обсязі (ч. 3 ст. 22 ЦК). Існування збитків, завданих правопорушенням, та їх розмір, доказывается потерпілим.

Обмежена відповідальність передбачає встановлення меж розміру потребуючих відшкодування збитків. За таких випадків розмір шкоди, що завдана правопорушенням, більший за розмір відшкодування. Саме обмеження може бути зумовлюватись конкретним видом діяльності особи (ч. 2 ст. 924 ЦК), поведінкою кредитора (ст. 616 ЦК) або особи потерпілої від правопорушення (ч. 2 ст. 1193 ЦК), матеріальним становищем особи, яка завдала шкоду (ч. 4 ст. 1193 ЦК).

Кратна відповідальність зводиться до обов'язку сплатити збитки у більшому розмірі, від розміру завданої шкоди. Розрахунок розміру стягнення виконується за допомогою визначення завданих збитків та їх подальшим кратним помноженням. Якщо правочин вчинено через обман або насильницькі дії, винна сторона відшкодовує потерпілій стороні збитки у подвійному розмірі та додатково моральну шкоду (ст. 230, 231 ЦК.) До того ж, кратний розмір може встановлюватися і за домовленості сторін.

Множинність суб'єктного складу у випадку порушення зобов'язання має за результат часткову або солідарну відповідальність. Конкретний вид відповідальності залежить від її розподілу між співборжниками. Відповідальність співборжників є частковою (ст. 540 ЦК), тобто це особиста відповідальність кожного у визначеній договором або законом частині. Але припускається, що розмір відповідальності кожного з боржників рівний, якщо

протилежне не встановлено договором або актами цивільного законодавства, та не виходить із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Виникнення солідарної відповідальності можливе тільки у випадках, встановлених договором або законами, також у разі неподільності предмета зобов'язання. Ґрунтується на принципі нероздільності відповідальності між солідарними боржниками (ст. 543 ЦК), так званий принцип «один за всіх» [5].

Формою цивільно-правової відповідальності називають засоби вираження додаткових майнових обтяжень покладених на правопорушника.

Вони поділяються на загальні і спеціальні. Відшкодування збитків, найпоширеніша форма цивільно-правової відповідальності, тому що вона є загальною, суттєвий та разом з тим універсальний засіб захисту порушених прав. На відміну від спеціальних форм цивільно-правової відповідальності, наприклад сплати неустойки та втрати завдатку, що використовуються тільки за передбачених у договорі або законі випадків та для відповідного виду цивільних правопорушень, стягнення застосовується в більшості, з нечисленними винятками, випадків порушень наявних суб'єктивних цивільних обов'язків та не залежить від особливого зазначення в договорі чи в законі. До загальною форми відповідальності, у цивільному праві, також відносять компенсацію моральної шкоди [2].

Проаналізувавши поняття цивільної відповідальності, її ознак, форм та видів, можна дійти певних висновків. Цивільно-правова відповідальність – це санкції, що застосовуються до правопорушника у вигляді додаткових цивільно-правових обов'язків або позбавлення належного йому цивільного права. Слід зауважити, галузь потребує подальшої уваги до її вивчення, бо вона має великий вплив на суспільне життя і потребує значного доопрацювання, все ж таки законодавство потребує закріплення єдиного поняття, незважаючи на те що галузь функціонує і без нього.

Література

1. Українське цивільне право: навч. посіб. 2-е вид. змін, і доп. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 368 с.
2. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва., Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2012. Т. 1. 656 с.
3. Правознавство: навчальний посібник. Київ: ВД Професіонал, 2007. 400 с.
4. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15>
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

ПОРІВНЯННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПО БЕЗРОБІТТЮ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Важливим елементом на сучасному етапі розвитку України є забезпечення гідного рівня життя населення. Наша країна намагається наблизитись у своєму розвитку до європейських стандартів. Тому важливо порівняти забезпечення права на захист по безробіттю в Україні.

Згідно ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. [1].

Для отримання статусу безробітного в Україні потрібно в першу чергу піти до Центра зайнятості для заведення особистої карточки в якій вказують особисті данні (П.І.Б, дата народження, місце прописки, ПН, серія та номер паспорту, данні про останнє місце роботи, причини припинення трудових відносин).

Після того як людина набула статус безробітного, вона повинна приходити в Центр зайнятості не менше ніж 1 раз на 30 днів та співпрацювати с кар'єрним радником в підборі підходящої вакансії. Підходяща вакансія вважається так, яка тотожна освіті та професійним навичкам здобутим за попередні роки роботи.

Згідно Постанові КМУ № 792 від 19.09.2018 р. [2] «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» поважними причинами, є такі документально підтверджені факти: хвороба, смерть членів сім'ї, відвідування воєнкомату та інше.

Для отримання статусу безробітного в Німеччині спершу потрібно встати на біржі правці в термін за 3 місяці до припинення роботи, чи не пізніше 3-ох днів після отримання повідомлення про звільнення). Для реєстрування потрібні так документи як: паспорт та справка про розірвання трудових відносин або терміновий трудовий договір. Реєстрування може бути як в відділі особисто так і онлайн з допомогою реєстрації на сайті.

Федеральна служба з труда та зайнятості Німеччини допомагає в пошуку роботи, як онлайн так і особисто, підбираючи вакансії які підходять за освітою, та індивідуальним навикам людини. [3].

Також в Німеччині виплата по безробіттю здійснюється до одного року і її сума залежить від середнього заробітку за 12 місяців та іншого, але не менше ніж (300 євро) [4].

В Україні виплати по безробіттю здійснюються в термін 360 днів в термін 2 роки та

мінімальна сума від 610 гривень.

Отож, порівнюючи Німеччину та Україну в наданні права на соціальний захист по безробіттю, можна сказати, що багато спільного, а саме в Україні державний заклад – Центр зайнятості, а в Німеччині – Федеральна служба з труда та зайнятості. Ці служби виконують одні й ті ж функції. Різниця в цих двох державних службах, лише в тому, що в Німеччині заявку можливо оформити в онлайн режимі та співпрацювати через мережу Інтернет, в Україні такого не має, або впроваджується в тестовому режимі. Також є різниця в сумі виплат в нашій країні мінімум це 610 гривень, а в Німеччині – мінімум 8000 тис. гривень.

Література

1. Конституція України: офіц. текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792>
3. Киян Ю. В. Виплати по безробіттю на 2019 рік. Трибун. 2019. С. 15
4. Федеральна служба з труда та зайнятості Німеччини. URL: <https://www.deutschland.de/ru/topic/znanie/obrazovanie-i-obucenie/rabotat-v-germanii-8-rekomendacii-po-poisku-raboty>

УДК 347.77.025

Надежденко В. С.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ

Інформаційна орієнтація розвитку суспільства та економіки, інтелектуалізація суспільного виробництва і підприємництва, посилення конкуренції, поширення на національному та міжнародному рівнях недобросовісної конкуренції, зокрема, комерційного шпигунства у його різних формах зумовлюють зростання уваги та посилення практичного інтересу до комерційної таємниці як одного з найдієвіших заходів інформаційної безпеки. Ці та інші чинники зумовлюють необхідність дослідження юридичної природи цивільних прав на комерційну таємницю та свідчать про актуальність цієї проблематики.

Сьогодні в Україні існують певні перешкоди юридичного характеру на шляху до активного застосування правових механізмів комерційної таємниці. Так, повноцінному функціонуванню правової категорії комерційної таємниці в Україні перешкоджають, зокрема, нестабільність законодавства про комерційну таємницю, яке будучи лише запровадженим на початку 90-х років минулого століття, зазнало кардинального реформування з прийняттям Цивільного та Господарського кодексів України, непослідовність та, навіть, суперечливість положень окремих нормативно-правових актів, присвячених регулюванню відносин щодо комерційної таємниці, невизначеність цивільного обороту комерційної таємниці, характеру та змісту прав на комерційну таємницю,

нерозвиненість правозастосовної, зокрема, судової практики у цій сфері.

Наразі у чинному законодавстві України лише формується система законодавчої охорони суб'єктивних прав на комерційну таємницю, а особливості її правового режиму відносно недавно стали предметом окремих наукових досліджень у вітчизняній цивілістиці.

До речі з'ясуванню поняття та ознак комерційної таємниці, аналізу базових положень діючого законодавства про комерційну таємницю, а також розкриттю основних проблем її правової охорони присвячені праці В. Дроб'язка, Р. Дроб'язка, С. Гавріної, І. Гончар, І. Диби, В. Іващенко, С. Ільяшенко, О. Сергєєвої, Г. Слядневої, Ю. Носіка. Питання правового захисту комерційної таємниці розкривають у своїх публікаціях Д. Баюра, О. Бежевец, В. Пристайко, Л. Топалова, Г. Швець.

На основі дослідження особливостей правового регулювання комерційної таємниці можна зробити певні висновки:

1. Комерційну таємницю слід розуміти як інформацію конфіденційного характеру, яка безпосередньо пов'язана з підприємницькою діяльністю суб'єктів права на цю діяльність, як промислового (індустріального), так і торговельного характеру, або з діяльністю з надання послуг, що має реальну або потенційну економічну цінність та надає перевагу у конкурентній боротьбі через її невизначеність, за розголошення якої настає юридична відповідальність та існує особливий режим її охорони [1].

2. Комерційну таємницю можна віднести до нетипових об'єктів цивільного права, заснованих на фактичній монополії, яким притаманні «свої» властивості у відповідному режимі доступу. Зокрема особа, яка фактично контролює комерційну таємницю не має абсолютного захисту, відповідно не існує і суб'єктивного права, а тільки охоронюваний законом інтерес. Отже механізм правового регулювання таких об'єктів буде іншим, відмінним від типових об'єктів цивільного права (речей) та об'єктів права інтелектуальної власності.

3. Суб'єктом права на комерційну таємницю (володарем комерційної таємниці) є фізична або юридична особа, що володіє на законній підставі інформацією, що складає комерційну таємницю, і відповідними правами в повному обсязі.

Окремо зауважимо, що в умовах побудови інформаційного суспільства, ринкових економічних відносин, поширення міжнародної співпраці проблема захисту комерційної таємниці набуває особливої актуальності. На Україні створені лише основні елементи правового інституту комерційної таємниці, але відсутній повноцінний єдиний правовий механізм захисту комерційної таємниці, хоча тенденції його розвитку є цілком позитивними та відповідають світовим стандартам.

Тому виникає об'єктивна необхідність прийняття закону України про комерційну таємницю що обумовлена такими обставинами: 1) розвитком підприємництва в Україні і посиленням економічної конкуренції на товарних ринках; 2) приведенням українського

законодавства у відповідність із законодавством розвинутих країн з ринковою економікою, в яких функціонує інститут комерційної таємниці, а також виконання вимог Угоди TRIPS; 3) практичною потребою в регламентації певної групи суспільних відносин, що виникають у зв'язку з комерційною таємницею, які не урегульовані нормами права; 2) відсутністю законів, здатних виконати цю функцію [2].

Таким чином виникає необхідність закріплення в проекті закону про комерційну таємницю наступних принципових положення: а) надання охорони комерційної таємниці на території України суб'єктам господарювання – юридичним особам і суб'єктам підприємництва – фізичним особам; б) визначення заходів забезпечення правового режиму інформації, що складає комерційну таємницю, її володарем; в) законодавче встановлення інформації, що не може становити комерційну таємницю; г) можливість віднесення комерційної таємниці до відомостей, що складають державну таємницю; д) закріплення обов'язку органів державної влади зберігати отриману комерційну таємницю в режимі службової таємниці; е) установа порядку охорони комерційної таємниці в трудових відносинах; е) визначення видів порушень права суб'єкта господарювання на комерційну таємницю, засобів захисту і юридичної відповідальності правопорушників.

Крім цього необхідно критично переглянути перелік відомостей, вказаних в постанові Кабінету Міністрів «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611, оскільки вона була прийнята на виконання Закону України «Про підприємства в Україні», який втратив чинність у зв'язку з введенням у дію Господарського кодексу України. Це також свідчить про доцільність визначення переліку відомостей, що не становлять комерційну таємницю, безпосередньо на законодавчому рівні.

У проекті закону України про комерційну таємницю доцільно сформулювати відповідні положення про носіїв комерційної таємниці більш чітко, для чого передбачати такі положення: по-перше, правова охорона поширюється на комерційну таємницю незалежно від виду носія інформації і форми її подання (відображення); по-друге, дати визначення поняття «носії комерційної таємниці». Також необхідно передбачити в проекті закону про комерційну таємницю встановлення режиму комерційної таємниці під час укладення і виконання договору. Доцільно у проекті закону про комерційну таємницю передбачити норми про охорону комерційної таємниці в трудових відносинах, зокрема, зобов'язання працівника щодо дотримання встановленого роботодавцем режиму комерційної таємниці. Необхідно у проекті закону України про комерційну таємницю передбачити права державних органів щодо доступу до комерційної таємниці, а також обов'язки щодо її надання та охорони, що їм кореспондують. Доцільно передбачити у проекті закону про комерційну таємницю положення про організацію охорони комерційної таємниці; встановити норми щодо захисту права на комерційну таємницю та передбачити відповідальність за порушення права суб'єкта господарювання на комерційну таємницю у

окремій главі [3].

Отже, дослідження проблеми правового захисту комерційної таємниці дозволяє зробити висновок щодо необхідності подальшої законодавчої, науково-дослідної роботи та постійної розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи організації захисту такої інформації.

Література

1. Пристайко В. Поняття та ознаки комерційної таємниці. *Бизнес и безопасность*. 2007. № 1 (57). С. 23–24.
2. Швець Г. О. Комерційна таємниця: проблеми правового захисту. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. пр.: у 3-х т.* Маріуполь: ПДТУ. 2011. Т. 1. С. 177–181.
3. Шкляр С. Правові аспекти регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею. *Інтелектуальна власність*. 2008. № 7. С. 9–15.

УДК 349.3 (564.3)

Петренко В. О.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РЕСПУБЛІЦІ КІПР

Розглянемо основні напрямки соціального забезпечення на Республіці Кіпр:

1. Медицина. В основі медичного обслуговування на Кіпрі лежить принцип: здоров'я як соціальна цінність – це відповідальність держави перед населенням. Стандарт здоров'я людини безперервно вдосконалюється через профілактику, заохочення здорового способу життя, підвищення якості медичного обслуговування. Охорона здоров'я робить акцент на запобіганні причин смертності і захворювань, надаються рівні можливості медичного обслуговування незалежно від соціально-економічного становища людини. З будівництвом екоміста в Пафосі з його суперсучасної медициною зв'язується розвиток медичного туризму на Кіпрі.

Стандарт здоров'я на Кіпрі можна порівняти з європейським і стандартами в інших розвинених країнах.

Страхові компанії в Республіці пропонують безліч видів медичного страхування, що гарантує професійну та невідкладну медичну допомогу. Страхування покриває витрати на медичну консультацію, перебування в лікарні, патронаж і ліки. Застрахована особа може вибирати лікарню, в якій буде проходити лікування.

2. Зайнятість. В результаті проведення успішних економічних реформ на Кіпрі, місцевий ринок праці демонструє високу зайнятість населення. Безробіття до кризи становило близько 3, 5 %, А під час кризи не перевищувало 5 %. За минулі роки в структурі зайнятості збільшилася частка сфери послуг.

Ринок праці на Кіпрі досить гнучкий. Одночасно з розвитком Національного плану зайнятості на Кіпрі, який враховував участь у багатьох Соціальних проєктів Євросоюзу, велася робота по адаптації кіпрських програм до європейських стратегій і принципів. З 1992 року республіка практикує тимчасову зайнятість іноземної робочої сили, в основному малокваліфікованої, за браком людей в деяких секторах економіки. Більшість іноземних робітників зайняті в сільському господарстві і в туристичній індустрії. Останні роки частка іноземної робочої сили збільшувалася і перевищила 10 %.

3. Соціальне забезпечення. Пенсію на Кіпрі може отримувати будь-яка людина незалежно від громадянства. Для цього необхідно легально опрацювати на Кіпрі не менше трьох років і виробляти протягом цього часу відрахування із зарплати до Фонду соціального страхування. Для виходу на пенсію має виповнитися 65 років. Пенсія по старості на Кіпрі виплачується всім особам, зареєстрованим службою соцстраху Республіки Кіпр як платники соцподатку. Зареєструватися можуть: працюючі за наймом, що працюють за системою самозайнятості, що застрахувалися на добровільній основі. Пенсійну допомогу можна отримувати з 63 років, якщо: зарплата, з якої проводилися відрахування, становила щонайменше 70 % від середньостатистичної базової зарплати або людина отримувала пенсію по інвалідності до досягнення нею 63 років. Для шахтарів в залежності від стажу вік виходу на пенсію може бути знижений до 58 років. За бажанням може бути здійснено перенесення початку виплати пенсії на пізніший термін (до 68 років). Тоді розмір пенсії збільшується щомісяця на 0,5 % протягом усього терміну відстрочки.

Кожен зареєстрований в соцстраху має право з 16 років отримувати соціальну допомогу в разі навчання на денному відділенні, служби в армії або хвороби. Також виплачуються допомоги по безробіттю, на народження дитини і по догляду за дитиною, у разі травм, інвалідності, форс-мажорних обставин. Батьки дитини до 12 років мають право на дитячу допомогу [1].

Місце Кіпру в міжнародній міграції робочої сили і участь у міжнародному поділі праці.

Політика Міністерства праці і соціального страхування Кіпру з травня 2004 р. відносно найму іноземців зазнала помітних змін. Громадяни країн Європейського Союзу тепер можуть вільно в'їжджати на острів і влаштовуватися на роботу без будь-яких обмежень. Послуги з працевлаштування надаються їм таким же чином, як і громадянам Кіпру: через районні бюро з працевлаштування [2].

Що стосується громадян «третьох країн» (тобто всіх, що не є членами ЄС), то обмеження в їх працевлаштуванні тільки посилилися. Тепер вони можуть влаштуватися на роботу лише в тому випадку, якщо на це конкретне місце можна знайти кандидатів з числа громадян Кіпру або ЄС. При цьому пункт про «громадян ЄС» робить найм працівників зі згаданих «третьох країн» практично неможливим.

Республіка Кіпр надає допомогу громадянам країни, а також іноземцям, які легально і

постійно проживають на острові, за умови, що у них є неповнолітні діти.

Відповідно до закону, який набрав чинності 1 січня 2003 року, право на отримання соціальної допомоги отримують сім'ї, в яких є:

1. діти до 18 років (за умови, що вони незаміжня / неодружені);
2. студенти (юнаки та дівчата) з 18 до 23 років, які навчаються на денному відділенні вищих навчальних закладів;
3. молоді люди у віці від 18 до 25 років, які навчаються на денному відділенні вищих навчальних закладів після проходження строкової служби в Національній гвардії Кіпру;
4. діти-інваліди (незалежно від віку).

Розмір додаткової допомоги залежить від доходів сім'ї [4].

На даний момент на Кіпрі існують такі види соціальної допомоги для фізичних осіб, які сплачують внески в Фонд соціального страхування.

1. Одноразова виплата по материнству (544, 08 євро).
2. Декретні для матерів (близько 72 % від заробітної плати працівника протягом 18 тижнів. Мінімум 48, 97 Євро, максимум 753, 32 євро на тиждень).
3. Декретні для батьків. Ці виплати здійснюються з липня 2017 року і становлять близько 72 % від заробітної плати працівника протягом двох тижнів.
4. Допомога при похоронах (507, 81 євро).
5. Лікарняні (близько 60 % від заробітної плати працівника на період до одного року. Мінімум 40, 80 Євро, максимум 348, 76 євро на тиждень).
6. Допомога по безробіттю (близько 60 % від заробітної плати працівника на період до шести місяців. Мінімум 40, 80 Євро, максимум 348, 76 євро на тиждень) [3].

Законодавством Республіки Кіпр передбачені дві форми страхування:

- Обов'язкове (в силу закону).
- Добровільне (в силу угоди).

Обов'язкове страхування може здійснюватися за рахунок як держави, так і за рахунок страхувальників.

Добровільне страхування виникає на підставі договору майнового або особистого страхування, який укладається громадянином чи юридичною особою (страхувальником) зі страховою організацією (страховиком).

По об'єкту страхування виділяються наступні види страхування:

- Майнове страхування (страхування майнових цінностей; страхування цивільної відповідальності; страхування підприємницьких ризиків).
- Особисте страхування (страхування життя; страхування від нещасних випадків і хвороб; медичне страхування).

Згідно із законом Республіки Кіпр «про страхової діяльності та пов'язані з нею

питання» № 35 (I)/2002 р. в ред. № 50 (I)/2011 р., містить 27 видів страхування [2].

Страховий нагляд у Республіці Кіпр здійснюють: а) бюро страхування б) Служба нагляду страхових компаній в) Консультативний комітет страхування.

Політика Міністерства і праці та соціального страхування Кіпру щодо найму іноземців зазнала помітних змін. Громадяни країн Європейського Союзу тепер можуть вільно в'їжджати на острів і влаштовуватися на роботу без будь-яких обмежень. Послуги з працевлаштування надаються їм таким же чином, як і громадянам Кіпру: через районні бюро з працевлаштування [6].

Депутати парламенту Кіпру підвищили мінімальний розмір пенсії по старості до 800 євро в місяць. Іноземець, який перебуває на Кіпрі не менше 4 років і робив все це час відрахування в пенсійний фонд, має право на отримання мінімальної пенсії.

Пенсію в Україні по старості виплачують на підставі прожиткового мінімуму. Пенсійна реформа просувається повільно. Неодноразове підвищення мінімального розміру пенсій до розміру прожиткового мінімуму без певних джерел фінансування, не збалансоване з ростом середньої заробітної плати та фінансовими можливостями Пенсійного фонду України, призвело до фінансової кризи пенсійної системи.

На надходження до Пенсійного фонду України також впливає високий рівень демографічної навантаженія на працездатне населення (13,2 млн. пенсіонерів на 15,6 млн. платників податків) – один з найвищих в Європі, а також наявність у значної частини застрахованих осіб пільг зі сплати внесків (спрощене оподаткування) та низька заробітна плата, яка у працюючих нижче прожиткового мінімуму. Ці фактори посилюють незбалансованість солідарної системи, стримують впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування і негативно впливають на розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Література

1. Державне регулювання економіки в Республіці Кіпр. URL: https://studwood.ru/1361513/ekonomika/ekonomicheskaya_politika
2. Страхування в Республіці Кіпр. URL: <https://nauchniestati.ru/bank/primery/referat-na-temu-strahovanie-v-respublike-kipr/>
3. Посібники на Кіпрі. URL: <https://prokipr.ru/benefit.html>
4. Соціальна система на Кіпрі. URL: http://chemodan.com.ua/cyprus/sotcialnaya_systema.html
5. Cyprus summ.vp. URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/75153/E85255Rsum.pdf
6. Наукова стаття. Страхування. URL: <https://nauchniestati.ru/bank/primery/referat-na-temu-strahovanie-v-respublike-kipr/>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Питання забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб протягом останніх п'яти років залишається одним із найважливіших та найскладнішим в українському суспільстві. Військова агресія Російської Федерації проти України в окремих районах Луганської та Донецької областей, анексія Автономної Республіки Крим змусила тисячі громадян змінити своє місце проживання та переселитися в інші регіони нашої держави. Це спричинило появу в Україні нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо-переміщеної особи.

Актуальність теми зумовлюється необхідністю розвитку науки права соціального забезпечення щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, удосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Тотожні дослідження проводили такі вчені-правники як Т. О. Карабін, О. Я. Рогач, Г. І. Мелеганіч, Я. І. Ленгер та інші.

Статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Безумовно, велика більшість з цих людей потребує різного роду допомоги. Найчастіше, на облік стають люди, яких необхідна допомога в отриманні пенсій, пошуку житла, роботи, засобів для існування, тощо.

Так, Т. Р. Кульчицький зазначає, що правове забезпечення повинно бути спрямоване на вирішення таких основних проблем внутрішньо-переміщених осіб: працевлаштування дорослих членів сім'ї; пошук місця проживання, житла, тимчасове розміщення вимушених переселенців; регуляція процедури оформлення необхідних документів для отримання матеріальної допомоги; відкриття банківського рахунку для тримання соціальних допомог; оформлення паспорта громадянина України; отримання акту фактичного проживання; інформування щодо необхідності реєстрації в державному реєстрі виборців для можливості голосувати за місцем перебування; надання гуманітарної допомоги (одяг, взуття, іграшки для дітей); отримання продуктового набору; консультування щодо отримання посвідчення

багатодітної сім'ї; надання психологічної підтримки; влаштування дітей шкільного віку в загальноосвітні навчальні заклади міста, при можливості та наявності місць – у дошкільні навчальні заклади, студентів – у ВНЗ та ПТУ, тощо; консультування щодо тимчасової реєстрації дитини в міграційній службі; організація дозвілля, залучення до благодійних заходів; регуляція роботи благодійних фондів та громадських організацій, які надають допомогу вимушеним переселенцям. [2, с. 72–76.]

Станом на 25.11.2019 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1 424 967 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим. Загальна сума допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї та не може перевищувати 3000 гривень. Надання адресної допомоги ВПО у зазначеному розмірі безумовно полегшує життя ВПО, проте не вирішує більшості проблем.

Щоб зрозуміти, в яких ключових напрямках потрібно працювати, потрібно поглянути на досвід країн, які пережили військові конфлікти чи окупацію, поглянути, які механізми можуть бути впроваджені в Україні.

Найбільш проблемний сектором у Грузії є працевлаштування. Різноманітні дослідження підтверджують, що ВПО продовжують потерпати від довготермінового безробіття. З боку держави не було запропоновано якісних схем перепідготовки ВПО чи програм, що готували б їх до змін на ринку праці.

Якщо проаналізувати досвід Молдови, то великою проблемою був пошук місця проживання. Довгострокова програма забезпечення житлом не передбачала безкоштовного надання житла, але натомість була відкрита безвідсоткова довгострокова лінія кредитування на період до 25 років з відстрочкою виплат на 6 місяців. Згодом до програми кредитування було також залучено комерційні банки. Міністерство фінансів сплачувало відсотки по кредиту, а якщо переміщена особа при цьому приймала участь в бойових діях, держава сплачувала 50 % суми кредиту [3].

Отже, враховуючи вище викладене, можна зробити висновок про те, що нормативно-правову базу у даній сфері необхідно вдосконалювати, слід передбачати заходи з локальної інтеграції переселенців у нових місцях проживання. Необхідно розробити чіткий механізм та критерії відбору для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам залежно від їхнього матеріального стану та соціального статусу. Міжнародний досвід свідчить, що необхідно звернути увагу на проблеми відсутності житла та працевлаштування ВПО. Держава є механізмом реалізації активних дій підтримки та захисту внутрішньо переселених осіб та тільки її дії можуть призвести для подальшої стабілізації ситуації в країні.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
2. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2017 року, м. Ужгород). Ужгород, 2017, 159 с.
3. Солодько А., Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України. Центр Дослідження Суспільства. 2014. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf

УДК 342.734 (100)

Серафимов Д. О.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

Захист трудових та соціально-економічних прав завжди був актуальною проблемою в будь-якій державі. Значимість захисту обумовлена тим, що порушення цих прав часто тягне за собою підвищення соціальної напруги у суспільстві. На сьогодні, перед Україною постає завдання формування та розвитку системи контролю та захисту прав трудящих із врахування національної специфіки та застосуванням найкращого зарубіжного досвіду в цій галузі.

Останнім часом все більше українців вимушені виїжджати за кордон у пошуках заробітку, тому неможливо не зачепити тему трудової міграції в темі нашої роботи. Так, Польща є найпопулярнішою серед українських заробітчанин, але зі збільшенням потоку заробітчанин, зростає і кількість зловживань відносно українських робітників. Часто через свій статус вони стають ошуканими та беззахисними. Аби спільними зусиллями відстоювати свої права, українські заробітчани створили у Польщі свою незалежну профспілкову організацію – Профспілку українських трудових мігрантів «Трудова солідарність». Створенню профспілки передувала тривала співпраця з польськими профспілками та робітничими активістами, обмін досвідом між українськими профспілковцями та польськими колегами у сфері захисту трудових прав. Для нашої держави неабияке значення буде мати той досвід захисту трудових прав, що отримають наші співвітчизники. На сьогоднішній день функціонує гаряча лінія, яка здійснює консультаційну роботу з українськими заробітчанами у Польщі [1].

Широкого визнання та розповсюдження за кордоном отримав такий спосіб захисту трудових спорів, як медіація. Медіація – це такий підхід до розв’язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес, для того щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань. Медіація виникла ще в США за часів Великої депресії. Даний метод згодом досить швидко

імплементували до свого законодавства такі країни як Канада, Велика Британія, Австралія, більшість країн континентальної Європи. Так, Європейський Союз вже більш ніж 10 років тому прийняв директиви медіації в цивільних та господарських справах [2]. Переваги очевидні: швидкий позасудовий розгляд; самостійний вибір поведінки при врегулюванні; підвищення значущості приватного права, принципу свободи договору та інші. Досвід показав, що медіація є ефективним способом вирішення спорів та поступово охоплює все більше і більше сфер життя суспільства. До слова, Україна наразі не здійснює жодних кроків для законодавчого впровадження медіації у вітчизняне правове поле, а проект закону №3665 від 17.12.2015 р., що мав би врегулювати ці відносини був відхилений [3]. Однак, в Україні все ж таки існує документ, що закріплює використання посередництва при вирішенні лише трудових спорів в сфері колективних трудових конфліктів – Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [4].

Ще одним ефективним інструментом захисту порушених трудових прав у зарубіжних країнах є страйк. Зокрема, право на страйк врегульовано такими документами, як Міжнародна угода про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та Європейською соціальною хартією (1961 р.) [5] [6]. Право трудящих і профспілок на проведення страйку було визнано законним інструментом профспілок для захисту інтересів свої членів, як важливого засобу пропаганди та захисту своїх економічних та соціальних інтересів. Варто додати, що страйк не визначається лише як крайній засіб вирішення трудових спорів, а існує можливість проведення страйків солідарності, страйків з економічними чи політичними вимогами до органів державної влади. В Українському ж правовому просторі страйк формувався під впливом важкої соціально-політичної обстановки 90-х років, а тому законодавство, що регламентує порядок їх проведення є жорстким та побудоване таким чином, щоб унеможливити оперативність при організації та проведенні.

Отже, дослідивши зарубіжний досвід вирішення трудових спорів та захисту трудових прав, підсумуємо, що у більшості держав застосовуються такі «універсальні» інструменти захисту прав працівників, як їх участь у профспілках, медіація та страйк. У цьому відношенні можна дійти до висновку, що українське законодавство визначає ті ж самі засоби та інструменти захисту прав трудящих що є загальноприйняті в усьому цивілізованому світі. Однак, вбачаючи національну специфіку та радянський спадок в методах управління державою ці інструменти у сучасних реаліях не є достатньо розробленими для реального вирішення трудових спорів.

Література

1. Українці у Польщі створили свою профспілку для захисту трудових прав. URL: <http://laborunion.org.ua/blog/2016/06/12/ukrainci-u-polshchi-stvoryly-svoju-profspilku-dla-saxystu-trudovykh-prav/>

2. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_a95
3. Про медіацію: проект Закону України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00V.html
4. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80>
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
6. Європейська соціальна хартія від 18.10.1961 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU61002H.html

УДК 349.22: 331.106

Старостенко А. І.

КОНТРАКТ ЯК ЕФЕКТИВНІЙ ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ

З кожним днем трудові відносини розвиваються і з однієї сторони в умовах ринкової економіки підприємства потребують більш кваліфікованих та компетентних кадрів, а з іншої – ці кадри хочуть якомога вигідніше для себе продати свою робочу силу цим підприємствам. Тобто обидві сторони прагнуть отримати бажане на вигідних умовах і в той же час досить ефективно врегулювати відносини, які виникнуть, задля забезпечення своїх прав та інтересів. Для цього з додержанням встановлених законодавством вимог використовується трудовий договір, особливою формою якого є контракт. Саме контракт і буде розглянуто в даній роботі.

Вважаємо, що спочатку слід дати визначення поняття «трудовий договір». Його нам дає законодавець у статті 21 Кодексу законів про працю України (далі – КЗПП), так: «Трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене

законодавством, колективним договором або угодою сторін» [1].

У частині 3 цієї ж статті говориться, як вже зазначалося вище – особливою формою трудового договору є контракт. Цією ж частиною статті визначається й те, що строк дії контракту, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Але в той же час встановлено обмеження щодо сфери його застосування – ці сфери визначаються законодавством України. Станом на сьогоднішній час сфери застосування контракту визначає цілий ряд чинних законодавчих актів. До таких актів, зокрема, належать: Господарський кодекс (ст. 46); закони «Про фізичну культуру і спорт»; «Про угоди про розподіл продукції»; «Про товарну біржу»; «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»; «Про споживчу кооперацію»; «Про Службу безпеки України»; «Про професійно-технічну освіту»; «Про освіту»; «Про наукову і науково-технічну діяльність»; «Про місцеві державні адміністрації»; «Про колективне сільськогосподарське підприємство»; «Про залізничний транспорт»; «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»; «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо.

Щодо порядку укладення контракту доцільно зауважити, що відповідно до статті 24 Кодексу законів про працю України контракт укладається у письмовій формі і підписується роботодавцем та працівником, якого приймають (наймають) на роботу за контрактом. Контракт оформляється у двох примірниках, що мають однакову юридичну силу і зберігаються у кожній із сторін контракту. За згодою працівника копію укладеного з ним контракту може бути передано профспілковому чи іншому органу, уповноваженому працівником представляти його інтереси, для здійснення контролю за додержанням умов контракту. Контракт набуває чинності з моменту його підписання або з дати, визначеної сторонами у контракті, і може бути змінений за згодою сторін, складеною у письмовій формі.

Треба відзначити, що у контракті можуть прописуватися такі умови: обсяг роботи та вимоги до її виконання; строк дії самого контракту; права, обов'язки та взаємна відповідальність сторін; умови оплати й організації праці; підстави припинення та розірвання контракту; соціально-побутові та інші умови, необхідні для виконання взятих на себе сторонами зобов'язань, з урахуванням специфіки роботи, професійних особливостей та фінансових можливостей підприємства, установи, організації чи роботодавця. При цьому, умови оплати праці та матеріального забезпечення працівників, з якими укладається контракт, визначаються угодою сторін.

На основі Типової форми контракту з працівником у контракті можуть бути зафіксовані

(в межах норм, що не суперечать Положенню про порядок укладання контрактів при прийнятті (найманні) на роботу працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 170) особливі умови праці по окремих професіях і видах робіт, з урахуванням їх специфіки, професійних особливостей [2].

У контракті може бути передбачено додаткові пільги, гарантії та компенсації, не встановлені чинним законодавством, за рахунок коштів роботодавця.

Якщо контрактом передбачено переїзд працівника на роботу в іншу місцевість, у цьому контракті сторонами визначаються умови, гарантії та компенсації такого переїзду та умови забезпечення працівника (а в разі необхідності і членів його сім'ї) житловою площею або оплату витрат за найм житлового приміщення чи користування готелем.

Також у контракті визначаються режими робочого часу і часу відпочинку працівника. При цьому, тривалість відпустки працівника не може бути меншою від встановленої законодавством для цієї категорії працівників.

За угодою сторін у контракті може бути визначено й інші умови організації праці, необхідні для виконання зобов'язань, взятих на себе сторонами.

Контракт також повинен передбачати зобов'язання роботодавця щодо компенсації моральної та матеріальної шкоди, заподіяної працівникові у разі дострокового розірвання контракту: працівником – з причин невиконання чи неналежного виконання роботодавцем зобов'язань, передбачених контрактом; роботодавцем – з підстав, не передбачених чинним законодавством та контрактом.

Крім того, слід зазначити, що одним із положень контракту є підстави припинення і розірвання контракту.

Контрактом також може бути встановлено додаткові гарантії працівникові на випадок дострокового припинення контракту з незалежних від працівника причин.

Варто зауважити, що за два місяці до закінчення строку чинності контракту за угодою сторін його може бути продовжено або укладено на новий строк [4].

Отже, контрактна система наймання працівників дозволяє роботодавцю легко позбуватися неперспективних, несумлінних працівників і формувати мобільні колективи. Контракт, як особлива форма трудового договору, дозволяє ефективно врегулювати відносини між роботодавцем та працівником у певних сферах суспільного життя. Контракт має здебільшого схожі умови зі звичайним трудовим договором щодо умов його укладання, зміни та розірвання, проте як особлива форма має певні свої відмінності. Умови та сфери застосування контракту передбачені законодавством. Але якщо умови застосування, укладання і т.д., здебільшого зазначені в одному акті – КЗПП, то сфера застосування визначається цілою низкою законодавчих актів, що не є найпрактичнішим рішенням. Та не зважаючи на це, контракт є доволі сучасним та ефективним в плані регулювання відносин.

Література

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-08. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n959> (дата звернення: 30.12.2019)
2. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-94-%D0%BF?lang=uk> (дата звернення: 30.12.2019)
3. Про затвердження Типової форми контракту з працівником: Наказ Міністерства праці України від 15.04.1994 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0084-94> (дата звернення: 30.12.2019)
4. Порядок укладання контракту при прийнятті (найманні) на роботу працівників. Роз'яснення провідного спеціаліста відділу з питань праці Департаменту соціального, трудового та гуманітарного законодавства Кондрух Наталії Вікторівни: сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_19223 (дата звернення: 30.12.2019)

УДК 347.441.4

Турлакова А. О.

МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

В основу сучасного цивільного права будь-якої країни закладені основоположні засади, відповідно до яких регулюються певні відносини. Принцип свободи договору є класичним принципом цивільного права. Він був відомий ще в приватному римському праві та досі закріплений у цивільному законодавстві України.

Принцип свободи договору досліджували такі науковці як О. В. Басай, О. А. Беяневич, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, А. Н. Танага, Л. С. Явіч.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, що присвячені цьому питанню, єдиної думки щодо сутності свободи договору сторін у цивільному праві та можливості її обмеження немає.

У Цивільному кодексі України питанню свободи договору присвячена 3 стаття. Згідно з цією статтею загальною засадою цивільного законодавства є свобода договору. Принцип свободи договору закріплений у ст. 6 та ст. 627 Цивільного кодексу України. Свобода договору виявляється перш за все у вільному, без жодного тиску з боку різноманітних факторів виявленні волі сторін щодо вступу у договірні відносини.

Про межі свободи договору йдеться у ст. 6 Цивільного кодексу України, де сформульовано співвідношення актів цивільного законодавства і договору. За ст. 6 ЦК України сторони мають право врегулювати ті відносини, які не визначені у положеннях актів

цивільного законодавства. Також вони мають право відступити від цих положень і самостійно врегулювати в договорі свої відносини. Проте сторони в договорі не можуть відступити від положень, які визначені в актах цивільного законодавства, якщо в них зазначено про це, а також у разі обов'язковості для сторін цих положень, що випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Більш детально принцип свободи слова розглядається у ст. 627 Цивільного кодексу України. Згідно з цією статтею сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Таким чином, принцип свободи договору за цивільним законодавством України полягає у можливості суб'єктів цивільного права на власний розсуд укладати договори, вирішувати юридичну долю цих договорів, якщо це не суперечить чинному законодавству України.

Проте, свобода договору не є безмежною. Вона може бути обмежена законами, чинними нормативно-правовими актами. Питання яке стосується обмеження договірної свободи залишається на сьогодні практично не дослідженим.

Басай О. В. звертає увагу на те, що встановлення меж договірної свободи в цивільному праві необхідно для забезпечення балансу інтересів усіх учасників цивільного обігу, захисту інтересів держави та суспільства.

Беручи за основу норми Цивільного кодексу можна виокремити основні елементи, що обмежують свободу укладення договорів.

Принцип свободи договору передбачає можливість вільного вибору контрагентів, але Цивільний кодекс України містить пряму заборону укладати договори з фізичною особою, яка визнана судом недієздатною. Також згідно зі ст. 225 Цивільного кодексу України правочин, який вчинила дієздатна фізична особа у момент, коли вона не усвідомлювала свої дії або не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним.

Ще однією ознакою принципу свободи договору є можливість учасників вільно обирати форму договору. В Цивільному кодексі передбачено, що може бути усна та письмова форма договору. Проте у чинному законодавстві зазначено, що правочини між юридичними особами; правочини між фізичною та юридичною особою, правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян потрібно укладати лише у письмовій формі (ст. 208 ЦК).

Також може бути встановлено обов'язкове нотаріальне посвідчення договору. Закон України «Про нотаріат» вимагає додержання письмової форми з обов'язковим нотаріальним посвідченням, якщо у договорі мова йде про відчуження або заставу житлового будинку,

дачі, садового будинку, гаражу, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

Цивільним кодексом передбачено вільний вибір типу договору. Проте, встановлено й межі цієї свободи визначення умов договору, які стосуються захисту інтересів держави і суспільства. Недійсним буде вважатися договір, який порушує публічний порядок, а точніше, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави.

Таким чином, свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості. Поряд зі свободою в договірному праві має існувати і примус. Свобода договору обмежується в інтересах суспільства, слабшої сторони договору або кредитора. Необхідність законодавчо обмежувати принцип свободи договору для забезпечення балансу інтересів всіх учасників цивільного обігу, захисту інтересів держави і суспільства, уникаючи, водночас, державного примусу при регулюванні цивільних відносин, є досить важливою проблемою, яка стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Басай О. В. Принципи цивільного права України: теорія і практика: монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2013. 428 с.
3. Єрємїна К. С. Свобода договору та її межі у цивільному праві України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. № 8 (48). 2018. С. 16–18.
4. Басай О. В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1. 2013. С. 117–126.
5. Євдокимов Д. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України. *Юридичний журнал*. 2008. № 5. URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=2931.

УДК 342.734 (477)

Уреке А. В.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

У наш час досить актуальним залишається питання розв'язання проблеми захисту індивідуальних трудових прав та інтересів. Ця проблема дуже гостро стоїть у науці трудового права. Адже трудова діяльність має особливий вплив на соціальне положення людини, а також на його матеріальне становище та умови життя, це дає нам право стверджувати, що воно займає особливе місце у державі. Саме тому, це право охороняється

державою та має закріплення у Конституції України.

Дуже важливим є захист прав працівників та роботодавців, адже саме ці особи вступають у правовідносини після підписання трудового договору або контракту, а тому потребують захисту від зловживання своїх прав та обов'язків, котрі на них покладені.

Що ми знаємо про правовий захист індивідуальних трудових прав та інтересів осіб, які вступають у трудові правовідносини?

По-перше, що для цього потрібні певні обставини, що свідчать про порушення прав та законних інтересів та наявність у працівника або роботодавця процесуальної правосуб'єктності;

По-друге, що цей захист здійснюється у певній послідовності та у правовій формі відповідно до норм права та чинного законодавства;

По-третє, що він здійснюється за власні кошти та у спосіб, що передбачений законом.

Аналізуючи трудове, а також цивільне законодавство можна дійти висновку, що у правовому та матеріальному аспекті право на захист складається із:

– здатності особи, право якої було порушене застосувати законні засоби примусу, щодо винної особи;

– здатності особи, звернутися до суду, а перед цим до комісії по трудових спорах з вимогою про захист порушеного права [2].

Теоретичні та практичні аспекти проблеми захисту індивідуальних трудових прав в Україні розглядали такі вчені та науковці як: С. С. Алексеев, І. М. Сирота, І. А. Ветухова, А. П. Вершинна, О. О. Красавчиков, П. А. Варул, В. С. Венедиктова, В. В. Бутнєв, Т. Ю. Баришнікова тощо.

Найчастіше спори між суб'єктами трудових правовідносин виникають, із-за умов праці чи укладання договору або з відмовою на прийняття на роботу, чи звільнення без поважних причин тощо. Варто зазначити, що деякі конфлікти між працівником та роботодавцем можуть виникати, колізії норм права або брак коштів в організаціях, що впливає на значну затримку або не виплату заробітної плати.

Слід сказати, що відповідно до ст. 232 КЗпП деякі трудові спори можуть розглядатися одразу судами першої інстанції, без розгляду цієї справи у комісії із трудових спорів, до них належать: підприємства, установи та організації, де такі комісії не створюються; справи, що стосуються поновлення працівника на роботу, за винятком якщо це не було дострокове звільнення; справи, що стосуються керівників та їх заступників, котрим було надано спеціальні звання; справи, що стосуються матеріального відшкодування збитків заподіяні працівником підприємству, установі або організації, а також справи, щодо неофіційного працевлаштування без складання трудового договору [1].

Аналізуючи судову практику вирішення індивідуальних трудових спорів можна дійти висновку, що значну кількість справ складають спори, щодо звільнення по статті, а саме систематичного невиконання обов'язків без поважних причин, покладених на нього трудовим договором, підставою служить КЗпП ухвалений ще у радянські часи, де зазначено, що трудовий договір укладається на невизначений термін, окрім сезонних робіт та праці за контрактом. Однак деякі працівники, що оскаржували це рішення у суді здебільшого вигравали ці справи через те, що роботодавці не дотримувалися у всіх правових заходів щодо звільнення особи.

А саме, по-перше, щоб звільнити за п.3 ст.40 КЗпП України, особа повинна скоїти декілька дисциплінарних проступків, а по-друге, роботодавець у свою чергу повинен зазначити це у догані, яку у письмовій формі він повинен надати для ознайомлення під власний розпис працівникові, чи як альтернативу працівник може написати пояснювальну записку. Якщо працівник відмовиться підписувати цю догану, роботодавець повинен скласти акт «про відмову від ознайомлення», де він має зазначити коли це трапилось, та попросити осіб які це бачили поставити свої підписи, задля того, щоб їх можна було викликати як свідків у суді. Здебільшого власники ігнорують цей порядок та звільняють осіб без дотримання порядку звільнення особи за цією статтею, а не обізнані працівники втрачають свою роботу через незнання закону [3].

Варто додати, що ще однією проблемою захисту індивідуальних трудових прав та інтересів залишається не досконале та застаріле законодавство. Значним недоліком КЗпП залишається відсутність у ньому норми про чітке визначення обов'язкових та додаткових умов трудових правовідносин. У свою чергу це призводить до зловживання роботодавцями своїх прав по відношенню до майбутнього працівника. Власники створюють свої додаткові умови у трудовому договорі, або ще гірше не вказують це у договорі, а тільки особисто потенційному працівнику. А не обізнані працівники виконують ці умови, хоча б могли відмовитися виконувати цю роботу, однак їх залякують не прийняття на роботу, а для деяких людей може бути дуже скрутна ситуація у сім'ї і вони погоджуються, тому ще це їх останній шанс. Також законодавство, не може захистити осіб котрі звільняються за власним бажанням. Відповідно до ст. 38 КЗпП, працівник повинен повідомити про своє звільнення за два тижні власника. Однак якщо виникає ситуація, коли особа не може відпрацювати ці дні з поважних причин, наприклад, переїзд в інше місто або в іншу країну, деякі власники не зважаючи на ці обставини погрожуючи не виплатою заробітної плати, або не приймаючи заяву цієї особи, перешкоджає працівнику звільнитися, та намагається змусити його відпрацювати ці два тижні, хоч це суперечить трудовому законодавству. Як діяти у цьому випадку законодавство не вказує, так звісно працівник може звернутися до суду, або у

комісію з трудових спорів, але це може призвести до того, що працівник може витратити занадто багато часу і це йому завадить отримати іншу роботу, або зовсім особа не хоче трати цей час на судову тяганину, тому ще це кошти та час, а нажалі не у кожної людини цього вдосталь. Саме тому, чинне законодавство потребує змінення та вдосконалення, тому що воно вже не може справедливо захистити усіх осіб в сучасних трудових спорах, що виникають у суспільстві.

Отже, якщо узагальнити судову практику та фактичні обставини життя із котрими кожна особа стикається при вступі у трудові правовідносини, основною проблемою захисту індивідуальних трудових прав в Україні, залишається правова необізнаність населення, та зловживання власниками установ, підприємств та організацій своїм соціальним положенням прав працівників, а тому це перешкоджає особам захистити свої права та інтереси у судовому порядку, щоб здобути справедливого рішення суду, а також не достатнє досконале законодавство, що не може йти у ногу із часом.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n367> (дата звернення: 30.12.2019).
2. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження (2012 р.): монографія. Луганськ, 2012. № 23. С. 440–446.
3. Трудові спори: судова практика. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=345> (дата звернення: 30.12.2019).
4. Конституція України: прийнята 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.12.2019).

УДК 349.23/24

Фесенко В. А.

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

У Європейських країнах 80 % спорів, що перебувають у провадженні суду і передаються на медіацію, вирішуються без судового розгляду. Чи є принципові розбіжності у загальносвітовому та українському шляхах застосування медіації та що це таке?

На початку вбачаємо за необхідне визначити поняття «медіація». Медіація – як певний підхід до розв'язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес, для того щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань [1].

Медіація є ознакою ефективної судової системи, а саме правової держави з розвинутим принципом поділу влади, що забезпечує ефективність функціонування правозахисної системи, зокрема суду. Слід зазначити, що Україна вже давно потребувала такого способу позасудового врегулювання спорів, через надмірну перевантаженість справами вітчизняних судів, а як результат і великих строків вирішення цих справ.

Медіація в тому розумінні, що ми знаємо її сьогодні виникла в Америці в 30-х роках як спосіб вирішення сімейних та трудових конфліктів. Завдячуючи медіації були зупинені тривалі масштабні страйки, що охопили Америку в період великої депресії. Станом на 1982 р. у США нараховувалось понад 300 осіб та організацій, які займались медіацією для врегулювання конфліктів. Згодом, Австралія, Нова Зеландія, Велика Британія та Канада імплементували американський досвід у свої правові системи як інститут альтернативного вирішення конфліктів. Ефективність медіації, доведена на практиці, набуває все більшого поширення у цивілізованому світі. Директива Європарламенту «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах» від 21.05.2008 р. зобов'язує держав-членів ЄС дотримуватися та звітувати про її застосування [2]. До слова, Україна як член Ради Європи також має зобов'язання щодо застосування медіації. Сьогодні, медіацію дедалі частіше називають не альтернативним методом вирішення спору, а ефективним. Наразі по всьому світі шляхом медіації вирішуються спори у майже у всіх сферах життя: сфера оподаткування, франчайзингу і т.д.

Стосовно досвіду медіації в Україні, то отриманий Верховною Радою України проект закону № 3665 від 17.12.2015 мав визначити поняття медіації у вітчизняній правовій системі як альтернативного (позасудового) методу вирішення спорів [3]. Слід зазначити, що сфера дії медіації згідно проекту цього закону мала б поширюватись на будь-які спори/конфлікти (сімейні, трудові, цивільні, адміністративні, господарські), у провадження щодо кримінальних проступків та навіть у злочинах невеликої та середньої тяжкості. Та через ряд причин проект закону був відхилений Верховною Радою України у другому читанні.

Наразі ж, єдиним юридичним закріпленням використання посередництва при вирішенні трудових спорів передбачено лише в сфері колективних трудових конфліктів. Закон України «Про порядок Вирішення колективних трудових спорів «конфліктів» надає сторонам можливість залучати незацікавлену та незалежну третю особу для врегулювання колективного трудового спору [4]. Наказом Національної комісії посередництва і примирення від 18.11.2008 р. № 133 затверджено Положення про посередника [5].

Вважаємо за необхідне структурно виділити позитивні риси задля чіткого розуміння ролі інституту медіації в Україні та світі.

Позитивні:

- підвищення ролі приватного права та розвиток принципу свободи договорів;
- розширення можливостей для захисту та надання права вибору способу захисту, у тому числі на умовах альтернативності;
- ефективність та зручність методу врегулювання конфліктів;
- зменшення строків вирішення конфлікту та мінімізацію витрат на судові процеси.

На нашу думку ці позитивні риси сприятимуть нейтралізації тих негативних явищ, які присутні наразі в українському правовому просторі в галузі вирішення спорів/конфліктів. До таких явищ ми відносимо: завантаженість національних судів малозначущими справами (наприклад цивільно-правові справи), недостатнє державне забезпечення функціонування судової системи (наприклад відсутність суддів у деяких районних судах України), недобросовісність певних суддів та їх заангажованість.

Отже, переймання світового досвіду у питанні повної імплементації вирішення спорів шляхом медіації зумовить загальне оновлення системи і покращить клімат у суспільстві. Також, це призведе до розвантаження судових органів від малозначущих справ, прискорить їх вирішення, що як результат призведе до зменшення корупційної складової. Проаналізувавши досвід розвинутих країн з існуючим інститутом медіації, робимо висновки, що існування судової гілки влади неможливо само по собі. Медіація має іти паралельно, але відокремлено прийнятому судовому порядку вирішенню справ, нібито доповнюючи один одного для досягнення єдиної мети – порядку. Досвід доводить, що суспільство позитивно сприймає практику вирішення спорів методом взаємопогодження і діалогу. Тому для України наразі важливо впровадити новий правовий інститут і якісно оформити законодавчу базу до нього.

На сьогоднішній день альтернативи проекту закону від 17.12.2015 № 3665 немає. Ні оновлений склад Верховної Ради України, ні Президент поки що не зробили жодного кроку для повноцінного запровадження інституту медіації в нашій державі Підсумовуючи, варто сказати, що на користь запровадження у національній практиці такої процедури як медіація досить багато позитивних факторів: швидкість, гнучкість, ефективність, економність та інші. Для ефективності та дієвості медіації в Україні перш за все треба вирішити питання законодавчого врегулювання такої процедури. Нам залишається лише чекати на настання того часу, коли наша державна машина стане більш гнучкою та повороткою, натомість тій, що була створена ще за часів Радянського союзу.

Література

1. Матеріали курсу підготовки медіаторів із кола посадовців, які займають керівні посади в органах виконавчої, законодавчої та судової влади. Спільна програма Європейської комісії та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» – Київ, 2010.

2. Директива № 2008/52/ЕС Европейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медиации) в громадянських і комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_a95. (дата звернення 25.12.2019).
3. Проект закону від 17.12.2015 № 3665 «Про медиацию». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00V. (дата звернення 25.12.2019).
4. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 28.12.2019).
5. Про посередника: Положення від 18.11.2008 №133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133299-08>. (дата звернення 29.12.2019).

УДК 349.3 (94+477)

Яшарова Т. В.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АВСТРАЛІЇ ТА УКРАЇНІ

На сучасному етапі соціальне забезпечення визначається як система державних і суспільних заходів із матеріального забезпечення громадян на випадок старості, інвалідності, хвороби, в разі втрати годувальника та в інших установлених законодавством випадках.

Метою даної роботи є дослідження ролі, структури й обсягів видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення населення України та Австралії.

Дослідженням цієї проблематики займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Зокрема, такі науковці, як Д. Богині, А. Борецька, І. Гнибіденко, Е. Лібанова, Б. Надточій, О. Новікова та ін.

Зазначимо, що сучасна система соціального захисту населення в Україні не зазнала суттєвого реформування, а тому не спроможна повною мірою виконувати свої функції. Декларування права на соціальний захист та соціальне забезпечення у нормативно-правових актах України ще не означає цілковиту його реалізацію на практиці. Основною проблемою соціального захисту в державі є недостатність бюджетних коштів для виконання у повному обсязі вимог чинного законодавства. Так, наприклад, соціальна допомога гарантується широкому колу громадян, однак це перевищує фінансові можливості держави. Поряд з цим, розміри окремих видів соціальних виплат є досить низькими, що не відповідає встановленим державним соціальним гарантіям. Адже громадяни мають право на соціальний захист, який складається з права на забезпечення у разі повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках передбачених законом [1].

Австралійська система соціального захисту населення відрізняється від більшості

розвинутих країн своїм соціальним страхуванням. Вона по праву визнана однією з найпотужніших державних економіко-соціальних систем забезпечення громадян в світі. Державні інститути країни забезпечують необхідну турботу за всіма категоріями соціальних груп, в тому числі гарантуючи турботу про безробітних, бездомних, бездітних, багатодітних, осіб з обмеженими можливостями тощо. Державна підтримка полягає у виплаті реальних грошових сум у вигляді соціальних виплат, пенсій, державних допомог та інших форм [2, с. 21].

Наголосимо, що соціальна політика Австралії повністю забезпечує потреби населення, будучи найбільш успішною соціальною структурою управління суспільними процесами і впливу на дані процеси економічних ресурсів країни. Державні інститути країни забезпечують необхідну турботу за всіма категоріями соціальних груп, в тому числі гарантуючи турботу про безробітних, бездомних, бездітних, багатодітних, осіб з обмеженими можливостями тощо. Державна підтримка полягає у виплаті реальних грошових сум у вигляді соціальних виплат, пенсій, державних допомог та інших форм. Державне медичне обслуговування виражається в медичному страхуванні та наявності платних клінік. При цьому медична система страхування повністю фінансується державним бюджетом країни і 1, 5 % податку працюючого класу. Багатодітні сім'ї, малозабезпечені, пенсіонери, студенти та інваліди звільнені від обов'язкового державного податку [3, с. 198].

Цікавою є соціальна політика Австралії, яка останні роки орієнтується на залучення іноземців в економіку країни, гарантуючи приїжджим кваліфікованим кадрам отримання трудового влаштування. Таким чином, в країні діє урядова програма залучення мігрантів на пільгових умовах. В країні постійно оновлюються квоти запрошених професіоналів і перелік найбільш актуальних спеціальностей.

В Австралії є орган «Центрлінк», він охоплює найважливіші аспекти не тільки соціальної, але і політичне життя країни, будучи безпосереднім виконавцем всіх функцій державного органу. Його соціальна спрямованість характеризується забезпеченням найважливіших сфер [4, с. 3]. Орган був організований в 2004 році для взаємодії між громадянським суспільством і державою. Загальна протікає місія відомства полягає в модернізована соціальної політики, системи введернія нових реформ і інновацій в систему соціальної політики. Він є одним з найбільших соціальних органів Австралії, що підкоряється державному Міністерству соціального забезпечення, найбільш успішно займається реалізацією багатопланових соціальних програм, а також виплатою різних дивідендів і посібників від імені державного відомства.

Отже, враховуючи все викладене, можна зробити висновок про те, що серед основних функцій держави особлива роль належить забезпеченню нормального рівня життя населення.

Одним з основних державних інструментів регулювання добробуту громадян є система соціальних стандартів. Якщо країни з високим рівнем розвитку економіки зорієнтовані на забезпечення високого рівня життя населення, то в нашій державі встановлюються мінімуми, які ледь виконують функцію простого відтворення робочої сили одного індивіда. Тому необхідно переглянути діючу систему державних соціальних стандартів України з врахуванням зарубіжного досвіду регулювання доходів населення, зокрема розробити цілісну систему гарантій, в яких прожитковий мінімум стане лише вихідною базою для формування інших, вищих життєвих стандартів для різних соціальних груп.

Література

1. Конституція України: прийнята 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Скулиш Ю. Бюджетне забезпечення соціальної сфери в Україні: оцінка ефективності та підходи до обґрунтування. *Економіка і держава*. 2000. № 1. С. 21–23.
3. Новосельська Л. І. Міжнародний досвід розрахунку прожиткового мінімуму. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. С. 198-200.
4. Колот А. М. Діалектика економічного і соціального розвитку як предмет наукових досліджень. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 5. С. 3–8

СЕКЦІЯ
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ, НАУЦІ,
ЕКОНОМІЦІ І ВИРОБНИЦТВІ

УДК 004.652

Гуцол Д. А.

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ

Тенденції розвитку сучасних інформаційних технологій приводять до постійного зростання складності інформаційних систем (ІС), які створюються для різних сфер діяльності. У зв'язку з цим зростають вимоги до якості проектування систем. Проект системи являє собою прототип або, інакше кажучи, модель майбутньої системи. Тому для успішної реалізації ІС, об'єкт проектування повинен бути адекватно описаний, повинні бути побудовані повні і несуперечливі функціональні та інформаційні моделі майбутньої ІС.

Для моделювання ІС, при використанні об'єктно-орієнтованого підходу, розроблена спеціальна мова візуального моделювання UML (Unified Modeling Language – Уніфікована Мова Моделювання).

Уніфікована мова моделювання (Unified Modeling Language – UML) – це універсальна мова візуального моделювання інформаційних систем. UML об'єднала сучасні технічні прийоми моделювання і розробки програмного забезпечення [3].

Модель UML розробляється послідовно, починаючи з високорівневої діаграми. Кожен елемент на такій діаграмі може бути відображений простим символом, до якого пізніше можна додавати доповнення з метою візуалізації деяких аспектів специфікації.

Як приклад розглянемо автотранспортний підрозділ великої нафтогазової компанії.

Насамперед слід автоматизувати механізм планування:

- Розрахунок річних планів;
- Календарне планування;
- І вже безпосередньо роботу з замовлення-нарядами в рамках тих лімітів, які впливають з планів.

Так само виділити, що в кожному проекті є особливості:

- Велика кількість транспортних засобів.
- Велика кількість варіантів розрахунків планів - постачальники могли давати різні варіанти пропозицій, і, відповідно, треба було підбирати ті пропозиції, які укладаються в ліміти.
- І ще велика особливість - паралельно з нашим проектом активно змінювалася архітектура основної системи [2].

В основі проекту лежать дві моделі: модель «як є» і модель «як повинно бути». Прописуючи всі послідовності дій користувачів, які документи і на якому етапі виникають, вибудовуючи архітектуру системи в цілому - можна організувати для кожного користувача саме те робоче місце, яке йому потрібно. Але після запуску системи виникає багато проблем з однією обробкою, в зв'язку з чим, доведеться довгий час вирішувати проблему. Переробляючи, доробляючи, виправляючи помилки. А всьому провиною те, що був неправильно обраний об'єкт метаданих. Кращім рішенням було б якщо ми заздалегідь побудували модель метаданих, тоді одразу б побачили, що конкретно цей об'єкт в щоденній роботі буде незручний.

Моделювання допомагає заздалегідь виявити особливості реалізації для якихось непомітних функцій, які ніби як позначені, але не розкриті повністю.

Крім того, вивчення та узагальнення предметної області та її аналіз, значно оптимізується при наявності моделі та схеми даних. Відповідно, якщо ви проектуєте моделі даних, то істотно скорочуєте час на узгодження документації.

Ми вважаємо, що це більш ніж достатні аргументи, щоб займатися моделюванням і витратити на нього час на початкових етапах проекту.

Література

1. Cyberleninka.ru. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uml-modelirovanie-informatsionnoy-sistemy-rekrutirovovogo-agentstva> 17.11.2019
2. Infostart.ru. URL: <https://infostart.ru/public/662084/> 17.11.2019
3. Projects.fu.ru. URL: <http://projects.fu.ru/mnsk3/data/Fac-MMiAR/IT/> 17.11.2019
4. Cyberleninka.ru. URL: <https://proft.me/2013/05/27/uml-2-tipy-diagramm/#usecase> 17.11.2019

УДК 005.311.7

Ільїна В. О.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ІГОР

Гра – це конфлікт, в якому учасники прагнуть домогтися задоволення своїх інтересів. Напевно, що задоволення інтересів одного, шкодить інтересам іншого гравця або учасника конфлікту [1].

Теорія ігор – це розділ математичної економіки, що вивчає рішення конфліктів між гравцями і оптимальність їх стратегій. Конфлікт може відноситися до різних областей людського інтересу: найчастіше це економіка, соціологія, політологія, рідше біологія, кібернетика і навіть військова справа. Конфліктом є будь-яка ситуація, в якій порушені інтереси двох і більше учасників (гравців). Для кожного гравця існує певний набір стратегій, які він може застосувати. Перетинаючись, стратегії декількох гравців створюють певну

ситуацію, в якій кожен гравець отримує певний результат, званий виграшом, позитивним або негативним [2].

Полювання на оленя – кооперативна симетрична гра з теорії ігор, що описує конфлікт між особистими інтересами та суспільними інтересами: «Якщо полювали на оленя, то кожен розумів, що для цього він повинен залишатися на своєму посту, але якщо поблизу когонебудь з мисливців пробігав заєць, то не доводилося сумніватися, що цей мисливець без докорів сумління пуститься за ним навздогін і, наздогнавши здобич, вельми мало буде журитися про те, що таким чином позбавив видобутку своїх товаришів». Дана гра – класичний приклад завдання забезпечення суспільного блага при спробі людини піддатися користі. Чи повинен мисливець залишитися з товаришами і зробити ставку на менш сприятливий випадок доставити велику здобич всьому племені, або покинути товаришів і довірити себе більш надійному нагоді, що обіцяє його власній родині зайця? [3]

Можна припустити, що результат конфлікту через людський фактор або простий випадковості передбачити практично неможливо. Але це помилкова думка. Кожен наш вибір – це вибір домінуючої стратегії (найбільш вигідною з урахуванням незмінності стратегій інших гравців), що робить нашу поведінку передбачуваною в очах тих, хто досконало володіє теорією ігор, допомагає вибрати найкращі стратегії з урахуванням уявлень про інших учасників, їх ресурсах і їх можливих вчинках.

Апарат теорії ігор доцільно застосовувати при прийнятті управлінських рішень на підприємстві. За допомогою теорії ігор підприємство отримує можливість передбачити ходи своїх партнерів і конкурентів, але даний складний інструментарій слід використовувати тільки при прийнятті принципово важливих стратегічних рішень.

Аналіз практики використання компаніями теорії ігор в конфліктних ситуаціях дає можливість привести наступні приклади. Так, відомий випадок зіткнення інтересів компаній «IBM» і «Telex». У зв'язку з оголошенням про підготовчі плани «Telex» до вступу на ринок, відбулась «кризова» нарада керівництва «IBM», на якій були проаналізовані заходи, спрямовані на те, щоб змусити нового конкурента відмовитися від наміру проникнути на новий ринок. Компанії «Telex», мабуть, стало відомо про ці заходи. Аналіз ситуації з використанням теорії ігор показав, що загрози IBM через високі витрати безпідставні.

Це свідчить, що компаніям корисно відкрито обмірковувати можливі стратегічні ходи – реакції партнерів по грі. Ізольовані господарські розрахунки, навіть які спираються на теорію прийняття рішень, часто носять, як в викладеній ситуації, обмежений характер. Так, компанія-аутсайдер могла б і вибрати хід «невступ/ агресивна реакція», якби попередній аналіз переконав її в тому, що проникнення на ринок може спричинити агресивну реакцію монополіста. В цьому випадку, використовуючи критерій очікуваної вартості оптимально

вибрати хід «невступ/ агресивна реакція» при ймовірності агресивної відповіді, рівної 0, 5.

Слід особливо підкреслити, що теорія ігор є дуже складною областю знання. Звертатися до неї треба з обережністю та чітко знати межі застосування [4].

Теорія ігор використовується не так часто, тому що, на жаль, ситуації реального світу складні і настільки швидко змінюються, що неможливо точно спрогнозувати, як відреагують конкуренти на зміну тактики фірми. Проте, теорія ігор корисна, коли потрібно визначити найбільш важливі, що потребують врахування чинники в ситуації прийняття рішень в умовах конкурентної боротьби. Ця інформація важлива, оскільки дозволяє врахувати додаткові змінні або фактори, що можуть вплинути на ситуацію, що в решті решт підвищує ефективність рішення [3].

Література

1. Байрамукова С.Р., Мешарова В.Ю., Применение теории игр в науке. URL: <https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=15008> (дата звернення: 20.12.2019)
2. Теория игр: Введение. URL: <https://habr.com/ru/post/163681/> (дата звернення: 20.11.2019)
3. Струков А.В. Использование теории игр в практике принятия управленческих решений. URL: <https://scienceforum.ru/2012/article/2012003002> (дата звернення: 20.12.2019)
4. Бобровнича Н.С., студентка Попова В.А. Принятие управленческих решений на основе теории игр. URL: <http://be5.biz/ekonomika1/r2015/1902.htm> (дата звернення: 20.12.2019)

УДК 004.424.5.021

Карпенко У. О.

ПОРІВНЯННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АЛГОРИТМІВ СОРТУВАННЯ

Не існує універсального алгоритму сортування, котрий підійшов би для вирішення різноманітних задач одразу. Кожен з них має свої переваги і недоліки, тож обирати алгоритм варто спираючись на конкретну постановку задачі.

Алгоритми сортування оцінюються за часом виконання та ефективністю використання пам'яті, котра виділяється для тимчасового зберігання даних. Для порівняння ефективності алгоритмів я буду використовувати такі властивості, як обчислювальна складність (для кращого та гіршого випадків), стабільність, природність поведінки, використання пам'яті. Обчислювальна здатність або швидкодія зазвичай позначається O -більшим. Стабільне (стійке) сортування не змінює взаємного положення однакових елементів у послідовності. Природність поведінки – ефективність методу при обробці вже упорядкованих або частково упорядкованих даних. Алгоритм поводить себе природньо, якщо враховує цю характеристику вхідної послідовності й працює швидше. Стійкість економить час виконання програми, а природність, з огляду на вхідний потік даних (впорядкований чи ні), працює

ефективніше.

Дональд Кнут виділяє п'ять класів алгоритмів сортування: сортування перестановками, вибором, вставками, злиттям та підрахунком.

Сортування змішуванням відносять до стабільних алгоритмів сортування. За класифікацією Д. Кнута сортування в даному алгоритмі проходить внаслідок перестановок елементів послідовності. За своїм змістом походить від бульбашкового алгоритму і відрізняється лише тим, що сортування відбувається в обох напрямках, змінюючи напрямок при кожному проході. Найгірша швидкодія – $O(n^2)$, найкраща – $O(n)$.

Сортування вибором відбувається за принципом знаходження мінімального члену із невідсортованого масиву даних та переміщенням його в початок послідовності. У кращому і гіршому випадках його швидкодія дорівнює $O(n^2)$, що робить його неефективним при сортуванні великих масивів, і в цілому, менш ефективним за подібний алгоритм сортування включенням.

Принцип сортування бінарним деревом полягає у формуванні двійкового дерева пошуку. Алгоритм працює за методом вставки. Перший елемент послідовності – корінь бінарного дерева, починаючи з нього кожен елемент порівнюється з вузлами. Якщо він менший за вузел – додаємо його до лівої гілки, інакше – до правої. Після цього створюється новий масив з відсортованою послідовністю. Це стабільний алгоритм, обчислювальна складність якого у кращому випадку дорівнює $O(n \log n)$, у гіршому також $O(n \log n)$, при використанні збалансованого бінарного дерева. Однак попри свою швидкодію цей алгоритм має недолік, а саме – необхідний об'єм пам'яті $O(n)$.

Також за методом вставки працює сортувальний алгоритм Шелла, котрий не є стабільним. Принцип його роботи базується на порівнянні й сортуванні елементів, що знаходяться на відстані d один від одного. Після першого проходу ця відстань відповідно зменшується, а закінчується впорядкування при $d = 1$, тобто в останній прохід відбувається звичайне сортування вставками. Середній час роботи алгоритму залежить безпосередньо від вибору довжини відстані d . За Шеллом, $d_1 = n/2, d_i = d_{i-1}/2, d_k = 1$, при цьому у гіршому випадку складність алгоритму буде дорівнювати $O(n^2)$, а у кращому – $O(n \log^2 n)$.

Швидке сортування, або сортування Хоара – один із найшвидших алгоритмів сортування масивів, котрий зазвичай використовують з деякими доробками, що дає йому деяку універсальність. Суть алгоритму полягає у тому, що із списку обирається один (опорний) елемент, а інші елементи впорядковують, порівнюючи з опорним. Для кожної із множин «більше за опорний елемент» та «менше за опорний елемент» рекурсивно повторюють перший крок, поки масив повністю не сортується. При гіршому випадку в якості опорного щоразу обирають перший елемент. При цьому масив поділяється на нульовий

подмасив і масив, що складається з тих же елементів, що і основний. В цьому випадку виконується перебір кожного елемента масиву, тому $O(n^2)$. При кращому випадку в якості опорного вибирають середній елемент, внаслідок чого кількість рекурсивних поділів значно зменшується, і базовий випадок ми знаходимо набагато швидше. Однак ми все одно звертаємося до всіх елементів масиву, але завдяки виграшу в часі поділів O -більшу $= (n \log n)$. При цьому витрати пам'яті становлять $O(n)$. Типова версія цього алгоритму не стабільна, проте існують версії зі стабільною реалізацією.

Існує ще чимало різноманітних алгоритмів сортування, і так само багато їх класифікацій. Переваги і недоліки кожного з них можна дослідити шляхом порівняння одного з іншим. Наведу приклад. Два найбільш швидкодіючих алгоритмів сортування – швидке сортування і сортування злиттям (у обох час виконання $O(n \log n)$), але у швидкого сортування c (константа, деякий фіксується проміжок часу для кожного алгоритму) менше.

Підведу підсумки досліджених алгоритмів сортування у таблиці.

Таблиця № 1

Назва	Швидкодія			Необхідна пам'ять	Стабільність
	гірший випадок	середній випадок	кращий випадок		
Сортування змішуванням	n^2	n^2	n	1	Стабільний
Сортування вибором	n^2	n^2	n^2	1	Не стабільний
Сортування бінарним деревом	$n \log n$	$n \log n$	$n \log n$	n	Не стабільний
Сортування Шелла	n^2	залежить від d	$n \log^2 n$	n	Стабільний
Швидке сортування	n^2	$n \log n$	$n \log n$	$\log n$	Не стабільний

Тож, при виборі алгоритму слід враховувати властивості кожного варіанту, обсяг даних, з якими доводиться працювати, необхідну швидкодію програми, а також область застосування кожного алгоритму, наприклад, метод бульбашки не використовуватимуть в промислових цілях.

Література

1. Кнут Д. Э. Искусство программирования. Том 3. Сортировка и поиск = The Art of Computer Programming. Volume 3. Sorting and Searching / под ред. В. Т. Тертышного (гл. 5) и И. В. Красикова (гл. 6). 2-е изд. Москва: Вильямс, 2007. Т. 3. 832 с. ISBN 5-8459-0082-1.
2. Роберт Седжвик. Фундаментальные алгоритмы на С. Анализ/Структуры

данных/Сортировка/Поиск = Algorithms in C. Fundamentals/Data Structures/Sorting/Searching. Санкт-Петербург: ДиаСофтЮП, 2003. С. 672. ISBN 5-93772-081-4.

3. Кормен, Т., Лейзерсон, Ч., Ривест, Р., Штайн, К. Глава 7. Быстрая сортировка. *Алгоритмы: построение и анализ* = *Introduction to Algorithms* / Под ред. И. В. Красикова. 2-е изд. Москва: Вильямс, 2005. С. 198-219. ISBN 5-8459-0857-4.

4. Макконнелл Дж. Основы современных алгоритмов = *Analysis of Algorithms: An Active Learning Approach* / Под ред. С. К. Ландо. Москва: Техносфера, 2004. С. 72–76. ISBN 5-94836-005-9.

УДК 004.652

Конєва О. І.

CASE-ЗАСОБИ ДЛЯ ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ БАЗИ ДАНИХ

Термін CASE (Computer Aided Software Engineering) дослівно перекладається як розробка програмного забезпечення за допомогою комп'ютера. В даний час цей термін отримав більш широкий зміст, що означає автоматизацію розробки інформаційних систем. Засоби автоматизації розробки програм (CASE-засоби) забезпечують наочний опис інформаційних процесів і інфологічної моделі (ER-моделювання) предметної області, генерацію і аналіз варіантів логічних і фізичних моделей бази даних, створення додатків і т.ін. [1].

Сучасні CASE-засоби дозволяють створювати синтаксичні моделі бази даних на етапах IV і V за класифікацією проектування структури БД [2]. IV етап передбачає побудову варіантів логічної структуризації БД, їх аналіз та вибір відповідно до критеріїв якості (не надлишковість, не суперечливість, не залежність проектованої БД). На етапі V виконується побудова варіантів фізичної структури, їх аналіз вибору відповідно до вимог основних експлуатаційних характеристик БД (час, пам'ять, рівень захисту даних). Виходячи з інфологічної моделі предметної області, побудованої людиною (проектувальником БД) на II етапі, який передбачає побудову інфологічної моделі предметної області [3]. Безсумнівно, що етапи I і III повністю не формалізуються. I етап включає в себе вивчення, аналіз і опис інформаційних процесів предметної області, виявлення інформаційних потреб користувачів і формулювання вимог до змісту БД і обробці даних. На III етапі здійснюється вибір моделі даних і СУБД. Етап II допускає лише часткову автоматизацію, оскільки тільки людина здатна побудувати в своїй голові інфологічну модель предметної області, а лише потім для опису цієї моделі застосувати відповідні CASE-засоби. Багато сучасних CASE-засобів надають можливості для моделювання практично всіх предметних областей діяльності організацій. У складі цих засобів існують інструменти для опису моделей бізнес-процесів за

рахунок різних діаграм, схем, графів і таблиць.

Класифікація основних CASE-засобів за типами [4]:

1. Засоби аналізу, призначені засоб для аналізу та побудови моделей предметної області (Design / IDEF, VPwin);

2. Засоби аналізу і проектування, що підтримують найбільш поширені методології проектування і що використовується для створення проектних специфікацій (Vantage Team Builder, Designer/2000, Silverrun, PRO-IV, CASE.Аналитик). Виходом таких засобів є специфікації компонентів і інтерфейсів системи, архітектури системи, алгоритмів і структур даних;

3. Засоби проектування баз даних, що забезпечують моделювання даних і генерацію схем баз даних (як правило, на мові SQL) для найбільш поширених СУБД. До них відносяться ERwin, S-Designor (SDP) і database Designer. Засоби проектування баз даних є також у складі CASE-засобів Vantage Team Builder, Designer/2000, Silverrun і PRO-IV;

4. Засоби розробки додатків. До них відносяться засоби 4GL (Uniface, JAM, powerbuilder, Developer/2000, New Era, SQL Windows, Delphi тощо) і генератори кодів, що входять до складу Vantage Team Builder, PRO-IV і частково – в Silverrun;

5. Засоби реінжинірингу, що забезпечують аналіз програмних кодів і схем баз даних і формування на їх основі різних моделей і проектних специфікацій. Засоби аналізу схем БД і формування ERD входять до складу Vantage Team Builder, PRO-IV, Silverrun, Designer/2000, erwin і S-Designor. У галузі аналізу програмних кодів найбільше поширення одержують об'єктно-орієнтовані CASE-засоби, що забезпечують реінжиніринг програм на мові C++ (Rational Rose, Object Team).

На сьогоднішній день проекти інформаційних систем характеризуються аспектами, які вимагають компліцитних методів моделювання. Такого роду розробка програмних систем неможлива в повній мірі своєї ефективності без використання CASE-засобів. Сучасні CASE-інструменти охоплюють велику область підтримки численних технологій проектування інформаційних системи: від простих засобів аналізу і документування до повномасштабних засобів автоматизації, що покривають весь життєвий цикл ПО. Класифікація за типами відбиває функціональну орієнтацію CASE-засобів на ті чи інші процеси життєвого циклу і, в основному, збігаються з компонентним складом CASE-засобів. Засоби аналізу, призначені для аналізу та побудови моделей предметної області дозволяють визначити системні вимоги і властивості, якими повинна володіти система, а також створити проект системи, яка буде задовольняти цим вимогам і володіти відповідними властивостями. CASE-засіб призначені для аналізу та побудови моделей ПО дозволяє моделювати дії процесу, порядок їх виконання і контролю, склад ресурсів і інформації, склад входів і виходів процесів, а також давати

можливість документувати отримані результати.

Література

1. Автоматизация проектирования баз данных. URL: https://science.wikia.org/ru/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%B1%D0%B0%D0%B7_%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85 (дата звернення: 29.11.2019)
2. Технология проектирования баз данных. URL: https://science.wikia.org/ru/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%B1%D0%B0%D0%B7_%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85 (дата звернення: 29.11.2019)
3. Реляционный подход к созданию баз данных. URL: <https://docplayer.ru/27887090-Oblasti-49-razdel-4-relyacionnyu-podhod-k-sozdaniyu-baz-dannyh-lekciya-9-relyacionnaya-model-dannyh-s-tochki-zreniya-polzovatelya-76.html> (дата звернення: 29.11.2019)
4. CASE-средства проектирования баз данных. URL: <https://helpiks.org/7-72610.html> (дата звернення: 29.11.2019)

УДК 004.422

Лепіна Т. А.

ПРОГРАМНІ ПРОДУКТИ EMBARCADERO

В наш час люди не можуть уявити своє життя без сучасних технологій. Навіть самі прості задачі ми вирішуємо за допомогою комп'ютерних програм, не говорячи вже про складні проекти. Тому, для більш ефективного створювання та використання програм і баз даних, компанія Embarcadero випускає програмні продукти, які дозволяють скоротити витрати, прискорити розробку рішень і створити високопродуктивні додатки для різних платформ Windows.

Отже, Компанія Embarcadero Technologies, Inc. – провідний виробник програмних засобів, які дозволяють розробникам додатків і фахівцям з управління базами даних ефективно проектувати, створювати та використовувати програми і бази даних в гетерогенних ІТ-середовищах. Компанія була заснована в жовтні 1993 року Стефаном Вонгом і Стюартом Браунінгом з єдиним на той момент продуктом для адміністрування СУБД Sybase. Зараз компанія виробляє засоби для адміністрування, створення баз даних і додатків, що працюють з базами даних для таких платформ: Oracle, Microsoft SQL Server,

IBM DB2, Sybase і MySQL [1].

Продукти компанії Embarcadero поставляються як у вигляді інсталяційних комплектів на компакт дисках, так і з можливістю самостійного скачування кінцевим користувачем.

Існує офіційний сайт компанії, <https://www.embarcadero.com/ru/> який дає наступні можливості: більш можливостей і підвищену продуктивність для розробників Delphi і C++, а також безкоштовне скачування таких програмних продуктів, як: Delphi, C++ Builder, Fire Monkey (FMX) та інші [2].

Щодо ліцензійної політики програмного забезпечення Embarcadero, то:

1. Ліцензії іменні (named), кожна копія програмного продукту закріплена за конкретним користувачем. Якщо програмний продукт використовується людиною, на якого немає відповідної іменної ліцензії, то це – явне порушення.

2. Продукти випускаються в різних редакціях (вони розрізняються набором функцій). Наприклад, Delphi поставляється в трьох редакціях: Professional, Enterprise Architect. Перша з них – наймолодша, остання – найстарша. Якщо придбана молодша версія, а використовується більш старша, то це – порушення. Щоб визначити редакцію продукту, наприклад, Delphi, потрібно запустити Delphi, в головному меню знайти пункт Help, а далі вибрати підпункт About. У вікні буде представлена відповідна інформація.

3. Існують різні версії продуктів Embarcadero: з часом, у міру появи більш нових випусків, номери версій збільшуються. Володіння ліцензією на більш ранню версію продукту (наприклад, Delphi 5), а використання більш пізньої версії (наприклад, Delphi 7) є порушенням.

Основними та найбільш використовуваними продуктами є Delphi, C++ Builder, DBArtisan XE, Rapid SQL, Interbase. Отже, розглянемо їх більш детально:

Delphi – є однією з найбільш популярних середовищ для швидкої розробки додатків. Технологія програмування Delphi значно прискорює створення додатків для настільних комп'ютерів, робочих станцій, сенсорних дисплеїв, інформаційних терміналів та Інтернету, при цьому не обмежуючи розробника в гнучкості, потужності мовних засобів або рівні контролю. Їй віддають перевагу понад 1, 7 мільйона розробників по всьому світу.

C++ Builder – це передова середовище розробки на мові C++, призначена для створення інтерактивних додатків з інтерфейсом користувача для настільних комп'ютерів, робочих станцій, сенсорних дисплеїв, інформаційних терміналів та Інтернету. C++Builder об'єднує потужні засоби ANSI C++ і багатофункціональну розширювану інфраструктуру візуальних компонентів, надаючи зручні засоби для швидкого створення високопродуктивних додатків з графічним інтерфейсом для різних платформ Windows і БД.

DBArtisan XE – допомагає адміністраторам баз даних забезпечити максимальну

доступність, продуктивність і безпеку баз даних. Універсальні графічні редактори і майстри підвищують ефективність, полегшують виконання повсякденних завдань і зменшують кількість помилок. Завдяки цьому адміністратори БД можуть управляти більшими і складними базами даних.

Rapid SQL – провідна платформа інтегрованого середовища розробки SQL, яка допомагає розробникам-фахівцям, в області баз даних, швидко створювати високоякісний SQL-код. Багате середовище розробки спрощує написання скриптів SQL, побудову запитів, управління об'єктами, управління проектами і контроль БД. Інтуїтивні інструменти редагування та оптимізації допомагають створювати високопродуктивний SQL-код.

Interbase – поєднує переваги багатоверсійної архітектури з надійністю протоколювання на базі журналів і аварійного відновлення. Нові засоби захисту і шифрування забезпечують поліпшені безпеку даних. Завдяки простоті установки, малому споживанню ресурсів, автоматичному відновленню після збоїв, само налаштування, а також мінімальному обслуговуванню, база даних Interbase ідеально підходить для вбудованих і серверних додатків для малого і середнього бізнесу.

InterBase може поставлятися в складі тиражованих рішень, створених і поширюваних партнерами Embarcadero (Серверна InterBase і InterBase Desktop) або незалежними розробниками. Якщо автор рішення є офіційним партнером Embarcadero, що такі поставки повинен супроводжувати ліцензійний сертифікат, в якому вказується:

- ім'я компанії-розробника конкретного рішення;
- ім'я компанії-користувача (набувача) рішення;
- дата поставки;
- число клієнтських робочих місць.

У таких випадках продукт поставляється разом зі спеціальними активаційними ключами (загальними для всіх поширюваних копій InterBase і унікальному для компанії-розробника) [3].

Література

1. Embarcadero. URL: [http:// gm-soft. ru/index. php?option = com_ ontent&view = category&layout = blog&id = 35&Itemid = 2](http://gm-soft.ru/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=2) (дата звернення: 10.12.2019)
2. Embarcadero. URL: [https:// www.embarcadero.com/ru/products/rad-studio/start-for-free](https://www.embarcadero.com/ru/products/rad-studio/start-for-free) (дата звернення: 10.12.2019)
3. Embarcadero. URL: [http:// webcache. googleusercontent. com/ search?q = cache: http://5ok.ru/ service/ embarcadero/](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://5ok.ru/service/embarcadero/) (дата звернення: 10.12.2019)

ПОТЕНЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ

Загроза – це потенційна можливість певним чином порушити інформаційну безпеку. Подання про можливі загрози та про вразливі місця, які ці загрози використовують, дає можливість вибрати найбільш економічні засоби забезпечення безпеки, щоб не допустити перевитрати коштів, не допустити концентрації ресурсів там, де вони не особливо потрібні, за рахунок ослаблення дійсно вразливих місць. Головне джерело загроз, специфічних для СУБД, лежить в самій природі баз даних.

Існує кілька підстав для класифікації загроз, специфічних для систем управління базами даних. Будемо використовувати спрощену класифікацію загроз з таких підстав: загрози конфіденційності інформації, загрози цілісності інформації та загрози доступності. [1]

1. Загрози конфіденційності інформації:

1. Ін'єкція SQL. У багатьох додатках використовується динамічний SQL – формування SQL-пропозицій кодом програми шляхом конкатенації рядків і значень параметрів. Знаючи структуру бази даних, зловмисник може або виконати збережену програму в запиті, або закомментиривати «легальні» фрагменти SQL-коду, запровадивши, наприклад, конструкцію UNION, запит якої повертає конфіденційні дані. П'останнім часом навіть з'явилися спеціальні програми, що автоматизують процес реалізації подібних загроз.

2. Логічний висновок на основі обмежень цілісності.

Для кортежів відносин в реляційної моделі даних (РМД) можна задати обмеження цілісності – логічні умови, яким повинні задовольняти атрибути кортежів.

3. Використання оператора UPDATE для отримання конфіденційної інформації. У деяких стандартах SQL користувач, не володіючи привілеєм на виконання оператора SELECT, міг виконати оператор UPDATE зі як завгодно складним логічним умовою. Так як після виконання оператора UPDATE повідомляється, скільки рядків він обробив, фактично користувач міг дізнатися, чи існують дані, що задовольняють цій умові.

4. Використання властивостей первинних і зовнішніх ключів. В першу чергу сюди відноситься властивість унікальності первічних ключів і наявність посилальної цілісності. У тому випадку, якщо використовуються натуральні, а не генеруються системою значення первинних ключів, можна створити таку ситуацію, коли в таблицю неможливо буде вставити нові записи, так як там вже будуть записи з такими ж значеннями первинних ключів. Якщо в базі даних підтримується посилальна цілісність, можна організувати неможливість

видалення батьківських записів, навмисне створивши підлеглі записи. Важливою особливістю реалізації посилальної цілісності є питання про індексування зовнішнього ключа.

5. Блокування записів при зміні. Заблокувавши записи або всю таблицю, зловмисник може на значний час зробити її недоступною для поновлення.

2. Завантаження системи безглуздою роботою.

Найпростіший приклад – виконання запиту, що містить декартовій твір двох великих відносин. У реляційних СУБД можливі реалізації та інших класических загроз, наприклад атаки типу «троянський кінь» – запуску користувачами програм, що містять виконує визначені дії код, впроваджений туди зловмисником.

Практично всі сучасні СУБД мають вбудований процедурний мову програмування (PL / SQL, Transact SQL і т.ін.) Програми на цій мові зберігаються всередині бази даних і виконуються виконуючої підсистемою сервера баз даних. наявність і широке використання виробниками прикладного програмного забезпечення механізму приховування вихідних текстів збережених програм ускладнюють його виявлення. Також можливі численні приховані канали, обумовлені семантикою даних і необхідністю забезпечення роботи в умовах багатокористувацького доступу.

Проаналізувавши всі існуючі методи захисту інформації в БД, можна зробити висновок, що використання лише якогось певного методу не може гарантувати повного зберігання даних. Тому для підвищення рівня безпеки інформації в БД рекомендовано використання комплексних заходів. Тому забезпечення інформаційної безпеки баз даних – справа дуже складна багато в чому в силу самої природи реляційних СУБД. Крім систематичного застосування всього арсеналу засобів, описаних в даній роботі, необхідно використання адміністративних і процедурних заходів. Тільки тоді можна розраховувати на успіх у справі забезпечення інформаційної безпеки сучасних серверів баз даних.

Література

1. Citforum URL: <http://citforum.ck.ua/database/kbd96/49.shtml> (дата звернення 25.12.2019)
2. Wikipedia URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Database_security (дата звернення 25.12.2019)
3. Cyberleninka URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-ugroz-v-sistemah-upravleniya-bazami-dannyh> (дата звернення 25.12.2019)

ОПТИМІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ МЕТОДОМ ГІЛОК ТА МЕЖ

Із кожним роком число підприємств з виробництва різноманітної продукції лише зростає, але щоб підприємство успішно розвивалось та приносило прибуток, необхідно ретельно зважувати всі плюси та мінуси не тільки питань, що стосуються витрат на закупівлю сировини і устаткування, але і питань пов'язаних з транспортуванням вантажу до місця реалізації, із знаходженням оптимального маршруту і мінімізацією витрат.

Саме методи лінійного програмування та комбінаторної оптимізації допомагають вирішувати цей широкий спектр завдань. Транспортні задачі утворюють найбільш широкий клас задач лінійного програмування, здійснюють пошук оптимального з того чи іншого критерію плану перевезень вантажів з пунктів відправлення в задані пункти споживання.

Задача комівояжера вважається класичним завданням дискретної оптимізації та дає можливість подання різних виробничих процесів на мові теорії графів і вміння вирішити сформульовану математичну задачу для знаходження оптимальної стратегії ведення господарства, заощадити ресурси, виконати поставлене завдання в більш короткі терміни. Для її вирішення базостосовують методи пошуку екстремумів функцій на кінцевих множинах: цілочисельне лінійне програмування, метод відсікання, динамічне програмування, схема гілок і меж. Однак тільки метод гілок і меж, в повній мірі дав можливість вирішувати її практично допустимого розміру за допустимий час.

Метод гілок та меж – один з найбільш ефективних і швидких методів рішення задачі про комівояжера, був розроблений Литтлом, Мерет, Суїні, Кэрелом в 1963 р. Являє собою ітеративну схему неявного (покращеного) перебору, який складається у відкиданні завідомо неоптимальних рішень і є однією з найбільш ефективних процедур у групі методів гілок і меж.

В основі методу гілок і кордонів для вирішення задачі комівояжера полягає ідея послідовного розбиття множини допустимих рішень на підмножини. На кожному кроці методу елементи розбиття піддаються перевірці для з'ясування, містить дане підмножина оптимальне рішення чи ні. Перевірка здійснюється за допомогою обчислення оцінки знизу для цільової функції на даному домені. Якщо оцінка знизу не менше рекорду-найкращого зі знайдених рішень, то підмножину може бути відкинута. Підмножина може бути відкинута ще й в тому випадку, коли в ньому вдається знайти найкраще рішення. Якщо значення цільової функції на знайденому рішенні менше рекорду, то відбувається зміна рекорду. По закінченню роботи алгоритму рекорд є результатом його роботи. Якщо вдається відкинути всі елементи розбиття, то рекорд – оптимальне рішення задачі. В іншому випадку, з не відкинутих підмножин вибирається найбільш перспективне (наприклад, з найменшим

значенням нижньої оцінки), і воно підлягає розподіленню. Нові підмножини знову піддаються перевірці і т. д. Тобто таким чином, після знаходження всіх відрізків шляху, залишається тільки з'єднати їх між собою і розрахувати загальну довжину шляху (вартість поїздки по цьому маршруту, витрачений час і т. д.).

Формулювання задачі комівояжера: Комівояжер повинен об'їхати n міст не заїжджаючи в кожне місто двічі із мінімальними витратами засобів на переїзд.

Відома матриця відстаней з одного міста в інше. Потрібно знайти Гамільтонів цикл мінімальної довжини.

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n c_{ij} x_{ij} \rightarrow \max \\ \sum_{j=1}^n x_{ij} = 1 & i = 1, \dots, n \quad (1) \\ \sum_{j=1}^n x_{ij} = 1 & j = 1, \dots, n \quad (2) \end{cases}$$

- 1) Комівояжер виїжджає з одного міста лише 1 раз
- 2) Обмеження запобігання рішення у вигляді неповного Гамільтонова циклу

На основі аналізу відомих методів розв'язання «транспортних задач» була складена задача та обраний метод, придатний для оптимізації к умовам підприємства – метод гілок та меж, розроблена БД, яка містить усі відомості для вирішення поставленої задачі та подальшої оптимізації, знайдено оптимальний маршрут (розглянуто усі Гамільтонові цикли) для розвезення товару.

матриця відстаней(A)					
	1	2	3	4	5
1	M	7	4	6	5
2	7	M	10	11	10
3	4	10	M	2	5
4	6	11	2	M	5
5	5	10	5	5	M

У результаті по дереву розгалужень найкоротший Гамільтонів цикл утворює ребра: (1, 5), (5, 4), (4, 3), (3, 2), (2, 1). Довжина маршруту дорівнює $F(M_k) = 29$.

Література

1. Берж К. Теорія графів та її застосування. Москва, ІЛ. 2008;
2. Гончаров Е. Н. Дослідження операцій. Приклади і завдання: навчальний посібник / Е. Н. Гончаров, А. І. Єрзін, В. В. Залюбовський. Новосибірськ: Новосибірський державний університет, 2005. 78 с.
3. Ашманов С. А., Тимохов А. В. Теорія оптимізації в задачах та вправах. Санкт-Петербург: Лань, 2012. 448 с.
4. Кузнецов А. В., Холод Н. І., Костевич Л. С. Керівництво до вирішення задач з математичного програмування. Мінськ: Вища школа, 1978. С. 110.

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ EXCEL 2019

Microsoft Excel – это программа с табличной структурой которая позволяет организовывать таблицы данных, систематизировать, обрабатывать их, строить графики и диаграммы, выполнять аналитические задачи и многое другое. Комплекс инструментов по работе с электронными таблицами: вычисления, обработка, анализ, предоставление данных [1].

Аналитическая служба «Идеи» работает на основе искусственного интеллекта и помогает раскрыть весь потенциал Office. Когда вы работаете над документом, презентацией или электронной таблицей, эта функция следит за вашими действиями и предлагает рекомендации, помогающие делать работу быстрее и качественнее. Например, в Excel функция «Идеи» умеет выявлять закономерности, тенденции и находить выбросы в наборах данных, что позволяет анализировать информацию за считанные секунды [2].

Приложение Excel с самого начала было одним из лучших инструментов для работы с числами. Но теперь оно умеет еще больше: появилась возможность распознавать некоторые объекты реального мира, относящиеся к типам данных «Акции» и «География». Эта функция работает на основе искусственного интеллекта и превращает обычные текстовые данные в интерактивные объекты с несколькими слоями полезной информации. Например, если присвоить простому алфавитному списку стран тип «География», то в анализе данных таблицы можно будет использовать сведения об этих странах. Новые типы данных кажутся очень простыми, но они открывают целый ряд возможностей. И это лишь первые ласточки: в будущем планируется добавить в Excel еще больше типов, и тогда можно будет использовать строки, столбцы, ячейки, логический модуль и инструменты Excel, чтобы упорядочивать и анализировать любые сочетания чисел и сложных объектов, а также делать верные выводы [2].

Настраиваемый набор перьев. Создайте персональный набор перьев для своих целей. Office запомнит этот набор и будет использовать его в Word, Excel и PowerPoint на всех устройствах с Windows [3].

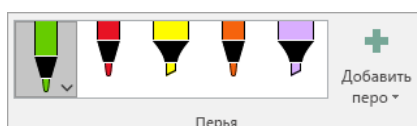

Рисунок 1. Набор перьев.

Новые эффекты рукописного ввода. Выражайте свои идеи с помощью «металлических»

эффектов для перьев и рукописного ввода («Радуга», «Галактика», «Лава», «Океан», «Золото», «Серебро» и т. д.). [3]

Рисунок 2. Эффекты рукописного ввода.

Диаграммы с картами. Вы можете создать диаграмму с картой для сравнения значений и отображения категорий по географическим регионам. Используйте ее, если ваши данные включают географические регионы (например, сведения о странах, областях или почтовых индексах) [3].

Рисунок 3. Диаграммы с картами.

Воронкообразные диаграммы. На воронкообразных диаграммах отображаются значения на разных этапах процесса. Например, с помощью воронкообразной диаграммы можно показать количество потенциальных покупателей на каждом этапе канала продаж. Как правило, значения постепенно уменьшаются, так что полосы диаграммы по виду напоминают воронку [3].

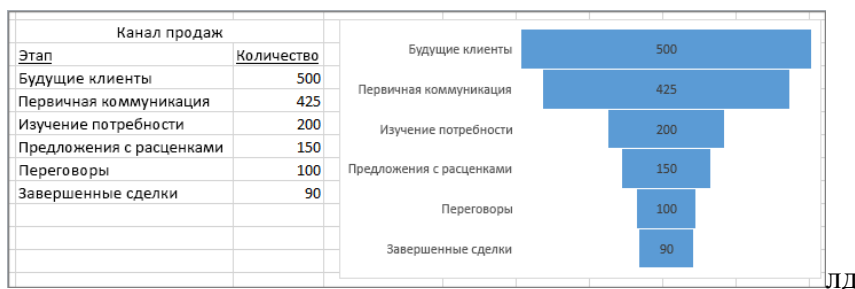

Рисунок 4. Воронкообразные диаграммы.

Рукописные уравнения. Вводить в документы уравнения стало намного проще. Теперь

вы можете в любой момент выбрать команды Вставка > Формула > Рукописная формула и добавить в книгу сложное математическое уравнение. Если у вас устройство с сенсорным экраном, вводить уравнения можно пальцем или пером, а Excel преобразует их в текст. Если у вас нет такого устройства, для рукописного ввода можно использовать мышь. По мере ввода вы также можете удалять, выделять и исправлять ошибки [3].

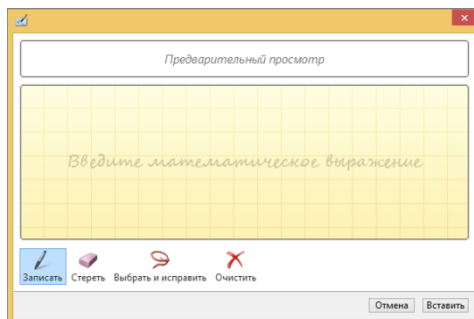

Рисунок 5. Рукописные уравнения.

Новая кнопка «Воспроизведение рукописного ввода». Теперь вы можете просматривать рукописный текст так, как он вводился. Например, ваши коллеги смогут просмотреть его, чтобы получить пошаговые инструкции. Кнопку Воспроизведение рукописного ввода можно найти на вкладке Рисование [3].

Выделение и изменение объектов с помощью ручки Surface. С помощью ручки Surface в Excel можно выделить область без использования соответствующего инструмента на ленте. Для этого достаточно нажать на ней кнопку пера и нарисовать границу области. После этого с помощью ручки можно изменить размер рукописного объекта, переместить его или повернуть [3].

Excel 2019 очень удобен для работы с электронными таблицами, с помощью которых ведётся личная бухгалтерия и отчёты по финансам. Нам предоставляют возможности статических расчётов и графические инструменты, которые легки в использовании.

Література

1. Что такое Excel и как его правильно использовать. URL: <https://officelegko.com/2015/10/27/microsoft-excel-bazovyie-ponyatiya/>
2. Bringing AI to Excel—4 new features announced today at Ignite. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365/blog//2018/09/24/bringing-ai-to-excel-4-new-features-announced-today-at-ignite/>
3. What's new in Excel 2019 for Windows. URL: <https://support.office.com/en-us/article/what-s-new-in-excel-2019-for-windows-5a201203-1155-4055-82a5-82bf0994631f?omkt=en-US&ui=en-US&rs=en-US&ad=US>

АДМІНІСТРУВАННЯ БАЗ ДАНИХ

Адміністрування даних – управління інформаційними ресурсами, включаючи планування бази даних, розробку і впровадження стандартів, визначення обмежень і процедур, а також концептуальне і логічне проектування баз даних.

Адміністратор даних відповідає за корпоративні інформаційні ресурси, включаючи і некомп'ютеризовані дані. На практиці це часто пов'язано з управлінням даними, які є спільно використовуваним ресурсом для різних користувачів і прикладних програм цієї організації. У різних організаціях кількість співробітників, що виконують функції АД, може відрізнятися і зазвичай визначається розмірами самої організації. Основний обов'язок АД полягає в обміні консультаціями і порадами зі старшими менеджерами, а також в стеженні за тим, щоб застосування технологій баз даних продовжувало відповідати корпоративним цілям. Посада АД зазвичай належить відділу інформаційних систем організації. В одних випадках адміністрування даних може бути окремою функціональною завданням, а в інших – поєднуватися з адмініструванням бази даних. Основні завдання адміністратора бази даних (БД).

- Проектування (БД).
- Оптимізація продуктивності (БД).
- Забезпечення безпеки в (БД).

За діючим стандартом, для Адміністратора (БД), завдання та посадові обов'язки визначаються, в залежності від рівня кваліфікації, з наступного списку.

- Забезпечення функціонування БД
- Створення резервних копій БД
- Відновлення БД
- Управління доступом до БД
- Встановлення та налаштування програмного забезпечення (ПО) для забезпечення роботи користувачів з БД
- Встановлення та налаштування ПО для адміністрування БД
- Моніторинг подій, що виникають в процесі роботи БД
- Протоколювання подій, що виникають в процесі роботи БД
- Оптимізація функціонування БД
- Моніторинг роботи БД, збір статистичної інформації про роботу БД
- Оптимізація розподілу обчислювальних ресурсів, що взаємодіють з БД

- Оптимізація продуктивності БД
- Оптимізація компонентів обчислювальної мережі, що взаємодіють з БД
- Оптимізація виконання запитів до БД
- Оптимізація управління життєвим циклом даних, що зберігаються в БД
- Запобігання втрат і пошкоджень даних
- Розробка регламентів резервного копіювання БД
- Контроль виконання регламенту резервного копіювання
- Розробка стратегії резервного копіювання БД
- Розробка регламентів відновлення БД
- Розробка автоматичних процедур для створення резервних копій БД
- Проведення процедури відновлення даних після збою
- Контроль дотримання регламенту відновлення
- Аналіз збоїв в роботі БД і виявлення їх причин
- Розробка методичних інструкцій по супроводу БД
- Моніторинг роботи програмно-апаратного забезпечення БД
- Налаштування роботи програмно-апаратного забезпечення БД
- Підготовка пропозицій щодо модернізації програмно-апаратних засобів підтримки БД
- Прогнозування і оцінка ризиків збоїв в роботі БД
- Розробка автоматичних процедур для гарячого резервування БД
- Виконання процедур по введенню в робочий режим ресурсів гарячої заміни
- Підготовка звітів про функціонування БД
- Консультування користувачів в процесі експлуатації БД
- Підготовка пропозицій щодо підвищення кваліфікації співробітників
- Забезпечення інформаційної безпеки на рівні БД
- Розробка політики інформаційної безпеки на рівні БД
- Контроль дотримання регламентів щодо забезпечення безпеки на рівні БД
- Оптимізація роботи систем безпеки з метою зменшення навантаження на роботу БД
- Розробка регламентів і аудит системи безпеки даних
- Підготовка звітів про стан та ефективність системи безпеки на рівні БД
- Розробка автоматизованих процедур виявлення спроб несанкціонованого доступу до даних

Література

1. Wikipedia. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80_

%D0 %B1 %D0 %B0 %D0 %B7_ %D0 %B4 %D0 %B0 %D0 %BD %D0 %BD %D1 %8B %D1 %85 (дата звернення 25.11.2019)

2. Studfile. URL: <https://studfile.net/preview/5150865/page:8/> (дата звернення 25.11.2019)

3. Ngpedia. URL: <https://www.ngpedia.ru/id508852p1.html> (дата звернення 25.11.2019)

УДК 004.67

Шершньова Д. О.

ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ СТАНДАРТНИХ ФУНКЦІЙ MICROSOFT EXCEL 2019

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та вибагливість користувачів призводить до необхідності постійного оновлення та вдосконалення існуючого прикладного програмного забезпечення. Не виключенням є і програмні продукти Microsoft. Корпорація Microsoft офіційно оголосила про загальну доступність Microsoft Office 2019 для Windows, що включає в себе нову версію пакету додатків Word, Excel, PowerPoint, Outlook, Project, Visio, Access і Publisher. В даній роботі ми розглянемо оновлення додатку Microsoft Excel, як одного з найпотужніших інструментів обробки даних.

Метою даної роботи є розкриття можливостей прикладного використання функцій сучасної версії програмного продукту Microsoft Excel 2019.

В Excel 2019 з'явилися додаткові можливості аналізу даних, включаючи нові стандартні функції та діаграми. Програма Excel надає широкий вибір функцій, призначених для різного роду обчислень (фінансові, математичні, статистичні та ін.). В даній роботі ми зосередимо увагу на нових функціях Excel 2019, а саме на функціях ОБ'ЄДИНИТЬ, ЕСЛИМН, МАКСЕСЛИ, МИНЕСЛИ та їх використання на конкретному прикладі.

На рис.1 наведено фрагмент таблиці з відомостями про успішність студентів. Необхідно побудувати таблицю, у першому стовбці якої буде міститися ПІБ студента, а бали за дисциплінами переведені у національну шкалу.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	<i>Відомість успішності студентів</i>											
2												
3						Кількість набраних балів						
4	№ з/п	Прізвище	Ім'я	По батькові	Група	Вища математика	Програмування	Алгоритми та структура даних	Історія української культури	Іноземна мова	Фізичне виховання	Середній бал
5	1	Коваленко	Ілля	Володимирович	СА-19	90	80	85	65	78	95	82
6	2	Нестеренко	Ганна	Петрівна	СА-19	92	95	88	90	97	96	93
7	3	Кравцов	Денис	Вікторович	СА-19	77	80	50	90	66	98	77
8	4	Петренко	Юрій	Максимович	СА-19	84	90	80	92	80	95	87
9	5	Авілова	Анастасія	Олексіївна	КБ-19	72	85	95	80	75	90	83
10	6	Бровченко	Сергій	Олександрович	КБ-19	75	60	76	65	85	100	77
11	7	Сидоров	Олександр	Борисович	КБ-19	90	92	87	80	95	100	91
12	8	Марченко	Наталя	Миколаївна	КБ-19	92	87	88	95	78	80	87

Рисунок 1 – Фрагмент вихідної таблиці

Для формування стовбця ПІБ пропонується використати функцію ОБ'ЄДИНИТЬ, що схожа за своєю дією на відому з попередніх версій функцію СПЦЕПИТЬ, об'єднує текст з декількох діапазонів і (або) рядків, вставляючи між текстовими значеннями вказаний роздільник. Якщо в якості роздільника використовується порожня текстова рядок, функція ефективно об'єднує діапазони. В якості аргументів даної функції виступає роздільник та фрагменти тексту, які слід об'єднати (див. рис. 2).

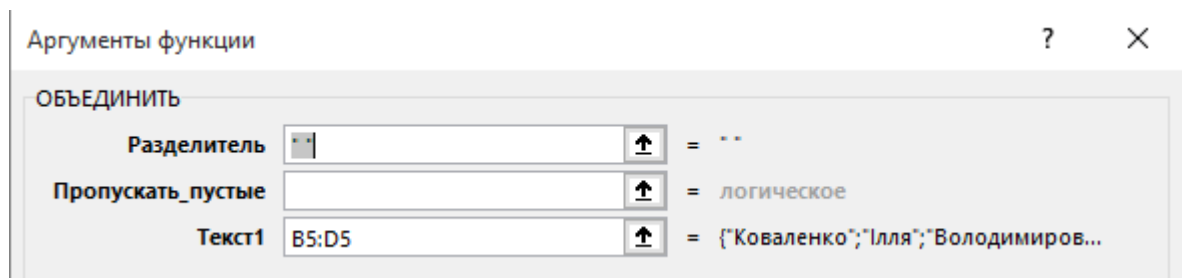

Рисунок 2 – Фрагмент вікна майстра функції ОБ'ЄДИНИТЬ

Для переведення балів у національну шкалу необхідно використати функцію ЕСЛИМН, яка є досить вдалою заміною вкладених функцій ЕСЛИ. За допомогою цієї функції перевіряється до 127 умов в зазначеному користувачем замовленні (див. рис. 3).

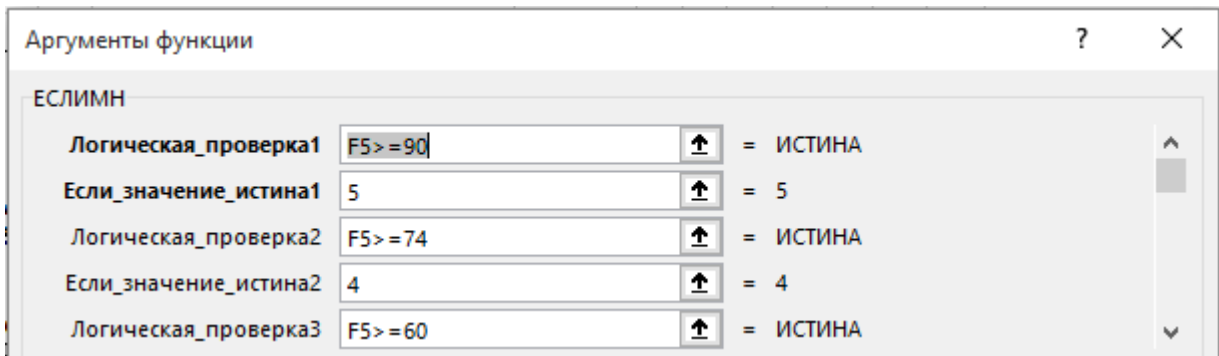

Рисунок 3 – Фрагмент вікна майстра функції ЕСЛИМН

Для визначення максимального і мінімального балу за групами доцільно використати функції МАКСЕСЛИ і МИНЕСЛИ, які повертають максимальне і мінімальне значення відповідно із заданих певними умовами або критеріями чарунок (див. рис. 4).

Рисунок 4 – Фрагмент вікна майстра функції МАКСЕСЛИ

В якості першого аргументу функції виступає діапазон із середнім балом, діапазон умов формується з чарунок, де розташовані академічні групи, умовою є перша група зі списку. Для правильного копіювання слід використовувати абсолютні посилання на діапазони.

На рис. 5 наведений фрагмент вікна майстра функції МИНЕСЛИ для визначення мінімального значення середнього балу за студентами групи КБ-19.

Рисунок 5 – Фрагмент вікна майстра функції МИНЕСЛИ

В результаті виконання наведених дій отримаємо таблицю, що наведена на рис. 6.

N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	
Відомість успішності студентів												
ПІБ	Група	Оцінка за національною шкалою										
		Вища математика	Програмування	Алгоритми та структура даних	Історія української культури	Іноземна мова	Фізичне виховання					
Коваленко Ілля Володимирович	СА-19	5	4	4	3	4	5		Максимальний середній бал	93	91	
Нестеренко Ганна Петрівна	СА-19	5	5	4	5	5	5		Мінімальний середній бал	77	77	
Кравцов Денис Вікторович	СА-19	4	4	2	5	3	5					
Петренко Юрій Максимович	СА-19	4	5	4	5	4	5					
Авілова Анастасія Олексіївна	КБ-19	3	4	5	4	4	5					
Бровченко Сергій Олександрович	КБ-19	4	3	4	3	4	5					
Сидоров Олександр Борисович	КБ-19	5	5	4	4	5	5					
Марченко Наталя Миколаївна	КБ-19	5	4	4	5	4	4					

Рисунок 6 – Фрагмент результуючої таблиці

Таким чином, даний приклад демонструє практичне використання нових функцій Microsoft Excel 2019. Незважаючи на те, що деякі з представлених функцій дуже прості і зрозумілі, це не применшує їх цінності для звичайного користувача.

Отже, ІТ-індустрія має тенденцію постійного динамічного розвитку, і оновлення сучасного програмного забезпечення продиктовано самим часом.. Задачею користувача є вчасно відслідковувати запропоновані оновлення і вдало використовувати їх у своїй практичній діяльності.

Література

1. Оліфіров О. В. Інформаційні системи в менеджменті / О. В. Оліфіров, Н. М. Спіцина, Т. В. Шабельник. Донецьк: ДонНУЕТ, 2014. 215 с.
2. Оліфіров О. В. Інформаційні системи і технології підприємства / О. В. Оліфіров, Н. М. Спіцина, Т. В. Шабельник. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 312 с.
3. Інформатика: підручник для студ. екон. напрямів підготовки / О. В. Оліфіров, К. О. Палагута, Н. М. Войтюшенко, Т. В. Шабельник, Ю. І. Ільєнко. Донецьк: ДонНУЕТ, 2014. 544 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ТА
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.131.5: 502.174

Абакумова В. С.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

Утилізація, переробка та сортування побутових відходів для світового співтовариства є одним з складних та важко вирішуваних питань. С кожним роком антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище значно зростає, а разом з тим зростає кількість сміттєзвалищ та полігонів, що в першу чергу засмічують земельні ресурси та можуть стати головною причиною порушення екологічної рівноваги.

Тверді побутові відходи – це предмети або товари, які втратили споживчі властивості, вони складають найбільшу частину відходів споживання [1].

Перші випадки сортування відходів відомі ще зі Стародавньої Греції. За кілька століть до нашої ери з'явилися сміттєзвалища, куди афіняни викидали старі речі, відходи, але деякі люди нехтували правилами та продовжували залишати сміття де завгодно. В епоху Середньовіччя, через масове будівництво міст складувати відходи почали в спеціально відведених місцях. Через велике скупчення брухту на звалищах утворювалось повітря з дурнувтим запахом, розмножувались щури, тому відходи та сміття стали закопувати в землю.

Завдяки досягненням промислової революції і появою відходів з високою теплотворною здатністю, вже у 1874 році в Англії з'явилася перша піч для спалювання сміття. У 1914 році було створено 200 печей для спалювання відходів, з них 65 були забезпечені парогенераторами для отримання енергії, тобто виділене тепло при спалюванні відходів утилізувалось, але через занадто сильне забруднення повітря люди повернулися до захоронення сміття. Хоча цей спосіб має негативні наслідки для довкілля, зокрема забруднення ґрунту та ґрунтових вод. Великий крок в історії переробки відходів зробили лише у 1984 році, коли у Чикаго заборонили створювати сміттєзвалища. З'ясували, що гниття утилю перетворюється в метан, який підходить для використання в якості палива, що призвело до створення заводів на сміттєвих полігонах. Цей метод рециклінгу забезпечує і зараз жителів США газом [2].

В 1989 році у Відні з'явився один із найвідоміших заводів по переробці відходів Шпіттелау. Щорічно на підприємстві утилізується 250 тис. тонн сміття. Зола, яка залишається після термообробки, йде на виробництво штучного піску або керамічних і

бетонних виробів. Тепло, що виділяється при спалюванні відходів, вистачає на опалення більше 60 тис. квартир у Відні. Очисні споруди є головною особливістю заводу. Заради того, щоб уникнути потрапляння хімічних речовин в атмосферу вихлопний газ проходить ефективну тріступеневу систему очистки.

Французи також будують підприємства з утилізації відходів на території міст. У 2009 році в місті Іссі-ле-Муліно був побудований завод. За рік він знищує понад 2, 3 млн. тонн відходів, та забезпечує централізоване опалення всього міста чисельністю понад 65 тис осіб.

Лідерство з утилізації всіх відходів належить Швеції. В країні знищується 99 % сміття, функціонує 32 сміттєпереробних підприємства, в числі яких найбільший і найпотужніший у світі завод компанії EсоEnergy, який розташований в місті Уппсала в 70 км від Стокгольма.

Незважаючи на те, що до Швеції щорічно з сусідніх країн надходить близько 800 тис. тонн сміття, завод завантажений лише на 75 %. Підприємство забезпечує гарячою водою та опаленням все місто Уппсала і його околиці, а також 40 % об'єктів шведської столиці.

В Азії першість в області будівництва і управління сміттєспалювальними заводами утримує Японія. Перший завод зі спалювання відходів був побудований ще в 1924 році в Токіо. Тепер в межах міста діють 22 підприємства. Одно з них – завод Katsushika. Відходи тут скидають в 30-метрову яму, де вони перемішуються за допомогою спеціального ківшу і скидаються в піч. Вихлопний газ очищується від шкідливих речовин та випускається через високу трубу в атмосферу.

На Тайвані функціонує перший та єдиний у світі мобільний завод з переробки сміття. Підприємство на колесах їздить по віддаленим територіям острову, забирає сміття і виробляє з нього плитку. Завод працює на сонячних батареях. На створення 10 квадратів плитки йому потрібно менше години. Надалі її можна використовувати для будівельних робіт.

Варто зазначити, що зі вторинної сировини можна отримати не тільки тепло та електроенергію. Наприклад, в Японії близько 90 % всіх пластикових пляшок переробляють у тканини, з яких шують також форму для гравців англійського футбольного клубу «Манчестер Юнайтед».

Через складну ситуації з побутовими відходами уряд Індії зобов'язав дорожні компанії використовувати пластик для будівництва нових магістралей. Він частково замінює бітум, який застосовують для виробництва асфальту.

У Швейцарії завод Immark зі старої техніки витягує цінні метали – золото, срібло, алюміній і залізо. Для цього вся техніка сортується, переробляється і проходить очистку.

У Норвегії харчові відходи переробляють на добрива та біогаз, який використовується в якості палива для сміттєвозів. Планується перевести на біогаз і міські автобуси. Пластик пресують і використовують повторно – 1 кілограм дозволяє заощадити півтора літри нафти

на підприємствах з виробництва пластмас.

У Китаї з використаних картонних коробок виробляють папір та картон. З побутових відходів, в яких є метал, алюміній і пластик, роблять нові іграшки, одяг, посуд.

Щоб стимулювати населення до сортування сміття, уряди деяких країн розробили різні міри покарання. У Німеччині недотримання сортування побутових відходів прирівнюється до порушення громадського порядку. Розмір штрафу за перший випадок не перевищує € 10-50. При неодноразовому порушенні накладається штраф у розмірі € 2500.

В Швейцарії за кожні 5 кілограм несортованих побутових відходів потрібно платити від 2 до 3 франків. За сміття не в спеціальному пакеті стягується 300 франків.

Отже, при вмілому поводженні з відходами, як показує досвід Європи та Азії, вони можуть стати джерелом доходу, процвітання країни та мати великий вплив на покращення екологічної ситуації держави. Варто зазначити, що великий внесок у боротьбу з засміченням побутовими відходами робить, насамперед, людина завдяки своїй самосвідомості як мешканця нашої планети при належному рівні екологічної освіти.

Література

1. Боровський Є. Е. Відходи. Київ: Школяр, 2002. 320 с.
2. Васюченко И. В. История мусора: от средних веков до наших дней. Москва: Текст, 2011. 288 с.

УДК 502.14: 006

Ашимова Т. С., Біатова А. О.

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На сьогоднішній день в Україні спостерігаються глибокі екологічна та економічна кризи, це зумовлено високим рівнем наявності промислових та сільськогосподарських підприємств, високим рівнем забруднення транспортними мережами, нерациональним використанням природних ресурсів упродовж десятків років та закономірностями діяльності адміністративно-командної економіки колишнього СРСР. В використанні природних ресурсів були допущені серйозні похибки без урахування екологічних наслідків. Управлінню охороною довкілля та контролю за якістю довкілля приділялася недостатня увага [1].

Наша держава отримує допомогу від міжнародного співробітництва для розв'язання екологічних проблем. Проте ці фінансові ресурси значно менші, ніж відповідна допомога іншим країнам Центральної та Східної Європи, що пов'язано із запізнілим усвідомленням необхідності та вигідності інвестицій у дану галузь на державному і підприємницькому

рівнях.

Для покращення сучасної екологічної ситуації Україні необхідною умовою є змінення пріоритетів у здійсненні регулювання природокористування та екологічної функції держави. Зокрема, це приведення української нормативно-правової бази у відповідність до міжнародних стандартів права більшості європейських країн, членів ЄС.

Необхідність застосування міжнародних стандартів природоохоронної галузі на сучасній стадії розвитку цивілізації обумовлюється такими чинниками:

- забрудненням навколишнього природного середовища, що має транскордонний характер;
- екологічними проблемами глобального характеру;
- присутність інтернаціональних природних ресурсів;
- міжнародними обов'язками України у галузі охорони довкілля;
- користю від міжнародного обміну досвідом та технологіями, перспективами залучення інтернаціональних інвестицій.

Дотримання міжнародних стандартів та укладання договорів, які використовуються для розроблення природоохоронних заходів у різних країнах є однією з основоположних форм міжнародної кооперації щодо вирішення проблем довкілля. Учасниками двосторонніх і багатосторонніх домовленостей і міжнародних договорів є держави, які мають сумісні проблеми або зацікавлення [2].

Найбільш важливою природоохоронною ініціативою міжнародного значення безперечно вважається розроблення і впровадження серії міжнародних стандартів ISO 14000 систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях.

Фундаментальним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту. Загальні принципи цих стандартів базуються на тому, що в організації повинні бути дотриманні чіткі процедури, розроблені документи, призначені відповідальні за певні галузі екологічного функціонування [3].

Стандарт ISO 14001: 2004 є одним з базових стандартів ISO серії 14000. Цей стандарт є єдиним офіційним міжнародним документом, що установлює умови до системи управління навколишнім середовищем (СУНС), і може бути використаний для створення СУНС на підприємстві.

Міжнародні стандарти серії ISO 14000 з охорони довкілля та екологічного менеджменту на даний час дають змогу підприємствам сприяти створенню елементів продуктивної системи управління якістю навколишнього середовища (СУКОС), які можуть бути застосовані в уже діючій системі управління і узгоджуватися з роботами в інших сферах (підприємницька діяльність, якість продукції, охорона здоров'я населення).

Таким чином, адаптація законодавства України до стандартів ЄС полягає у поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням вимог ЄС, зокрема й в екологічній сфері.

Література

1. Васечко О. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі охорони довкілля. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13483/1/14_73-78_Vyp_24_Nac-idea.pdf
2. Грицак Л. Р. Міжнародне екологічне право і співробітництво України в екологічній сфері. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/5849/129/>
3. Арбатова Н. К. Співробітництво України та ЄС в сфері охорони довкілля / Арбатова Н. К., Кокеєв А. М. URL: <http://lib.znate.ru/docs/index-272010.html?page=3>

УДК 502.171: 63

Басараб А. В.

ОРГАНІЧНЕ АГРОВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Забезпечення сталого розвитку агросфери неможливе без розробки нової, соціально відповідальної стратегії ведення сільського господарства, метою якої є збалансування економічних, соціальних та екологічних процесів як у середині конкретної держави, так і на світовому рівні. В сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище та необхідності досягнення продовольчої безпеки органічне виробництво є перспективним напрямом розвитку аграрного сектора економіки України.

В Україні є всі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва – потужний природний потенціал; сприятливі кліматичні умови; висока родючість ґрунтів; наявність великих площ екологічно чистих сільськогосподарських угідь; низький рівень використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин; забезпеченість аграрної сфери економіки трудовими ресурсами; наявність ринку потенційних споживачів; експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС. Ґрунтово-кліматичні умови України дозволяють значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками можуть досягти 7 % сільськогосподарських угідь у 2020 році [1].

Доцільність органічного виробництва в умовах ринкової економіки визначається зіставленням та оцінкою потенційних конкурентних переваг та недоліків і ризиків. У цілому, конкурентні переваги органічного виробництва сільськогосподарської продукції можна сформулювати за такими групами: економічні (ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва; підвищення самодостатності та скорочення залежності виробників від невігідних умов зовнішнього фінансування; підвищення

конкурентоспроможності товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках; фінансова підтримка іноземними організаціями; відродження сільських територій та забезпечення їх сталого розвитку; зміцнення експортного потенціалу держави), екологічні (мінімізація впливу агровиробничих процесів на довкілля; сприяння збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах; покращення структури та біологічної активності ґрунту, відновлення балансу поживних речовин), соціальні (підвищення рівня зайнятості сільського населення; створення нових перспектив для малих та середніх агроформувань; покращення здоров'я нації; розвиток сільської місцевості) [2].

Істотно обмежують розвиток ринку органічних продуктів харчування України такі чинники: відсутність належних законодавчих актів і складна процедура органічної сертифікації такої продукції за діючими міжнародними стандартами, перш за все нормами Європейського Союзу, відсутність власних національних стандартів; недостатнє інституційне забезпечення та відсутність фінансової підтримки даної сфери діяльності зі сторони держави; недостатня поінформованість населення, виробників, органів державної влади та управління про можливості і перспективи розвитку органічного виробництва в регіоні, його переваги; недостатній рівень професійних знань і досвіду суб'єктів господарювання щодо здійснення органічного виробництва, відсутність кваліфікованих кадрів і системи їх підготовки в цьому напрямку; переважання експорту органічної сировини; високі величини торгових надбавок на органічні продукти харчування в торговельних мережах України, що зменшує їх доступність для споживачів; недостатність інформації у споживачів про органічні продукти, їх переваги в порівнянні з неорганічними і користь для здоров'я [3].

Незважаючи на труднощі, Україна досягла значних результатів щодо розвитку аграрного органічного виробництва. Про це свідчить збільшення площ органічних сільськогосподарських угідь. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає вже понад чотириста тисяч гектарів.

Перехід до системи органічного виробництва сприятиме адаптації агробізнесу до світових умов господарювання та значно посилить конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Основними стратегічними пріоритетами ефективного розвитку органічного виробництва є: удосконалення відповідної нормативно-правової бази; ефективна державна підтримка з метою підвищення конкурентоспроможності органічної продукції; удосконалення інфраструктури ринку органічної продукції; державне сприяння популяризації екологічного землеробства.

Література

1. Христенко Г. М., Органічне агровиробництво в Україні: проблеми и перспективи розвитку. *Економічний форум*. 2018. №1. С. 123–129. URL: \Downloads\ecfor_2018_1_20.pdf
2. Новак Н. П., Принципи та конкурентні переваги розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2016. №9. С. 30–33. URL: \Downloads\agrosvit_2016_9_7.pdf
3. Ковальчук С. В., Забурмеха Е. М., Маркетингові цифрові технології у дослідженні споживачів органічної продукції. *Marketing and Digital Technologies*. 2017. №1. С. 34–51. URL: \Downloads\mardigt_2017_1_1_7.pdf

УДК 502.174: 006

Біатова А. О., Конопльова В. О.

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ З ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ ВІДХОДАМИ

Система стандартів з захисту довкілля від забруднення відходами є невідривною складовою частиною комплексу стандартів нашої країни через необхідність стабільного врахування впливу людської діяльності на навколишнє природне середовище, який з кожним днем все більше зростає у часі та просторі. Рівень якості життя характеризує природне середовище для безпечності та комфортній життєдіяльності в ньому. Якість навколишнього середовища має великий вплив на якість продукції, сировини, матеріалу, якими населення користується кожен день. Також рівень забруднення довкілля має великий вплив на здоров'я населення. Тому ця проблема привертає все більшу увагу всього світу і потребує контролю в усіх сферах життя людства.

Проблеми навколишнього середовища за самою своєю природою є міжнародними: національні кордони не мають реального значення, вода невловима і її потоки протікають скрізь кордони різних країн. Потоки вітру також не зважають на перешкоди, такі як державні кордони та вільно переміщаються над усім світом.

Якщо води та атмосферне повітря мігрують між країнами, те саме робиться із забруднюючими речовинами, які в них розчинені. Тому у цілому світі підіймається така проблема, як захист довкілля від забруднення відходами НПС. Міжнародний досвід у цій екологічній сфері дуже великий, тому є багато методик за якими наша країна може виправити ситуацію із забрудненням довкілля чи, хоча б, знизити усі можливі ризики. Україна має шанс уникнути багатьох помилок у вирішенні проблем з захистом довкілля на досвіді, який люб'язно надають нам різноманітні країни. По цій причині планування усіх проектів по захисту територій від забруднення не обійдеться без застосування міжнародних

стандартів.

Система екологічних стандартів та норм поділяється на:

– міжнародні – стандарти і нормативи, які розроблені міжнародними організаціями. Вони не є обов'язковими для виконання, їх підтримують тільки ті країни, що підписали відповідні міжнародні угоди (конвенції та інші документи). Прикладом міжнародних стандартів є:

ГОСТ 17.0.0.04–90 Охрана природы. Экологический паспорт промышленного предприятия. Основные положения.

ГОСТ 1803–91 Правила оформления документов на технологические процессы сбора и сдачи технологических отходов

ГОСТ 17.9.0.1–99 Выявление отходов и представление информационных данных об отходах. Общие требования

ГОСТ 17.9.0.3–2001 Биосферозагрязнители. Термины и определения

ГОСТ 17.9.0.4–2001 Этаны технологического цикла отходов.

ГОСТ 17.9.0.5–2001 Паспорт опасности отходов.

ГОСТ 17.9.1.1–99 Классификация отходов.

ГОСТ 17.9.1.2–2001 Идентификация и кодирование. Основные положения.

– державні – стандарти і нормативи, які мають директивний характер у межах кожної окремої країни; є обов'язковими щодо виконання на рівні регіонів (адміністративно-територіальних одиниць) всередині країни. Прикладом державних стандартів є:

ДСТУ 2195–99 Охорона природи. Поводження з відходами.

ДСТУ 3910–99 Охорона природи. Поводження з відходами. (ГОСТ 17.9.1.1–99) Порядок найменування відходів за генетичним принципом і віднесення їх до класифікаційних категорій.

ДСТУ 3911–99 Поводження з відходами. Виявлення відходів і подання (ГОСТ 17.9.0.1 – 99) інформаційних даних про відходи. Загальні вимоги

ДСТУ 2102–92 Ресурси матеріальні вторинні. Терміни та визначення

ДСТУ 2731 –94 Порядок збирання, зберігання і перероблення відходів

ДСТУ БА. 1.1 –26–94 Відходи промисловості для будівельних виробів. Терміни та визначення

– регіональні і локальні – норми, що встановлюються на рівні окремих територіальних одиниць місцевими органами влади, або державні стандарти, які частково дозволяється змінювати з метою кращого врахування регіональних екологічних аспектів;

– галузеві і спеціальні – норми, які діють тільки в межах окремих галузей і виробництв.

У сучасному світі питання захисту довкілля від забруднюючих речовин стає на

першому місті. Призначення системи стандартів із захисту навколишнього природного середовища – це забезпечення виконання системи екологічного законодавства, на основі якого визначаються основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та контролю екологічної безпеки, розробляються природоохоронні програми для екологічно неблагополучних районів.

Література

1. Гетьман А. П. Екологічне право / Гетьман А. П., Анісімова Г. В., Бредіхіна В. Л. Харків: Право, 2013. 432 с.
2. Про стандартизацію: Закон України від 30.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 31.

УДК 502.174

Булавицька А. С.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОВОДЖЕННЯМ З ВІДХОДАМИ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ФУНКЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

Раціональне і комплексне використання відходів є одним з головних напрямків еколого-економічної діяльності на шляху до сталого розвитку держави.

Стабілізація економічного розвитку країни призвела до загострення проблеми відходів, особливо в індустріально навантажених регіонах, до яких відноситься Донбас. Сформована структура промислового виробництва та її багатогалузева спрямованість у Донецькому регіоні обумовили утворення значних обсягів відходів, утилізація яких ускладнена в силу ряду причин: техніко-технологічних (низький рівень переробки відходів, обумовлений багатогалузевою спрямованістю промислового виробництва; відсутність сучасних технологій переробки окремих видів відходів; високий відсоток зносу природоохоронного устаткування); економічних (високі капітальні вкладення в розробку нових маловідходних технологій і значний період їхньої окупності; відсутність пільг для підприємств, що займаються утилізацією відходів; вартість вторинної сировини часто вище первинної); організаційних (низький рівень мотивації підприємств і населення у повторному використанні відходів; недосконала система державного контролю; неефективне функціонування системи державного інформаційного забезпечення; відсутність комплексного підходу до рішення проблеми поводження з відходами) [1].

В результаті кількість накопичених відходів щорічно збільшується, їхнє розміщення вимагає додаткових площ землі і призводить до інтенсифікації забруднення навколишнього природного середовища, що негативно позначається на стані здоров'я населення. Таким чином, виникає суперечка між економічним розвитком держави та охороною навколишнього

середовища, яку потрібно розв'язувати на основі комплексного підходу до державного управління поводженням з відходами [1].

Одним з напрямків оптимізації державного управління поводженням з відходами є екологічний аудит, спрямований на збалансування державної політики і політики товаровиробника, узгодженості екологічних і економічних показників розвитку країни. Досвід розвинутих країн (Великобританія, Німеччина, Скандинавські країни) підтверджує ефективність використання екологічного аудиту. Треба відмітити, що безпосереднє використання закордонного досвіду по впровадженню функцій екологічного аудиту не принесе ефективних результатів через особливості функціонування економічної системи в Україні. Тому виникає необхідність у розробці адаптованої до вітчизняних умов методології та методики екологічного аудитування, а також механізмів використання результатів екоаудиту для оптимізації функціонування системи управління природоохоронною діяльністю [2].

Сучасний механізм управління в природоохоронній сфері включає державні (екологічна інспекція і експертиза) і недержавні (оцінка впливу на навколишнє середовище – ОВНС і громадська екологічна експертиза) види регулювання і контролю. Аналіз, екологічний контроль, які виконувався регіональними відділеннями Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, ґрунтувався на функціях перевірки, контролю і покарання за недотримання природоохоронного законодавства та була відсутня рекомендаційна функція. Тому є необхідним незалежний контроль, що не буде приводити до покарання без можливості виправлення ситуації добровільно і за власні кошти, а саме екологічний аудит [1].

Приймаючи до уваги норми діючого законодавства та існуючі недоліки в методичному забезпеченні екологічного аудиту, пропонуємо обов'язкове його використання для підприємств, діяльність яких сприяє підвищенню рівня екологічної небезпеки в регіоні, перелік яких запропоновано затверджувати регіональними органами влади, базуючись на достовірних показниках екологічного моніторингу з урахуванням вірогідності екологічних аварій. Також необхідно проведення екологічного аудиту для територій, на яких тривалий час зберігалися відходи. Для інших об'єктів застосовувати добровільний екологічний аудит [2].

На основі виявлених тенденцій щодо утворення і накопичення відходів, враховуючи їх негативний вплив на довкілля і здоров'я населення, а також потенційну економічну цінність деяких їх видів, була виявлена пропорційна залежність між обсягами виробництва і забруднення. Це потребує комплексний підхід до проблеми відходів, а саме урахування ресурсного, екологічного і методико-організаційного аспектів. Ресурсна складова має бути

орієнтована на визначення цінності відходів та їх рециркуляцію, виявлення технологічних можливостей заміни первинної сировини вторинними ресурсами. Забезпечення екологічної безпеки в державі має здійснюватися шляхом мінімізації обсягів відходів, зниження їх токсичності, розробки і впровадження методів їх утилізації (екологічний аспект).

Методико-організаційний підхід включає удосконалення науково-методичного, нормативного і інформаційного забезпечення процесу поводження з відходами, використання фінансових, правових, економічних і адміністративних важелів в системі державного управління. Неefективне управління в сфері поводження з відходами пов'язані з недосконалістю організаційної структури управління, обумовленої її галузевою спрямованістю протягом значного періоду часу замість комплексного підходу, а також недосконалим економіко-правовим механізмом і інформаційним забезпеченням [1, 2].

Для ефективного управління доцільно розділити рівні і напрямки дослідження: на рівні окремого підприємства потрібно удосконалювати процес поводження з промисловими, а на рівні регіону і міста – як з промисловими, так і з побутовими відходами. Техніко-технологічне обладнання, яке використовується для транспортування і складування відходів, має високий відсоток зносу, внаслідок чого підвищується негативний вплив відходів на довкілля. Збільшується кількість несанкціонованих звалищ відходів внаслідок відсутності належного екологічного контролю за підприємствами з боку державних органів.

Дані щодо обсягів і видів відходів неможливо вважати достовірними приймаючи до уваги недосконалість функціонування системи первинного обліку і аналізу. Діюча система обліку основана на диспетчерських даних, в яких не визначаються підсумкові показники (за місяць, рік), не перевіряються на вірогідність, виключена перевірка санепідемстанції і громадськості, а отримані дані передаються відразу заступникові голови виконкому. Таким чином, не розроблені механізми проведення екологічного аудита, складовою частиною якого є облік і аналіз [2].

Важливо відмітити, що існуюча система управління взагалі спрямована не на запобігання обсягів утворення відходів, а на виявлення методів і засобів їх утилізації. Функція мотивування керівників на зміну існуючої системи відсутня, населення теж не має стимулів щодо зміни споживчої поведінки. Функція контролю номінально існує, а практично вся робота зводиться до стягнення штрафів і накладення покарань.

На основі виявлених недоліків сформульовані напрямки удосконалення існуючої системи управління поводженням з відходами, згрупувавши їх наступним чином:

1. економічно спрямовані: впровадження селективного збору відходів і диференціація тарифів на цій основі, надання податкових пільг для підприємств, що будуть працювати в цій сфері, залучення інвесторів, а також спеціалізованих організацій з закордону; стимулювання

населення; надання кредитів або пільг суб'єктам господарювання на початковому етапі;

2. організаційно-методичні: проведення ліцензування перевізників відходів з метою підвищення якості послуг; впровадження конкурсів або відкритих торгів (тендерів) з отримання права на вид діяльності в сфері поводження з відходами на території області; підвищення екологічної свідомості шляхом впровадження інформаційного забезпечення населення.

Треба удосконалити методику проведення екологічного аудиту поводження з відходами на підприємстві за рахунок розробки форм збору та узагальнення первинних даних щодо обсягів відходів і умов їх збереження, поточного аналізу і звітності по результатам аудиту, а також класифікації інформаційного забезпечення процесу поводження з відходами. По результатам формується комплекс заходів, які доцільно групувати на заходи щодо зниження кількості відходів та їх токсичності, рециркуляції потоків відходів і удосконалення системи екологічного менеджменту в сфері поводження з відходами. Звітність за результатами екоаудиту запропоновано складати з акту аудитування, аудиторського звіту и аудиторського висновку, який може бути позитивним, умовно-позитивним, негативним, а може бути відмовлено у видачу висновку. Від виду аудиторського висновку залежать подальші дії замовника аудиту і результативність аудиторської діяльності: відмова від виконання рекомендацій – повторне проведення аудиту або виконання рекомендацій в повному обсязі чи по окремим розділам [1, 2].

З метою підвищення результативності функціонування системи державного управління поводженням з відходами необхідно розширювати функції екологічного аудиту, які полягають в удосконаленні системи первинного обліку в сфері поводження з відходами, у формуванні універсального інформаційного банку даних і налагодженні процесу надання консалтингових послуг [1].

Таким чином, мають місце наступні вигоди від проведення екологічного аудиту. Для підприємств – удосконалення системи екологічного менеджменту, виявлення потенційних проблем, зниження штрафів і платежів за забруднення довкілля, підвищення іміджу, зниження ймовірності аварійних ситуацій, підвищення конкурентоздатності продукції. Для органів влади – зниження сумарного негативного впливу на навколишнє природне середовище в регіоні і досягнення оптимальної взаємодії техногенного і природного середовища, і, як наслідок, підвищення добробуту населення, зниження захворюваності. Для інвесторів – одержання економічної вигоди від стабільно працюючого підприємства. Для держави в цілому – отримання екологічного, соціального і економічного ефектів.

Отже, впровадження запропонованих заходів дає змогу підвищення управління поводженням з відходами в регіоні за рахунок розширення функцій екологічного аудиту в

системі управління, що сприяє досягненню збалансованого соціально-економічного і екологічного розвитку регіону і держави.

Література

1. Дмитренко І. М. Екологічний аудит в контексті сталого розвитку Донецького регіону. *Вісник Донецького університету економіки і торгівлі: серія «Економічні науки»*. 2000. № 7. С. 61–65.
2. Шафоростова М. М. Екологічний аудит – шлях до сталого розвитку. *Експрес-новини: наука, техніка, виробництво*. 1999. № 3–4. С. 18–19.

УДК 504 (477.74)

Василенко А. О.

ЕКОЛОГІЧНА ОБСТАНОВКА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

При оцінці екологічного стану Одеської області слід враховувати, що це місто є не тільки великим портовим і промисловим центром України, але і курортно-туристичним. Перше являє собою високе техногенне навантаження на навколишнє природне середовище, а друге – високі вимоги до якості.

Портовий вузол Іллічівськ – Одеса – Південний, що простягнувся вздовж узбережжя Чорного моря на 60 км, створює дуже жорсткий екологічний стан морської екосистеми Одеського регіону [1].

Порт чинить великий вплив на навколишнє середовище, бо розташований практично в центрі міста. Велика кількість вантажного транспорту, що прямує до порту, призводить до збільшення викиду забруднюючих речовин. Також забруднення морського середовища відбувається через викид у море неочищених або не досить очищених стічних стоків з міської території, індустріальних стоків підприємств та розливів нафти. В цих районах спостерігається високий рівень евтрофікації вод, підвищений вміст біогенних речовин і нафтопродуктів у воді та донних відкладеннях. Внесок зазначених джерел забруднення становить до 60 % від загального забруднення прибережних вод Одеси [2].

При дослідженні стану забруднення атмосферного повітря в Одеській області, слід зауважити, що область характеризується особливими умовами, які викликані її приморським розташуванням. Наявність бризових циркуляцій сприяє накопиченню забруднюючих речовин в атмосферному повітрі. Основними забруднювачами атмосферного повітря в регіоні залишаються підприємства суднобудування, машинобудування, нафтопереробної, цементної, хімічної та нафтохімічної промисловості, на які припадає майже 75 % від загального обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Також значною мірою на стан атмосферного повітря населених міст області впливають викиди пересувних джерел.

Надходження шкідливих речовин від автотранспорту домінують над викидами від стаціонарних джерел, майже в усіх районах та містах області. Загальна кількість викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел, станом на 2019 рік становить 103, 6 тисяч тонн [3].

Одеса, крім того, є великим курортно-рекреаційним центром України. Чорне море та лікувальні грязі Куяльницького лиману створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини, але в останні роки екологічна ситуація в регіоні викликає занепокоєння. Практично щороку закриваються для купання одеські пляжі через небезпечний санітарний стан морського середовища в прибережній зоні.

Також досить гостро стоїть проблема утилізації смітєвих відходів. В даному регіоні відбувається тільки їх накопичення, і, як в слідстві розширення необладнаних звалищ, що веде до забруднення ґрунтових вод. Нещодавно дозріла необхідність будівництва заводу з утилізації сміття та переробки його у вторинну сировину [4].

Таким чином, Одеська область не розглядається як зона підвищеного екологічного ризику, але тут діють чинники, які призводять антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище, що створюють її незадовільний стан. Величезна територія міста, яка простяглися на десятки кілометрів, уздовж берега моря і лиманів, повинна бути захищена та збережена.

Література

1. Одеса – Основи екології. URL: <https://studbooks.net/56685/ekologiya/odessa> (дата звернення: 23.12.2019р.).
2. Основні екологічні проблеми в Одеській області. URL: https://revolution.allbest.ru/ecology/00745685_0.html (дата звернення: 22.11.2019р.).
3. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.12.2019 р.).
4. Власенко Е. Г. Екологічна ситуація міста Одеси. Електронний посібник. URL: <dspace.onu.edu.ua> (дата звернення: 23.12.2019р.).

УДК 502.174.1 (477)

Василенко Н. Д.

ПРОБЛЕМА НАКОПИЧЕННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах проблема накопичення відходів виробництва і споживання є однією з провідних загроз екологічній безпеці держави. В Україні збільшуються обсяги накопичення відходів, кількість полігонів для їх захоронення й площі несанкціонованих звалищ, погіршується санітарний стан населених пунктів. Крім того, тривають процеси забруднення

річкової мережі відходами вуглевидобувної, хімічної та металургійної промисловості, об'єктів інфраструктури комунального й сільського господарства. При цьому вкрай недостатньо впроваджуються сучасні технології залучення відходів до господарського обігу, практично не використовується позитивний міжнародний досвід у сфері поводження з відходами і регулювання обігу небезпечних речовин [1].

Усе це негативно впливає на довкілля, що призводить до погіршення умов життєдіяльності населення, стану його здоров'я, а також значних економічних збитків і соціального напруження. Оскільки проблема ефективного поводження з відходами є важливим чинником забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення, то вона вкрай актуальна для України.

Послідовність заходів у сфері управління відходами:

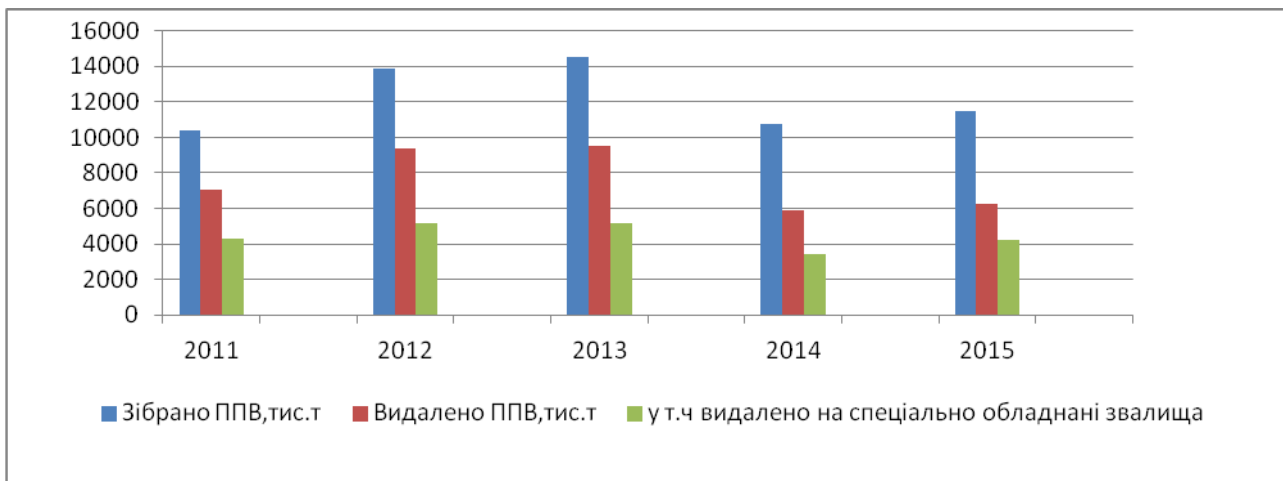
- обмеження (мінімізація) утворення відходів шляхом оптимізації виробництва і продукції;

- максимально можлива утилізація відходів шляхом створення системи заходів зі збирання, зберігання, попередньої обробки, транспортування тощо;

- остаточне видалення і захоронення лише тих відходів, які на даному етапі розвитку техніки й технології не можуть бути перероблені іншим шляхом, і застосування таких методів, які не завдають шкоди навколишньому середовищу.

На рис. 1 наведена динаміка поводження з побутовими відходами за 2011-2015 рр. Данні доводять, що в Україні ця проблема вимагає негайного вирішення, адже більшість відходів зберігається на звалищах, тоді як в європейських країнах така частка відходів переробляється.

Основними засобами реалізації принципів поводження з відходами в ЄС є: встановлення принципу «забруднювач платить»; проведення фіскальної політики, спрямованої на посилення економічних важелів витіснення багатовідходних технологій, особливо пов'язаних з утворенням токсичних відходів; застосування економічних інструментів для сприяння максимальній утилізації відходів; упровадження на об'єктах захоронення відходів відносно простих і досить ефективних, економічно реальних інженерно-технічних рішень зі зменшення негативного впливу відходів на навколишнє середовище з відповідним моніторингом [2].

Рис 1. Динаміка поводження з побутовими та подібними відходами в Україні за 2011-2015 рр.

Принципи ЄС в сфері поводження з відходами забезпечує:

- збереження природи та ресурсів, необхідність мінімізації, а де можливо, уникнення відходів;

- зменшення впливу відходів на здоров'я людини та навколишнє середовище, зокрема зменшення обсягів небезпечних речовин у відходах;

- адекватну інфраструктуру, створення комплексної мережі об'єктів видалення, яка ґрунтується на принципах наблизеності та самодостатності [3].

У країнах ЄС велика увага приділяється популяризації продукції, виробленої з використанням вторинних матеріалів. За показниками рентабельність такого виробництва може поступати екологічній цінності. Високий рівень еколого-правової свідомості громадян – результат синтезу інформаційно просвітницької кампанії, економічного стимулювання «екологізації» виробництва і всіх сфер суспільного життя в цілому, механізму дієвих превентивних заходів. Ключовими елементами стратегії управління відходами є запобігання їхньому утворенню або мінімізація обсягів відходів, а далі – їхнє повторне використання, Утилізацію чи знешкодження передбачається застосовувати тільки тоді, коли будь-яка інша дія, спрямована на мінімізацію відходів, є неможливою. Таким чином, використання і впровадження методів запобігання утворенню відходів є першочерговим принципом європейської стратегії у сфері поводження з відходами. При цьому управління відходами в країнах ЄС передбачає такі пріоритети щодо здійснення утилізації (видалення) відходів: заохочення до повторного використання; надання переваг утилізації, особливо рециркуляції; мінімізація кількості відходів, що підлягають видаленню; видалення відходів безпечним способом, причому якомога ближче до місця їхнього виробництва і не зменшуючи ефективності операцій з оброблення відходів. Отже, основними є заходи щодо запобігання саме утворенню відходів.

Література

1. Кірова М. О. Проблеми поводження з відходами в контексті забезпечення екологічної безпеки України. URL: http://www.nbuu.gov.ua/j-pdf/Zp_2017_4_32.pdf
2. Іванова Ю. В., Муратова Н. І. Стан і проблеми утилізації і видалення побутових і промислових відходів в Україні і країнах ЄС. URL: http://www.irbis-nbuu.gov.ua/cgi-bin/...cgiirbis_64.exe?
3. Петрук М. П., Козій О. І., Вахула О. М., Яцюк Р. А. Екологічні та правові аспекти утилізації твердих побутових відходів. URL: http://www.nbuu.gov.ua/j-pdf/Nashp_2017_3_32.pdf
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 502.211: 572

Галкіна О. В.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЛЮДИНИ ВИСОКОГІР'Я. АДАПТАЦІЯ СИСТЕМ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДО ГІРСЬКОГО КЛІМАТУ

В процесі тривалої адаптації до нестачі кисню організм корінних жителів високогір'я пристосувався енергетично більш економно здійснювати газообмін. Велика киснева ємкість крові та висока спорідненість гемоглобіну до кисню створюють умови для помірної активності серцево-судинної системи. Необхідний запит організму до кисню задовольняється за рахунок кращої утилізації O_2 в тканинах завдяки більш ефективній організації біофізичних механізмів клітинного метаболізму. Морфологічні характеристики корінних жителів гір вказують на обумовлене підвищенням основним обміном більш масивну статуру. Велика грудна клітка поєднується з більш високою життєвою ємністю легень. Відносне збільшення довгих кісток скелета пов'язують з гіпертрофією кісткового мозку, яка співвідноситься з підвищенням еритропоезом.

Для більшості високогірних популяцій характерно уповільнення ростових процесів і термінів статевого дозрівання. Перерахований комплекс спадково закріплених морфофункціональних рис визначають як високогірний адаптивний тип, що сформувався в результаті пристосування поколінь людей до основного зовнішнього чиннику – гіпоксії [1].

Умови в горах характеризуються не тільки низьким барометричним тиском та пов'язаною з цим гіпоксифією. З висотою змінюються такі показники [2]: температура, вологість повітря, фізичні та хімічні характеристики повітря, швидкість вітру, напруженість електричного та магнітного полів Землі, інтенсивність потоку космічних часток, сонячне випромінювання в діапазоні від інфрачервоного до ультрафіолетового, радіаційне опромінювання в діапазоні від рентгенівського до γ -опромінювання. Ці фактори спричиняють зміни в середовищі, де перебуває людина, змінюють властивості молекул води,

викликають дисоціацію та іонізацію молекул кисню, підвищують рівень їх збудження. Особливості гірського клімату справляють значний фізіологічний вплив на організм. Вірогідно, що транспортування видозміненого в умовах гір кисню та його утилізація в тканинах відбуваються шляхами, відмінними від процесів за участю кисню в нормальних умовах. Унаслідок цього можливі зміни у процесах дифузії кисню, його розчинності у воді, зв'язку з гемоглобіном, проникності крізь шкіру тощо.

Крім того, не можна виключити прямий вплив змінених електричного та магнітного полів Землі на саму молекулу гемоглобіну, на систему перенесення еритроцитів (електродинамічно активних заряджених частинок), що викликає появу струмів конвекції та зміни у реологічних властивостях крові. Вплив умов високогір'я на організми містить також інформаційну складову. Отже, на висоті з'являється своя специфіка в процесах спадковості, адаптації, еволюції, зміні структур в онтогенезі та філогенезі [3].

Висотний поріг викликає відповідні зрушення в організмі людини, варіює у залежності від клімато-метеорологічних умов різних гірських систем. Крім того, він залежить від індивідуальних особливостей, статі і віку людей, їх фізичного та психічного стану, рівня тренуваності, наявності «висотного досвіду». З підніманням на висоту спочатку у людини з'являються зрушення фізіологічних функцій різних систем організму, спрямовані на пристосування – адаптацію.

Однак вище порогу люди починають скаржитися на хворобливі прояви, такі як головний біль, запаморочення, нудота, блювання, диспепсичні явища, напади задухи та ін. Можуть виникнути ускладнення: набряк легенів, набряк мозку. Цей симптомокомплекс має назву «гірська хвороба». При подальшому підніманні на висоту компенсаційні механізми перестають функціонувати і може наступити смерть.

Стан кисневого голодування, який виникає у людини у горах, називається гіпоксичною гіпоксією. Виділяють дві її форми: гостру і хронічну. Гостра гіпоксія з'являється при відносно короткому впливі нестачі кисню, який обчислюється секундами, хвилинами чи годинами. Хронічна гіпоксія розвивається, коли людина перебуває в умовах дефіциту кисню більш тривалий час (дні, тижні, місяці, роки).

Адаптивні реакції людей, що потрапили у гірські умови, зачіпають регулюючі системи організму. Це, у свою чергу, активізує функції киснетранспортуючих систем (дихання, кровообіг, крові) і мобілізує енергетичні ресурси організму. Між цими двома фазами знаходиться проміжна фаза нестійкої адаптації. Таким чином, у ході пристосування до умов високогір'я всі системи організму людини починають функціонувати більш економно, пристосовуючись до того, щоб брати зі збідненого киснем середовища якомога більше кисню. Однак для цього необхідні досить значні терміни [4].

Література

1. Гора Е. П. Екологія людини. Москва: Дрофа, 2007. 540 с.
2. Белошицкий П. В., Красюк А. Н. К проблеме высокогорного климата и фармакотерапии / Высокогорье и организм. Фрунзе: БИ, 1968. С. 159–162.
3. Белошицкий П. В. Проблема комплексных воздействий на организм. Автоматизированный анализ гипоксических состояний. Нальчик-Москва: БИ, 2003. С. 49–50.
4. Василенко І. А., Трус І. М., Півоваров О. А., Фролова Л. А. Екологія людини: підручник для студентів спеціалізованих коледжів та вищих навчальних закладів III-IV рівнів-Дніпро Акцент: ПП, 2017.

УДК 502.51 (477)

Гамідова Т. Я.

ВОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД

На сучасному етапі розвитку країни та суспільства в цілому набуває катастрофічних глобальних масштабів конфлікт між людиною та природою. Протиріччя між потребами суспільства та природними ресурсами, і обмеженням цих ресурсів. Також у результаті антропогенного впливу на природу відбувається забруднення природних вод, у результаті цього змінюється їх склад і властивості, що і призводить до погіршення якості води для вживання.

Джерелами основного централізованого водопостачання є поверхневі води, тому саме від них залежить якість питної води. В Україні об'єктами поверхневих вод є річки, водосховища, ставки, озера, канали які займають майже 24, 15 тис км², це близько 4 % території України. 48 % свіжої води для споживання промисловості, 12 % йде на комунальне господарство [1].

Вода у суспільстві є важливою для економічного змісту, розвитку та вживання її людиною. Але на жаль в Україні фактично не залишилося поверхневих водних об'єктів які повністю відповідають екологічному стану першої категорії. Нові моделі розвитку в країнах світу призводять до погіршення водних ресурсів. До малозабезпечених країн за запасами води які є доступними і їх використання належить Україна. Довготривалі втручання людини до екосистеми призвело до суттєвих якісних та кількісних змін. З цього і виникає необхідність захисту ресурсів прісної води, та оптимального використання вод.

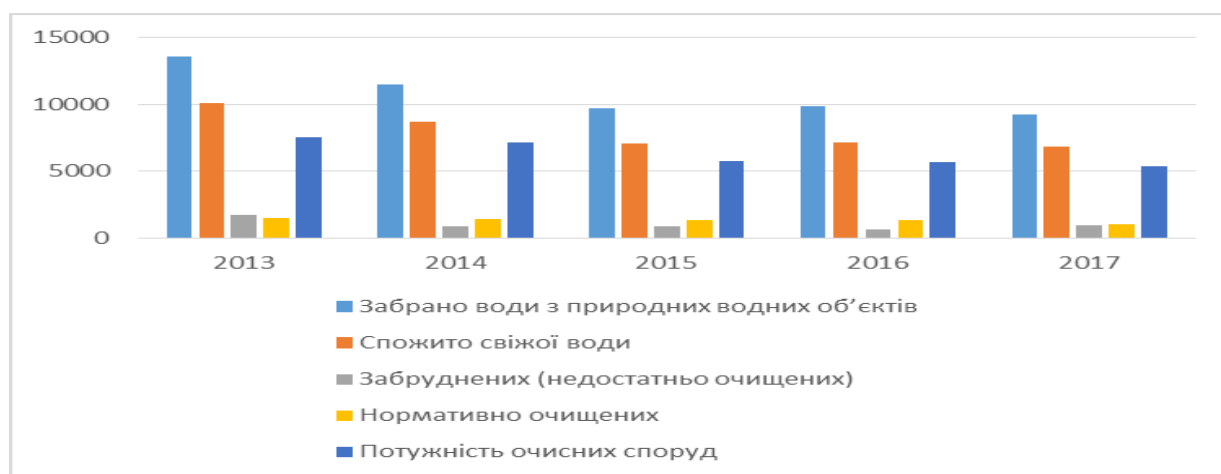
Дніпро є головним постачальником води в Україну. Маленькі річки, притоки яких налічується понад 63 тис. теж мають велике значення. Але стан малих річок є надто складним: більш ніж 20 тис. зникло та пересохло. Це і є умовленою деградацією великих річок України. Тому гостро стоїть питання про збереження і захист вод України.

Основними чинниками забруднення водних об'єктів басейну р. Дніпро є:

- чорна та кольорова металургія;
- енергетичне та транспортне машинобудування;
- сільське господарство;
- комунальне господарство;
- атмосферні опади.

На санітарно-епідемічну ситуацію Дніпра впливає вміст органічних і хлорорганічних сполук. Перевищення санітарних норм за різними показниками коливається в межах 1, 1–4, 0 рази. Очисні споруди водопроводів не можуть перешкоджати потраплянню цих сполук у питну воду. В аварійному становищі нині перебуває 19, 9 тис. км, або 26 %, водопровідних мереж. Часті аварії на водопровідних мережах спричинюють вторинне забруднення питної води і небезпеку виникнення та поширення інфекційних захворювань [2].

Також велике значення води залежить від очищення стічних вод які скидають у водні об'єкти. Є три категорії стічних вод: нормативно очищені та забруднені; нормативно чисті; – недостатньо очищені (без очищення). Одними з основних забруднювачів стічних вод є усі комунальні стоки, які скидають не достатньо очищені речовини у водні об'єкти [3]. Основні показники використання та охорони водних ресурсів в Україні за 2013-2017 роки наведено у рис. 1 [5].

Рис.1. Основні показники використання та охорони водних ресурсів за 2013-2017 рр, м³

Отже, проблеми поверхневих вод, водних ресурсів, стічних вод України є дуже гострими проблемами, які на даному етапі не мають вирішення. Так як з погіршенням стану цих ресурсів погіршується економічна і соціальна ситуація, що може призвести до необхідності скорочення обсягів використання водних ресурсів України.

Література

1. Сотников А. С. Головні річкові системи України. URL: <https://allbest.ru>
2. Навчальний матеріал. Сучасний стан і головні проблеми водних ресурсів України. URL:

https://pidruchniki.com/10560412/ekologiya/suchasniy_stan_golovni_problemi_vodnih_resursiv_u_krayini

3. Іванко В. Г., Ольвінська Ю. О. Статистичний аналіз стану та використання водних ресурсів України. URL: https://docs.google.com/document/d/1E7QddicA7j-Pbh7Fkr2_yYF1mkU67CrazBhqQ0RaHOY/edit

4. Бастюк Б. В. Водні ресурси України. URL: <https://allbest.ru>

5. Державна служба статистики України. Основні показники використання та охорони водних ресурсів. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 502.12

Гелих Я. С.

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення.

Екологічні проблеми світового масштабу зумовили необхідність кардинальних змін у ставленні людини до природи, і до самої себе. Людина перебуває в залежності від природи і в разі порушення людиною принципу природовідповідності шкода спричиняється не лише і не тільки природі, а передовсім власне людині.

Від стану екології залежать стан здоров'я людей, тривалість їхнього життя, специфіка демографії тощо. Значною мірою середнє число тривалості життя зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок провадження виробничої діяльності підприємств.

Стан сучасного екологічного виховання й освіти в Україні в умовах сьогодення визначають кількість наукових досліджень у цій галузі, так і спроби держави і громадськості створити дієве поле для реалізації основних завдань охорони навколишнього середовища [1].

Аналіз першопричини критичного стану навколишнього середовища дозволив фахівцям різних галузей знань зробити висновок про те, що екологічна криза за своєю суттю має світоглядний, духовно-етичний характер. Це означає, що й вихід із неї потрібно пов'язувати передусім із викорінюванням у сучасній молоді уявлень про безмежні багатства природи та про людину як її підкорювача, під впливом яких у неї формується сприйняття природи лише як утилітарної цінності [2].

На сьогоднішній день молоде покоління вступає в епоху не лише бурхливого розвитку науки і техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції, демографічного вибуху та політичних війн. Сучасні тенденції екологічного виховання пов'язуються з

розумінням природи не лише як суспільної, але й особистісної цінності та, відповідно, формуванням відповідального ставлення до її об'єктів [3].

Передумовою для цього є екологічні знання, наслідком – екологічний світогляд. Екологічну свідомість як моральну категорію потрібно виховувати у дітей з раннього дитинства. На основі екологічного мислення і свідомості формується екологічна культура, яка передбачає ґрунтовні знання про навколишнє середовище (природне і соціальне), екологічний стиль мислення і відповідальне ставлення до природи, уміння вирішувати екологічні проблеми, брати безпосередню участь у природоохоронній діяльності [2].

У школах екологічна освіта сьогодні має незначне місце в природничих предметах. Вони орієнтовані на розвиток в учнів екологічного мислення, забезпечує розуміння взаємозв'язку між природними, соціальними, економічними та політичними явищами. Коли мова йде про екологічні проблеми, то доречно сказати, що кожен повинен подбати про здоров'я та довкілля, в якій він живе, лише тоді можна сподіватися на позитивний результат у цілому.

В основу екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Екологічна освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти [3].

Прищеплення навичок екологічної поведінки активному прошарку населення має стати однією з першочергових завдань української педагогічної науки та практики [4], а потім вже вони будуть привчати своїх дітей до збереження навколишнього середовища.

Література

1. Войтович А. Екологічне виховання учнів початкових класів в Україні та Європі: компаративний аспект. *Молодь і ринок*. 2016. № 2. С. 149-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_2_35
2. Глуханюк В. М., Король В. П. Теоретико-методологічні основи розв'язання проблем екологічного виховання молоді в контексті сучасної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2015. Вип. 51. С.70-75.-URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8148/1/Glukhaniuk_Korol.pdf
3. Морозова Л. П. Проблеми екологічного виховання молоді та шляхи їх вирішення. Л. П. Морозова, І. А. Кирилюк, К. В. Михалевич. «Young Scientist».-2015.-№12 (27). URL:

<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/98.pdf>

4. Титаренко О. М. Формування екологічної поведінки дорослих: економіко-правові аспекти екологічного виховання. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*. Сер.: Педагогіка. 2013. Вип.2. С. 100–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpht_2013_2_21

УДК 373.3/5.015.31: 502 (4)

Головко А. В.

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ЕКООСВІТИ В УКРАЇНІ

Екологічна політика Європейського Союзу розвивалася протягом останніх двох десятиліть і екологічна освіта може вважатися частиною її ефективного впровадження. Та прогрес не стоїть на одному місці, з урахуванням змін що відбувалися, всім стало зрозуміло що поняття «довкілля» має бути розширено. Ранні погляди були зосереджені на зміні екосистеми та впливі різних форм забруднення. Однак соціальні, економічні та культурні аспекти дедалі більше визнаються частиною навколишнього середовища та включаються у сталий розвиток країни.

Роль, яку має відігравати освіта в політиці навколишнього середовища, була чітко визначена в Резолюції 1988 р., яка стверджувала, що метою екологічної освіти є підвищення поінформованості громадськості щодо проблем у цій галузі, а також можливих рішень; закладення основ всебічної поінформованої та активної участі особистості в захисті довкілля та розсудливому і раціональному використанні природних ресурсів. У 1993 р. Європейський Парламент підкріпив цей підхід у резолюції, в якій закликав: «включати екологічний аспект у всі аспекти освіти усіх рівнів та підкреслити основну роль шкіл та їхніх вчителів у розвитку та впровадженні екополітики». У цей період інформація та освіта стали важливими компонентами, доповнюючи законодавство та ринкові інструменти з метою зміни поведінки та руху громади, що завдають шкоди навколишньому середовищу та його стійкості [1].

У всіх країнах основна увага приділялася навчальній програмі, яка наразі введена або знаходиться в процесі реалізації. У всіх країнах ЄС компетентні органи, як правило, Міністерство освіти, підготували документи, які містять детальну інформацію про зміст навчальної програми в яких широко застосовується екологічний аспект.

Як приклад екологічної освіти в Європейському Союзі, можна проаналізувати рівень впровадження та заходи, що проходять у школах початкової та середньої освіти Іспанії та Німеччині.

В Іспанії можна виділити три із загальних цілей навчання учнів початкової освіти, які мають зв'язок із екологічною освітою: співпрацювати у плануванні та проведенні групової діяльності, приймати норми та правила які є демократично встановленими, щоб скоригувати цілі та інтереси з цілями інших членів групи, дотримуючись різних точок зору; осмислити та встановити зв'язки між фактами та явищами природного та соціального середовища. Активно сприяти можливому захисту, збереженню та поліпшенню навколишнього середовища; знати про культурну спадщину, брати участь у її збереженні та вдосконаленні, поважати культурне та мовне розмаїття, щоб сприяти розвитку ставлення інтересу та поваги у відношенні до здійснення цього права [2].

Приклади проектних робіт, які проводились молодшими школярами у різних регіонах:

–в Андалусії, як частина екологічної освітньої програми «VILLAGE» (підтримується Радою з питань науки та освіти та Радою з навколишнього середовища), були створені кампанії для участі в школах, «вироснувши вашу деревну кампанію», для якої поставляються дерева та саджанці для шкіл-учасниць «бережіть нашу берегову кампанію», яка включає спостереження і збирання даних з окремих прибережних районів та «еко-аудиторська кампанія» (участь школи можуть виграти еко-нагороду);

–на Канарських островах відбулася низка заходів, пов'язаних з екологічною освітою, в тому числі «збережіть наші яри», який був заснований на дослідженні та спостереженні, семінарах та практичних заходах, таких як збирання та сортування сміття.

–в Ріоха, Проект Центрів сталої освіти, спільне підприємство «Туризм та оточуюче середовище» Екологічна рада та рада з питань освіти, культури, молоді та спорту надають свою підтримку шкільним заходам, таким як «театр ляльок», щорічна подія, в якій беруть участь учні дитячої та початкової школи розміщують лялькову виставу про відходи та утилізацію [3].

У Германії екологічна освіта є обов'язковою для всіх учнів початкових шкіл у змісті існуючих предметів. У школах розпочинають екологічну освіту з повсякденного досвіду учнів у їх місцевому середовищі. На пішохідній екскурсії, навчальній прогулянці школярі можуть зв'язати таке середовище з емоційним значенням. Навчальний досвід, орієнтований на дії наприклад планування шкільної будівлі, майданчиків та на побут шкільного життя. Зокрема школярам слід здобувати базові знання, мати позитивний досвід з природою та надавати можливості розвивати чутливість до навколишнього середовища і доброзичливу поведінку.

Екологічна освіта – одна з шести міждисциплінарних тем, що викладаються у всій шкільній системі. Учні середньої освіти беруть участь у місцевих ініціативах, розвиваючи

зв'язки з місцевими агенціями, що займаються управлінням навколишнім середовищем (наприклад, лісове господарство, садово-паркове господарство, землеробство тощо) та захистом навколишнього середовища (наприклад, охоронні групи). Проекти включають поліпшення шкільного середовища, будівництво та планування майданчиків тощо, або вжиття заходів для збереження видів [4].

З прикладів, що були розглянуті, можна зробити висновок що екологічна освіта – це не тільки сухе заучування теоретичного матеріалу. Важливим фактором у вихованні екологічної свідомості є емоційне залучення. Починаючи з початкової освіти необхідно залучати дітей у природоохоронну діяльність, цікаві екологічні заходи, щоб вони відчували близькість до природи і що все їх життя пов'язано з якістю стану навколишнього середовища.

Література

1. Gravanis K. Environmental Education for the 21st Century: International and interdisciplinary perspectives/ J. Thompson, P. Lang, New York. 2008.
2. Nixon J. Education for sustainability in Spain: boundary maintenance or professional reorientation? / Sankey K., Furay A. & Simmons, M. Environmental Education Research, 5, 2011. С. 305–318.
3. Spanish Ministry of Education and Culture: La Educacion Ambiental en el sistema educativo espanol, Madrid: Ministry of Education and Culture. 2017.
4. Rauch, F. Ecologisation of Schools: A Qualitative Analysis of Selected Practical Examples in European Countries, Klagenfurt: University of Klagenfurt/IFF. 2014.

УДК 504.61: 502.3/7

Данченко О. В.

ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На сьогоднішній день проблема екологічного стану планети є однією з найбільш актуальних та складних. Забруднення літосфери, гідросфери та атмосфери призвело до суворих екологічних змін. Особливу шкоду навколишньому середовищу завдають відходи людської життєдіяльності.

Залежно від появи, стану, складу та впливу на навколишнє середовище, відходи поділяють на класи. В Україні відходи класифікують за ДК 005-96 «Класифікатор відходів» [1]:

- залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, тощо, утворені у процесі виробництва продукції або виконання робіт і втратили цілком або частково вихідні споживчі властивості (відходи виробництва);

- розривні і супутні гірничі породи, що видобуваються у процесі розроблення родовищ корисних копалин;

- залишкові продукти збагачення та інших видів первинної обробки сировини (шлам, пил, відсів тощо);

- новоутворені речовини та їх суміші, утворені і термічних, хімічних та інших процесах і які не є метою даного виробництва (шлак, зола, кубові залишки, інші тверді та пастоподібні утворення, а також рідини і аерозолі);

- залишкові продукти сільськогосподарського виробництва (у т. ч. тваринництва, лісівництва і лісозаготівель);

- бракована некондиційна продукція усіх видів економічної діяльності або продукція, що забруднена небезпечними речовинами і не придатна до використання;

- неідентифікована продукція, застосування (експлуатація) або вживання якої може спричинити непередбачені наслідки, у т. ч. мінеральні добрива, отрутохімікати, інші речовини;

- зіпсовані (пошкоджені) і неремонтоздатні чи відпрацьовані, фізично або морально зношені вироби та матеріали, які втратили свої споживчі властивості (відходи споживання);

- залишки продуктів харчування, побутових речей, пакувальних матеріалів тощо (побутові відходи);

- осади очисних побутових споруд, споруд комунальних та інших служб;

- залишки від медичного та ветеринарного обслуговування, медико-біологічної та хіміко-фармацевтичної промисловості, аптечної справи;

- залишкові продукти усіх інших видів діяльності підприємств, установ, організацій і населення;

- матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені чинними нормами, за умов, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається (радіоактивні відходи).

Простіше кажучи, відходи можна поділити на тверді та рідкі, промислові та побутові, виробництва та споживання. Але, незважаючи на це, вони завдають майже однакову шкоду навколишньому середовищу.

Велика кількість відходів виділяються в океан. В основному це сміття та нафта, які завдають істотної шкоди гідросфері Землі.

Сміття – це одна із гострих проблем нашого часу. За даними 2017 року агентства Dumprack [2] вага сміття в океані складала 268 940 тонн, а загальна кількість деталей – 5, 250 млрд. деталей (таблиця 1).

Засмічення світового океану, млрд. деталей

	Розмір сміття, мм			
	0, 33-1	1-4, 75	4, 76-200	>200
Індійський океан	455 млрд	745 млрд	82 млрд	2 млрд
Південна Атлантика	105 млрд	167 млрд	24 млрд	500 млн
Південний Тихий океан	175 млрд	205 млрд	44 млрд	1 млрд
Північний Атлантичний океан	324 млрд	532 млрд	73 млрд	2 млрд
Північний Тихий океан	832 млрд	1, 100 млрд	132 млрд	3 млрд
Всі океани	1, 831 млрд	3, 020 млрд	381 млрд	9 млрд

Викиди нафти та нафтопродуктів теж жахливо впливають на стан океану. Кожен рік, через аварійні ситуації, скид за борт танкерами промивних і баластних вод, в океан потрапляє 0, 2-2, 0 млн тонн нафти та нафтопродуктів.

Велика кількість відходів, що потрапляють в океан, призводить до:

- зменшення кількості води, принадної для використання;
- вимирання багатьох видів тварин, птахів в наслідок поїдання сміття та через нестачу кисню, коли з нафти потрапляють хімічні викиди;
- появи мікроорганізмів (бактерій, вірусів), небезпечних для здоров'я та життя живих істот;
- проникнення мікропластику в організм тварин та людей, що призводить до зниження імунітету, хвороб та смерті.

Найбільш шкідливими для атмосфери є хімічні відходи підприємств та машин. За останні кілька років у світі спалюється в середньому 10 млрд. тонн палива на рік. При цьому викидається 22 млрд. тонн вуглекислого газу, 150 млн. тонн двоокису сірки, близько 300 млн. тонн оксиду вуглецю, 50 млн. тонн оксиду азоту, 200–700 млн. тонн пилу і диму та багато інших речовин, з якими надходять в атмосферу шкідливі, хвороботворні, в тому числі канцерогенні та мутагенні речовини. Найбільш поширеними токсичними речовинами, котрі забруднюють атмосферу, є: оксид вуглецю CO, діоксид сірки в SO₂, оксид азоту NO, вуглеводні C_nH_m, які виділяються у повітря внаслідок промислового виробництва. Наслідками цього забруднення є: утворення озонових дір; «парниковий ефект»; кислотні дощі.

Тож, можна зробити висновок, що відходи впливають на екосистему негативно: забруднюють повітря та океан, вбивають флору і фауну і т. д.

Література

1. Трофімов І. Л. Оцінка впливу відходів побутового походження на екологічний стан України. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/vejpte_2014_2\(10\)__6.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/vejpte_2014_2(10)__6.pdf)
2. Рівень забрудненості Світового океану в інфографіці. ТСН. URL: <https://tsn.ua/svit/riven-zabrudnennosti-svitovogo-okeanu-v-infografici-956523.html>
3. Забруднення океанів нафтою та нафтопродуктами. Кафедра зоології та екології Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара. URL: http://www.zoology.dp.ua/z13_023.html
4. Забруднення атмосфери. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidruchniki.com/14940511/ekologiya/zabrudnennya_atmosferi

УДК 577.1

Дітенберг А. А.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ БІОПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ

В останні роки в зв'язку з ростом вартості сирової нафти населення планети дедалі більше усвідомлює обмеженість викопних ресурсів і посилюється прагнення до забезпечення захисту і стабільності клімату на Землі. При цьому підвищений інтерес починають викликати біополімери, що представляють собою особливий клас полімерних матеріалів. Вони розглядаються як доповнення і частково альтернатива традиційним полімерних матеріалів, як логічний і необхідний крок для успішного розвитку сучасної і орієнтованої на майбутнє індустрії пластмас. Для того щоб розуміти де можна використовувати біополімери треба знати, що таке біополімер.

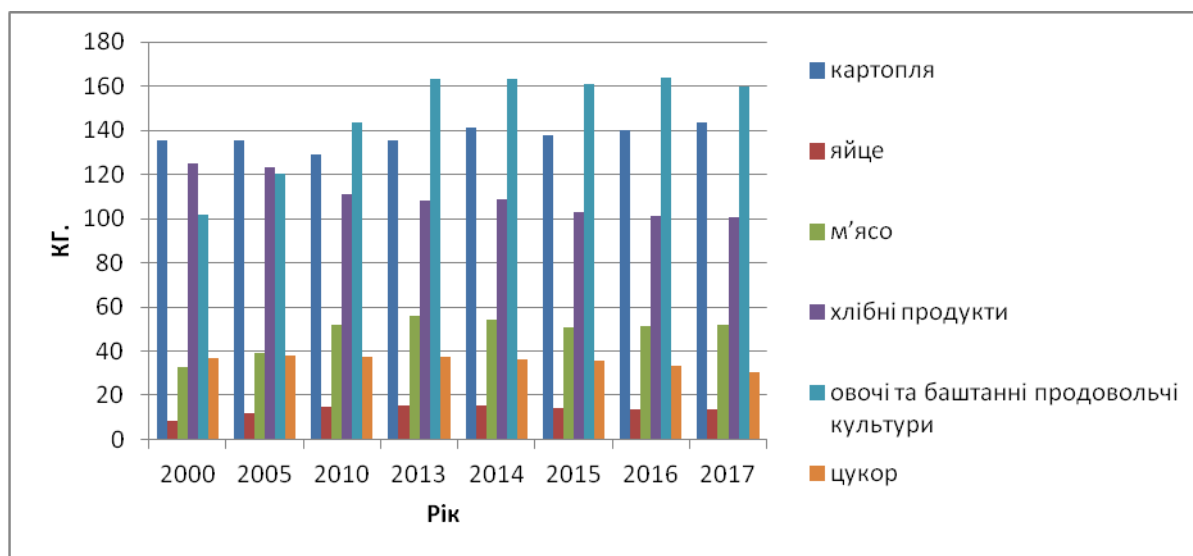
Біополімер – загальна назва макромолекулярних сполук, що існують у живій природі; полімери біологічного походження. Прикладами біополімерів є полімери цукрів (полісахариди): целюлоза, крохмаль, інулін, декстрин, ксилан, білки, пептиди, ДНК та РНК. Більшість біополімерів є кополімерами, тобто складаються із мономерних ланок різного типу. Біополімери мають надзвичайне біологічне значення, вони становлять основу структури і життєдіяльності живих організмів нашої планети.

У сучасному світі біополімерні матеріали мають різну галузь застосування. Всі ці галузі та вид продукції, який застосовується в них, запропоновані в таблиці 1.

Біополімери у різних галузях

Галузь застосування	Вид продукції
Домашнє господарство	Лійки, пилососи, соломинки
Офісне приладдя	Письмове приладдя
Виробництво меблів	Стільці
Збір і утилізація відходів	Пакети і мішки для відходів
Сільське господарство	Сільськогосподарські плівки
Громадське харчування	Одноразові столові прибори і посуд
Будівництво	Ручки для інструментів, дюбелі, ізоляція
Електричні товари і електроніка	Корпусу для комп'ютерних мишок, клавіатура, ізоляція кабелів

У повсякденному житті людина найчастіше вживає біополімерні матеріали у продуктах харчування. Найбільша кількість цих матеріалів міститься у такі продукти як: картопля, яйце, м'ясо, хлібні продукти, овочі та баштанні продовольчі культури, цукор. Кількість споживання даних продуктів наведено на рис. 1 [5].

Рис. 1. Зміна структури споживання основних продуктів харчування українця за 2000-2017 рр., кг

На закінчення залишається тільки констатувати, що розвиток виробництва як отримуваних на біологічній основі, так і полімерів, що біорозкладаються, вже неможливо зупинити. Вже зараз біополімери у багатьох областях є серйозною альтернативою традиційним полімерним матеріалам, і думка про те, що вони не є конкурентоздатними, не протримається впродовж тривалого часу. Проте панацеєю від усіх екологічних проблем вони звичайно ж, не стануть. Уявлення про біополімери як про 100 %-ому ресурсозберігаючому засобі також є доки ще передчасним. Проте вони відкривають нові шляхи в пост нафтову еру.

Література

1. Полімерні матеріали. Кафедра ХПСМ Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського. URL: <https://cpsm.kpi.ua/vstup/korisni-statti/1376-polimerni-materiali.html>
2. Бреслер С. Е. Введение в молекулярную биологию, М.–Л., 1966. 516с.
3. Тюкавкина Н. А. Биоорганическая химия: учебник для вузов. Москва: Дрофа, 2005. URL: <https://nashol.com/2014032076400/bioorganicheskaya-himiya-tukavkina-n-a-baukov-u-i-2004.html>
4. Сорочинская Е. И. Биоорганическая химия. СПб.: Изд-во СПб-госуниверситета, 1998. 148 с.
5. Державна служба статистики України. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_bsoph2017_pdf.pdf

УДК 504.03

Дончева Є. О.

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ НА КІЛЬКІСТЬ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Дніпропетровська область належить до гарно забезпечених природними ресурсами. У структурі природно-ресурсного потенціалу (ПРП) домінують мінеральні ресурси, зокрема ті, які являються сировиною для металургійного виробництва. Багаті земельні ресурси представлені родючими чорноземними ґрунтами, що робить регіон одним з найбільших виробників сільськогосподарської сировини на сході України. Дефіцит місцевих водних ресурсів компенсується транзитним потоком дніпровської води. Частка лісових та природно-рекреаційних ресурсів є незначною, але ця непропорційність природно-ресурсного потенціалу компенсується потужністю компонентів, зазначених вище.

Територія області відзначається високою однорідністю щодо придатності до господарського освоєння, оскільки несприятливі фізико-географічні процеси мають, по-перше, невисоку інтенсивність, а по-друге, однорідність прояву по всій території області. Зважаючи на це, можна прогнозувати подальше збереження за регіоном високоіндустріального статусу та розвиток нових виробництв.

Проте, суттєвим недоліком Дніпропетровської області є антропогенний тиск, а саме накопичення промислових і побутових відходів, який негативно впливає на навколишнє природне середовище (НПС) і перевищує допустимі норми. Також навколишнє природне середовище області зазнає негативного впливу від викидів шкідливих речовин в атмосферу, скидів забруднених стічних вод у водойми та розміщення відходів. Основними забруднювачами довкілля залишаються підприємства металургійної, добувної промисловості та виробники електроенергії. Найбільш екологічно небезпечними видами економічної

діяльності є видобування металевих руд, виробництво електроенергії, чавуну, сталі та феросплавів. Забруднення НПС несприятливо відображається на стані здоров'я населення, що призводить до різних захворювань та, як наслідок, до зменшення кількості населення [1].

Таблиця 1.1

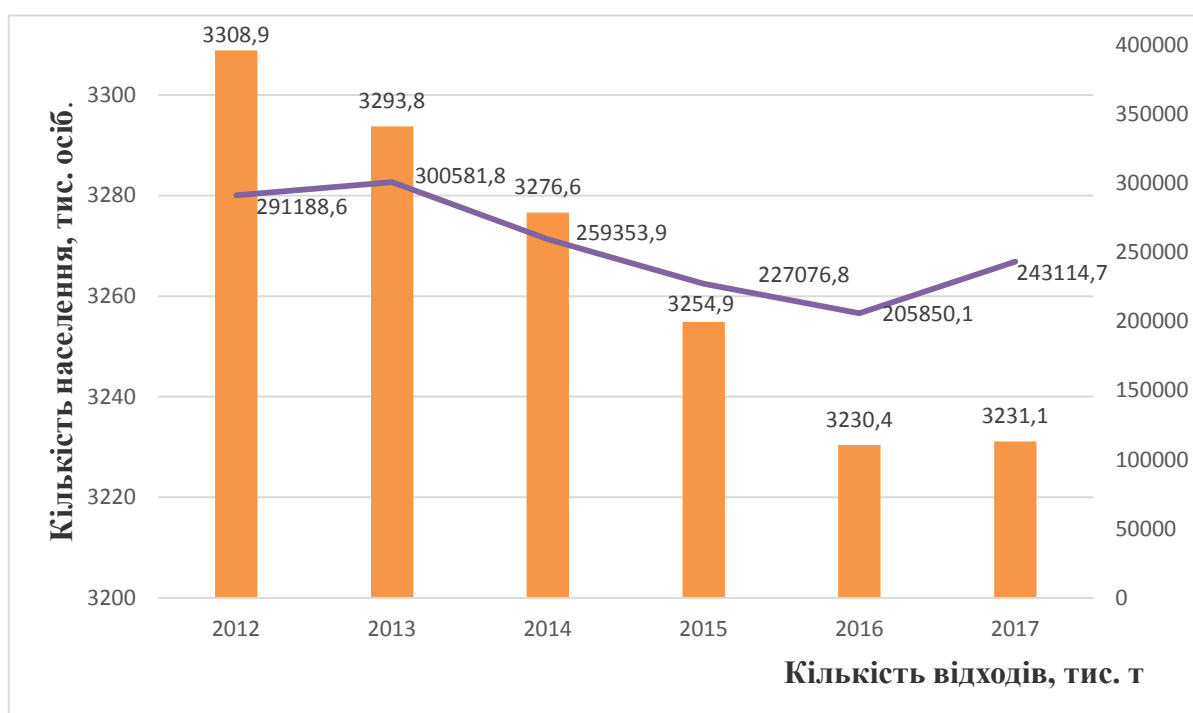
Динаміка кількості населення у Дніпропетровській області (тис. осіб) [2].

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість населення	3336,5	3321,3	3308,9	3293,8	3276,6	3254,9	3230,4	3231,1	3206,4

Аналізуючи динаміку чисельності населення Дніпропетровської області, наведену в таблиці 1.1, можна зробити висновок, що показник кількості населення області за 10 років, а саме за період з 2010 року по 2018 рік, має стійку тенденцію до поступового зниження.

Забруднення атмосферного повітря викидами промислових підприємств є вагомим чинником впливу на стан здоров'я населення та довкілля. Саме з атмосферного повітря шкідливі речовини потрапляють до організму людини через його респіраторну систему.

Щорічно на території Дніпропетровської області утворюється 20–27 млн.т промислових і 4 млн.м³ твердих побутових відходів (ТПВ), з яких переробляються чи утилізуються тільки 11-12 %. Основну частину загального обсягу становлять великотоннажні відходи гірничо-металургійного комплексу. Найбільша їхня концентрація зосереджена в промислово розвинених регіонах області – Дніпропетровську, Кривому Розі, Дніпродзержинську, Нікополі, Західному Донбасі. В області діє 11 паспортизованих полігонів ТПВ та ідентифіковано більше 400 сміттєзвалища.

Рис.1.1. Залежність відходів від кількості населення, 2012-2017рр. [2, 3]

З даної діаграми видно, що кількість населення протягом 2012-2017рр., поступово зменшується. Відходи ж, мають іншу динаміку. З 2012р. по 2013р., спостерігається незначне збільшення кількості відходів, з 2013р. по 2016р., кількість відходів починає значно зменшуватися, разом з кількістю населення, а з 2016р. по 2017р., кількість відходів різко зростає, тому що збільшуються обсяги виробництва. Отже, можна зробити висновок, що кількість відходів залежить від кількості населення та обсягів виробництва.

Література

1. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/ua>
2. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Статистичний збірник «Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України». URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zozd_bl.htm
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області за 2017 рік. URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/EKOLOGIA/regionalna_dopovid_za_2017_rik_ekologia.pdf

УДК 504.5: 661.16

Дудка Д. І.

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГЕРБІЦИДІВ В ПОСІВАХ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

Вирішення проблеми забур'яненості посівів є важливою умовою одержання якісних урожаїв продовольчих та фуражних культур. Використання агротехнічних заходів зменшує чисельність бур'янів до певного рівня, а комплексне поєднання агротехнічних заходів із застосуванням гербіцидів здатне зменшити рівень забур'яненості посівів нижче економічних порогів шкідливого впливу бур'янів [1].

Пшениця озима за посівними площами займає в Україні одне з перших місць і є головною продовольчою культурою господарського значення, тому боротьба з забур'яненістю є обов'язковою умовою одержання високих та якісних врожаїв.

Застосування засобів захисту рослин є невід'ємною складовою частиною сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур, але ведення сільського господарства вносить небажані зміни в природне середовище. Найбільшу екологічну небезпеку становить забруднення природного середовища залишковою кількістю різних видів пестицидів, тому для сприятливої екологічної ситуації у локальному та регіональному масштабах, потрібно нормувати кількість і асортимент пестицидів на рівні, що відповідає інтенсивності процесів самоочищення сільськогосподарських ландшафтів [2, 3].

Метою роботи є визначення впливу гербіцидів на посіви пшениці озимої та агроекотоксикологічного індексу (АЕТІ) на території с. Благовіщенка Запорізької області.

Дослід проводився на експериментальному полі з застосуванням загальноприйнятої для даного регіону технологією вирощування пшениці озимої. Для дослідження відведено 3 ділянки площею 1 м² (1 ділянка – контрольна; 2 ділянка – з використанням системного двокомпонентного гербіциду суцільної дії «Антибур'ян»; 3 ділянка – з використанням високоефективного двокомпонентного гербіциду «Грандстар Голд». Загальна характеристика пестицидів наведена в таблиці.

Таблиця 1

Характеристика пестицидів

Препарат	Тип пестициду	Призначення	Діюча речовина	Препаративна форма	Норма витрати	Інтегральний ступінь небезпеки препарату
Антибур'ян	Неселективний гербіцид суцільної дії	Знищення однорічних та багаторічних бур'янів на полях після збирання врожаю, а також на землях несільськогосподарського призначення	Ізопропіламінова сіль гліфосату (480г/л) + дикамба (60 г/л)	Водний розчин	150-200 л/га	III
Грандстар Голд	Гербіцид після сходової дії	Знищення однорічних та багаторічних двосім'ядольних бур'янів	Трибенурон-метил (562, 5 г/кг) + тифенсульфурон-метил (187, 5 г/кг)	Водорозчинні гранули	30-33 л/га	IV

Дослід проведено при ясній погоді, середній температурі 10 – 20 °С, низькою вологістю. Об'єктом досліджень був середньоранній сорт м'якої озимої пшениці «Подольнка» різновиду лютеценс. Сівбу проводили в оптимальні для зони строки 20 – 25 вересня.

Для визначення впливу від застосовуваних гербіцидів було використано ряд показників, які є екологічно-інформативними. Визначено морфометричні дані пшениці: висота наземної частини, ширина листа та довжина кореня після використання гербіцидів та визначено чисту продуктивність фотосинтезу, інтегральний показник прогнозування забруднення сільськогосподарських ландшафтів пестицидами та агротоксикологічний індекс. Результати досліджень наведені в таблиці.

Екологічно-інформативні показники впливу застосованих гербіцидів

Показники	Досліджувані ділянки		
	Ділянка 1	Ділянка 2	Ділянка 3
Середня довжина коренів, см	8, 9	6, 4	9, 2
Середня довжина наземної частини, см	33, 6	23, 6	32, 7
Ширина листа, см	1, 06	0, 63	0, 9
ЧПФ, г/ (м ² ·доба)	0, 12	-0, 23	0, 2
V	0	0, 02	0, 004
АЕТГ	0	$0, 4 \cdot 10^{-4}$	$0, 8 \cdot 10^{-5}$

Експеримент доводить, що використання гербіцидів впливає на морфометричні дані озимої пшениці. Виявлено, що досліджувана ділянка № 2 має найвищий ступень ураження бур'янів та часткове ураження культури, ділянка № 3 має середній ступень ураження бур'янів, ураження культури не виявлено.

Розрахувавши агроекотоксикологічний індекс для досліджуваних умов, одержано результат для «Ділянки 2» – $0, 4 \cdot 10^{-4}$, а для «Ділянки 3» – $0, 8 \cdot 10^{-5}$. Це свідчить про те, що ризик застосування пестицидів мінімальний.

Виходячи з наведених результатів дослідження можна констатувати, що всі показники оцінки екологічного ризику використання гербіцидів знаходиться в оптимальних межах і не становить прямої загрози як навколишньому середовищу, так і вирощуваній продукції.

Література

1. Дерев'янський В. П. Залежно від засмічення. Захист і карантин рослин. 2004. № 6. С. 26–27.
2. Кавецький В. М., Кравецький В. М, Крук Л. С., Бублик Л. І. Екотоксична властивість пестицидів як функція фізикохімічної будови їх молекул. Агрокол. і біотехнол. Київ, 1998. № 2. С. 85–91.

УДК 502.175: 502.521]: 006

Дудка Д. І.

АНАЛІЗ СИСТЕМИ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Висока природна продуктивність ґрунтового покриву визначає провідну роль земельного фонду як одного з найважливіших видів ресурсів економічного розвитку та найціннішої частини національного багатства України.

Близько 92 % земельного фонду залучено до господарського обігу, внаслідок чого

порушено екологічний стан довкілля та сільськогосподарських ландшафтів. Переважна частина земель піддається водній та вітровій ерозії, техногенному забрудненню, дегуміфікації, руйнуванню структури ґрунту. Внаслідок певних негативних процесів має місце порушення родючості ґрунтового покриву, що обумовлює землекористування [1].

Ускладнення агротехнологій, наукомісткість виробництва, і способи, якими здійснюється господарювання та екологічні стандарти і нормативи, які застосовуються щодо земель, побудовані на науковій основі і є результатом змін та реформувань земельних відносин. Тому, на даний момент, особливої актуальності набуває питання раціонального управління, охорони та відновлення земель.

Метою роботи є дослідження системи стандартів України у галузі охорони земель.

Аналіз розподілу і характеру використання земельного фонду України свідчить, що сформовані агроландшафти за своєю структурою нераціональні та екологонезбалансовані. Співвідношення між сільськогосподарськими та лісовими угіддями, між ріллею та іншими видами сільськогосподарських угідь є недоцільними та невиправданими ні з економічної, ні з екологічної позиції.

Нормування та стандартизація у сфері використання й охорони земель являється функцією державного управління земельними ресурсами, яка полягає у прийнятті та забезпеченні використання суб'єктами земельних відносин вимог щодо якості земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель.

Одним із шляхів вирішення проблем сталого землекористування є створення узгодженої системи національних стандартів, норм та нормативів, що повинні забезпечити екологізацію існуючих нормативних документів і розробку нових життєздатних екологічних норм і правил.

Щодо систематизації стандартів, то ДК 004: 2008 «Український класифікатор нормативних документів» призначено для впорядкування та класифікації стандартів та інших нормативних документів щодо стандартизації. Він розроблений відповідно до Міжнародного класифікатора стандартів [2].

У галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються такі нормативи: гранично допустимого забруднення ґрунтів; якісного стану ґрунтів; оптимального співвідношення земельних угідь; оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах; показники деградації земель та ґрунтів.

За сферою діяльності, в якій виникають питання, пов'язані з використанням та охороною земель, стандарти та нормативи поділяються на ті, що опосередковують:

діяльність, яка пов'язана з використанням та охороною довкілля, ландшафтів, ґрунтів; сільськогосподарську діяльність; діяльність у сфері землеустрою; діяльність у сфері будівництва; діяльність щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Стосовно діяльності, пов'язаної з використанням та охороною довкілля, ландшафтів, ґрунтів, то, зокрема у ДСТУ 4976: 2008, наводиться визначення основних положень щодо комплексу стандартів у сфері охорони ґрунтів [3]. Що стосується сільськогосподарської діяльності, то, наприклад, у ДСТУ 4691: 2006 встановлено терміни та визначено поняття, що їх використовують у землеробстві.

Державні стандарти, норми і правила у сфері землеустрою встановлюють комплекс якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов, тому систематизація усіх наявних міждержавних стандартів є обов'язковою умовою дотримання земельного законодавства України, раціонального використання земель в системі моніторингу навколишнього середовища та охорони земельних ресурсів.

Література

1. Одарюк О. Еколого-правове регулювання раціонального використання земельних ресурсів. Вісник Полтавської державної аграрної академії, 2013. № 2. С. 180-183.
2. Стойков В. Ф., Потравный И. М. Экологическая безопасность в строительной деятельности: организация и управление: учебное пособие. Москва: Экономика, 2011. С. 205-210.
3. ДСТУ 4976: 2008. Комплекс стандартів у сфері охорони ґрунтів. Основні положення. [Чинний від 2008-05-05]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2009. 6 с.

УДК 504.03

Каверда Л. О.

ОЦІНКА ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропогенне навантаження створює величезний вплив на навколишнє середовище руйнуючи рівновагу природної екосистеми. Вносячи в довкілля забруднюючі речовини людство впливає на біоту місцевості та на здоров'я людини.

Львівська область є однією з найбільш населених українських областей з дуже високою щільністю населення та високим рівнем урбанізації. Загальна площа Львівської області становить 2 183 197, 0 га. Населення області становить 2, 52 млн. чоловік. Поряд з тим, тенденція останніх років фіксує певну стабілізацію населення області, покращення міграційного балансу, правда ця тенденція не стосується усієї території області.

У 2017 році підприємства регіону реалізували промислової продукції на 81, 8 млрд.грн., що становить 3, 8 % від загальнодержавного обсягу [1]. Майже дві третини (66, 5 %) у загальному обсязі реалізованої продукції займала продукція переробної промисловості. З видів діяльності переробної промисловості найбільше реалізовано продукції підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (22, 3 млрд. грн.), з виготовлення виробів з деревини, з виробництва паперу та поліграфічної діяльності (7, 3 млрд. грн.), з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (6, 7 млрд. грн.), машинобудування (5, 8 млрд. грн.). Підприємства з постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря реалізували 24, 7 % усієї промислової продукції (20, 2 млрд. грн.), добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 7, 4 % (6, 0 млрд. грн.) з водопостачання, каналізації, [2] поводження з відходами – 1, 4 % (1, 2 млрд. грн.).

Транспортна система Львівської області представлена залізничним, автомобільним, трубопровідним, повітряним і річковим транспортом. Довжина залізничних колій загального користування становить близько 1310 км, довжина автомобільних шляхів становить 7, 9 тис. км. За підсумками роботи транспорту Львівської області у 2018 році вантажооборот підприємств транспорту становив 12567, 3 млн.т*км і порівняно з 2017 роком збільшився на 6, 5 %. Автомобілі, обладнані пристроями для нейтралізації відпрацьованих газів експлуатуються в малих кількостях. Враховуючи ситуацію, що склалася, а саме старіння автопарків, експлуатацією старих автомобілів з відпрацьованими моторесурсами, кількість забруднюючих (токсичних) речовин, що викидаються збільшується [3].

Гірничодобувна промисловість у Львівській області представлена Червоноградським вуглевидобувним регіоном. На території цього регіону, внаслідок багаторічного видобутку вугілля, виникла низка проблем техногенно – екологічного характеру, оскільки супроводжувався винесенням на поверхню землі великої кількості вуглемістких порід та значним шахтним водовідливом, який в середньому досяг 6, 5млн.м³ в рік. Порушено гідрогеологічний режим підземної гідросфери, триває нагромадження териконів, відбувається процес просідання земної поверхні з наступним підтопленням, утворенням техногенного рельєфу (значна зміна поширення боліт та заболочених земель, зміна характеру гідро мережі, підтоплення орних земель, лісових масивів). Перегоріла частина в загальній кількості породи, видобутої за всі роки експлуатації гірничих підприємств, становить лише 25-30 %, виникає загроза обвалів та зсувів. Також флотаційні та гравітаційні відходи є джерелами забруднення довкілля фенолами, нафтопродуктами, сульфатами, фосфатами.

Металургійна промисловість складається з чорної та кольорової металургії. У 2018 році в Львівській області відбулося збільшення металургійного виробництва та виробництва

готових металевих виробів, крім машин і устаткування на 4, 4 % відповідно до обсягів реалізованої продукції.

Хімічна промисловість розвивається переважно на базі запасів місцевої сировини та представлена виробництвом природної сірки (Роздольське та Новояворівське виробничі об'єднання «Сірка»), сірчаної кислоти, мінеральних комплексних добрив (у Новому Роздолі), калійних добрив (у Стебнику), технічного вуглецю (в Дашаві), озокериту (в Бореславі), штучного волокна (у Сокалі), фарб (у Львові та Бориславі).

Виробництво харчових продуктів супроводжується утворенням рідких, газоподібних та твердих відходів, що забруднюють поверхневі води, атмосферу та ґрунти. Але основною проблемою екології харчових виробництв є проблема води. Усі підприємства потребують велику кількість води, що використовується безпосередньо в технології основного продукту (пивоварна, спиртова, цукрова), для миття обладнання та інших цілей. Більшість цієї води у вигляді забруднених стоків виводиться із процесу та надходить у навколишнє середовище. Основною особливістю стічних вод є високий вміст розчинених органічних речовин. Найбільший негативний вплив на довкілля мають м'ясна, цукрова, спиртова та дріжджова галузі харчової промисловості.

За даними департаменту екології та природних ресурсів [4] Львівської облдержадміністрації (за подання райдержадміністрацій) в області станом на 01.01.2019 р. нараховується 41 несанкціоноване сміттєзвалище. Загальна площа земель, зайнята під сміттєзвалищами, перевищує 46 га. У 2018 році загальний обсяг утилізації відходів усіх класів небезпеки становив 603, 0 тис.т і порівняно з 2016 роком збільшився на 24, 9 %, обсяг утилізації відходів I-III класів небезпеки збільшився на 65, 4 %. [5] В області у 2018 році для утилізації відходів було 45 установок із загальною потужністю 236, 3 тис.т на рік, для спалювання з метою отримання енергії – 76 одиниць (161, 6 тис.т на рік).

Наявні сміттєзвалища не виконують функцію природоохоронних споруд з екологічно безпечного захоронення побутових відходів, тому жодне сміттєзвалище не можна повноцінно назвати «полігоном». На багатьох сміттєзвалищах відсутні системи захисту ґрунтових вод, вилучення та знешкодження фільтрату, наявні прояви спалювання та самозаймання відходів, недостатнє перешарування відходів інертними матеріалами. На даний час в області відсутні сміттєпереробні та сміттєспалювальні заводи. Це призводить до швидкого заповнення наявних сміттєзвалищ, площа яких постійно зростає.

Наприкінці відзначмо, що демографічна ситуація в області є дещо кращою від середньої по Україні, захворюваність населення зменшується, але містить низку ризиків для майбутнього розвитку, через прискорене старіння населення, особливо у сільських територіях, найскладніша демографічна ситуація складається у периферійних районах:

гірських районах південного заходу та сільських районах північного сходу. Для сталого існування люди з навколишнім середовищем необхідно впроваджувати процеси екологізації підприємств, управлінських та інших рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів та зменшувати накопичення відходів і умов поряд з покращенням або збереженням якості природного середовища. Особлива увага приділяється переходу до використання технологій з замкнутим циклом, де відсутній обмін речовин із зовнішнім середовищем.

Література

1. Державна служба статистики України. Статистичний збірник довідки України за 2018 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/11/zb_du2016x1.7z
2. Закон України «Про відходи» Верховна Рада України; Закон від 05.03.1998 № 187/98-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>
3. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища у 2017 році URL: https://menr.gov.ua/news/32893.html?fbclid=IwAR3iAgY_0rbRsWb8XxYjooPxrnl1lunaoPR8
4. Утворення та поводження з відходами (1994–2017) URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=22&ozn_news=21&show=1&show2=1
5. Основні показники соціально-економічного розвитку регіону URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=01&show=1&show1=1

УДК 338.439.6: 502/504

Конопльова В. О., Ашимова Т. С.

ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ І СИРОВИНИ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Екологічне маркування – це процедура присвоєння екологічного знака продукції, яка має певні екологічні перевагами перед аналогами в межах певної категорії продукції.

Міжнародна організація по стандартизації (ISO) розділяє екологічні маркування та декларації на три основних типи:

I тип екологічного маркування відноситься до добровільної системи екологічної сертифікації, на основі якої встановлюються додаткові екологічні вимоги (екологічні критерії) на певну категорію продукції і впроваджується процедура оцінки відповідності.

II тип унеможливає застосування екологічних тверджень, які не стосуються конкретного аспекту продукції і є нечіткими або неконкретними або, які тільки натякають на те, що продукція є екологічно сприятливою чи безпечною.

III тип екологічного маркування відноситься до екологічних декларацій містять

інформацію у вигляді кількісних екологічних показників обраної одиниці продукції певної категорії на всіх етапах її життєвого циклу [1].

В умовах високого рівня насиченості товарних ринків і погіршення стану навколишнього середовища одним з найважливіших факторів конкурентоспроможності товару на внутрішньому і світовому ринках є відповідність високим екологічним вимогам. Ряд країн активно прагне не допускати на ринок продукцію, яка на якомусь етапі свого життєвого циклу завдала шкоди навколишньому середовищу, впроваджуються різні законодавчі та природоохоронні акти, що сприяють недопущенню неекологічної продукції на ринок.

Українська система добровільного екологічного маркування товарів і послуг відповідно до ДСТУ ISO 14024: 2002 році була розроблена і впроваджена Всеукраїнською громадською організацією «Жива планета» в 2003 році в рамках реалізації проекту «Розвиток стійкого (збалансованого) виробництва і споживання в Україні» у партнерстві з Комітетом Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та Міністерства екології та природних ресурсів України. Система представлена знаком екологічного маркування належить органу сертифікації «Живої планети», який в народі отримав назву «Зелений журавель».

Екологічне маркування виступає в якості інструменту інформування споживачів про екологічні особливості продукції, процесів її розробки, виробництва і використання. Перш за все, екомаркування покликано вказати на наявність фактора екологічності того чи іншого продукту, а не на фактор безпеки або якості, хоча ці аспекти також беруться до уваги в процесі аналізу товару.

Метою екологічного маркування є просування товарів, що сприяють збереженню і захисту навколишнього середовища. Не менш важливим є орієнтація виробників на розробку і впровадження екоінновацій для виробництва екологічно чистої продукції. За даними опитування Євробарометра в 2014 р 95 % європейців вважали важливою для себе проблему захисту навколишнього середовища, 75 % опитаних були готові купити екологічно чисті продукти, навіть в разі встановлення на них більш високу ціну [2].

В даний час екологічне маркування набуває все більшого поширення в контексті розширення масштабів міжнародної торгівлі. Розвиток системи екомаркування висувається в якості одного з пріоритетів в порядку денному в Комітеті з торгівлі та навколишнього середовища Світової організації торгівлі (The WTO Committee on Trade and Environment). Позитивно оцінює роль екологічного маркування та Світовий банк (The World Bank). Розвиток екомаркування було включено в програму підтримки екологічних і соціальних робіт Світового банку [3].

Більшість виробників, в гонитві за провідною позицією в своїй галузі, нехтують відповідальністю за надмірне використання природних ресурсів та забруднення довкілля. Основною проблемою в галузі екологічного маркування в Україні є підхід до визначення екологічності та безпечності товарів. Для міжнародної діяльності у галузі стандартизації для України є важливим поглиблювати контроль екологічної якості та вихід виробників на новий, екологічний шлях.

Література

1. ДСТУ ISO 14020-2003 «Екологічні маркування та декларації – Загальні принципи»
2. Special Eurobarometer 416 Attitudes of European citizens towards the environment, 2018
3. A. Kulsum. Getting to green: a sourcebook of pollution management policy tools for growth and competitiveness. Washington, DC: World Bank, 2014.

УДК 504.122 (477)

Коцаренко А. А.

НЕЛЕГАЛЬНА ВИРУБКА В ЛІСІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І РУЙНУВАННЯ

Погіршення стану лісів в Україні на сьогоднішній день є однією з найбільш актуальних тем. Ця проблема останнім часом бентежить як екологів, так і простих громадян. Вирубання лісів в Україні особливо у зимовий період досягає критичного рівня. Кожного дня вирубуються та експортуються тисячі дерев. І якщо на державному рівні не буде вжито дієвих заходів щодо відновлення лісів і розширення їхніх площ то Україна просто опиниться перед екологічною катастрофою

Незаконною вирубкою лісу вважається будь-яка діяльність, яка включає заготівлю, перевезення, обробку, купівлю чи продаж деревини, що суперечить загальнодержавному чи місцевому законодавству. В Україні незаконна вирубка дерев відбувається у катастрофічних масштабах, тому її вплив на навколишнє середовище чи суспільство відчутно. Незаконна вирубка лісу несе реальну загрозу, оскільки може становити небезпеку тваринам, людям та екосистемі. Особливої шкоди така діяльність завдає біорізноманіттю різних форм життя, адже правопорушники часто цілеспрямовано нищать ліси високої природоохоронної цінності, не зважаючи на охоронний статус території з рідкісними видами деревних порід, які вже вирубані в інших лісових масивах. Незаконна вирубка лісу негативно впливає й на людей, які втрачають природні лісові ресурси і часто самі стають жертвами залякувань та жорстокості. Сотні мільйонів доларів, що сплачуються платниками податків, викидаються на вітер через неврегульованість питання неправомірної вирубки лісу, а торгівля пов'язана з такою діяльністю має широкий суспільний резонанс [1, с. 128].

Всесвітній фонд природи WWF вважає, що незаконна вирубка дерев є частиною

набагато більшої проблеми, яка передбачає управління лісовими ресурсами та подолання корупції. Насправді, коло проблеми виходить за межі діяльності окремих людей, що зловживають правовим регулюванням природокористування, та є питанням спільної відповідальності виробників, торгівельних компаній, покупців та споживачів лісоматеріалів та деревини. WWF використовує термін «нелегальна вирубка лісу та реалізація необробленої деревини», що включає крадіжки лісоматеріалів у малих та великих розмірах, а також таку протиправну діяльність, як трансферне ціноутворення, порушення податкового законодавства, протиправне постачання лісової сировини, наприклад, «відмивання» деревини у країнах реекспортерах, а також ухиляння від концесійних договорів та отримання доступу до управління та торгівлі лісовими ресурсами через підкуп та корупцію. Неefективна державна політика та менеджмент лісових ресурсів можуть спричинити нераціональне використання лісів, збільшення незаконної діяльності щодо нелегального видобутку корисних копалин, полювання на диких тварин, а також заборонену законом розчистку територій з метою будівництва [1, с. 240].

Україна є одним із найбільших експортерів лісу у Європі. При цьому ніхто навіть приблизно не знає, яка частина його обсягу вивозиться за кордон незаконно. Це велика проблема, адже при таких умовах господарювання дана галузь є дуже привабливою для зловживань та порушень. В Україні досі не запроваджена європейська система обліку деревини, яка передбачає контроль від моменту висадки лісу, до його переробки у меблі чи паркет. Це дає змогу масово рубати ліс із порушенням міжнародних норм, але потім експортувати його цілком легально. Ще однією проблемою є нераціональне використання та управління лісовими ресурсами. Негативні тенденції склалися і в промисловій переробці деревини. Більше 50 % йде на паливно-енергетичні потреби або у відходи. Структура використання деревних ресурсів і випуску продукції на деревній основі взагалі є незадовільною. Одним з найбільших недоліків контролю за лісами є те, що останню загальнодержавну інвентаризацію лісів проводили ще у 1996 році. Тоді як в офіційних даних виходять з близько 16 % лісистості України, цей показник вже менше 11 %. Натомість оптимальна частка лісів – це близько 20 % української території. І щоб досягнути цього показника у майбутньому треба засадити новими деревами близько 2 – 2, 5 млн. га. Дуже високий рівень вирубки лісів спостерігається на території Чернігівської, Харківської областей, Карпат та Полісся. І це має свої наслідки. Сьогодні найбільшу площу в лісових насадженнях займають молодняки (45, 4 %) і середньовікові насадження (37, 7 %), а досягаючі и стиглі деревостани становлять лише 10, 1 % та 6, 8 % відповідно, що в 1, 5-2 рази менше оптимальних значень [1]. Велика частка середньовікових та пристиглих насаджень свідчить про чималі обсяги вирубок і відновлення 50-80 років тому. Так, на

території Східного полісся площа молодняків становить 45, 1 тис. га або 15, 5 % площі соснових насаджень, що є дещо меншим від оптимального значення [2, с. 48; 3].

Щоб припинити знищення українського лісового фонду треба скоротити промислову розробку лісів, поставити питання про глибоку переробку сировини і використання відходів у Надвірнянському лісокомбінаті Івано-Франківської області, Клеванському лісництві Рівненської області, де використання відходів для виготовлення цінних матеріалів і продуктів становить відповідно 96 % і 100 %. Стабілізація обсягів лісозаготівель має важливе економічне, екологічне, соціальне значення, оскільки ліси є цінним компонентом природи, фактором, що стабілізує навколишнє природне середовище. Скорочення вирубки лісів сприяє поліпшенню клімату, посиленню і підвищенню продуктивності сільськогосподарських угідь [2]. Важливим моментом є боротьба з незаконною вирубкою лісів. Одне лише запровадження в Україні європейських вимог до лісозаготівлі ситуацію не вирішить, потрібно збільшити штрафні санкції, встановити контроль державними органами за дотриманням законодавства щодо вирубування, а також насадження нових лісових масивів, запровадити електронний облік деревини під час реалізації новорічних ялинок у всіх областях України, проводити роботу з формування екологічно спрямованої суспільної думки у місцевих мешканців. Питання підвищення ефективності відтворення лісів необхідно розглядати в тісному взаємозв'язку з організацією раціонального використання всіх компонентів лісу [2].

Виходячи з усього вище сказаного, можна зробити висновок, що погіршення стану лісів і зменшення їхніх площ в нашій країні – це, дійсно, велика проблема, викликана надмірною вирубкою, нераціональним використанням і управлінням лісовими ресурсами та неефективною організацією ведення лісового господарства на державному рівні. Вона вимагає термінового вирішення, оскільки наслідки знищення лісів, м'яко кажучи, не задовільні. І щоб запобігти негативному впливу вирубки лісів на навколишнє середовище необхідно віддати перевагу природоохоронному підходу до господарювання в лісах України

Література

1. Жежкун А. М. Соснові деревостани Східного Полісся: структура, стан, продуктивність. *Лісівництво і агролісомеліорація*: Зб. наук. пр. Харків: УкрНДЛГА, 2014. С. 3–12.
2. Лісове Господарство України 2015 – Державне агентство лісових ресурсів України. 18 с. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/118552;/Brosura_DALR_2015_web.pdf
3. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності: Підручник для студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Вид 2-ге перероблене і доповнене. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 340 с. URL: <http://www.apk-inform.com>.
4. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель: [навч.

посібн. / за заг. ред. П. П. Надточія]. Житомир: Видавництво «Державний агроекологічний університет», 2017. 420 с.

5. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу: навч. посібн. Київ: Знання, 2011. 168 с.

УДК 504 (100)

Кривенко К. С.

ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

Екологічні проблеми є одними з найсерйозніших проблем сучасного суспільства. Людина дуже сильно залежить від середовища, в якому він живе, від того, що його оточує. Особливість проблем екології в тому, що вони носять як загальносвітовий, глобальний характер, так і регіональний характер. Справа в тому, що деякі держави, мають ряд інших проблем, які вимагають вирішення, і немає достатньої уваги і засобів, щоб вирішувати проблеми навколишнього природного середовища, що призводить до екологічної кризи.

Системна екологічна криза спричинена різким загостренням суперечностей між людською діяльністю і природними процесами внаслідок надмірного і не контрольованого впливу на природу з боку людства. Негативні наслідки цього впливу проявляються в порушенні природних процесів і екологічних зв'язків, у забрудненні навколишнього середовища, вимирання представників флори й фауни і, нарешті, у поширенні відхилень у розвитку і масових захворювань, що знаходиться під загрозою існування біосфери в цілому, а саме людей [1].

Екологічні проблеми поширені практично всюди. Це означає, що вони спричиняють загрозу життєдіяльності не окремим групам людей, а людству загалом, і на всій планеті та можуть бути спровоковані стихійними лихами. Так, наприклад, катастрофічні повені часто спричиняють знищення сільськогосподарських угідь, забруднення поверхневих вод і спалах інфекційних захворювань. Такі ж наслідки можуть спричинювати й землетруси або виверження вулканів тощо.

Також екологічні проблеми часто є наслідком впливу на природу людства, бо з року в рік саме людина робить все своє життя більш комфортним, оточуючи себе корисними речами, створюючи технології, механізми, нові речовини і т. д. Прогрес і розвиток є найважливішими складовими життя. Але є зворотна сторона, і вона криється в планомірному знищенні рослин, тварин, забрудненні повітря, вод і ґрунту. Заводи, фабрики і автомобілі викидають в атмосферу незліченна кількість газів, руйнуючи тим самим озоновий шар, який захищає нас від сонячної радіації. Вони роблять повітря непридатним для дихання, а крім цього ще й скидають нечистоти в річки і моря. Упродовж усієї історії людини, через

господарську діяльність поступово збільшився тиск на природу, усе більше змінюючи в ній екологічну рівновагу.

Різні галузі світової економіки постійно насичують повітря інертними і хімічно активними елементами, радіонуклідами тощо. Це може призвести до збільшення кількості кислотних дощів, у яких містяться близько 240 шкідливих для людини речовин. Збільшується електромагнітне та шумове забруднення. При них і порушуються природні процеси в біосфері. Наслідком такого явища біосферу може привести до деградації та загибелі. А з нею зникне і цивілізація.

Також можна зазначити такі проблеми як проблема захисту літосфери, гідросфери. Літосфера є необхідним для цілісної біосфери елементом. Вона пригнічується впливом різних отрутохімікатів, токсинів, як і гідросфера. До причин забруднення гідросфери є стічні води, а як наслідок і зникнення видів багатьох живих організмів. З водою зв'язана проблема дефіциту чистої прісної води, на що впливає все перераховане вище. Як наслідок, нині приблизно 1,1 млрд осіб не мають доступу до чистої води..

Унаслідок згоряння органічного палива вміст вуглекислого газу у повітрі значно підвищився, тим самим порушуючи природний колообіг вуглекислого газу в природі. Саме це, призвело до парникового ефекту. Також вчені все частіше фіксують зменшення концентрації озону у стратосфері, особливо над полярними і приполярними районами. Це явище отримало назву озонових дір. Вони небезпечні тим, що зменшення вмісту озону дає змогу вільно проникати на поверхню Землі ультрафіолетовим променям. Тим часом надмірна кількість ультрафіолетової радіації є шкідливою для біосфери, зокрема збільшує ризик ракових захворювань населення.

Проблема деградації земель. Кількість земельних ресурсів на земній кулі обмежена, до того ж їх не можна замінити жодними іншими ресурсами. Щороку з активного використання вилучаються мільйони гектарів земель, а це зменшує можливості людства вирішити продовольчу, сировинну, соціальну та інші глобальні проблеми [2].

Численні глобальні проблеми існують в галузі взаємовідносин між людиною і суспільством. Це проблеми охорони здоров'я, освіти, культури, злочинності та ін. Незважаючи на ліквідацію багатьох масових епідемій, стан охорони здоров'я у багатьох країнах викликає тривогу. Багато сучасних хвороб (серцево-судинні, легеневі, ракові) є наслідком погіршення екологічної ситуації, малорухомого способу життя, частих психологічних стресів, виникають все нові і нові, різні епідемії.

У країнах, що завжди розвиваються, важливою причиною смертності залишаються інфекційні хвороби (шлунково-кишкові і гострі респіраторні захворювання, туберкульоз). У промислово розвинених країнах більшість людей помирає від серцево-судинних і ракових

захворювань [3].

Проблемою, що негативно відбивається на сучасній екологічній ситуації деяких країн, є нестача очисних споруд. Ті, що є, застаріли і не справляються з побутовими та промисловими відходами. Більшість – це вторинна сировина, яка йде не в переробку, а на звалища і полігони. Тому першим кроком до покращення екологічної ситуації в нашій країні має стати підвищення екологічної культури населення, для подальшої переробки відходів.

Література

1. Лук'яненко Д. Г., Булатова О. В. Глобальні та регіональні екологічні проблеми. 2016. URL: [http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3332/2/Глобальні %20і %20регіональні %20 екологічні %20проблеми_НАСОА_P.1.pdf](http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3332/2/Глобальні%20і%20регіональні%20екологічні%20проблеми_НАСОА_P.1.pdf)
2. Пестушенко В. Ю., Уварова Г. Ш. Глобальні проблеми людства.-2010. URL: <http://www.geograf.com.ua/human/school-course/401-globalni-problemi-lyudstva>
3. Глобальні проблеми людства. Освітній портал «Академія». URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=2568>

УДК 502.175 (477.62-2)

Ломізова В. М.

SWOT-АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В МІСТІ МАРІУПОЛЬ

Маріуполь – це торговельне, туристичне, промислове місто біля моря. Сьогодні Маріуполь – форпост України, місто фактично стало центром Донецької області. Місто є одним із найпривабливіших в Україні місць для інвестування, з високим промисловим і науковим потенціалом, розвиненою транспортною інфраструктурою, великою мережею фінансових установ і сприятливим підприємницьким кліматом. Промисловість міста багатогалузева з переважанням важкої індустрії. Маріуполь є центром металургії України, найважливішим для економіки регіону, одним з основних донорів, джерелом валютних надходжень до бюджету країни, найбільшим морським торговельним портом [1].

Водночас Маріуполь – велике промислове місто, з території якого здійснюється емісія великої кількості CO₂, який виробляється не тільки промисловістю, але також автомобілями і самим населенням, та завжди опинялося на перших місцях рейтингів найзабрудненіших міст України. У місті розвинені чорна металургія, машинобудування, є морський порт, розвинутий автомобільний транспорт.

Нераціональне використання природних ресурсів Азовського моря призвели до значних змін у його природному балансі. Важливою причиною скорочення біоресурсів та їхніх запасів у Азовському морі є зростаюче забруднення річок, що в нього впадають. Однією з основних причин забруднення поверхневих водних об'єктів Маріуполя є

надходження промислових стічних вод, які становлять небезпеку для навколишнього середовища. Стічні води містять важкі метали, нафтопродукти, органічні сполуки, які мають властивості токсикантів кумулятивного та адитивного характеру, можуть мати мутагенну та канцерогенну дію на живі організми [2].

Значним джерелом забруднення є полігон твердих побутових відходів на березі річки Кальміус. Його стоки містять органічні та неорганічні речовини у високій концентрації, найбільшим є перевищення ГДК за залізом, фтором, і роданідом та ароматичними вуглеводнями.

Основними екологічними проблемами м. Маріуполь є:

1. Високий рівень забруднення повітряного басейну викидами шкідливих речовин.
2. Забруднення вздовж залізничної колії та автодоріг.
3. Забруднена акваторія Азовського моря, р. Кальміус.
4. Незаконні сміттєзвалища, швидке зростання території полігону ТПВ, відсутність системи переробки.

Виконано SWOT-аналіз екологічної ситуації в місті Маріуполь, узагальнені результати якого наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

SWOT-аналіз екологічної ситуації в місті Маріуполь

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Економічний центр Донецької області Потужний промисловий комплекс Ресурсна база розвитку агропромисловості Розвинута транспортна інфраструктура (автотранспорт, морський порт) Значна концентрація науково-дослідного персоналу, кадрового потенціалу Високий рівень активності екологічної громади, стурбованості громадян.</p>	<p>Зосередженість промислових підприємств у центрі міста Неефективне використання природно-ресурсного потенціалу Індекс забруднення атмосферного повітря за 2018 рік 13, 8 Пряме скидання промислових вод у річки та акваторію Азовського моря Відсутність роздільного збору, переробки ТПВ та їх накопичення Негативний імідж регіону через політичну ситуацію Високий рівень безробіття Низький рівень інформованості населення (вздовж лінії розмежування) Рівень озеленення міської території складає 40 % Рівень захворюваності органів дихання населення складає 25 % від загальної кількості Неналежний контроль за охороною довкілля з боку громади</p>

Можливості	Загрози
Завершення військового конфлікту Впровадження використання сонячної енергетики, альтернативних джерел енергії Впровадження енергозберігаючих технологій Розвиток системи екологічного управління Залучення проектів міжнародних організацій, залучення іноземних інвестицій Екологізація промисловості	Ескалація бойових дій Відсутність даних моніторингу довкілля окупованих територій Падіння рівня інвестицій, конкурентоспроможності секторів економіки Погіршення економічної ситуації, скорочення фінансової підтримки з відновлення інфраструктури регіону Несправедливий розподіл коштів екологічного податку між державним та місцевими рівнями Концентрація екологічно небезпечних виробництв у місті Високий рівень захворюваності, алергічних захворювань Нестабільна ситуація з водними ресурсами (питною водою)

Таким чином, SWOT-аналіз представляє собою метод стратегічного планування, який дає змогу виявити сильні і слабкі фактори екологічної обстановки в місті, можливості й загрози, що можуть впливати на екологічну ситуацію. Виявлення загроз сприятиме оцінці їхнього впливу на довкілля, а визначення можливостей сприятиме пошуку шляхів зменшення впливу планованої діяльності на довкілля.

Література

1. «Маріуполь стратегія розвитку–2021». URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202021/Strategy-2021-UKR%20%283%29.pdf>
2. Резолюція круглого столу «Екологічні проблеми м. Маріуполь та шляхи їх розв'язання на засадах збалансованого розвитку». URL: http://www.ecoleague.net/images/pronas/%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf
3. Личенко І. О. Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 279–284.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Визначення пріоритетних екологічних проблем регіону побудоване на оцінці екологічної ситуації області з використанням соціально-економічних, статистичних показників (обсяги викидів, скидів), показників стану водного та повітряного середовищ, зокрема, нормативів якості водних ресурсів, атмосферного повітря, нормативів скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти, просторових та часових масштабів прояву негативних процесів [1].

До основних екологічних проблем Кіровоградської області належать:

1) Забруднення атмосферного повітря викидами забруднюючих речовин від промислових підприємств.

Статистична звітність зафіксувала, що обсяги викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел у 2018 році склали 12, 17 тис. т, що на 0, 17 % менше ніж у 2017 році. У 2017 році викиди склали 12, 2 тис. тон, що на 3, 4 % більше порівняно з 2014 році (11, 8 тис. т) та 2016 роком (11, 8 тис. т), але водночас майже на 15, 9 % менше у відношенні до 2015 року (14, 5 тис. т) [3].

Якщо порівняти обсяги викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел за 2018 рік з Миколаївською (13, 1 тис. т.), Одеською (37, 4 тис. т), Черкаською (57, 9 тис. т), Полтавською (52, 1 тис. т), Вінницькою (97, 3 тис. т) та Дніпропетровською (614, 3 тис. т) областями, то Кіровоградська область має значно менші обсяги викидів [2].

Обсяг викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел по області складає 0, 49 % від загального обсягу викидів по Україні [3].

Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел на одну особу у 2018 році склав 12, 8 кг, що суттєво менше порівняно із сусідніми з Дніпропетровською (190, 9 кг), Вінницькою (62, 1 кг), Полтавською (37, 1 кг) та Черкаською (47, 7 кг) областями. Проте знаходиться майже на рівні з Миколаївською (11, 5 кг) та Одеською (15, 7 кг) областями [2].

Порівняно з іншими регіонами України стан атмосферного повітря Кіровоградщини в цілому задовільний.

2) Забруднення водних об'єктів скидами забруднюючих речовин із зворотними водами промислових підприємств, підприємств житлово-комунального господарства.

Сучасний стан поверхневих водних об'єктів області формується під антропогенним впливом суб'єктів господарювання. За даними звітності 2-ТП (водгосп) водокористувачами області в 2018 році було забрано 163, 7 млн. м³ води, що на 35, 5 млн.м³, або на 17, 8 %

менше, ніж у попередньому році [3]. Із загального обсягу із поверхневих водних джерел забрано – 146, 78 млн. м³ та із підземних – 16, 92 млн.м³. Протягом 2018 року використано всього свіжої води 37, 67 млн.м³, в тому числі на виробничі потреби – 16, 29 млн.м³, на питні та санітарно-гігієнічні потреби – 18, 35 млн.м³ води, зрошення – 2, 898 млн.м³ та інші потреби – 0, 123 млн.м³ [4].

Фактичний скид зворотних вод в поверхневі водні об'єкти склав 24, 88 млн.м³, з них забруднених – 3, 319 млн.м³, нормативно чистих без очистки – 1, 294 млн.м³, нормативно очищених – 12, 72 млн.м³, що пройшли очистку на біологічних та механічних очисних спорудах [1].

Скидання зворотних вод у водні об'єкти області у 2018 році здійснювало 26 водокористувачів, з них скидання забруднених і недостатньо очищених зворотних вод здійснювало 14 водокористувачів. Скидання недостатньо очищених вод, у порівнянні з 2017 роком збільшилось на 1, 99 млн.м³ та складає 13, 34 % від загального скиду зворотних вод [2].

3) Порушення гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок регіону.

Всього на території області налічується 1 599 водотоків, загальною довжиною 7 233, 6 км, в тому числі це 2 великі річки, 8 середніх річок, довжиною 784, 5 км та 1589 малих річок, довжиною 6 318, 4 км [2]. Із загальної кількості водотоків майже 74 % частково або повністю пересихаючі.

Для покращення гідрологічного стану річок щорічно органами водного господарства на початку року встановлюються режими експлуатації ставків та водосховищ, які затверджуються територіальним органом Держводагентства. Для недопущення висихання водотоків режимами встановлюються санітарні попуски із водойм [4].

У 2018 році було розроблено 1 087 режимів експлуатації водойм. Станом на 1 січня 2019 року надано в оренду 1142 водні об'єкти. Більше ніж 90 % орендованих водойм використовується для рибогосподарських потреб [2].

4) Поводження з відходами I-III класів небезпеки.

Протягом 2014 – 2017 років у розрахунку на одну особу у Кіровоградській області утворено 5, 4 кг відходів I-III класів небезпеки та 40 385 кг відходів IV класу небезпеки у 2014 році; 6, 5 кг відходів I-III класів небезпеки та 39143 кг відходів IV класу небезпеки у 2017 році [3].

Переважну частину відходів кожен рік складали відходи IV класу небезпеки. Але при цьому спостерігається тенденція до збільшення кількості відходів I-III класів небезпеки (з 5, 4 кг у 2014 р. до 6, 5 кг у 2017 р.)

При цьому середній показник по Україні становить 14, 2 кг відходів I-III класів

небезпеки та 8 601 кг відходів IV класу небезпеки у 2017 році [3].

5) Утилізація відходів гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості.

Згідно із даними державного статистичного спостереження за підсумками 2017 року у Кіровоградській області утворилося 37, 623 млн. т відходів, це на 9, 3 % більше порівняно з 2016 роком, з них побутових 153 894, 5 т, а відходів за I – III класами небезпеки – 6 205, 837 т., IV – 37, 617 млн т [3].

Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти, у загальному обсязі утворених відходів складає 95, 2 % [1].

У 2017 році із 37, 623 млн. т утворених в цілому по області відходів, 34, 280 млн. т (або 91 %) складають відходи ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» [4].

Таким чином, із року в рік понад 90 % у структурі утворюваних в області відходів складають відходи виробничої діяльності зазначеного підприємства.

ТОВ «Побужський феронікелевий комбінат», з квітня 2018 року здійснює переробку утворених в процесі господарської діяльності відходів, а саме, шлаків нікелевих (перша та друга плавка) в термічних процесах металургії металів кольорових інших. Протягом 2018 року на підприємстві утворилося 993, 719 тис. т даного виду відходів, з яких на рекультивацію – 825, 240 тис. т, продаж – 38, 752 тис. т, підсипка доріг – 14, 376 тис. т, перероблено – 48, 713 тис. т [1].

Стан довкілля у Кіровоградській області є задовільним і характеризується відносною стабільністю показників. Спостерігається позитивна динаміка зменшення обсягу викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел в області, що пояснюється зменшенням протягом останніх двох років обсягів виробництва переробної промисловості, підприємства якої є найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в області (48 % від загального обсягу викидів) [4]. У Кіровоградській області склалася складна ситуація з водопостачанням. Вирішення проблеми дефіциту питної води залежить від її доступності, чистоти та кількості й ефективності використання. Разом з тим, використання свіжої води на питні й санітарно-гігієнічні потреби куб. м на одну особу (19 куб. м/особу) менше від загальноукраїнського (29, 6 куб. м/особу), до централізованого водопостачання має доступ 21, 8 % сільського і 81, 4 % міського населення (по Україні 24, 2 % і 89, 4 % відповідно) [2]. В області відбувається утворення та накопичення відходів, переважну частину яких складають відходи IV класу небезпеки та відходи I-III класів небезпеки, проте, саме вони створюють ризики для здоров'я людей і навколишнього середовища.

Література

1. Екологічний паспорт Кіровоградської області за 2018 рік. URL:

<https://menr.gov.ua/news/33529.html>

2. Стратегічний аналіз соціально-економічного розвитку Кіровоградської області. URL: <http://economika.kr-admin.gov.ua/files/sag0719.pdf>

3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Департамент екології та природних ресурсів Кіровоградської області. URL: <http://ekolog.kr-admin.gov.ua/>

УДК 502.175: 502.51

Протченко А. С.

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ EQI ПОВЕРХНЕВИХ ВОД Р. МОКРІ ЯЛИ

Водойми і водотоки мають важливе значення для функціонування екосистеми. Людська діяльність негативно впливає на якість води, водних мешканців за рахунок хімічного забруднення, порушення природних умов формування стоку, посилення рекреаційного тиску на гідромережу. Залежно від кількості перевищення гранично-допустимих концентрацій якість води об'єкта може бути віднесена до певного класу якості. Для виділення класу якості води застосовується ряд методів, які відрізняються за кількісними підсумковими оцінками.

Ріка Мокрі Яли бере свій початок у східній частині Приазовської височини та входить до басейну Дніпра. Вона є лівою притокою річки Вовча біля села Ялта Великоновосілківського району, протікає в Донецькій області. Довжина її становить приблизно 150 кілометрів, ширина гирла близько 50 метрів. Площа водозбору понад 2600 км², що вказує на належність річки до середніх [1].

Мета роботи дослідження якості зразків води р. Мокрі Яли, зразків води зі свердловини на відстані 500 – 1500 м від річки, джерельної води. Методом комплексонометрії визначали жорсткість, аргентометричним методом – хлориди, кислотність води – методом рН-метрії. Біотестування зразків проводили з використанням *Lepidium sativum*. Дослідження гідробіологічних показників проведено за індексом сапротоксобності, індексом Вудівіса та індексом Гуднайта-Уітлея. Комплексна оцінка стану річки проведена із використанням індекса екологічної якості (EQI), середньоарифметичного хімічного та біологічного індексів

Екологічний індекс якості вод (I_E) розраховується як середньоарифметичне хімічного (I_x) та біологічного (I_b) індексів. Одним із способів подання результатів оцінювання екологічного стану поверхневих вод, згідно Водній Рамковій Директиві ЄС 2000/60/ЄС, може бути індекс екологічної якості (EQI). Цей індекс визначається шляхом порівняння значень показників, отриманих у конкретному створі, зі значеннями показників у еталонних умовах. Для приведення індексу екологічної оцінки якості вод (I_E) до діапазону від 1 до 0,

який прийнято для EQI [2]. Отримані данні дослідження наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Індекси екологічної, хімічної та біологічної якості води.

ПОКАЗНИК	ЗНАЧЕННЯ
I_x	4, 5
I_B	3, 5
I_E	4, 0
$I_{Eпр}$	0, 43

Встановлено, що для р. Мокрі Яли I_E дорівнює 4, 0. Визначено, на основі отриманих даних I_E , значення індекса $I_{Eпр} = 1 - (4/7) = 0,43$. Відповідно до градації EQI класів якості вод згідно «Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC), Guidance document № 10» – це посередній (moderate) клас якості води річки Мокрі Яли. Якщо не брати до уваги хімічні показники і розрахувати $I_{Eпр}$ з оцінюванням гідробіологічних показників ($I_B = 3, 5$), то $I_{Eпр} = 1 - (3, 5 / 7) = 0,51$ – показник EQI потрапляє у посередній клас якості води. Враховуючі лише гідрохімічні показники води для розрахунку EQI отримуємо: $I_{Eпр} = 1 - (4, 5 / 7) = 0,35$. Згідно градації індексу це низький (poor) клас якості води.

Література

1. Темир С. К.. Очерки об истории села Старомлиновка. Севастополь, 2007. С. 28–35.
2. Гриценко А. В., Васенко О. Г., Верніченко Г. А. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями. Харків, 2012. С. 18–20.

УДК 502.13: 006

Протченко А. С.

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Одним із основних напрямків діяльності стандартизації є захист навколишнього природного середовища від шкідливих факторів. Проводиться розробка, виготовлення, затвердження технічних засобів, загальних правил і норм для аналізу стану довкілля, попередження забруднення та створення екологічних технологій.

На даний час роль нормативів в Україні виконують ГДК забруднюючих речовин. Україна активно бере участь у роботі міжнародних комітетів зі стандартизації в галузі управління станом навколишнього середовища: з якості повітря, води, ґрунту, продукції. Екологічні нормативи та вимоги є найважливішою складовою взаємодії між державами. Зараз Україна активно співпрацює з міжнародними та європейськими організаціями. Україна

прийнята в члени Міжнародної організації ISO, в члени Міжнародної електротехнічної комісії IES, що дає їй право брати участь у діяльності більш як 1000 міжнародних робочих органів, технічних комітетів з стандартизації і використовувати в своїй роботі понад 12 тисяч міжнародних стандартів.

В Україні існує власна система природокористування, яка спрямована на ефективне та раціональне використання природних ресурсів. Участь у міжнародній стандартизації у сфері охорони навколишнього середовища дає можливість сприяти підвищенню технічного рівня і конкурентоспроможності країни. Ефективним напрямом інтеграції України є застосування міжнародних і європейських стандартів і перехід до добровільної стандартизації із закріпленням обов'язкових вимог у законодавчих актах прямої дії. У першу чергу, це досвід впровадження в Україні стандартів ISO серії 9000 та 14000 [1].

Література

1. Клименко М. О., Скрипчук П. М. Стандартизація і сертифікація в екології: підручник. Рівне: УДУВГП, 2003. 7 с.

УДК 502.174.1 (477)

Товарницька І. А.

ВТОРИННЕ РЕСУРСОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Інтеграція України у світове співтовариство європейських країн вимагає певних змін, що стосуються соціальних економічних та екологічних аспектів функціонування суспільства. Не останню роль у цьому процесі має відігравати організація такої системи поводження із відходами, яка забезпечувала б мінімальний негативний вплив на довкілля. Головною метою запровадження стандартів управління відходами, які наведені у відповідних директивах ЄС, є їх повторне використання та переробка. Відтак, Україна, взявши на себе зобов'язання привести систему поводження із відходами в країні до стандартів ЄС, має забезпечити реалізацію цілої низки організаційних та правових змін [1].

Державне регулювання у сфері поводження з відходами як вторинною сировиною характеризується фрагментарністю та певною суперечливістю, що негативно позначається на підвищенні потенціалу їх використання. Постанова Верховної Ради України, прийнята ще 2005 року, якою Кабінету Міністрів України пропонувалося розробити проект законодавчого акта щодо вторинних матеріальних ресурсів [2], залишається невиконаною.

Протягом останніх років в Україні проявлялася стійка тенденція до збільшення обсягів збирання і заготівлі відходів як вторинної сировини. Кількість підприємств, що займаються переробкою сировини за видами представлено в таблиці 1 [3]. Отже, можна побачити, що по всій Україні тільки 91 підприємство займається переробкою вторинної сировини, коли в ЄС

ця цифра значно більше.

Таблиця 1

	Макулатура	Полімери	ПЕТФ-пляшка	Стеклобій
Кількість підприємств, які займаються переробкою вторинної сировини	17	39	19	16

Питання відходів є одним із найбільш актуальних для України, де поєднання об'єктивних виробничих, соціальних та економічних проблем створює негативний взаємно підсилюваний ефект.

За останні роки в країні спостерігається стабільне зростання обсягів утворення відходів, що лише погіршує загальну проблему їх накопичення. Адже поводження та утилізація відходів не є врегульованими у жодній зі сфер їх утворення. Зокрема, застарілі технології виробництва

формують високу ресурсоемність продукції та значну кількість відходів, що продукуються у процесі їх виготовлення.

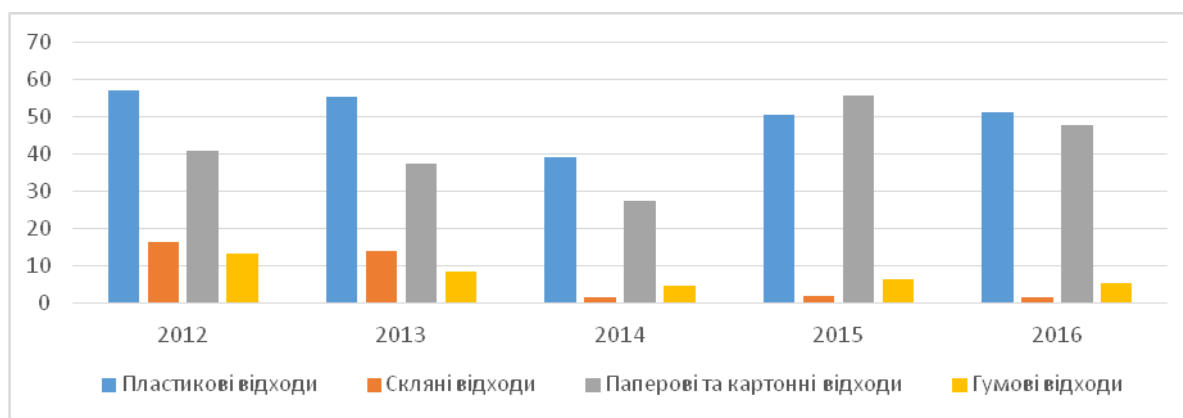

Рис. Динаміка використання ресурсоцінних відходів у 2012–2016 рр., тис. тонн

Найвищим рівнем використання характеризуються пластикові відходи (рис.1) [4]. Згідно отриманих даних, ми можемо побачити, що значно скоротилося використання скляних відходів, проте збільшилося використання паперових відходів.

Для того щоб наблизитися до рівня країн в питаннях ресурсокористування, необхідно вирішити кілька завдань, а саме: розробити й прийняти нормативно-правові акти, які регулюють діяльність, пов'язану із вторинними ресурсами (рециклінгом матеріалів); удосконалити механізм економічного стимулювання використання відходів як вторинних ресурсів; розвинути відповідну інфраструктуру системи збирання та заготівлі відходів, у т. ч.

розділення корисних компонентів, що містяться у відходах, на місці їх утворення; стимулювати подальший розвиток виробничо-заготівельних підприємств, розширювати мережі стаціонарних і мобільних пунктів прийому вторинної сировини.

Література

1. Еколого-економічні проблеми поводження із твердими побутовими відходами / А. В. Лесь, А. В. Ращенко. Збірник наукових праць [Буковинського університету]. Економічні науки. 2018. Вип. 14. С. 155-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2018_14_18
2. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 880-р від 17.11.2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>.
3. Цивирко К. Экология или экономика. Как сделать переработку мусора в Украине выгодной. URL: <https://112.ua/statji/ekologiya-ili-ekonomika-kak-sdelat-pererabotku-musora-v-ukraine-vygodnoy-495989.html>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 504.054+544.15

Фараджева Х. Ф.

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ М. МАРІУПОЛЯ НІТРОГЕН (IV) ОКСИДОМ ТА СУЛЬФУР (IV) ОКСИДОМ

Сьогодні на кожного мешканця планети видобувають в середньому 20 т сировини, з якої 90-98 % після переробки на продукти споживання потрапляє у відходи. Відвали продуктів переробки корисних копалин складають 1/3 усіх відходів людства. Головними джерелами техногенного забруднення атмосфери в умовах великих індустріальних міст є металургійні, хімічні підприємства, теплові електростанції та опалювальні котельні. Велику долю займають викиди в атмосферне повітря оксидів Нітрогену та Сульфуру [1].

Нітроген (IV) оксид, Сульфур (IV) оксид та інші речовини, що можуть вступати в хімічну реакцію друг с другом, утворюють високотоксичні з'єднання, які, в свою чергу, сприяють утворенню кислотних опадів. Кислотні опади негативно впливають на всі компоненти басейнових геосистем та процеси, що в них відбуваються, які є чутливими до зміни рН середовища [3]. Надмірна кислотність поверхневих вод призводить до загибелі живих організмів. Разом з туманом і деякими іншими природними явищами в місцях підвищеної концентрації оксидів Нітрогену й Сульфуру виникає фотохімічний смог. При фотохімічному смогу за рахунок фотохімічних реакцій, які інтенсивно проходять в сонячну погоду, утворюються високотоксичні речовини, що забруднюють повітря.

Маріуполь є великим промисловим містом України, отже актуальними є дослідження

емісії оксидів Нітрогену та Сульфуру та оцінка можливого випадку кислотних дощів.

Метою роботи було за допомогою статистичного методу проаналізувати передумови утворення кислотних опадів та дослідження забруднення атмосферного повітря м. Маріуполя оксидами Нітрогену й Сульфуру станом на травень 2019 року. Для дослідження були використані дані автоматизованої системи моніторингу довкілля у Донецькій області [2]. Отримані середньомісячні дані фонового моніторингу досліджуваних речовин були порівняні з гранично допустимими концентраціями (ГДК).

У таблиці наведені середньомісячні концентрації Нітроген (IV) оксиду та Сульфур (IV) оксиду в атмосферному повітрі за період з листопада 2018 року по травень 2019 року.

Таблиця 1

Середньомісячні концентрації Нітроген (IV) оксиду та Сульфур (IV) оксиду в атмосферному повітрі м. Маріуполь, мкг/м³

Місяць	Середній вміст NO_2	Середній вміст SO_2
Листопад	84, 45	7, 59
Грудень	73, 68	27, 54
Січень	73, 88	11, 13
Лютий	71, 02	13, 94
Березень	86, 65	18, 85
Квітень	30, 13	21, 2
Травень	71, 57	11, 09

Зазначимо, що ГДК для Нітроген (IV) оксиду становить $40 \frac{\text{мкг}}{\text{м}^3}$, а для Сульфур (IV) оксиду- $50 \frac{\text{мкг}}{\text{м}^3}$. Проаналізувавши дані таблиці, дійдемо висновку, що середньодобові й середньомісячні концентрації Нітроген (IV) оксиду в атмосферному повітрі перевищують норму, у той час, як вміст Сульфур (IV) оксиду в повітрі знаходиться в межах ГДК. Максимальне перевищення ГДК NO_2 спостерігається у березні, у квітні ж вміст речовини знаходився в межах норми. Розглядаючи дані про ступень забруднення повітря Сульфур (IV) оксидом, дійдемо висновку, що ризик перевищення встановлених ГДК малоімовірний. Проте наявність постійного перевищення ГДК майже у 1, 5 рази призводить до ризику виникнення кислотних опадів на території м. Маріуполь.

Література

1. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. *Наукова думка*. Київ, 1997. 411 с.
2. Департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua>
3. Іванок Д. В. Моделювання ацидифікаційної параметрично-процесної стійкості басейнової

ВЛИЯНИЕ НА ЖИВЫЕ ОРГАНИЗМЫ ПОВЫШЕННЫХ КОНЦЕНТРАЦИЙ ТРОПОСФЕРНОГО ОЗОНА

Состояние атмосферного воздуха имеет большое значение на здоровье человека. Воздух представляет собой смесь газов, определенных концентраций, превышение которых отрицательно влияет на организм человека. В атмосфере в процессе промышленной деятельности и транспорта, увеличивается количество вредных веществ, одним из них является озон. Стратосферный озон расположен высоко от земли и защищает от ультрафиолета живые организмы. Тропосферный озон в приземных слоях атмосферы является загрязняющим веществом.

Среднесуточная ПДК озона без вреда человеку составляет 30 мкг/м^3 , при превышении концентрации более озон может вызывать проблемы со здоровьем людей. По данным автоматизированной системы мониторинга окружающей среды в Донецкой области на постах в г. Мариуполе этот показатель время от времени превышает норму в атмосферном воздухе. Данные поста расположенного в Левобережном районе г. Мариуполя свидетельствуют, что наблюдаются дни, когда концентрация озона составляет 2-5 ПДК.

Озон разрушительно действует на дыхательную систему, снижает функцию легких и повышает риск развития астматического приступа. В июне 2018 года китайские ученые из академии наук КНР опубликовали результаты исследования, что озон опасен и для сердечно-сосудистой системы. По данным, озон повышает активность тромбоцитов и приводит к увеличению артериального давления. Озон более опасен для людей, ведущих сидячий образ жизни. Люди, которые ввели в свою жизнь регулярные физические нагрузки, намного меньше страдают от его негативных эффектов. Американские ученые из американского химического общества в июне 2017 года обнародовали данные, что озон значительно повышает риск развития аутизма у людей из группы повышенного генетического риска. Это значит, что озон сам по себе – довольно слабый фактор риска заболевания аутизмом. Но если речь идет о детях с некоторыми генетическими аномалиями, то именно озон может запустить процесс развития патологии. Австрийские исследователи из Венского университета природных ресурсов и естественных наук в 2016 году доказали, что на фоне повышенного уровня озона в воздухе увеличивается содержание белка в пылевых зернах. В результате концентрация потенциальных аллергенов в пыльце повышается – она становится более опасной для аллергиков. Ученые считают, что именно озон, а точнее, промышленные выбросы, из которых он образуется, могут оказаться виновником роста заболеваемости

аллергией в последние годы. Исследование врачей из Пенсильванского университета, данные которого были опубликованы в 2015 году, показало, что озон в воздухе в такой же концентрации, как в крупных городах, влияет на количество готовых к оплодотворению яйцеклеток и снижает уровень прогестерона в период овуляции у мышей. Возможно, что высокая концентрация озона в воздухе является одним из факторов риска развития бесплодия.

Озон приводит к таким проблемам со здоровьем как: астматический приступ, легочная недостаточность, повышенное артериальное давление, аллергия, возможно бесплодие. Состояние атмосферного воздуха является важным аспектом урбоэкосистемы, а мониторинг загрязняющих веществ обязательной задачей экологического контроля.

Литература

1. Журнал экологических наук академии наук КНР. URL: http://www.jesc.ac.cn/jesc_en/ch/index.aspx
2. Научный журнал ACS. URL: <https://pubs.acs.org/>
3. Статья Венского университета природных ресурсов и естественных наук. URL: <https://www.univie.ac.at/>
4. Статья Пенсильванского университета. URL: <https://www.upenn.edu/>

УДК 502.3/7

Христенко Л. О., Яровий С. С.

ПИТНІ ВЛАСТИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ВОДИ ЗАПОВІДНОЇ ТЕРИТОРІЇ «КАМ'ЯНІ МОГИЛИ»

Проблема водних ресурсів вважається однією з найважливіших проблем охорони довкілля, так як вода – це не тільки здоров'я людини, а й життя тваринного і рослинного світу. Останнім часом увага науковців до екологічних показників джерел збільшується та закономірна, з огляду на концепцію Цілі сталого розвитку [1]. Джерела являють собою природні виходи підземних вод на поверхню, є важливою складовою природних екосистем. Джерельна вода з екологічно чистого перевіреного джерела практично не потребує очищення: рухаючись з надр до поверхні Землі через пісок і гравій, вона піддається природному очищенню. Гідромоніторинг джерельних вод є актуальним на локальному рівні, необхідною складовою регіонального фонового моніторингу природо-заповідних зон та довкілля в цілому.

Територія заповідника «Кам'яні Могили» входить до складу Українського природного степового заповідника (УСПЗ) являє собою гірську країну серед рівнини, яка розташована у південно-східній частині Приазовської височини, у Нікольському районі Донецької області

та Більмацькому районі Запорізької області. Рельєф гірський, утворений двома пасмами виходів кристалічних порід, що простягнулися з північного заходу на південний схід вздовж правого берега річки Каратиш. Панівне положення займають чорноземи звичайні безкарбонатні різної потужності на елювії граніту та чорноземи звичайні на лесовидних породах. Рослинність заповідника «Кам'яні Могили» характеризується як петрофітний варіант різнотравно–типчакowo–ковилових степів.

Гідромоніторинг показників води джерел дозволяє своєчасно встановлювати факт його зміни, виявляти та вчасно усувати причини погіршення властивостей води, виключати несприятливий вплив на здоров'я людини. У пріоритетний список хімічних речовин для контролю їх вмісту у воді, згідно ДСанПіН 2.2.4-171-10 [**Ошибка! Закладка не определена.**] використовуваної для питних цілей, включені: сольовий склад – мінералізація, загальна жорсткість, хлориди, сульфати, лужність; неорганічні компоненти – фториди, нітрати, нітрити, хлорити, миш'як, манган, молібден, залізо; важкі метали – купрум, цинк, кадмій, ртуть, плюмбум; органічні речовини – формальдегід, хлороформ, хлорорганічні та фосфорорганічні сполуки. Частина показників нормована, для іншої норматив не визначається.

В роботі визначено загальні та гідрохімічні показники води з джерела, розташованого на території відділення «Кам'яні Могили», поблизу річки Каратиш. Відбір проб проводили згідно ДСТУ ISO 5667-6: 2009. За даними аналізу джерельної води визначено показники: каламутність, кольоровість, запах, рН, загальний вміст солей, сульфати, хлориди, нітрати, нітрити, марганець, залізо-кількісні середні значення яких набагато нижче встановлених нормативів. Показник загальної жорсткості перевищує норматив в 1, 5 рази для питної води з каптажів джерел. Підвищена жорсткість має несприятливу дію на організм людини: утворюються каміння, розвивається відповідна хвороба, підвищується зудіння шкіри, випадіння волосся та здатність розвитку алергії. Для використання води в питних цілях на постійній основі рекомендовано пом'якшення води.

При оцінці показників, що свідчать про можливість використання води в питних цілях, встановлено, що числові значення цих показників не перевищують нормативні. Систематичний контроль за санітарним станом джерел і якістю води дозволяє своєчасно реагувати на зміну властивостей води, вживати дієві заходи і попереджати можливі побічні ефекти для здоров'я населення, що користується джерельною водою для питних цілей.

Література

1. Цілі сталого розвитку 2016–2030. Представництво ООН в Україні: веб-сайт. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення 01.12.2019)
2. Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною. Державні

санітарні норми та правила. Затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 12.05.2010. № 400. ДСанПіН 2.2.4-171-10. Офіційний вісник України. 2010. № 51. С. 99–129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10>

УДК 502.175

Шапаренко Т. І.

ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ И КОНТРОЛЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ

Комфортная жизнь для людей заключается в различных аспектах. Каждому человеку необходимы определенные условия, которые наиболее благоприятны для его жизнедеятельности. Однако, есть и общие факторы, которые влияют не только на определенных индивидуумов, но и способны изменить жизнь целой планеты.

Одним из таких факторов как раз и является состояние окружающей природной среды (ОПС), которое непосредственно влияет на человечество ежедневно. Воздух, вода, продукты питания – чистота всего этого и их влияние на наш организм, прежде всего, зависит именно от экологического фактора.

Загрязнения окружающей природной среды способны не просто доставить какие-то легкие неудобства, но и вызвать довольно серьезные проблемы. Одной из наиболее масштабных является постепенное изменение климата, которое влечет за собой существенные негативные последствия. В последнее время именно по этой причине во всем мире фиксируются различные природные катаклизмы в тех местах, которые раньше не были им подвержены. И это только начало, ведь с каждым годом эта проблема все больше усугубляется.

Состояние и качество ОПС влияет не только на изменение климата, но и на самого человека. Так, люди, которые живут в условиях, где повышена концентрация вредных веществ, чаще всех остальных подвержены различным заболеваниям. Это не только легкие заболевания, но и довольно серьезные, которые приводят к смерти человека.

Насколько чистый воздух окружает вас?

Много ли примесей в воде, которая вам жизненно необходима?

Как много добавок в ваших ежедневных продуктах питания?

Каждый человек должен задать себе эти вопросы и постараться сделать все, чтобы изменить ситуацию в лучшую сторону. Только тогда, мы сможем в какой-то мере обезопасить себя и ОПС от влияния негативных антропогенных факторов, приводящих к экологической катастрофе.

Почему же все обернулось таким образом и теперь опасность может подстергать нас

езде? Ответ довольно прост – это все влияние человека. Мы сами создали все то, что нас убивает. Множество человеческих действий повлияли на текущую ситуацию. Какие-то из них были призваны улучшить качество нашей жизни, и негативное влияние на ОПС было оказано непреднамеренно, а некоторых последствий никто не ожидал, но все это не отменяет того факта, что люди сами ответственны за все, что теперь происходит в нашем мире.

Если не сосредотачиваться на чем-то глобальном, а взять экологическую проблему с которой сталкивается каждый житель больших городов, то можно смело утверждать, что заводы и фабрики стоят на первом месте в списке причин возникновения экологического кризиса. Именно промышленные предприятия оказывают наиболее негативное влияние на ОПС и людей, которые проживают в непосредственной близости от них.

Для Украины проблема загрязнения ОПС промышленных городов наиболее актуальна. В европейских странах уже давно начали бороться с этой проблемой и размещать подобные предприятия на определенном расстоянии от жилых районов, за чертой города, оснащать их наиболее современными установками для очищения выбросов и так далее. Это не самое эффективное решение, но по сравнению с нашей страной, в которой некоторые заводы даже не имеют необходимых очистительных установок (но все еще продолжают свою работу), это определенно показывает заботу о населении.

Предприятия различного рода деятельности вносят свою лепту в загрязнение окружающей среды. Так, ядовитый дым завода проходит тот же круговорот, что и вода, в какой-то момент он прольется с дождем, который обязательно поспособствует «удобрению» земельных участков. Что уж говорить о воде, которая непременно используется в различных производственных процессах, после просто выливается на землю, пропитывая ее, попадает в грунтовые воды и так далее, вплоть до того момента, как попадет в наш водопровод. Говорить о чистоте воздуха в больших городах даже не имеет смысла, ведь многие люди и так прекрасно осознают, чем именно они дышат и как это может повлиять на их жизнь.

Да, все эти предприятия повлияли на нашу жизнь. Они производят необходимые товары для нашего комфорта и жизнедеятельности, обеспечили людей рабочими местами, но в то же время они негативно влияют на наше здоровье.

Однако, что же делать в такой ситуации и как бороться с такой проблемой. Прежде всего этим должно заниматься государство, ведь именно оно имеет возможность создать систему, которая в корне может повлиять и изменить уже сложившуюся ситуацию. Не стоит говорить о крайних мерах, таких как закрытие фабрик и заводов, ведь такое маловероятно. Именно во власти государства возможность контролировать чтобы каждое предприятие имело все необходимые очистительные устройства, которые сведут загрязнение к минимуму. Новые открывающиеся заводы и фабрики выносить за пределы городов и разрешать их

строительство и дальнейшую работу только на той территории, которая позволит избежать большинства негативных последствий для человека.

Все люди хотят лучшей жизни, но стоит ли стремление к материальным благам того ущерба здоровью, который каждый из нас может получить? У каждого свои мысли на этот счет. Многие понимают, что в одиночку не способны ничего изменить и объединяются в организации, которые уже могут оказать какое-то влияние на ситуацию.

Что же конкретно делать и как изменить текущее положение дел? Этот вопрос так и останется без ответа. Ведь в каждом решении есть как негативные, так и позитивные стороны, а идеального варианта, который бы устроил всех, пока что все еще нет.

УДК 504 (477.53)

Шатілова І. О.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стан навколишнього природного середовища в області залишається відносно стабільним і у порівнянні з більшістю інших областей України. Але не заважаючи на це на території Полтавської області спостерігаються негативні тенденції погіршення якості атмосферного повітря, поверхневих вод, деградації ґрунтів, поведженням з відходами I-III класів небезпеки, проблемами природно-заповідного фонду [1].

Основні екологічні проблеми області:

- забрудненням атмосфери викидами промислових підприємств. Серед стаціонарних джерел головними забруднювачами є підприємства м. Кременчука та Горішні Плавні, а також районів видобування і транспортування газу;
- забрудненням водних об'єктів скидами забруднюючих речовин із зворотними водами промислових підприємств, підприємств житлово-комунального господарства.
- проблемами щодо умов скидання шахтних і кар'єрних вод у водні об'єкти.
- забрудненням підземних водоносних горизонтів. Загальна кількість нафтопродуктів в підземних горизонтах виробничого майданчика ПАТ «Укртатнафта» складає близько 60 тис. т. Підприємством активно ведуться роботи по їх вилученню. Через забруднення підземних водоносних горизонтів в зоні впливу ставка-випарника ПАТ «Укртатнафта» ряд сіл Кременчуцького району користуються привізною питною водою;
- порушенням гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок регіону. На значній кількості малих річок області спостерігається замуленість, поширення болотної рослинності, втрата дренажної спроможності, що призводить до заболоченості та підтоплення заплавних земель;
- підтопленням земель та населених пунктів регіону. Регіональний офіс водних ресурсів

у Полтавській області інформує: із 156 км загального фронту берегів Кременчуцького водосховища в межах Полтавської області 44 кілометри піддані водній абразії. Найбільшого руйнування зазнають береги поблизу п'яти населених пунктів Глобинського та Кременчуцького районів;

- поводженням з відходами I-III класів небезпеки. Розміщення промислових відходів здійснюється у місцях відведення відходів, які знаходяться на балансі підприємств м. Горішні Плавні та Кременчука. Кількість місць видалення промислових відходів – недостатня;

- утилізацією відходів гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості. На Полтавському гірничо-збагачувальному комбінаті накопичено 2, 339 млрд. т нетоксичних відходів розроблення кар'єру залізної руди та шламів і хвостів збагачення залізних руд;

- організацією контролю радіаційної безпеки за впливом на навколишнє природне середовище: АЕС, об'єктів з радіоактивними відходами, при ліквідації накопичувачів (хвостосховищ) відходів виробництв з підвищеними рівнями радіоактивності та рекультивації земель, що мають радіоактивне забруднення;

- поширенням екзогенних геологічних процесів Полтавщина має досить розчленовану територію і геологічну будову, сприятливу для розвитку зсувів на схилах річних долин та балок;

- охороною, використання та відтворення дикої фауни і флори;
- проблемами природно-заповідного фонду [2].

Наявність на Полтавщині розвинутої промисловості, висока її концентрація в м. Кременчуці, Комсомольську та Полтаві, великі потенційно небезпечні промислові комплекси, концентрація на них установок великої потужності, розвинута мережа транспортних комунікацій нафтогазопроводів, значна кількість енергетичних об'єктів збільшує вірогідність виникнення техногенних надзвичайних ситуацій. Нема, мабуть, жодного району області, де б не існувало своїх місцевих проблем. Вирішення їх потребує об'єднання зусиль державного та регіонального рівнів. Вони повинні спрацювати на покращення нашого довкілля. Не остання роль в збереженні дарів природи і пересічних громадян та їх свідомості. Від цього «екологічне обличчя» Полтавщини буде більш привабливішим [3].

Екологічна ситуація об'єднує в собі оцінку екологічного стану окремих компонентів довкілля: стану повітряного та водного середовищ, земельних та лісових ресурсів, рослинного і тваринного світу, заповідних територій, характер яких постійно змінюється. Від напряму цих змін залежить рівновага природних екосистем та збалансованість подальшого

екологічного та соціально-економічного розвитку Полтавського регіону [4].

Стан навколишнього природного середовища в області залишається відносно стабільним і у порівнянні з більшістю інших областей України доволі прийнятним. За останніми статистичними даними, у 2018 році порівняно з попереднім роком в екологічній сфері діяльності регіону спостерігалися певні позитивні тенденції [2].

Література

1. Регіональні екологічні проблеми Полтавщини та шляхи їх вирішення. URL: <http://eco.com.ua>
2. Регіональна доповідь Про стан навколишнього Природного середовища в Полтавській області у 2018 році. URL: <https://menr.gov.ua>
3. Екологічна ситуація в Полтавській області. URL: <https://vuzlit.ru>
4. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області. URL: <http://oblrada.pl.ua>

УДК 504.03

Шульга А. С.

ОЦІНКА ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропогенне навантаження створює величезний вплив на навколишнє середовище руйнуючи рівновагу природної екосистеми. Вносячи в довкілля забруднюючі речовини антропогенної діяльності, яке негативно впливає на біоту місцевості та на здоров'я людини.

У порівнянні з іншими областями України Київська область на корисні копалини бідна. Її мінерально-сировинна база на 16, 4 % складається з паливно-енергетичних корисних копалин (торф), на 50, 5 % – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решта – це руди рідкісних металів, питні, технічні та мінеральні води [1].

Протягом останніх п'яти років (2012–2016 рр.) показники поширеності хвороб серед населення країни та захворюваності населення України впродовж 2012–2014 рр. мали тенденцію до зниження (поширеність хвороб на 8, 26 % у 2014 р. відносно 2012 р., захворюваність на 8, 6 % відповідно), після чого в 2015–2016 рр. спостерігається тенденція до їх зростання відносно 2014 р., а саме поширеність хвороб серед населення в 2016 р. зростає відносно 2014 р. на 1, 5 %, захворюваність – на 2, 5 %. Незважаючи на тенденцію останніх двох років (2015–2016 рр. відносно 2014 р.) щодо зростання рівнів поширеності та захворюваності населення, рівні вищезазначених показників у 2016 р. залишаються нижчими порівняно з аналогічними показниками в 2012 р.: рівень поширеності хвороб серед населення в 2016 р. на 6, 89 % нижчий, ніж у 2012 р., захворюваності населення – на 6, 29 %

[2].

Частка підприємств у структурі обсягу реалізованої продукції за видами промислової діяльності туди входять: харчова промисловість, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої металевої мінеральної продукції, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність, машинобудівна промисловість, металургійна промисловість, хімічна промисловість, фармацевтична промисловість, легка промисловість, добувна промисловість.

За видами промисловості в Київській області ділиться на: металургійну, харчову, гірничодобувну, хімічну промисловість.

Внаслідок наявності різних типів виробництва, існуючих в регіоні, якісний склад відходів різноманітний [3].

За попередніми даними Головного управління статистики у Київській області у 2018 році утворилось 74, 9 тис. т. відходів I – III класів небезпеки з яких 60, 5 тис. т. відходи рослинного походження та 13, 1 тис. т. мінеральні відходи будівництва та знесення об'єктів. Протягом року утилізовано – 6, 1 тис. т., спалено – 16, 1 тис. т. з метою теплового перероблення.

Утворення та накопичення відходів I-IV класів небезпеки в Київській області, що зумовлюється недостатністю переробки відходів, відсутністю сучасних полігонів з утилізації побутових відходів та потребою в реконструкції, рекультивації існуючих полігонів твердих побутових відходів, що вичерпали свій ресурс або експлуатуються з грубими порушеннями норм екологічної безпеки.

Основними проблемами забруднення атмосферного повітря області продовжують залишатися: застарілі технології та устаткування, на базі яких функціонують підприємства, і які вже не в змозі забезпечити дотримання встановлених законодавством нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; значна частка газоочисного обладнання, яке експлуатується на підприємствах, морально і фізично застаріла. Газоочисне обладнання підприємств уловлює в основному тільки пил, у той час як найбільш шкідливі з'єднання – окисли азоту, вуглецю, фенол, сірчисті, фтористі сполуки та ін. – викидаються без очищення; великі обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від неорганізованих джерел.

Сучасний стан поверхневих водних об'єктів області формується під антропогенним впливом суб'єктів господарювання.

Забруднення водних об'єктів неочищеними та недостатньо очищеними зворотними водами через незадовільний технічний стан очисних споруд – одна з найактуальніших екологічних проблем області.

Через аварійний стан окремих вузлів і агрегатів та загальну фізичну зношеність обладнання, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів призводить до того, що у природні водні об'єкти потрапляють недостатньо очищені стічні води.

Основними забруднювачами поверхневих водних об'єктів є підприємства житлово-комунального господарства [4].

Наприкінці відзначмо, що демографічна ситуація в області є дещо кращою від середньої по Україні, захворюваність населення зменшується, але містить низку ризиків для майбутнього розвитку, через прискорене старіння населення, особливо у сільських територіях. Для сталого існування люди з навколишнім середовищем необхідно впроваджувати процеси екологізації підприємств, управлінських та інших рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів та зменшувати накопичення відходів і умов поряд з покращенням або збереженням якості природного середовища. Особлива увага приділяється переходу до використання технологій з замкнутим циклом, де відсутній обмін речовин із зовнішнім середовищем.

Література

1. Департамент екології та природних ресурсів київської обласної державної адміністрації регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища київської області у 2017 році.
2. Журнали на платформі медицина URL: <http://journals.uran.ua/search/category/246>
3. Вплив на довкілля промисловості URL: https://pidruchniki.com/70546/ekologiya/vpliv_dovkillya_harchovoyi_legkoyi_promislovosti
4. Екологічний паспорт Київської області за 2018 рік.

УДК 502.174: 620.9

Яшкіна А. С.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стан довкілля у сучасному світі – предмет особливої уваги органів влади, політичних кіл, громадських організацій, засобів масової інформації.

Екологічні проблеми охоплюють життєві інтереси кожного громадянина, та їхнє вирішення неспроможне без співпраці широких верств населення області та неурядових організацій. Тому, посилення активної участі громадськості у виробленні і прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки та якісне поліпшення співдіяння з громадськістю і надалі повинно бути одним з найважливіших пріоритетів в Запорізькій області. Заходи зі створення екомережі на громадській основі, залучення міжнародних партнерів для вирішення проблем екологічного управління,

сприяння громадської ініціативи щодо формування екологічної культури, екологічної свідомості, свідчать про доцільність закорінювання основ екологічної безпеки до освітніх програм та інших тематичних семінарів як для управлінців, так і для громадян.

Розкриття напрямів та конкретизацію заходів щодо створення системи екологічної безпеки Запорізької області, треба реалізувати, послуговувати так званим екоетичним ідеалом – благо живих істот та екосистем може бути досягнуте одночасно з (частково контрольованим) вдоволенням людських потреб. Таким чином, реалізація заініційованих заходів сприятиме досягненню покращеного довкілля та, здоров'я українських громадян, їх гаразду та добробуту регіону в цілому.

Найважливішою екологічною проблемою регіону залишається забруднення поверхневих водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними зворотними водами підприємств металургійного комплексу та житловокомунальної галузі.

З ціллю покращення екологічного стану водних об'єктів потрібно виконати заходи, орієнтовані на припинення скиду в природні водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод від підприємств-забруднювачів, реалізувати реконструкцію існуючих та будівництво нових каналізаційних мереж та очисних споруд населених пунктів, впровадити на підприємствах заходи з раціонального використання водних ресурсів, а саме: розширення та реконструкцію оборотних систем виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води.

Для відновлення та піддержання сприятливого гідрологічного стану річок треба втілювати розчистку русел малих річок, розривати проекти землеустрою щодо встановлення меж прибережних захисних смуг та винести їх в природу.

Відгалужена структура промислових виробництв, яка вимагає чималих затрат енергії та природних джерел, в сукупності з несучасним обладнанням, яке, в більшості непередбачуваних, не підпорядковуються модернізації, є основною підставою неабияких обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря для Запорізької області. Повітроохоронні заходи, що впровадженні підприємствами-забруднювачами, мають локальний характер і не дозволяють досягти задовільного екологічного ефекту, вистачального для поліпшення якості повітря області. У зв'язку з цим, для регіону життєво необхідною є модернізація промисловості, а саме металургії та енергетики. Також потрібно формувати та розширювати існуючу мережу підприємств з виробництва відновлювальних джерел енергії.

Маючи на увазі, що в області наявні великі обсяги накопичених відходів, а також відсутні потужності для їх знешкодження чи утилізації та місць для їх видалення, основними пріоритетами в сфері поводження з відходами в області є скорочення обсягів розміщених

відходів, забезпечення екологічно безпечного обходження з ними та своєчасне розкривання негативних наслідків накопичення відходів.

Головними напрямками діяльності у сфері поводження з промисловими відходами є:

- відведення та мінімізація утворення відходів шляхом підвищення діючих та впровадження сучасних технологій і устаткування;
- повернення промислових відходів у виробництво з ціллю видалення цінних компонентів;
- застосування промислових відходів як вторинної сировини;
- впровадження сучасних природоохоронних заходів на полігонах промислових відходів;
- лімітоване утворення відходів шляхом реструктуризації виробництва;
- регенерація, закорінювання маловідходних технологій та процесів замкнутого циклу;
- реабілітація територій, забруднених відходами.

Основними напрямками діяльності у сфері поводження з побутовими відходами мають бути:

- будівництво нових комплексів або переобладнання діяльних об'єктів поводження з ТПВ належно норм екологічної безпеки;
- зниження кількості несанкціонованих сміттєзвалищ шляхом проектування та будівництва об'єктів поводження з ТПВ;
- зменшення чисельності накопичення побутових відходів шляхом будівництва сортувальних ліній та комплексів по їх переробці;
- піднесення та утворення порядку збирання, заготівлі та переробки відходів як вторинної сировини;
- впровадження сьгоднішніх екологічних технологій переробки відходів, у тому числі переробки з одержанням енергії;
- реабілітація забруднених територій від несанкціонованого розміщення відходів;
- виводження умов для приєднання інвестицій у область поводження з відходами.

Існують такі основні напрямки діяльності щодо поводження з непридатними пестицидами (НП):

- формування відповідним чином безпечного зберігання нагромаджених НП;
- втілення заходів щодо подальшої утилізації та знешкодження НП;
- реабілітація забруднених територій зберігання НП.

Збереження цінних і характерних компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття шляхом їх відказування дає спроможність поновлювати екологічний баланс регіону, а саме природні ландшафти, головним чином, природних для нашого регіону

степових екосистем, задовольнення необхідних умов для відновлення їх вирішальних компонентів, а також достатнім простором природних середовищ.

Збереження місць поселення, шляхів міграції тварин і рослин та збільшення видів тваринного і рослинного світу має задовольнити злучення територій та об'єктів природно-заповідного фонду у загальну територіальну схему – регіональну екологічну мережу, яка інтегруватиметься в загальнодержавну та всеєвропейську Смарагдову мережу.

Література

1. Екологічний паспорт Запорізької області. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000119/119952.pdf
2. РЕГІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2017 році. URL: [https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2017/Запорізька %20 %20РЕГІОН. %20ДОПОВ.2017.pdf](https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2017/Запорізька%20%20РЕГІОН.%20ДОПОВ.2017.pdf)
3. Стратегічний аналіз соціально-економічного розвитку Запорізької області. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000119/119609.pdf
4. Стан довкілля в Запорізькій області. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000087/87281.pdf

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
Гераскіна К. А. ТОВАРНА І ЦІНОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА	3
Двалішвілі Л. Ш. СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	4
Дернова Є. В. ОСОБЛИВОСТІ БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА	7
Єгоренко Д. Є. ЛІЗИНГ В УКРАЇНІ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	9
Каландадзе Л. В. СУТНІСТЬ ТА ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ	12
Карчевська В. Г. ПРОБЛЕМЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАБОТЫ ТРУДА В СФЕРЕ ТУРИЗМА	14
Козлова С. О. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	16
Кучинська А. С. СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ГРОШЕЙ	19
Мороз С. О. ВПЛИВ КУРІННЯ НА ЕКОНОМІКУ	21
Повод А. М. РЕФЛЕКСИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК НОВА КОНЦЕПЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА	23
Семенюта Е. І. ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ, ЇХ СУТНІСТЬ, ТИПИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ	25
Сороченко Л. А. ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА І СТРУКТУРА ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВА	28
Стоцька А. И. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	30
Фомичова І. О. ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ В МЕХАНІЗМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	32
Шастун В. Е. ПІДПРИЄМСТВО, ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	34
СЕКЦІЯ	
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ КРАЇН В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	
Богатирьов Д. Ф. ОЦІНКА МАСШТАБІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗАГРОЗ КРАЇН СВІТУ	37
Гнідіна В. С. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄС	40
Гуньо К. В. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗИ	43
Ємельяненко Є. ВПЛИВ МУЗИКАЛЬНОЇ ГРУПИ «BTS» НА ЕКОНОМІКУ	48

Ларіна Д. Є. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКИХ ОБМЕЖЕНЬ У СВІТОВІЙ ЦИФРОВІЙ ТОРГІВЛІ	51
Маркевич Л. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА	54
Побережна А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРЯМОГО ТА ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ	57
Пор'яз Т. Є. АНАЛІЗ УЧАСТІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	60
Сагірова Г. С. ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕГРАЛЬНИХ ІНДЕКСІВ	62
Танабаш А. В. ОСОБЛИВОСТІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ	66
Шабельник М. М. МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	69
СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
Алексєєв Г. О. БІРЮЗОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ	72
Ануфрієва В. М. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	74
Белінська Л. С. ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	76
Буженінова В. А. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ	79
Бурикін В. В. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ	82
Гуцько К. В. ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ ВРАЗЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПРІОРИТЕТНІ ДІЇ ЩОДО ЇЇ ПОДОЛАННЯ	85
Денисова В. В. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	88
Коваленко О. А. КОРПОРАТИВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	90
Ліпара Д. Р. АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	93
Монастирська К. О. КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВИТКУ	96
Олешко А. О. РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	99
Портянкова Н. Л. РОЛЬ ІМІДЖУ В СТВОРЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РЕСТОРАНІВ	102

Румеліотіс А. В. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	103
Сорока Ю. Є. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ	106
Хайт К. К. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МАРКЕТИНГОВИХ ПІДХОДІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	109
Цуприк І. А. МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В ПОЦЕСІЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	110
Шулькевич А. В. ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	113
СЕКЦІЯ	
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ	
МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	
Белінська Л. С. САМОМЕНЕДЖМЕНТ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МЕНЕДЖЕРА ПІДПРИЄМСТВА	116
Буженінова В. А. РОЗВИТОК SPA-ГОТЕЛІВ В УКРАЇНІ	118
Гориславская Л. В. АНТИКРИЗИСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УКРАЇНІ	121
Єгорова Д. Р. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ	123
Монастирська К. О. УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	124
Портянкова Н. Л. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ	127
Портянкова Н. Л. ВИМОГИ ДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В УПРАВЛІННІ ПРОЕКТАМИ	129
Сорока Ю. Є. МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ НА ОСНОВІ БРЕНД-ПІДХОДУ	131
Цимбалюк Є. А. РОЛЬ ЛІДЕРА В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ	133
Чурсіна Ю. Е. ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	135
Шведун М. С. ОСОБЛИВОСТІ МИНУЛОГО І СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	138
Шулькевич А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО ПРОДУКТУ	140
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА	
Будика Є. О. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ	143
Гарашенко В. В. ФОРМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	147
Гриценко А. О. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ	149

ДІЯЛЬНОСТІ	
Доброс А. С. ПРОТИДІЯ ФАЛЬШИВИМ НОВИНАМ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	151
Дубініна Я. І. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНИ	154
Іванченко Є. Ю. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	156
Кіценко Д. О. ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	158
Леонов О. О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	160
Мараховський П. А. СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	163
Мозалевська В. В. ПРАКТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПИ	165
Фазанова О. Д. ПРИНЦИП ЄДИНОГО ГРОМАДЯНСТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНИ	167
Фесенко В. А. АНАЛІЗ ДОКТРИНИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНИ	170
Швачова А. О. ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА	172
Шишман А. В. ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ	175
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ	
Біла С. О. ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЖЕБРАЦТВУ НЕПОВНОЛІТНІХ	177
Бобрулько А. С. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК ПОТЕРПІЛІ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ	179
Борот С. Г. ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	182
Вікторова В. В. СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛІ ТА ЗАКОНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	183
Волошенюк М. В. ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	186
Гавриленко К. С. ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ	189
Голіков В. А. УМИСНЕ ТЯЖКЕ ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ, ЩО СПРИЧИНИЛО СМЕРТЬ ПОТЕРПІЛОГО, ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД	192

УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ВБИВСТВА ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ	
Доброс А. С. ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ («ГРУПИ СМЕРТІ») ТА ІНТЕРНЕТ	196
Дресвяннікова В. Д. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	201
Коленікова М. В. ПРОФІЛАКТИКА ЧОЛОВІЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	203
Колле В. С. ОСОБЛИВА ЖОРСТОКІСТЬ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ	206
Комісарук Я. О. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ	210
Леонов О. О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ	212
Лисенко О. В. ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	215
Мартинов М. С. ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ І АДМІНІСТРАТИВНЕ СТЯГНЕННЯ	217
Михайленко І. Ю. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПОНЯТТЯ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	219
Мозалевська В. В. ОБГРУНТУВАННЯ ПРИЧИН КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	222
Муравська М. С. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	224
Розумна А. І. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	227
Шамара Р. П. НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: СПРОБА ДРУГА	229
Шеремет В. І. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	232
СЕКЦІЯ	
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА, ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
Агагаджієв А. Т. СТРАЙК ЯК КРАЙНІЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВОГО СПОРУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	235
Андрійчук Б. С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ШВЕЦІЇ	237
Бабенко Ю. І. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В ІТАЛІЇ	241
Вовк М. Е. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ	245
Гриценко А. О. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	248

Дресвяннікова В. Д. ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ» ТА «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»	250
Єфименко В. І. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ	252
Коленікова М. В. ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРНЕТІ	254
Комісарук Я. О. СУДОВІ ПОМИЛКИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	257
Красінський В. М. ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТІЙ ТРУДОВИХ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ	259
Красінський В. М. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА	263
Кузьменко С. С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В НІДЕРЛАНДАХ	266
Леонов О. О. ВИДИ ТА ФОРМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	268
Лук'янова І. Г. ПОРІВНЯННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПО БЕЗРОБІТТЮ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ	271
Надежденко В. С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ	272
Петренко В. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РЕСПУБЛІЦІ КІПР	275
Рожченко М. С. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	279
Серафимов Д. О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ	281
Старостенко А. І. КОНТРАКТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ	283
Турлакова А. О. МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ	286
Урєкє А. В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ	288
Фесенко В. А. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ	291
Яшарова Т. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АВСТРАЛІЇ ТА УКРАЇНІ	294
СЕКЦІЯ	
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
В ОСВІТІ, НАУЦІ, ЕКОНОМІЦІ І ВИРОБНИЦТВІ	
Гуцол Д. А. МЕТОДИ АНАЛІЗУ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ	297
Ільїна В. О. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ ІГОР	298

Карпенко У. О. ПОРІВНЯННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АЛГОРИТМІВ СОРТУВАННЯ	300
Конєва О. І. CASE-ЗАСОБИ ДЛЯ ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ БАЗИ ДАНИХ	303
Лепіна Т. А. ПРОГРАМНІ ПРОДУКТИ EMBARCADERO	305
Марченко А. В. ПОТЕНЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ	308
Піскорська О. В. ОПТИМІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ МЕТОДОМ ГІЛОК ТА МЕЖ	310
Перевертун А. А. НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ EXCEL 2019	312
Стуліка В. О. АДМІНІСТРУВАННЯ БАЗ ДАНИХ	315
Шершньова Д. О. ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ СТАНДАРТНИХ ФУНКЦІЙ MICROSOFT EXCEL 2019	317
СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Абакумова В. С. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ	321
Ашимова Т. С., Біатова А. О. МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	323
Басараб А. В. ОРГАНІЧНЕ АГРОВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	325
Біатова А. О., Конопльова В. О. СИСТЕМА СТАНДАРТІВ З ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ ВІДХОДАМИ	327
Булавицька А. С. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОВОДЖЕННЯМ З ВІДХОДАМИ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ФУНКЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ	329
Василенко А. О. ЕКОЛОГІЧНА ОБСТАНОВКА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	333
Василенко Н. Д. ПРОБЛЕМА НАКОПИЧЕННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ	334
Галкіна О. В. ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЛЮДИНИ ВИСОКОГІР'Я. АДАПТАЦІЯ СИСТЕМ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДО ГІРСЬКОГО КЛІМАТУ.	337
Гамідова Т. Я. ВОДНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД	339
Гелих Я. С. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ НАСЕЛЕННЯ	341
Головко А. В. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ ЕКООСВІТИ В УКРАЇНІ	343
Данченко О. В. ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	345
Дітенберг А. А. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ БІОПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ	348

Дончева Є. О. ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ НА КІЛЬКІСТЬ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	350
Дудка Д. І. ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГЕРБИЦИДІВ В ПОСІВАХ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	352
Дудка Д. І. АНАЛІЗ СИСТЕМИ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ	354
Каверда Л. О. ОЦІНКА ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	356
Конопльова В. О., Ашимова Т. С. ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ І СИРОВИНИ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ	359
Коцаренко А. А. НЕЛЕГАЛЬНА ВИРУБКА ЛІСІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І РУЙНУВАННЯ	361
Кривенко К. С. ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА	364
Ломізова В. М. SWOT-АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В МІСТІ МАРІУПОЛЬ	366
Посохова В. В. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	369
Протченко А. С. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ EQI ПОВЕРХНЕВИХ ВОД Р. МОКРІ ЯЛИ	372
Протченко А. С. УЧАСТЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	373
Товарницька І. А. ВТОРИННЕ РЕСУРСОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	374
Фараджева Х. Ф. ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ М. МАРІУПОЛЯ НІТРОГЕН (IV) ОКСИДОМ ТА СУЛЬФУР (IV) ОКСИДОМ	376
Федотов А. А. ВЛИЯНИЕ НА ЖИВЫЕ ОРГАНИЗМЫ ПОВЫШЕННЫХ КОНЦЕНТРАЦИЙ ТРОПОСФЕРНОГО ОЗОНА	378
Христенко Л. О., Яровий С. С. ПИТНІ ВЛАСТИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ВОДИ ЗАПОВІДНОЇ ТЕРИТОРІЇ «КАМ'ЯНІ МОГИЛИ»	379
Шапаренко Т. І. ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ И КОНТРОЛЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ»	381
Шатілова І. О. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	383
Шульга А. С. ОЦІНКА ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	385
Яшкіна А. С. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	387

Збірник тез доповідей студентів
економіко-правового факультету

Дебют

У збірнику публікуються тези
українською, російською, англійською мовами

Комп'ютерна верстка:

Барегамян С.Х., к.ю.н., доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету